

OSREDNJA
KNJIZNICA
CELJE

|| 1825/1995

P 2341

MOHORJEV KOLEDAR 1995

MOHORJEVA
DRUŽBA
Celje 1994

1995
RADOVLJICA

Linhart

dvesto let od smrti Antona Tomaša Linharta

petsto let mesta

sedemsto let župnije svetega Petra

Januar - Prosinec

1 Nedelja	NOVO LETO, OSM. BOŽIČA, BOŽJA MATI MARIJA (1) ● Pastirji najdejo Dete (Lk 2,16-21)
2 Ponedeljek	Bazilij Veliki in Gregor Nac., škofa in cerkv. uč. (3) ●
3 Torek	● Genovefa Pariška, devica; Anter, papež, mučenec
4 Sreda	● Angela Folinjska, redovnica; Gregor Langreški, škof
5 Četrtek	● Simeon Stilit, puščavnik; Emilijana (Milena), devica
6 Petek	Gospodovo razglašenje, sv. Trije Kralji (1) ●
7 Sobota	Rajmund Penjafort., duh. (4) ● Lucijan Antiohijski, muč.
8 Nedelja	JEZUSOV KRST (2) ● Severin Noriški, opat; Erhard, škof Ti si moj ljubljeni sin (Lk 3,15-16.21-22)
9 Ponedeljek	● Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat
10 Torek	● Viljem iz Bourgesa, šk.; Agaton, pap.; Peter Orseolo, red.
11 Sreda	Pavlin Oglejski, škof (3) ● Teodozij, opat
12 Četrtek	● Alred, opat; Tatjana (Tanja), mučenka; Ernest, muč.
13 Petek	Hilarij, škof in cerkv. uč. (4) ● Veronika Milanska, dev.
14 Sobota	● Feliks (Srečko) Nolanski, duh.; Odon iz Novare, red.
15 Nedelja	2. NAVADNA (2) ● Pavel Puščavnik Jezusov prvi čudež (Jn 2,1-12)
16 Ponedeljek	● Marcel, papež; Berard in tov., frančiškanski mučenci
17 Torek	Anton (Zvonko), puščavnik (3) ● Marijan, diakon, muč.
18 Sreda	● Marjeta Ogrska, redovnica; Priska, mučenka
19 Četrtek	● Kanut (Knut), kralj; Germanik, muč.; Arsen, redovnik
20 Petek	Fabijan, papež in Boštjan (Sebastijan), mučenca (4) ●
21 Sobota	Neža (Agnes, Janja), devica, mučenka (3) ● Epifanij, škof
22 Nedelja	3. NAVADNA (3) ● Vincenc (Vinko), diakon, mučenec Jezusov govor v Nazaretu (Lk 1,1-4; 4,14-21)
23 Ponedeljek	● Emerencijana, mučenka; Ildefonz, škof
24 Torek	Frančišek Saleški, škof, c. u. (3) ● Felicijan, škof. muč.
25 Sreda	Spreobrnitev apostola Pavla (2) ● Ananija, muč.
26 Četrtek	Timotej in Tit, škofa (3) ● Robert, Alberik, Štefan, r. u.
27 Petek	Angela Merici, devica (4) ● Vitalijan, papež
28 Sobota	Tomaž Akvinski, duh., c. u. (3) ● Peter Nolasko, red. u.
29 Nedelja	4. NAVADNA (2) ● Valerij, škof; Julijan Ubogi, spok. Jezusa v Nazaretu ne sprejmejo (Lk 4,21-30)
30 Ponedeljek	● Martina, devica, muč.; Hiacinta (Jacinta) Marescotti
31 Torek	Janez Bosko, redovni ustanov. (3) ● Marcela, vdova

januar	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	07.44	07.43	07.42	07.40	07.36	07.32	07.26
zahod Sonca	16.27	16.32	16.38	16.44	16.51	16.58	7.06
dolžina dneva	08.43	08.49	08.56	09.04	09.15	09.26	09.40

Do konca meseca se dan podaljša za 57 minut.

Sonce stopi v znamenje Vodnarja 20. januarja ob 14.00.

Lunine mene: mlaj 1. ob 11.56, prvi krajec 8. ob 16.46, sčip 16. ob 21.26, zadnji krajec 24. ob 05.58, mlaj 30.

Žup. cerkev v Radovljici – pogled proti koru

Žup. cerkev v Radovljici – pogled proti oltarju

Žup. cerkev v Radovljici – obok nad prezbitrijem

Žup. cerkev v Radovljici – obok nad glavno ladjo

Februar - Svečan

1 Sreda	● Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
2 Četrtek	Jezusovo darovanje, Svečnica (2) ● Simeon in Ana
3 Petek	Blaž, škof, mučenec; Oskar (Ansgar), škof (4) ●
4 Sobota	● Andrej Corsini, škof; Janez de Britto, mučenec
5 Nedelja	5. NAVADNA (2) ● Agata, devica, mučenka Obilni ribji lov (Lk 5,1-11)
6 Ponedeljek	Pavel Miki in tov., muč. (3) ● Amand Belgijski, škof
7 Torek	● Nivard, red.; Adavkt in frigijski mučenci
8 Sreda	PREŠERNOV DAN; Hieronim Emiliani (4) ● Janez de Matha
9 Četrtek	● Apolonija, devica, mučenka; Nikefor, mučenec
10 Petek	Sholastika, devica (4) ● Viljem Veliki, puščavnik
11 Sobota	Lurška Mati božja (4) ● Cedmon, redovnik
12 Nedelja	6. NAVADNA (2) ● Evlalija, mučenka Govor na gori (Lk 6,17.20-26)
13 Ponedeljek	● Katarina de Ricci, redovnica; Gregor II., papež
14 Torek	Valentin (Zdravko), muč. (4) ● Bruno Kverfurtski, muč.
15 Sreda	● Klavdij Colombière, red; Georgija, dev.; Agapa, dev., muč.
16 Četrtek	● Julijana, muč.; Onezim, škof; Peteri mučenci iz Egipta
17 Petek	Sedem ustanoviteljev servitov (4) ● Frančišek Clet, muč.
18 Sobota	● Simeon Jeruzalemski, šk., muč.; Flavijan, škof
19 Nedelja	7. NAVADNA (2) ● Konrad iz Piacenze, spokornik Jezus uči ljubezen do bližnjega (Lk 6,27-38)
20 Ponedeljek	● Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
21 Torek	Peter Damiani, šk., c. u. (4) ● Maksimijan Puljski, škof
22 Sreda	Sedež apostola Petra (2) ● Marjeta Kortonska, spok.
23 Četrtek	Polikarp, škof, cerkveni uč. (4) ● Dositej, menih
24 Petek	Matija, apostol (2) ● Sergij, mučenec; Modest, škof
25 Sobota	● Tarazij (Taras), škof; Valburga, devica
26 Nedelja	8. NAVADNA (2) ● Matilda iz Hackeborna, devica Drevo spoznamo po sadu (Lk 6,39-45)
27 Ponedeljek	● Gabrijel Žalostne Matere božje, red.; Leander, škof
28 Torek	● Roman, opat; Hilarij, papež; Ožbalt, škof; Pust

Februar	1.	6.	11.	16.	21.	26.
vzhod Sonca	07.25	07.19	07.12	07.04	06.56	06.47
zahod Sonca	17.07	17.14	17.21	17.29	17.36	17.44
dolžina dneva	09.42	09.55	10.09	10.25	10.40	10.57

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 21 minut.

Sonce stopi v znamenje Rib 19. februarja ob 04.11.

Lunine mene: prvi krajec 7. ob 13.54, ščip 15. ob 13.15, zadnji krajec 22. ob 14.04.

Žup. cerkev v Radovljici – stranski oltar (relikvije sv. Rešnje krvi)

Žup. cerkev v Radovljici – stranski oltar (Vurnik)

Detajl nad portalom žup. cerkve v Radovljici

Pročelje žup. cerkve v Radovljici

Marec - Sušec

1 Sreda	++ Pepelnica (1) ● Albin, škof; Svitbert, škof
2 Četrtek	● Neža Praška, devica; Henrik Suzo, redovnik
3 Petek	+● Kunigunda, cesarica; Marin in Asterij, mučenca
4 Sobota	Kazimir, kraljevič (4) ● Arkadij, škof, mučenec
5 Nedelja	1. POSTNA (1) ● Evzebij, mučenec Jezus zavrne skušnjavca (Lk 4,1-13)
6 Ponedeljek	● Fridolin (Miroslav), opat; Koleta (Nikoleta, Nika), dev.
7 Torek	Perpetua in Felicita, mučenki (4) ● Gavdioz, škof
8 Sreda	Janez od Boga, redov. ustan. (4) ● Beata, mučenka
9 Četrtek	Frančiška Rimska, redovnica (4) ● Gregor Niški, škof
10 Petek	+● Štirideset mučencev; Makarij, škof
11 Sobota	Kvatre ● Sofronij, škof; Evlogij, mučenec; Konstantin, spok.
12 Nedelja	2. POSTNA (1) ● Doroteja (Rotija), mučenka Jezus se na gori spremeni (Lk 9,28b-36)
13 Ponedeljek	● Kristina, dev., muč.; Teodora (Božidara), mučenka
14 Torek	● Matilda, kraljica; Florentina, opatinja
15 Sreda	● Klemen M. Dvořak, red.; Ludovika de Marillac, red.
16 Četrtek	● Hilarij in Tacijan, muč.; Herbert, škof; Julijan, muč.
17 Petek	+ Patricij, škof (4) ● Jedrt Nivelaska, opatinja
18 Sobota	Ciril Jeruzalemski, šk., c. u. (4) ● Salvator, redovnik
19 Nedelja	3. POSTNA (1) ● Sibilina, devica Jezus opominja k pokori (Lk 13,1-9)
20 Ponedeljek	Jožef, mož Device Marije (1)* ● Klavdija in tov., mučenke
21 Torek	● Nikolaj Fle, puščavnik; Filemon, mučenec
22 Sreda	● Lea, spokornica; Katarina Genovska, spokornica
23 Četrtek	Turibij iz Mongroveja, šk. (4) ● Viktorijan in tov.
24 Petek	+ ● Dionizij in tov., mučenci; Katarina Švedska, red.
25 Sobota	Gospodovo oznanjenje (1) ● Dizma, desni razbojnik
26 Nedelja	4. POSTNA (1) ● Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec Prilika o izgubljenem sinu (Lk 15,1-3.11-32) Prehod na pol. čas.
27 Ponedeljek	● Rupert Salzburški, škof; Lidija, mučenka
28 Torek	● Milada Praška, devica; Bojan (Vojan), knez, mučenec
29 Sreda	● Bertold, redovni ustanovitelj; Evstracij, mučenec
30 Četrtek	● Amadej IX. Savojski, knez; Kvirin iz Neussa
31 Petek	+ Modest Gosposvetski, škof (4) ● Gvido, opat

* Zaradi nedelje se slovesni praznik sv. Jožefa letos v bogoslužju prenese na ponedeljek.

Marec	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	06.42	06.33	06.23	06.14	06.04	06.54	06.45
zahod Sonca	17.48	17.55	18.01	18.09	18.15	19.22	19.29
dolžina dneva	11.06	11.22	11.38	11.55	12.11	12.28	12.44

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 38 minut.

Sonce stopi v znamenje Oвна 21. marca ob 03.14. Začetek pomladi.

Lunine mene: mlaj 1. ob 12.48, prvi krajec 9. ob 11.14, ščip 17. ob 02.26, zadnji krajec 23. ob 21.10, mlaj 31.

Radovljica – pogled na stari trg

Radovljica – Šivčeva hiša

Radovljica – Gubčeva ulica

Šivčeva hiša – notranjost, 1. nadstropje

April - Mali traven

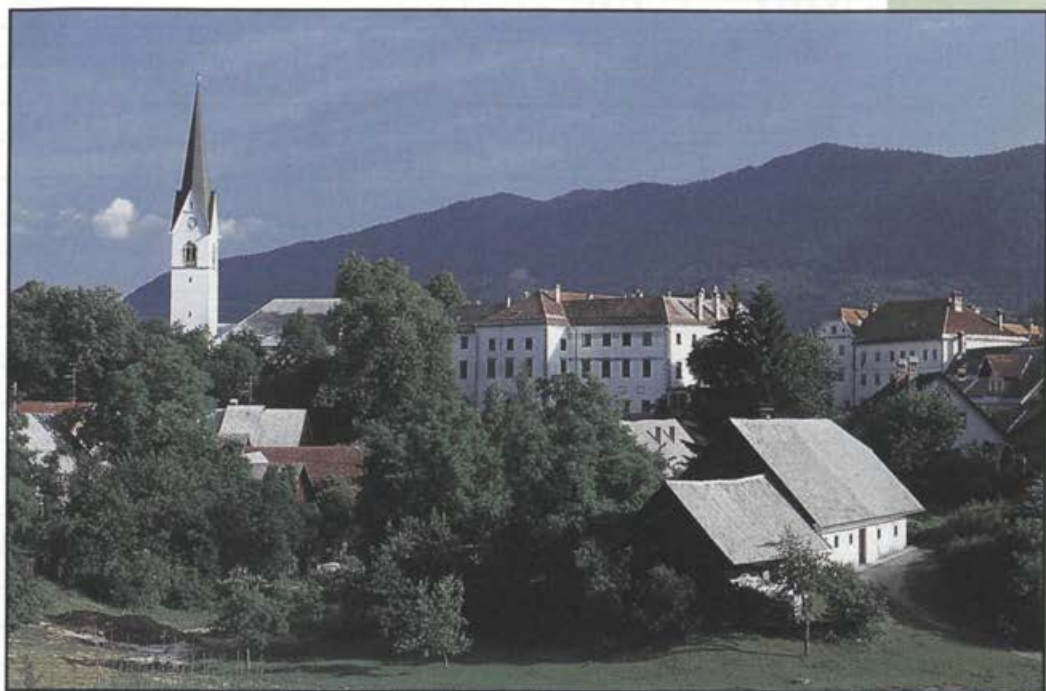
1 Sobota	● Hugo Grenobeljski, škof; Venancij, škof, mučenec
2 Nedelja	5. POSTNA (1) ● Frančišek Paolski Jezus ne obsoja grešnice (Jn 8,1-11)
3 Ponedeljek	● Rihard, škof; Sikst I., papež; Agapa, mučenka
4 Torek	Izidor Seviljski, škof, c. u. (4) ● Zosim, puščavnik
5 Sreda	Vincenc Ferrer, duhovnik (4) ● Julijana, opatinja
6 Četek	● Irenej Sirmijski, škof, mučenec; Celestin I., papež
7 Petek	+ Janez Krstnik de la Salle, redovni ustanovitelj (4) ●
8 Sobota	● Albert, škof, mučenec; Valter, opat
9 Nedelja	CVETNA NEDELJA JEZUSOVEGA TRPLJENJA (1) ● a) Jezusov slovesni vhod v Jeruzalem (Lk 19,28-40) b) Trpljenje NGJK po Luku (Lk 22.14-71; 23,1-56)
10 Ponedeljek	● Ezekijel, prerok; Apolonij in tovariši, mučenci
11 Torek	● Stanislav, škof, mučenec; Domnij (Dujam), škof
12 Sreda	● Lazar Tržaški, škof, mučenec; Zenon, škof
13 Četrtek	Vel. četrtek (1) ● Martin I., papež, mučenec
14 Petek	++ Vel. petek (1) ● Lidvina, devica, redovnica
15 Sobota	Vel. sobota (1) ● Anastazija, mučenka
16 Nedelja	VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) ● Jezus vstane od mrtvih (Jn 20,1-9)
17 Ponedeljek	Velikonočni ponedeljek (1) ● Rudolf, mučenec
18 Torek	● Apolonij, mučenec; Elevterij Ilirski, mučenec
19 Sreda	● Leon IX., papež; Ema, redovn.; Dioniz, mučenec
20 Četrtek	● Hilda, devica; Teotim, škof; Sulpicij, mučenec
21 Petek	● Anzelm, škof, cerkv. uč.; Konrad iz Parzhama, red.
22 Sobota	● Leonid, mučenec; Agapit, papež
23 Nedelja	2. VELIKONOČNA, BELA (1) ● Jurij, mučenec Jezus se prikaže apostolom (Jn 20,19-31)
24 Ponedeljek	Fidel (Zvest) Sigmarinški, d., m. (4) ● Honorij, škof
25 Torek	Marko, evangelist (2) ● Ermin, škof, mučenec
26 Sreda	● Pashazij, opat; Mati dobrega sveta
27 Četrtek	● DAN UPORA PROTI OKUPATORJU; Hozana, devica
28 Petek	Peter Chanel, duh., mučenec (4) ● Vital (Živko), mučenec
29 Sobota	Katarina Sienska, devica, c. u. (3) ● Peter Veronski, muč.
30 Nedelja	3. VELIKONOČNA (1) ● Pij V., papež Jezus z apostoli na Genezarezškem jezeru (Jn 21,1-19)

April	1.	6.	11.	16.	21.	26.
vzhod Sonca	06.43	06.34	06.24	06.15	06.07	05.58
zahod Sonca	19.30	19.36	19.43	19.49	19.56	20.03
dolžina dneva	12.47	13.02	13.19	13.34	13.49	14.05

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 30 minut.

Sonce stopi v znamenje Bika 20. aprila ob 15.22.

Lunine mene: prvi krajec 8. ob 07.35, ščip 15. ob 14.08, zadnji krajec 22. ob 05.18, mlaj 29. ob 19.36.

Pogled na Radovljico

Radovljica – oboki med graščino in cerkvijo

Radovljica – »Čebelca«

Maj - Veliki traven

1 Ponedeljek	JOŽEF DELAVEC (2) • PRAZNIK DELA
2 Torek	Atanazij, škof in cerkveni učitelj (3) • Boris, knez
3 Sreda	Filip in Jakob mlajši, apostola (2) • Teodozij Kijeovski, red.
4 Četrtek	Florijan (Cvetko), mučenec (4) • Cirijak, škof
5 Petek	• Gotard, škof; Angel, mučenec; Juta, spokornica
6 Sobota	• Marija, Srednica milosti; Dominik Savio, dijak
7 Nedelja	4. VELIKONOČNA (1) • Gizela, opatinja Jezus dobri pastir (Jn 10,27-30)
8 Ponedeljek	• Viktor Milanski, mučenec; Dezider (Željko), škof
9 Torek	• Pahomij, opat; Beat, puščavnik
10 Sreda	• Antonin, škof; Gordijan in Epimah, mučenca
11 Četrtek	• Mamert, škof; Sigismund (Žiga), kralj
12 Petek	Leopold Mandić, duhovnik (3) • Pankracij, mučenec
13 Sobota	• Servacij, škof; Mucij, mučenec
14 Nedelja	5. VELIKONOČNA (1) • Bonifacij, muč. Jezusova nova zapoved (Jn 13,31-33a.34-35)
15 Ponedeljek	• Zofija (Sonja), mučenka; Izidor, kmet
16 Torek	Janez Nepomuk, duh., muč. (3) • Andrej Bobóla, muč.
17 Sreda	Jošt, puščavnik (4) • Plavtila, spok.
18 Četrtek	Janez I., papež, mučenec (4) • Erik, kralj
19 Petek	• Peter Celestin, papež; Pudencijana, devica
20 Sobota	Bernardin Sienski, duh. (4) • Plavtila, spok.
21 Nedelja	6. VELIKONOČNA (1) • Krispin, redovnik; Valens, škof Jezus objubi Sv. Duha (Jn 14,23-29)
22 Ponedeljek	Prošnji dan • Renata, spok.; Marjeta (Rjeta-Rita) Kasijska, red.
23 Torek	Prošnji dan • Janez de Rossi, duhovnik; Evfrozinja, redovnica
24 Sreda	Prošnji dan; Marija Pomočnica (3) • Dagmar, kraljica
25 Četrtek	Gospodov vnebohod (1) • Gregor VII., papež; Marija M. de'Pazzi
26 Petek	Filip Neri, duhovnik (3) • Lambert de Vence, škof
27 Sobota	Avguštin Canterburyjski, škof (4) • Julij, mučenec
28 Nedelja	7. VELIKONOČNA (1) • German Pariški, škof Naj bodo vsi eno (Jn 17,20-26)
29 Ponedeljek	Maksim Emonski, škof (4) • Teodozija, devica
30 Torek	Kancijan in tov., mučenci (4) • Ferdinand Aragonski, kralj
31 Sreda	Obiskanje Device Marije (2) • Petronila, mučenka

Maj	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	05.49	05.42	05.35	05.29	05.24	05.19	05.16
zahod Sonca	20.09	20.15	20.22	20.28	20.34	20.39	20.44
dolžina dneva	14.20	14.33	14.47	14.59	15.10	15.20	15.28

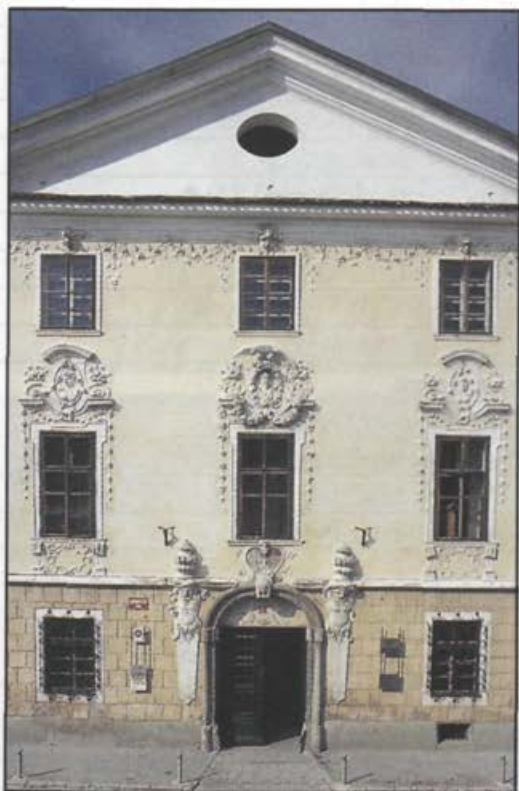
Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro 8 minut.

Sonce stopi v znamenje Dvojčkov 21. maja ob 14.34.

Lunine mene: prvi krajec 7. ob 23.44, žčip 14. ob 22.48, zadnji krajec 21. ob 13.36, mlaj 29. ob 11.27.

Čebelarški muzej v Radovljici – notranjost

Pročelje muzeja

Panjska končnica

Avla in stopnišče v muzeju

Junij - Rožnik

1 Četrtek	Justin, mučenec (3) ● Pamfil, mučenec
2 Petek	Marcelin in Peter, mučenca (4) ● Erazem, škof, muč.
3 Sobota	Karel Lwanga in tov., muč. (3) ● Klotilda, kraljica
4 Nedelja	BINKOŠTI, PRIHOD SV. DUHA (1) ● Kvirin iz Siscije Prejmite Svetega Duha (Jn 20,19-23)
5 Ponedeljek	Marija, Mati Cerkve (2) ● Svetko, m.; Igor, m.
6 Torek	Norbert, škof, red. ust. (4) ● Bertrand Oglejski, škof
7 Sreda	● Robert Newminsterski, opat; Ana Garzia, devica
8 Četrtek	● Medard, škof; Viljem iz Yorka, škof
9 Petek	Efrem Sirski, diakon, c. u.; Primož in Felicijan, m. (4) ●
10 Sobota	Kvatre ● Bogumil, škof; Janez Dominici, dubrovniški škof
11 Nedelja	SV. TROJICA (1) ● Barnaba, apostol Tri božje osebe so eno (Jn 16,12-15)
12 Ponedeljek	● Janez Fakundski, redovnik; Adelhajda, devica
13 Torek	Anton Padovanski, redovnik, cerkv. u. (3) ● Trifil, škof
14 Sreda	● Elizej, prerok; Valerij in Rufin, mučenca
15 Četrtek	REŠNJE TELO IN REŠNJA KRI (1) ● Vid, mučenec
16 Petek	● Frančišek Regis, duh.; Beno, škof; Gvido Kortonski, red.
17 Sobota	● Gregor Barbarigo, škof; Adolf, škof
18 Nedelja	11. NAVADNA (2) ● Amand (Ljubo), škof Jezus odpusti grešnici (Lk 7,36-50; 8,1-3)
19 Ponedeljek	Romuald, opat (4) ● Nazarij, škof
20 Torek	● Silverij, papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spok.
21 Sreda	Alozij (Vekoslav) Gonzaga, red. (3) ● Evzebij, škof
22 Četrtek	Pavlin iz Nole, šk.; Janez Fisher in Tomaž More, muč. (4) ●
23 Petek	Srce Jezusovo (1) ● Agripina, devica, mučenka
24 Sobota	Rojstvo Janeza Krstnika (1) kres ● Faust, mučenec
25 Nedelja	12. NAVADNA (2) ● DAN DRŽAVNOSTI; Viljem, opat Peter izpove vero v Kristusa (Lk 9,18-24)
26 Ponedeljek	● Vigilij (Stojan), škof; Pelagij, mučenec
27 Torek	Ema (Hema) Krška, kneginja (3) ● Ladislav Ogrski, kralj
28 Sreda	Irenej, škof, mučenec (3) ● Potamijena, mučenka
29 Četrtek	Peter in Pavel, apostola (1) ● Marcel, mučenec
30 Petek	Prvi mučenci rimske Cerkve (4) ● Emilijana, mučenka

Junij	1.	6.	11.	16.	21.	26.
vzhod Sonca	05.15	05.13	05.11	05.11	05.11	05.13
zahod Sonca	20.45	20.49	20.52	20.55	20.56	20.57
dolžina dneva	15.30	15.36	15.41	15.44	15.45	15.44

Do 21. junija se dan podaljša za 15 minut, nato pa skrajša do konca meseca za 3 minute.

Sonce stopi v znamenje Raka 21. junija ob 22.34. Začetek poletja.

Lunine mene: prvi krajec 6. ob 12.26, ščip 13. ob 06.03, zadnji krajec 20. ob 00.01, mlaj 28. ob 02.50.

Sestre pri delu

Natančnost in potrpežljivost

Mašni plašč – Kristus (Vurnik)

Mašni plašč – Evharistija (Vurnik)

Julij - Mali srpan

1 Sobota	● Teobald (Bogoslav), pušč.; Estera, svetopis. žena
2 Nedelja	13. NAVADNA (2) ● Oton Bamberški, škof Jezusove zahteve do učencev (Lk 9,51-62)
3 Ponedeljek	Tomaž, apostol (2) ● Heliodor Koprski, škof
4 Torek	Elizabeta Portugalska; Urh, škof (4) ●
5 Sreda	Ciril in Metod, slovan. ap. (1) ● Anton M. Zaccaria, duh.
6 Četrtek	Marija Goretti, dev., muč. (4) ● Bogomila, spokornica
7 Petek	● Izaija, prerok; Vilibald, škof; Edelburga, devica
8 Sobota	● Kilijan, škof, mučenec; Prokop, mučenec
9 Nedelja	14. NAVADNA (2) ● Veronika Giuliani, opatinja Jezus razpošlje učence (Lk 10,1-12,17-20)
10 Ponedeljek	● Amalija (Ljuba), redovnica; Rufina in Sekunda, m.
11 Torek	Benedikt, opat (2) ● Olga Kijevska, kneginja
12 Sreda	Mohór in Fortunat, mučenca (4) ● Nabor in Feliks, muč.
13 Četrtek	Henrik (Hinko) I., kralj (4) ● Evgen, škof
14 Petek	Kamil de Lellis, duh. (4) ● Frančišek Solan, redovnik
15 Sobota	Bonaventura, škof, c. u. (3) ● Vladimir Kijevski, knez
16 Nedelja	15. NAVADNA (2) ● Karmelska Mati božja Prilika o usmiljenem Samarijanu (Lk 10,25-37)
17 Ponedeljek	● Aleš (Aleksij), spokornik; Marcelina, devica
18 Torek	● Friderik (Miroslav), škof, mučenec; Arnold, škof
19 Sreda	● Arsen, diakon, puščavnik; Aurea (Zlata), devica
20 Četrtek	● Marjeta Antiohijska, devica, mučenka; Elija, prerok
21 Petek	Lovrenc iz Brindisija, duh., c. u. (4) ● Danijel (Danilo), pr.
22 Sobota	Marija Magdalena (Majda) (3) ● Menelij, opat
23 Nedelja	16. NAVADNA (2) ● Apolinarij, škof, mučenec Marta in Marija (Lk 10,38-42)
24 Ponedeljek	Krištof (Kristo), mučenec (4) ● Boris in Gleb, mučenca
25 Torek	Jakob st., apostol (2) ● Olimpija, vdova
26 Sreda	Joahim in Ana, starša D. M. (3) ● Valens, škof
27 Četrtek	Gorazd, Kliment, Naum in tov. (3) ● Pantaleon, muč.
28 Petek	● Viktor (Zmago), papež; Samson (Samo), škof
29 Sobota	Marta iz Betanije (3) ● Olaf, kralj, mučenec
30 Nedelja	17. NAVADNA (2) ● Ingeborga, kneginja Jezus uči prav moliti (Lk 11,1-13)
31 Ponedeljek	Ignacij Lojolski, red. ust. (3) ● Fabij, mučenec

Julij	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	05.15	05.18	05.22	05.26	05.31	05.37	05.42
zahod Sonca	20.56	20.55	20.53	20.49	20.45	20.39	20.34
dolžina dneva	15.41	15.37	15.31	15.23	15.14	15.02	14.52

Do konca meseca se dan skrajša za 49 minut.

Sonce stopi v znamenje Leva 23. julija ob 09.30.

Lunine mene: prvi krajec 5. ob 22.02, ščip 12. ob 12.49, zadnji krajec 19. ob 13.10, mlaj 27. ob 17.13.

Radovljica – Linhartova rojstna hiša

Spominska plošča na Linhartovi rojstni hiši

Avgust - Veliki srpan

1 Torek	Alfonz M. Ligvorij, škof, c. u. (3) ● Makabejski bratje
2 Sreda	Evzebij iz Vercellija, škof (4) ● Štefan, papež
3 Četrtek	● Lidija, makedonska žena; Avguštin Kažotić, zagr. škof
4 Petek	Janez M. Vianney, duhovnik (3) ● Perpetua, žena
5 Sobota	Posvetitev bazilike Marije Snežne (4) ● Ožbalt, kralj
6 Nedelja	JEZUSOVA SPREMENITEV NA GORI (2) ● Pastor, m. Jesus se na gori spremeni (Lk 9,28b-36)
7 Ponedeljek	Sikst II., papež in tov., mučenci; Kajetan, duh. (4) ●
8 Torek	Dominik (Nedeljko), red. ust. (3) ● Cirijak in tov.
9 Sreda	● Peter Faber, redovnik; Roman, mučenec
10 Četrtek	Lovrenc, diakon, muč. (2) ● Asterija (Zvezdana), muč.
11 Petek	Klara (Jasna), devica (3) ● Tiburcij in Suzana, mučenca
12 Sobota	● Evplij, mučenec; Inocenc XI., papež
13 Nedelja	19. NAVADNA (2) ● Poncijan in Hipolit, mučenca Opomin k čuječnosti (Lk 12,32-48)
14 Ponedeljek	Maksimilijan Kolbe, muč. (3) ● Evzebij iz Rima, duh.
15 Torek	MARIJINO VNEBOVZETJE (1) ● Tarzicij, mučenec
16 Sreda	Rok, spokornik; Štefan Ogrski, kralj (4) ●
17 Četrtek	● Hijacint Poljski, redovnik; Liberat (Svobodan), op., m.
18 Petek	● Helena (Jelka, Alenka), cesarica; Agapit iz Preneste
19 Sobota	Janez Eudes, red. ustan. (4) ● Ludvik Toulouški, škof
20 Nedelja	20. NAVADNA (2) ● Samuel (Samo), prerok Za Jezusa se je treba odločiti (Lk 12,49-53)
21 Ponedeljek	Pij X., papež (3) ● Baldvin, kralj; Sidonij, škof
22 Torek	Devica Marija, Kraljica (3) ● Sigfrid (Zmago), škof
23 Sreda	Roza iz Lime, devica (4) ● Filip Benizi, redovnik
24 Četrtek	Jernej, apostol (2) ● Emilija de Vialar, redovnica
25 Petek	Ludvik IX. Francoski, kralj; Jožef Kalasanc, red. (4) ●
26 Sobota	● Ivana Elizabeta Bichier, redovna ustan.; Rufin, škof
27 Nedelja	21. NAVADNA (2) ● Monika, mati sv. Avguština Ozka so vrata v nebesa (Lk 13,22-30)
28 Ponedeljek	Avguštin, škof, cerkv. uč. (3) ● Hermes, mučenec
29 Torek	Mučeništvo Janeza Krstnika (3) ● Sabina, mučenka
30 Sreda	● Feliks (Srečko) in Adavkt, muč., Gaudencija, muč.
31 Četrtek	● Rajmund (Rajko) Nonat, redovnik; Pavlin, škof

Avgust	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	05.43	05.50	05.56	06.02	06.08	06.15	06.21
zahod Sonca	20.32	20.26	20.18	20.10	20.01	19.53	19.44
dolžina dneva	14.49	14.36	14.22	14.08	13.53	13.38	13.23

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 26 minut.

Sonce stopi v znamenje Device 23. avgusta ob 16.35.

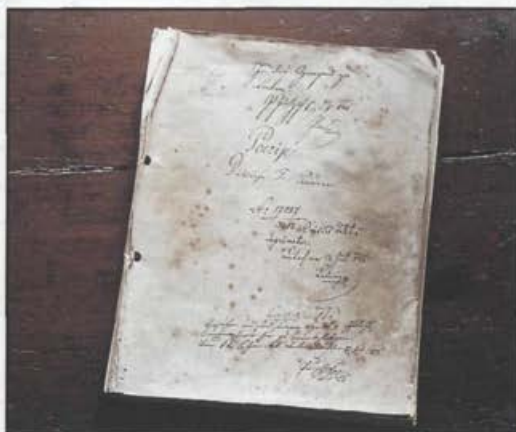
Lunine mene: prvi krajec 4. ob 05.16, ščip 10. ob 20.15, zadnji krajec 18. ob 05.04, mlaj 26. ob 06.31.

Vrba

Prešernova rojstna hiša

Prešernove poezije

Notranjost Prešernove rojstne hiše

September - Kimovec

1 Petek	Egidij (Tilen), opat (4) ● Verena, devica
2 Sobota	● Maksima, mučenka; Kastor, škof
3 Nedelja	22. NAVADNA (2) ● ANGELSKA; Gregor Vel., p. Jezus uči ponižnosti (Lk 14,1.7-14)
4 Ponedeljek	● Rozalija (Zalka), devica; Ida, spok.; Mojzes, prerok
5 Torek	● Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
6 Sreda	● Petronij, škof; Favst, Makarij in tovariši, mučenci
7 Četrtek	● Marko Križevčan in tov., muč.; Regina, dev., muč.
8 Petek	Marijino rojstvo (2) ● Hadrijan, mučenec
9 Sobota	● Peter Klaver, redovnik; Dorotej in Gorgonij, mučenca
10 Nedelja	23. NAVADNA (2) ● Otokar, redovnik Hoja za Kristusom (Lk 14,25-33)
11 Ponedeljek	● Prot in Hijacint, mučenca; Erna, devica
12 Torek	● Gvido iz Anderlechta, spok., Tacijan (Tihomil), muč.
13 Sreda	Janez Zlatousti, škof, cerkv. uč. (3) ● Mavrilij, škof
14 Četrtek	Povišanje sv. Križa (2) ● Notburga, devica
15 Petek	Žalostna Mati božja (Dolores) (3) ● Melita, mučenka
16 Sobota	Kvatre; Kornelij, p. in Ciprijan, šk., muč. (3) ● Ljudmila, kn.
17 Nedelja	24. NAVADNA (2) ● Lambert, škof, mučenec Prilika o božjem usmiljenju (Lk 15,1-32)
18 Ponedeljek	● Jožef Kupertinski, duhovnik; Irena in Zofija, mučenki
19 Torek	Januarij, škof, muč. (4) ● Emilija de Rodat, redovnica
20 Sreda	Korejski mučenci (3) ● Suzana, mučenka
21 Četrtek	Matej (Matevž), apostol in evang. (2) ● Jona, prerok
22 Petek	● Tomaž Villanovski, škof; Mavricij in tov., mučenci
23 Sobota	● Paternij (Domogoj), škof, mučenec; Lin, papež
24 Nedelja	25. NAVADNA (2) ● Rupert Salzburški, škof Ne moremo služiti Bogu in mamonu (Lk 16,1-13) Vrnitev na sončni čas
25 Ponedeljek	● Avrelija (Zlata), devica; Sergij Radoneški, škof
26 Torek	Kozma in Damijan, mučenca (4) ● Nil, opat
27 Sreda	Vincenc Pavelski, duhovnik (3) ● Hiltruda, devica
28 Četrtek	Venčeslav (Vaclav), muč.; Lovrenc Ruiz in jap. muč. (4) ●
29 Petek	Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli (2) ●
30 Sobota	Hieronim, duhovnik, c. u. (3) ● Zofija, spokornica

September	1.	6.	11.	16.	21.	26.
vzhod Sonca	06.22	06.28	06.35	06.41	06.47	05.53
zahod Sonca	19.42	19.32	19.22	19.13	19.03	17.53
dolžina dneva	13.20	13.04	12.47	12.32	12.16	12.00

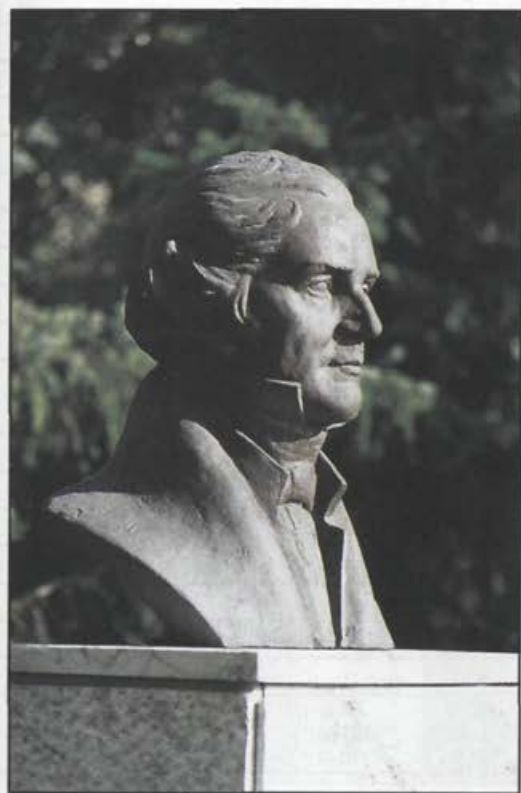
Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 34 minut.

Sonce stopi v znamenje Tehtnice 23. septembra ob 14.13. Začetek jeseni.

Lunine mene: prvi krajec 2. ob 11.03, sčip 9. ob 05.37, zadnji krajec 16. ob 23.09, mlaj 24. ob 17.55.

Čopova rojstna hiša v Žirovnici

Spomenik Matiji Čopu

Oktober - Vinotok

1 Nedelja	26. NAVADNA (2) • ROŽNOVENSKA; Terezija D. J. Bogatin in ubogi Lazar (Lk 16,19-31)
2 Ponedeljek	Angeli varuhi (3) • Legerij, škof
3 Torek	• Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
4 Sreda	Frančišek Asiški, redovni ustanov. (3) • Petronij, škof
5 Četrtek	• Marcelin, škof; Flavija, mučenka
6 Petek	Bruno, redovni ustanovitelj (3) • Renato, škof
7 Sobota	Rožnovenska Mati božja (3) • Marko I., papež
8 Nedelja	27. NAVADNA (2) • Demetrij, mučenec Jezus spodbuja k veri (Lk 17,5-10)
9 Ponedeljek	Dioniz, škof in tov., muč.; Janez Leonardi, duh. (4) •
10 Torek	• Frančišek Borgia, redovnik; Hugolin, mučenec
11 Sreda	• Emilijan (Milan, Milko), škof; Aleksander Sauli, škof
12 Četrtek	Maksimilijan Celjski, škof (4) • Serafin, redovnik
13 Petek	• Edvard, kralj; Koloman, mučenec
14 Sobota	Kalist I., papež, muč. (4) • Gavdencij (Veselko), šk. muč.
15 Nedelja	28. NAVADNA (2) • Terezija Vel., devica, cerkv. uč. Jezus očisti deset gobavcev (Lk 17,11-19)
16 Ponedeljek	Hedvika, red.; Marjeta M. Alakok, dev. (4) • Gal, opat
17 Torek	Ignacij Antiohijski, škof, mučenec (3) • Viktor, škof
18 Sreda	Luka, evangelist (2) • Julijan, mučenec
19 Četrtek	Izak Jogues in kanadski mučenci; Pavel od Križa (4) •
20 Petek	• Irena (Miroslava), mučenka; Vendelin, opat
21 Sobota	• Uršula, devica, mučenka; Hilarion, opat
22 Nedelja	29. NAVADNA (2), MISIJONSKA • Marija Saloma Prilika o sodniku in vdovi (Lk 18,1-8)
23 Ponedeljek	Janez Kapistran, duhovn. (4) • Severin iz Klna, škof
24 Torek	Anton M. Claret, škof (4) • Feliks, škof, mučenec
25 Sreda	• Krizant in Darija, muč.; Krišpin in Krišpinijan, muč.
26 Četrtek	• Lucijan, mučenec; Amand iz Strasbourga, škof
27 Petek	• Vincenc in Sabina, mučenca; Frumencij, škof
28 Sobota	Simon in Juda Tadej, apostola (2) • Cirila, mučenka
29 Nedelja	30. NAVADNA (2), ŽEGNANJSKA (1) • Narcis, šk. Prilika o farizeju in cestninarju (Lk 18,9-14)
30 Ponedeljek	• Marcel, mučenec; Alfonz Rodriguez, redovnik
31 Torek	• DAN REFORMACIJE; Volbenk (Bolfenk), škof

Oktober	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	06.00	06.06	06.13	06.19	06.26	06.34	06.40
zahod Sonca	17.43	17.34	17.24	17.15	17.06	16.59	16.50
dolžina dneva	11.43	11.28	11.11	10.56	10.40	10.25	10.10

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 33 minut.

Sonce stopi v znamenje Škorpjona 23. oktobra ob 22.32.

Lunine mene: prvi k. 1. ob 15.36, žep 8. ob 16.52, zadnji k. 16. ob 17.26, mlaj 24. ob 05.36, prvi k. 30. ob 22.17.

Doslovče – Finžgarjeva domačija

Spomenik F. S. Finžgarju

Finžgarjeva domačija – notranjost

Še en pogled v Finžgarjevo domačijo

November - Listopad

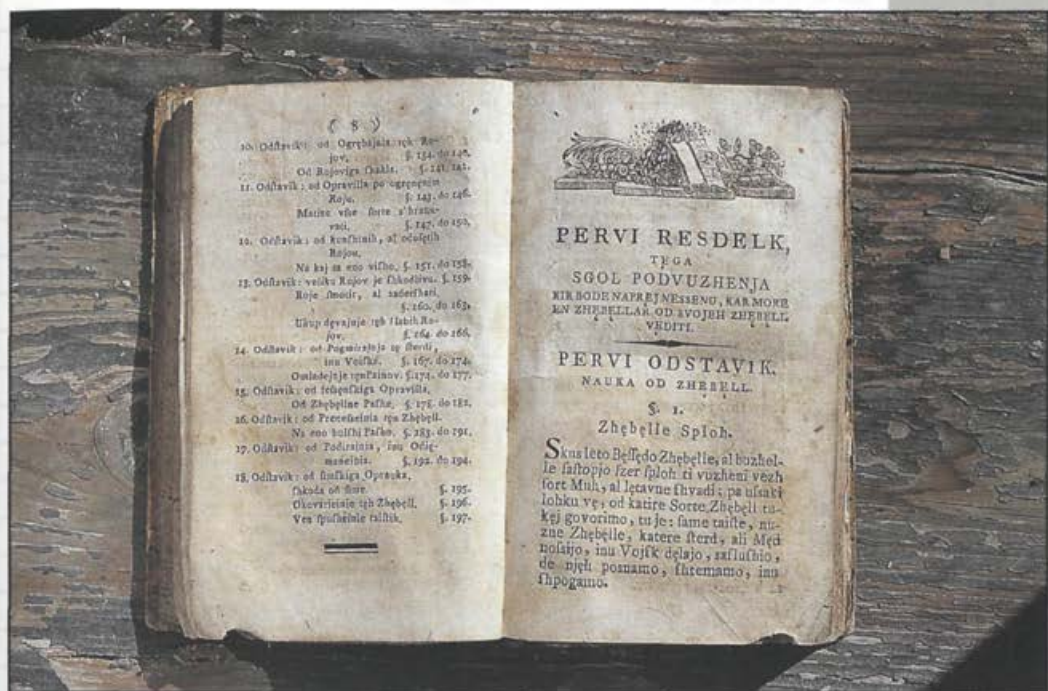
1 Sreda	VSI SVETI (1) • Cezarij, diakon, mučenec
2 Četrtek	Spomin vseh vernih rajnih (1) • Marcijan, puščavnik
3 Petek	Viktorin Ptujski, šk. m.; Just, tržaški muč.; Martin Porres (4) •
4 Sobota	Karel Boromejski, škof (3) • Vital in Agrikola, mučenca
5 Nedelja	31. NAVADNA (2), ZAHVALNA • Zaharija in Elizabeta Jezus pri cestinarju Zaheju (Lk 19,1-10)
6 Ponedeljek	Lenart (Narte), opat (4) • Sever, škof, mučenec
7 Torek	• Engelbert, škof, mučenec; Ernest, opat; Vilibord, škof
8 Sreda	• Bogomir (Mirko); škof; Deodat (Bogdan), papež
9 Četrtek	Posvetitev lateranske bazilike (2) • Teodor (Božidar)
10 Petek	Leon Veliki, papež, c. u. (3) • Andrej Avelinski, duh.
11 Sobota	Martin iz Toursa (3) • Menas, puščavnik
12 Nedelja	32. NAVADNA (2) • Jozafat Kunčević, škof, mučenec O vstajenju mrtvih (Lk 20,27-38)
13 Ponedeljek	Stanislav Kostka, redovnik (4) • Homobonus, trgovec
14 Torek	• Nikolaj Tavelić, mučenec; Lovrenc O'Toole, škof
15 Sreda	Albert Veliki, škof, cerkveni uč. (4) • Leopold, knez
16 Četrtek	Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte (4) • Otmar, opat
17 Petek	Elizabeta Ogrska, redovnica (3) • Evfemija in Tekla, muč.
18 Sobota	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla (4) • Abdija, prerok
19 Nedelja	33. NAVADNA (2) • Narsej, škof, mučenec Napoved razdejanja Jeruzalema (Lk 21,5-19)
20 Ponedeljek	• Edmund, kralj, mučenec; Feliks Valois, redovnik
21 Torek	Marijino darovanje (3) • Gelazij I., papež
22 Sreda	Cecilija (Cilka), devica, mučenka (3) • Maver, škof, muč.
23 Četrtek	Klemen, papež, mučenec; Kolumban, opat (4) •
24 Petek	• Krizogon Oglejski, mučenec; Flora, devica, mučenka
25 Sobota	• Katarina Aleksandrijska, devica, mučenka; Erazem, muč.
26 Nedelja	JEZUS KRISTUS, KRALJ (VLADAR) VESOLJSTVA (1) • Kristus vlada s križa (Lk 23,35-43)
27 Ponedeljek	Virgil, apostol Karantanije (4) • Jožef Pignatelli, redovnik
28 Torek	• Jakob de Marchia, duhovnik; Eberhard, škof
29 Sreda	• Saturnin, mučenec; Radogost (Radbod), škof
30 Četrtek	Andrej, apostol (2) • Justina, devica

november	1.	6.	11.	16.	21.	26.
vzhod Sonca	06.42	06.49	06.56	07.03	07.10	07.17
zahod Sonca	16.49	16.42	16.35	16.30	16.25	16.22
dolžina dneva	10.07	09.53	09.39	09.27	09.15	09.05

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro 10 minut.

Sonce stopi v znamenje Strelca 22. novembra ob 20.02.

Lunine mene: ščip 7. ob 08.20, zadnji krajec 15. ob 12.40, mlaj 22. ob 16.43, prvi krajec 29. ob 07.28.

Janševo »Popolno podučenje« iz leta 1792

Spomenik čebelarju Antonu Janši

Breznica – Plošča na rojstni hiši A. Janše

Čebelnjak

December - Gruden

1 Petek	● Natalija (Božena), spokornica; Eligij, škof
2 Sobota	● Bibijana (Vivijana, Živka), mučenka; Blanka, spok.
3 Nedelja	1. ADVENTNA (1) ● Francišek Ksaver, duhovnik Potrebna je čuječnost (Mt 24,37-44)
4 Ponedeljek	Janez Damaščan, duh. c. u. (4) ● Barbara, dev. muč.
5 Torek	● Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof
6 Sreda	Nikolaj (Miklavž), škof (3) ● Apolinarij Tržaški, muč.
7 Četrtek	Ambrož, škof, cerkv. uč. (3) ● Agaton, mučenec
8 Petek	Brezmadežno spočetje Device Marije (1) ●
9 Sobota	● Peter Fourier, redovnik; Valerija, muč.; Abel, očak
10 Nedelja	2. ADVENTNA (1) ● Melkijad, papež, mučenec Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Mt 3,1-12)
11 Ponedeljek	Damaz I., papež (4) ● Danijel Stilit, puščavnik
12 Torek	Ivana Frančiška Šantalska, red. (4) ● Amalija, mučenka
13 Sreda	Lucija, devica, muč. (3) ● Otilija, devica; Jošt, pušč.
14 Četrtek	Janez od Križa, duh., cerkv. uč. (3) ● Spiridion (Dušan), škof
15 Petek	● Kristina (Krista), devica; Marija K. di Rosa, red. ust.
16 Sobota	● Albina, devica, mučenka; Adelhajda, cesarica
17 Nedelja	3. ADVENTNA (1) ● Lazar iz Betanije Janez Krstnik pošlje učenca k Jezusu (Mt 11,2-11)
18 Ponedeljek	● Teotim in Bazilijan, mučenca; Gacijan, škof
19 Torek	● Urban V., papež; Favsta, spok.; Tea, mučenka
20 Sreda	● Evgenij in Makarij, mučenca; Dominik Siloški, opat
21 Četrtek	Peter Kanizij, duhovnik, c. u. (4) ● Severin, škof
22 Petek	● Demetrij, muč.; Frančiška Cabrini, red.
23 Sobota	Kvatre; Janez Kancij, duh., c. u. (4) ● Viktorija, dev., muč.
24 Nedelja	4. ADVENTNA (1), SVETI VEČER ● Adam in Eva Jožef vzame Marijo k sebi (Mt 1,18-24)
25 Ponedeljek	BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) ● Anastazija, m.
26 Torek	DAN SAMOSTOJNOSTI; Štefan, prvi mučenec (2) ●
27 Sreda	Janez Evangelist, apostol (2) ● Fabiola, spokornica
28 Četrtek	Nedolžni otroci, mučenci (2) ● Kastor in tov., mučenci
29 Petek	Tomaž Becket, škof, mučenec (4) ● David, kralj
30 Sobota	● Rajner, škof; Liberij; Egvin, škof
31 Nedelja	SV. DRUŽINA (2) ● Silvester I., papež Beg v Egipt (Mt 2,13-15.19-23)

December	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
vzhod Sonca	07.23	07.28	07.33	07.38	07.41	07.43	07.44
zahod Sonca	16.18	16.17	16.17	16.18	16.20	16.22	16.26
dolžina dneva	08.55	08.49	08.44	08.40	08.39	08.39	08.42

Do 22. decembra se dan skrajša za 16 minut, potem pa podaljša do konca meseca za 3 minute.

Sonce stopi v znamenje kozoroga 22. decembra ob 09.17.

Lunine mene: sčip 7. ob 02.27, zadnji krajec 15. ob 06.31, mlaj 22. ob 03.22, prvi krajec 28. ob 20.06.

Radovljica – sotočje obeh Sav

Jamnik

Brezje

Oris zgodovine (pra)župnije Radovljica

Začetki radovljiške pražupnije

Začetki radovljiške pražupnije še niso v celoti pojasnjeni. Stara lastniška cerkev sv. Petra, zgrajena v romanskem slogu izven takratnega naselja Radovljica (danes Predtrg), je bila prvotno podrejena pražupniji Rodine. Rodine se kot sedež pražupnije prvič omenjajo leta 1163, vendar poznavalci menijo, da je pražupnija nastala v drugi polovici 10. stoletja.

Ko so si Ortenburžani v 12. stoletju pridobili obsežno posest južno od Karavank, so si jo želeli kar najbolje utrditi in povezati. Pri tem je imela pomembno vlogo cerkvena organizacija. Tako se je med letoma 1173 in 1296 začel proces, ki je privedel do prenosa sedeža pražupnije iz Rodin v središče ortenburške posesti na Gorenjskem, v Radovljico. V seznamu papeških desetih oglejskega patriarha Raimunda della Torre (1273–1299) iz leta 1296 se namreč med gorenjskimi pražupnijami že navaja Radovljica in ne več Rodine. Iz politične in cerkvene dejavnosti patriarha Raimunda bi se dalo sklepati, da je do prenosa sedeža pražupnije v Radovljico prišlo prav v času njegovega vladanja.

Pobudo za prenos sedeža pražupnije iz Rodin v Radovljico so nedvomno dali Ortenburžani. Pražupnija je namreč zaobjemala skoraj celotno radovljiško zemljiško gospostvo. Novo župnijsko središče v Radovljici pa je služilo povezovanju ortenburške posesti na Gorenjskem na obeh straneh Save. Iz istega razloga so si Ortenburžani tudi tako prizadevali, da bi si pridobili patronat nad župnijo Radovljica in ga končno s potrditvijo papeža Bonifacija IX. grofu Frideriku Ortenburškemu dejansko tudi dobili. Po dedni pogodbi iz leta 1377 je patronat leta 1418 prešel na Celjane in leta 1456 na podoben način na Habsburžane.

Vključitev v novoustanovljeno ljubljansko škofijo

V skladu s svojo cerkveno politiko je cesar Friderik III. 6. decembra 1461 ustanovil ljubljansko škofijo. V ustanovni listini je cesar Friderik župnijo Radovljica podelil v menzalno posest ljubljanskemu stolnemu proštu. Papež Pij II. je dne 6. marca 1462 ustanovitev ljubljanske škofije potrdil in v svoji buli radovljiško župnijo imenoma in-

korporiral (utelesil, pridružil) ljubljanski proštiji. Cerkevopravno je to pomenilo, da je bil vsakokratni ljubljanski stolni prošt istočasno tudi pravi radovljiški župnik in arhidiakon za Gorenjsko.

Prvi stolni prošt in radovljiški župnik Lennart pl. Jamnizer je dal napisati matrikulo radovljiške župnije in njenih podružnic. Napisal in ilustriral jo je leta 1468 radovljiški pisar in tržan Janez (Johannes scriptor civis de Ra/d/mansdorff). Po tej matrikuli naj bi radovljiška župnija obsegala ozemlje naslednjih desetih sedanjih župnij): Radovljica (z Lancovim), Begunje (s sv. Petrom na Gori), Breznica, Jesenice, Kamna Gorica, Kropa, Lesce, Leše, Mošnje in Gorje. S prehodom iz trga v mesto, s porastom gospodarske moči meščanov in kulturnim dvigom je potrebno povezovali tudi obnovev in povečavo stare cerkve. Župnijska cerkev je najprej z dograditvijo prezbiterija in nato tudi z veliko dvoransko ladjo dobila poznogotsko podobo v letih 1492–1495 in jo ohranila do danes.

Duhovno življenje v župniji Radovljica

Podrobnosti o duhovnem življenju župnije in o pastoralni dejavnosti radovljiških duhovnikov v srednjem veku seveda ne poznamo veliko. O tem lahko sklepamo iz ohranjenih drobnih podatkov v posameznih dokumentih in iz primerjave v sosednjih župnijah oglejskega patriarhata in pozneje ljubljanske škofije. Odraz poglobljenega duhovnega življenja pa so nedvomno bratovščine.

Najstarejša izpričana bratovščina v Radovljici je bila Bratovščina svetega rešnjega telesa, ki ji je grof Friderik Ortenburški 3. aprila 1417 izročil kopališče ob Vosovniku. S to bratovščino so radovljiški duhovniki želeli svoje vernike opozoriti na osrednjo skrivnost krščanske vere, Kristusovo navzočnost v evarističnem zakramentu.

Bratovščina svete Trojice je bila v Radovljici formalno ustanovljena leta 1469, ko je 19. novembra ljubljanski škof Sigmund Lamberger potrdil njena pravila.

Čaščenje svete krvi

Danes ni mogoče povsem natančno ugotoviti, kdaj je prišla v Radovljico relikvija Kristusove svete krvi. Ljubljanski škof Tomaž Hren (1597–1630) poroča o čaščenju te relikvije kot o starodavni pobožnosti v cerkvi sv. Petra. Izvor relikvije naj bi segal v Beirut, kjer naj bi Judje leta 240 zasmehovali kip Križanega in ga prebadali z nožem. Po staro-

davnem izročilu naj bi iz prebodenega kipa pritekla kri. V Radovljico je relikvija verjetno prišla preko Benetk. Zaradi te relikvije je Radovljica vse do Jožefa II. postala priljubljena božja pot za romarje iz Kranjske, Koroške in Štajerske. Cesar Jožef II. (sovladar 1765, 1780–1790) je čaščenje relikvije prepovedal in božjo pot zastrl. Vsi poznejši poskusi, da bi božjo pot obnovili, se niso obnesli.

Župnijska cerkev sv. Petra pa se je ponasala še z eno znamenito relikvijo, in sicer »pravim ostankom kosti apostola Petra«. Tega je leta 1736 radovljiški župnijski cerkvi daroval Peter Maksimilijan pl. Modersheimb. Seveda je tudi ta svetinja v predjožefinski dobi pritegnila množico vernikov.

Reformacija

Reformacijsko gibanje je v širšem zaledju radovljiške župnije naletelo na dokaj ugoden odmev. Njegov glavni pobudnik je bil Moric pl. Dietrichstein, ki je imel od leta 1549 v zakupu radovljiško zemljiško gospostvo. Pod njegovim okriljem se je protestantizem dokaj naglo širil. Na Bledu se je za novo vero odločil temkajšnji župnik Krištof Fašang, ki je pred tem deloval v Radovljici.

Proti pritiskom nadvojvode Karla in ljubljanskega stolnega prošta se je za radovljiške protestante zavzela Julijana Kacijanar pl. Katzenstein v Begunjah in del svojega poslojja dala preurediti za verske obrede. Do grofice Julijane je bil nadvojvoda praktično nemočen, zato je s toliko večjim uspehom pritisnil na radovljiške meščane. Kranjskemu vicedomu in radovljiškemu mestnemu svetu je 24. decembra 1584 ukazal, naj preprečijo odhajanje radovljiških meščanov v Begunje k protestantskim verskim obredom. Kupljenik pa je kljub zapornemu povelju nadvojvode Karla mirno dalje živel in pridigal v Radovljici.

Katoliška prenova in protireformacija

Protireformacija je bila politični akt rekatolizacije, ki jo je ukazal nadvojvoda Ferdinand II. Izvedbo rekatolizacije v svojih deželah je nadvojvoda Ferdinand zaupal t. i. reformacijskim komisijam, ki so jim v notranji Avstriji poleg civilnih oblasti načelovali lavantinski, sekovski in ljubljanski škof. Marca 1601 je prišla kranjska reformacijska komisija s škofom Tomažem Hrenom v Radovljico. 10. marca je bila uničena protestantska molilnica v Begunjah, 11. mar-

ca pa je škof pridigal v cerkvi sv. Petra v Radovljici. Naslednji dan so meščani pred njim prisegli zvestobo katoliški veri. Podobno so storili tudi okoliški kmetje. 1. avgusta 1628 je izšel poseben odlok nadvojvode, takrat že cesarja Ferdinanda II., v katerem je zahteval od plemstva, da se povrne v katoliško vero ali zapusti notranjeavstrijske dežele. Med odhajajočimi so bili tudi Dietrichsteini, ki že vrsto let niso imeli več v zakupu radovljiškega zemljiškega gospostva.

Katoliška prenova pa je bila izrazito notranje cerkveno delo. Program te prenove je začrtal tridentinski koncil (1545–1563), uresničevali pa so ga škofje ob izdatni pomoči redovnikov, predvsem jezuitov in kapucinov. Ljubljanska škofa Janez Tavčar (1580–1597) in Tomaž Hren (1597–1630) sta si prizadevala zlasti za boljšo izobrazbo in vzgojo duhovnikov. V ta namen je škof Hren leta 1605 prenovil duhovniški vzgojno izobraževalni zavod (Collegium Marianum). Višje študije pa je svojim duhovniškim kandidatom omogočal pri jezuitih v Ljubljani in v Gradcu.

Na ljudsko pobožnost so seveda tudi v tem času še vedno vplivali zunanji dejavniki, predvsem elementarne nesreče.

Veliki požar 14. januarja 1654, ki je v Radovljici upepelil enajst hiš, je dal povod za zaobljubljeno procesijo radovljiških meščanov k sv. Florjanu na Studensčice v župniji Breznica. V tem času je zelo razširjeno tudi čaščenje sv. Barbare.

Cerkvene reforme Marije Terezije in Jožefa II.

Krepitev centralne oblasti absolutističnega vladarja je imela svoje posledice tudi za Cerkev. Vladar si je namreč želel v polnosti podrediti Cerkev in jo vpreči v službo državne oblasti. Že Marija Terezija je načrtovala obsežno prenavo župnijskih in škofijskih meja, vendar je bil odpor prizadetih škofov in Rima prehud.

Prenovo župnijskih meja je izvedel še le Jožef II. po letu 1782 in sicer po načelu manjših, teritorialno zaokroženih in populacijsko obvladljivih enot (približno 800 vernikov na župnijo). Po teh načelih se je razdelila tudi obsežna radovljiška pražupnija. Na njenem ozemlju je Jožef II. leta 1878 ustanovil župnije Begunje (od leta 1783 lokalija), Kamna Gorica (vikariat 1751), Rodine (1821 prenesena v Breznico) in Lesce (vikariat se omenja že 1469).

Tam, kjer še niso bili izpolnjeni vsi pogoji za ustanovitev nove župnije, so začasno ustanovili lokalijo ali vikariat. Tako so nastali leta 1783 vikariati v Zasipu (župnija šele 1901), v Blejski Dobravi in v Lešah (župnija 1862). Leta 1785 v Ratečah (župnija 1848), Leta 1788 v Koroški Beli (župnija 1815) in sv. Križa na Dobravi (župnija 1876) ter leta 1789 še duhovnija Bohinjska Bela (župnija 1876).

Z Jožefom II. pa se je spremenila tudi cerkvenoupravna struktura. Arhidiakonati so bili ukinjeni. Radovljica pa je bila kot vikariat (župnika je namreč imela v Ljubljani!) uvrščena v dekanat Zgornje Gorje.

Prizadevanje za osamosvojitve radovljiške župnije

Po volji ustanovitelja ljubljanske škofije, cesarja Friderika III., je bil vsakokratni ljubljanski stolni prošt istočasno tudi radovljiški župnik in arhidiakon za Gorenjsko. Ker pa so prošti vendarle večino svojega delovanja preživeli v Ljubljani, so v Radovljici nastavljali vikarje, ki so v proštvem imenu in pod njegovim nadzorom skrbeli za konkretno dušnopastirsko delo v župniji. Vikar je bil seveda v vsem podrejen svojemu župniku, ljubljanskemu stolnemu proštu.

Takšna oblika dušnega pastirstva seveda ni šla vedno brez trenj in radovljiški vikarji so si vedno znova prizadevali pridobiti si večje pristojnosti pri pastoralnem delu, istočasno pa si izboljšati svoje dohodke na račun ljubljanskega prošta. Ugodna priložnost se je ponudila, ko je po smrti prošta Luka Burgerja (1830–1848) ljubljanska proštija ostala dalj časa nezasedena. Ljubljanski škof Anton Alojzij Wolf (1824–1859) je zato radovljiškega vikarja Simona Vovka (1841–1868) na prošnjo faranov leta 1854 imenoval za radovljiškega župnika in dekana. Ko je bil leta 1855 imenovan za ljubljanskega prošta Simon Ladinig (1855–1857), je nastala pravna zadrega, kdo je pravzaprav sedaj pravi radovljiški župnik. Določilo ustanovne listine, da je ljubljanski stolni prošt istočasno radovljiški župnik, je namreč ostalo nespremenjeno. Zadrega se je ponovila pri imenovanju prošta Antona Kosa leta 1858, vendar prizadeti nerešenega pravnega vprašanja niso želeli zaostrovati.

Do neprijetnega spora pa je prišlo, ko je po smrti župnika Vovka župnijo Radovljica prevzel odločni in delovni duhovnik Jožef Bononi (1868–1889), ki je izvrševal vsa žup-

njska opravila kot njegov prednik, torej kot samostojen župnik, čeprav ni imel ustreznega imenovanja. Zdi se, da ga prošt Janez Krizostom Pogačar (1870–1875, nato ljubljanski škof) pri tem ni oviral. Stvari pa so se bistveno spremenile, ko je bil za ljubljanskega prošta imenovan Jožef Zupan (1876–1886), ki je odločno zahteval, da se mu priznajo pravice radovljiškega župnika, oziroma, da se mu Jožef Bononi v vsem podredi kot vikar. Dolgoleten spor so reševali pristojni uradi v Ljubljani, na Dunaju in v Rimu.

Župnik Jožef Bononi je bil izredno delaven in goreč duhovnik. V župnijski cerkvi je dal obnoviti stranske oltarje, predelal je okna v cerkvi, leta 1875 dal napraviti nove klopi in obnovil tlak v župnijski cerkvi, dal je narediti nov oltar presvete krvi, leta 1889 je nabavil nove orgle (Goršič), dal je prekriti zvonik in razširiti pokopališče.

Radovljica neodvisna župnija

Prvi od ljubljanskega prošta neodvisni župnik župnije Radovljica je postal Bononijev naslednik Janez Novak (1890–1918). Z odlokom z dne 28. julija 1891 je namreč Sveta stolica v dogovoru z avstrijsko vlado določila, da dobi poslej Radovljica samostojnega župnika, ki bo glede pastoralne dejavnosti podrejen le škofu, ljubljanskemu proštu pa se prizna pravica do patronata. Prav tako so ostali proštu dohodki iz proštijeke nardarine v Radovljici, vendar pod pogojem, da bo vzdrževal župnika, kaplana in cerkovnika.

Novi župnik Janez Novak je dal nato temeljito prenoviti in na novo prekriti župnijsko cerkev, ki jo je ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič (1898–1930) na novo posvetil 26. maja 1895. Ob tej priložnosti so praznovali tudi štiristoletnico župnijske cerkve in sklep misijona, ki so ga vodili lazaristi.

S pomočjo kaplana Martina Drolca je dekan Novak leta 1912 ustanovil v Radovljici Kmečko hranilnico in posojilnico in odkupil od proštije potreben svet za ljudski dom. Dokončanje doma je preprečila prva svetovna vojna, vendar je dekan Novak za njegovo dograditev zbral večino potrebnih sredstev. Stavbo je dokončal župnik Fatur leta 1919. Duhovno življenje je župnik Novak, podobno kot njegovi predniki, gradil predvsem na cerkvenih bratovščinah in družbah. V njegovem času so v župniji Radovljica delovale bratovščine svetega Rešnjega telesa, presvetege Srca Jezusovega, svete Družine, Škapulirske Matere božje, svetega Rožnega venca in

Marijina družba za dekleta, ki jo je župnik Novak ustanovil leta 1900. Leta 1908 je pobudil ustanovitev telovadnega odseka društva Orel.

Prva svetovna vojna

Prva svetovna vojna se je tudi neposredno dotaknila Radovljice. V mestu in okolici je bilo nastanjenega veliko vojaštva, ki je med drugim zasedlo tudi proštijiški trakt v župnišču in kaplanijo. Prav tako je vojna pobrala v župniji svoj krvavi davek. Med prva znamenja propadanja avstrijske armade je nedvomno sodil odvzem zvonov leta 1916 in 1917.

O reakcijah ob zlomu avstrijske armade in ob razpadu avstroogrške monarhije v cerkvenih dokumentih župnije Radovljica nimamo poročil. Pač pa so zelo slovesno proslavili konec vojne in ustanovitev Jugoslavije (28. oktobra 1918).

V novi državi

Prva leta po vojni je tudi na cerkvenem področju čutili navdušenje nad novo državo. Župnik Jakob Fatur (1918/19–1941) se je takoj lotil temeljitega popravila cerkve in župnišča. Leta 1924 je naročil pri podjetju Bühl v Mariboru štiri nove zvonove za župnijsko cerkev ter zvon za podružnico Lancovo. Nove zvonove so slovesno blagoslovili 25. maja 1924.

Zapisniki vizitacij, ki jih je opravil škof pri rednih birmah v letih 1923, 1928, 1933 in 1939 poročajo o razgibanem pastoralnem delu v župniji. V župnijski kroniki postane človek pozoren na izredno število duhovniških poklicev v župniji. V povezavi s to ugotovitvijo velja ponovno opozoriti na poudarjeno čaščenje svetega Rešnjega telesa in Kristusove krvi, ob katerem so ti poklici vzklili in zoreli. Poglobitvi duhovnega življenja v župniji so služili misijoni leta 1924 in 1932, ki so jih vodili lazaristi. Leta 1924 je bilo ustanovljeno apostolstvo mož in fantov. Za obe skupini, žene in dekleta v Marijini družbi ter fante in može v Apostolstvu je župnik prirejal še posebne duhovne vaje, ki so jih navadno vodili lazaristi. Na pobudo župnika Faturja je bila leta 1925 ustanovljena Marijina kongregacija, ki je tako dopolnjevala delovanje starejše Marijine družbe.

Izredno aktiven je bil župnik Fatur tudi na društvenem področju. Pod pokroviteljstvom cerkve so v Radovljici delovale naslednje cerkvene organizacije: Prosvetno društvo,

Orli, dramski, pevski in godbeni odsek, žensko društvo »Gospodinja« ter društvo Krščanska šola. Leta 1927 so v duhu Katoliške akcije vse te organizacije združili v Matico katoliških izvencerkvenih organizacij.

Na socialnem področju je bila po zaslugi župnika Faturja leta 1920 ustanovljena kmetijska nabavna in prodajna zadruga, ki je pod svoje okrilje počasi združila trgovino, zadržno kuhinjo, vinsko klet, čevljarstvo zadrugo in leta 1912 še pletilnico. Zadruga, ki je želela zaščititi predvsem kmeta in obrtnika, je vzbudila veliko negodovanja in nasprotovanja med trgovci in gostilničarji. Leta 1922 je bila ustanovljena obrtna zveza, leto dni kasneje pa so začeli v Radovljici organizirati tudi gospodinjске tečaje. Cvetoče župnijsko delo je zavrla druga svetovna vojna.

V viharju druge svetovne vojne

Po napadu Nemčije na Jugoslavijo so v noči od velike sobote na velikonočno nedeljo (12./13. april 1941) Radovljico zasedli Italijani in se naselili v šoli. Čez teden dni so se umaknili Nemcem v Ljubljano. Nemci so 1. maja 1941 odpeljali župnika Jakoba Faturja in kaplana Jožeta Kunstla v Begunje, od tam pa v Mengeš, kjer sta skupaj z ostalimi interniranimi duhovniki ostala mesec dni. Konec maja se je župnik smel za nekaj dni vrniti v župnijo in pripraviti otroke za prvo obhajilo 8. junija. Naslednjega dne so Nemci župnika ponovno odpeljali v Mengeš, od tam pa internirali v Srbijo. Čeprav po odhodu župnika v Radovljici ni bilo več maše, so ljudje prihajali vsako jutro ob šestih v cerkev in molili rožni venec in litanije. 13. junija 1941 je prvič prišel v Radovljico kurat iz begunjske kaznilnice Franc Hiti, vendar bogoslužnih opravil ni smel opravljati v slovenščini.

Kurata Hitija je junija 1942 zamenjal nemški duhovnik Benke iz Kranja (junij leta 1942–pomlad 1943), za njim pa dr. Franc Prem, teološki profesor iz Innsbrucka, ki je v Radovljici služil vojaški rok. Dr. Premu je občasno pomagal Alojzij Bortlick s Koroškega, nekaj časa pa tudi domačin Alojz Avguštin. Za posamezna opravila, predvsem za pogrebe pa je še vedno rad prihajal v Radovljico Franc Hiti. Vsi trije nemški duhovniki so se naučili slovenskega jezika in skušali ljudem v danih okoliščinah po svojih močeh pomagati.

Nemci so seveda že leta 1942 zasedli vsa javna in cerkvena poslopja. Župnija je no-

Karta župnijskih meja Radovljice 1785 (Nadžkofijski arhiv, Ljubljana)

Foto M. Paternoster

tranje zakrvavela. Sedemdeset družin je bilo izseljenih, nekaj je bilo mobiliziranih v nemško vojsko, drugi so odšli v partizane, nekateri pa so se odločili za domobrance. Krvavi davek je bil tudi tokrat velik.

Novi časi

Po odhodu dr. Prema je božjo službo v Radovljici do 15. junija 1945 opravljal g. Hiti, nato pa je bil za župnijskega upravitelja imenovan frančiškan p. Krizostom Sekovanič. Poleg radovljiške župnije je p. Sekovanič do leta 1965 upravljal tudi župnijo Lesce.

Sedemindvajsetletno delovanje župnika Krizostoma Sekovaniča v župniji Radovljica (1945–1972, od leta 1953 duhovnik ljubljanske škofije) je bilo izredno plodno in blagodejno. V duhu sv. Frančiška Asiškega je iskal sožitje in skušal premostiti nasprotja, ki jih je med ljudi zasejala druga svetovna vojna.

P. Krizostom Sekovanič je imel izreden dar za pedagoško in katehetsko delo, ki ga je opravljal najprej v šoli, od leta 1952 pa v cerkvi. Leta 1962 se mu je posrečilo urediti veroučno sobo v župnišču. Z veliko ljubeznijo je skrbel za mladinski pevski zbor, ki ga je ustanovil že 29. oktobra 1945. Obnovil je čaščenje svetega Rešnjega telesa in Je-

zusove predragocene krvi (otvoritvena slovesnost 30. junija 1946). Z izjemno ljubeznijo je skrbel za čaščenje Matere božje. Od leta 1958 je skorajda vsako leto prirejal duhovne vaje za župnijo, leta 1964 pa tudi misijon, ki so ga od 6. do 13. decembra vodili frančiškani. Leta 1968 je ustanovil župnijski pastoralni svet, ki je štel 20 članov. Istega leta je začel tudi s sistematičnimi obiski družin v župniji.

Poleg intenzivnega pastoralnega dela je župnik Sekovanič z neverjetno energijo obnavljal cerkev in ostale župnijske stavbe. Zdi se, da je v tem pogledu našel pravo sožitje tudi s krajevnimi oblastniki, ki v začetku niso ovirali njegovega dela, pozneje pa so ga pri obnovitvenih delih celo izdatno podprli.

Leta 1972 je župnika Sekovaniča nasledil Janez Kokalj, ki pa se je župniji Radovljica odpovedal že čez dve leti. Franc Trunkelj (župnik 1974–1986) je uspešno nadaljeval pastoralno delo v župniji, vendar je leta 1985 nevarno zbolel. V času njegove bolezni sta ga nadomeščala salezijanec Jože Pungerčar v letu 1985 in frančiškan p. Bogoljub Gselman (do avgusta 1986). Jože Prijatelj je ostal v župniji le eno leto (1986–1987). Njegov naslednik Jože Šket (1987–1993) je že prvo leto svojega delovanja v Radovljici začel izdajati tiskana župnijska oznanila z naslo-

vom Skala. Z objavljanjem župnijske kronike je začel župnijo sistematično pripravljati na praznovanje petstoletnice sedanje župnijske cerkve.

Sedanji župnik Jože Drolc je svojo službo nastopil 23. januarja 1994. Po njegovi oceni šteje danes župnija Radovljica približno 6500 ljudi. Koliko od teh je resnično vernih, ostaja osebna skrivnost slehernega posameznika.

Nedeljsko božjo službo obiskuje od sedemsto do osemsto ljudi, zelo lepo pa so obiskane delavniške maše. Verouk je v šolskem letu 1992/93 obiskovalo 269 otrok, krščenih pa je bilo 47 otrok. Seveda se je struktura prebivalcev Radovljice po drugi svetovni vojni bistveno spremenila. Soglasna ocena vseh župnikov po vojni je, da živo jedro župnije sestavljajo predvsem domačini, medtem ko se priseljenci le težko vključujejo vanj.

Temeljna poteza duhovnega življenja v župniji je tudi v novejšem času ostala ista in ta je poudarjeno čaščenje svetega Rešnjega telesa, zlasti vsak ponedeljek eno uro in vsak četrtek deset minut pred izpostavljenim Najsvetejšim. Prav tako se je v župniji ves čas ohranilo priljubljeno čaščenje Rožensvske Matere božje, povezano z dnevno molitvijo rožnega venca, ki je v prenekateri družini preraslo v t. i. živi rožni venec.

Klasičnim oblikam ljudske pobožnosti so se v zadnjih desetletjih pridružile nove oblike oživljanja župnijskega občestva in duhovne rasti župljanov. V zadnjem času so izredno aktivni predvsem neokatehumeni in skavti. V župniji delujeta Diakonija in Caritas. To pa je že življenje župnije danes, ki sproti piše svojo zgodovino, zgodovinski presoji pa bo podvrženo, ko se bo dandanes odmaknil v preteklost.

France Martin Dolinar

Radovljica

O poseljenosti Radovljiške ravnine – Dežele pričajo arheološka najdišča že od bronzne dobe dalje. V Predtrgu so našli izkopanine iz rimske dobe in iz dobe preseljevanja ljudstev, na radovljiškem pomolu pa ostanke staroslovanske materialne kulture. Radovljica je bila v času t. i. kmečke kolo-

nizacije v 12. stoletju ena izmed vasi v ortenburškem zemljiškem gospostvu na Gorenjskem. Ortenburški grof je na kraju, kjer danes leži Predtrg, naselil skupino kmetov – kolonistov, ki so verjetno prišli z ortenburških posestev na Koroškem. O poimenovanju prvotnega naselja obstaja več teorij, vendar je še najbolj verjetno, da je naselje dobilo svoje ime po vodji kolonistov in starešini vasi. Šlo naj bi za izpeljanko iz nemškega imena Radmar ali Radman: Radmansdorf – Radmanova vas, oziroma iz slovenskega imena Radol: Radolca, Radolica ali Radovljica (po Milku Kosu).

Naselbina je veliko pridobila s prenosom sedeža pfarare iz Rodin v Radovljico (med 1173 in 1296), na kar so spet vplivali grofje Ortenburžani. Sedež pfarare je postala župna cerkev sv. Petra na radovljiškem pomolu, ki se l. 1296 prvič neposredno omenja v virih. Ortenburžani so poleg cerkve sezidali grad, ki je stal na mestu današnje graščine. Na pomolu med reko Savo in potokom Suho je nastalo tržno naselje in farno središče, ki je sčasoma prevzelo ime prvotne naselbine, medtem ko je le-ta zaradi svoje nove lege dobila ime Predtrg (nem.: Vormarkt).

Zaključek kolonizacije v ortenburškem gospostvu, razmah železarstva na desnem bregu Save (Kropa, Kamna Gorica, Kolnica) in iz tega izhajajoči gospodarski, strateški in upravni interesi, so v začetku 14. stoletja pripeljali do podelitve tržnih pravic. V viru iz leta 1333 se Radovljica prvič omenja kot ortenburški trg. S svojo središčno lego je povezovala plodno ravnino na levem bregu Save (središče na gradu Kamen pri Begunjah) in bogata nahajališča železove rude na desnem bregu Save (središče na Lipniškem gradu). Utrjeni trg Radovljica, grad Kamen in Lipniški grad so sestavljali strateško zaporo, ki je omogočala popolno kontrolo vseh gospodarskih in trgovskih tokov, ki so potekali prek Radovljiške ravnine in skozi Lipniško dolino.

Ugodne gospodarske in politične okoliščine so omogočile, da se je radovljiško gospostvo Ortenburžanov že v 12. stoletju osamosvojilo od ozemlja, ki je bilo vezano na mejnega grofa Kranjske krajine.

Grof Friderik III. Ortenburški je z listino, datirano na 3. april 1417, predal bratovščini sv. Rešnjega Telesa v Radovljici zidano kopaljšče z domcem in vrtom na gmajni pri studencu Vosovnik pod trgom Radovljica. Na novo zgrajeno zidano kopaljšče je upravljal

kopališčnik, ki je tržanom in podeželskemu ljudstvu nudil kopanje, striženje, puščanje krvi in druge usluge, ni pa smel prodajati jedi in pijače. Zaukazano je bilo, da drugega kopališčnika na deželi, v gospostvu Waldenberg (Lipniški grad), od Peračice do Most proti Jesenicam ne sme biti. Ta listina, ki jo je v gradivu za zgodovino Radovljice v srednjem veku predstavil dr. Božo Otorepec, nam kaže, da ima kopališka in klimatsko – letoviška dejavnost v Radovljici svoje korenine že v zgodnjem 15. stoletju.

Ko je l. 1418 s smrtjo grofa Friderika III. izumrla koroška veja Ortenburžanov, so njihovo posest na Kranjskem dedovali Celjski grofje. Celjani so Radovljici podelili trške privilegije, ki so omogočili, da se je trg gospodarsko povzdignil in še utrdil svoje notranje pravice. Leta 1426 se je pri padcu s konja blizu Radovljice smrtno ponesrečil grof Herman III. Celjski, njegov brat Friderik II. pa je po smrti Veronike Deseniške preživel nekaj let v prostovoljnem izgnanstvu na Lipniškem gradu. Po tragični smrti zadnjega Celjana v Beogradu (1456) se je vnel boj za celjsko dediščino.

Spomladi 1457 je Radovljico zasedla vojska cesarja Friderika III. pod poveljstvom Gašperja Lamberga. Ko je Lamberg slišal, da se trgu bliža močna vojska celjskega vojskovodje Jana Vitovca, je pobegnil iz Radovljice in mesto zažgal. Vitovčevi vojaki so ogenj pogasili, trg obnovili in se naselili v Radovljici in okolici. Jan Vitovec je z glavnino svoje vojske kmalu odšel iz Radovljice, ki so jo po njegovem odhodu napadle združene cesarske čete iz Kranjske in Koroške. Cesarska vojska je pobila celjsko posadko, razrušila obzidje in zasula obrambne järke. Ti dogodki so vplivali na nastanek ljudske pesmi o boju med Pegamom (Čeh Jan Vitovec) in Lambergarjem (Gašper Lamberg z gradu Kamen).

Habsburžani so kot zmagovalci v boju za celjsko dediščino podedovali radovljiško gospostvo, ki je postalo deželno knežja posest. Ravnina na levem bregu Save je bila že pred l. 1343 pod sodno oblastjo radovljiškega deželskega sodišča, posestva na desnem bregu Save pa so bila pod oblastjo sodišča na Lipniškem gradu. Cesar Friderik III. je l. 1465 obe omenjeni sodišči združil v enotno radovljiško deželsko sodišče. Z ukazom cesarja Friderika III. iz l. 1473 je bila Radovljici dana pravica prisilne poti: vsi trgovci so morali z blagom skozi Radovljico in tam plačati mitnino. Zaradi vse resnejših turških napadov

(1475–77) so zgradili nove obrambne naprave, s katerimi so obdali vse mesto. V spomin na uspešno odbiti turški napad se je v vasi Spodnji Otok pri Radovljici do danes ohranil običaj, da zvonijo poldne ob 11. uri.

Cesar Friderik je l. 1478 dovolil, da so se v trg lahko nemoteno doseljevali ljudje s podeželja, ki so iskali zavetje pred Turki. V tistem času je cesar zaradi turške nevarnosti podelil mestne pravice odprtim trgom Kočevje, Krško, Lož in Višnja Gora. Zgodovinar dr. Ferdo Gestrin meni, da se je v letih 1473–78 to najverjetneje zgodilo tudi z Radovljico. Natančne letnice povzdiga v mesto ni mogoče ugotoviti, saj so se mnoge radovljiške listine iz 80-ih in 90-ih let 15. stoletja žal izgubile.

Radovljica je torej postala mesto proti koncu 15. stoletja, gotovo pa že leta 1495, ko so župni cerkvi sv. Petra na mestu stare romanske ladje sezidali novo gotsko cerkveno dvorano. Pojav dvoranske cerkve (Kranj 1452, Škofja Loka 1471, Radovljica 1495) kaže na rast moči mest in meščanstva na Kranjskem. Radovljiško meščanstvo je konec 15. stoletja s postavitvijo nove cerkvene dvorane in s posnemanjem cerkvene dvoranske arhitekture v meščanskem stavbarstvu tudi navzven pokazalo svojo novo družbeno moč in veljavo.

Zgodovinar in heraldik dr. Božo Otorepec je ugotovil, da je iz napis na najstarejšem mestnem pečatu iz začetka 16. stoletja (S: DER STAT RATMANSTAT) je razvidno, da so Radovljičani kot novopečeni meščani menili, da je potrebno spremeniti tudi ime kraja, ki naj ne bi bil več vas (-dorf), ampak mesto (-stat). Prošnjo z zahtevkom za spremembo imena mesta so menda poslali celo cesarju, a je ni hotel uslišati. Novo ime niso nikoli uporabljali v listinah, čeprav so leta 1574 dali izdelati drugi manjši mestni pečat, ki je nosil enak napis kot prvi. Na obeh pečatih se je ohranil prvotni grb mesta Radovljice, v katerem je upodobljen mož, ki v desnici drži kolo, v levici pa maketo mesta. Grb uvrščamo med t. i. »govoreče« grbe: kolo-mož-mesto za nemško Rad-Mann-Stadt (B. Otorepec). Kljub javni rabi nemščine so bili meščani Radovljice precej ponosni na svoj materni jezik, saj so prisegali cesarju Frideriku tudi v slovenskem jeziku.

Habsburžani so dajali radovljiško gospostvo v najem raznim plemiškim družinam. Grofje Dietrichsteini, ki so bili najemniki v 16. stoletju, so bili vneti luteranci. V nji-

hovem času je bila Radovljica pomembno žarišče protestantizma, ki pa so ga v 70-ih letih 16. stoletja v mestu postopoma zatrli. Novo središče protestantskega gibanja je postal grad grofice Julijane Kacijanar v Begunjah. Del gradu so preuredili za verske obrede, v njem pa je v letih 1574–85 nekajkrat pridigal tudi Jurij Dalmatin. Še dolgo po letu 1601, ko je dal ljubljanski škof Tomaž Hren razstreliti protestantsko kapelo na gradu Katzenstein, so Begunjce imenovali Tibingarji (po nemškem mestu Tübingen, kjer so se še v začetku 17. stoletja šolali trije mladi Kacijanarji).

Radovljico sta v razgibanem 16. stoletju poleg protestantizma pretresla tudi katastrofalni potres l. 1511 in veliki kmečki upor l. 1514–15, v katerem sta gorenjske upornike vodila kmet Klander in »krofasti krojač« iz Radovljice. Mesto je v svoji zgodovini preživelo nekaj velikih požarov (l. 1457, 1654, 1761 in 1835). V požaru 14. l. 1654 je pogorelo 11 hiš, medtem ko je bilo mestu prizanešeno. V spomin na ta dogodek in v zahvalo zavetniku pred ognjem, so se meščani Radovljice vsako leto na dan sv. Florjana odpravljali na procesijo v bližnje Studenčice. V cerkvi sv. Florjana na Studenčicah še danes hranijo votivno podobo iz leta 1761, ki prikazuje goreči Predtrg in sv. Florjana, ki z vodo poliva bližnjo Radovljico, da bi še te ne zajel požar.

V 17. stoletju je bila za Radovljico končana doba prave samostojnosti. Radovljiško gospostvo so l. 1616 kupili grofje Thurn – Valsassina, ki so dali v 18. stoletju v baročnem slogu pozidati radovljiško graščino in urediti lep grajski park. V drugi polovici 18. stoletja so naložili radovljiškemu gospostvu upravo nabornega okraja, ki je obsegal župnije Radovljica, Mošnje, Kropa in Podbrezje ter vikariata Kamna Gorica in Ovsišče. Mesto Radovljica je dokončno izgubilo svoje letne samoupravne pravice l. 1787, ko je deželno – knežje mesto prešlo pod upravo radovljiške graščine. Izguba samostojnosti, zamiranje fužinarstva na desnem bregu Save in odmaknjenost od najvažnejših gospodarskih poti prek gorenjske ravnine so povzročili, da je začelo mesto naglo gospodarsko nazadovati. To nazadovanje je lepo razvidno iz podatkov, ki jih vsebuje franciscejski zemljiški kataster iz leta 1826. Zaradi izrednega upada obrtne dejavnosti v mestu je prišlo do krčenja trgovine z obrtnimi izdelki. Mesto je gospodarsko tako nazadovalo, da je bil način

življenja v mestu identičen kot v tradicionalno kmečkem Predtrgu. Radovljica je bila na začetku 19. stoletja agrarna naselbina, ki je povsem izgubila svoj prvotni trgovsko – obrtni pomen. Ena od posledic gospodarskega propadanja je bilo tudi stavbno mrtvilo, zaradi katerega se je v Radovljici ohranilo skoraj neokrnjeno arhitektonsko jedro in značilen srednjeveški tloris.

Razmere so se začele izboljševati, ko je Radovljica postala sedež okraja (1840) in sedež okrajnega sodišča (1868), s čimer je mesto postalo upravno središče zgornjega dela Gorenjske. Tako je ostalo vse do obdobja po 2. svetovni vojni, ko so vlogo Radovljice prevzele gospodarsko razvitejše Jesenice.

Z izgradnjo gorenjske železnice Ljubljana – Trbiž (1870), karavanško – bohinjske železnice (1906) in nove ceste proti Lescam, se je v Radovljici občutno izboljšalo gospodarsko stanje. Posledica izboljšanih gospodarskih razmer je bilo bogatejše družabno življenje, ki se je kazalo predvsem v delovanju številnih društev. Že l. 1883 je bilo ustanovljeno Prostovoljno gasilsko društvo Radovljica, katerega prvi načelnik je bil Janez Sartori. Leta 1895 je začelo delovati Planinsko društvo, leto dni kasneje pa Tujsko – prometno društvo (obnovljeno l. 1908), ki se je kasneje preimenovalo v Društvo za privabitev tujcev. Turistična dejavnost je v Radovljici dosegla svoj vrhunec po letu 1933, ko so po načrtih arhitekta Ivana Vurnika zgradili za tisti čas zelo moderno kopališče pod Oblo gorico. Radovljica se je v obdobju 1933–1941 v turističnem pogledu kosala z Bledom, od katerega je bila po številu nočitev pri zasebnikih dostikrat celo uspešnejša. Sokolsko društvo je bilo v Radovljici ustanovljeno leta 1908, leto dni kasneje pa je pričelo z delom tudi Orlovsko društvo. Obe društvi sta s svojimi telovadnimi, pevskimi in igralskimi odseki skrbeli za živahno družabno življenje med obema vojnama. Radovljiškim Sokolom je leta 1921 uspelo zgraditi Sokolski dom, kar je omogočilo še kvalitetnejše delo gledališki sekciji pod vodstvom Jakoba Špicarja in glasbeni sekciji, ki jo je vodil Franc Kobenter.

Danes je Radovljica upravno središče z več kot 6000 prebivalci. Ob Kranjski in Gorenjski cesti se je razvilo novo mestno jedro z avtobusno postajo, turistično pisarno, hotelom Grajski dvor, pošto, banko, sodiščem, občinsko skupščino, zdravstvenim domom,

Pečat mesta Radovljica iz začetka 16. stoletja na listini 1583 IV 24. v Arhivu Slovenije. Rdeči vosek, prem. 34 mm

kinom, knjižnico, izobraževalnima centroma, osnovno in srednjo šolo, letnim bazenom, kampom ter mnogimi trgovskimi, obrtnimi in gostinskimi lokali. Poleg svoje upravne funkcije se skuša Radovljica uveljaviti tudi na področju kulture. Z dejavnostmi v okviru Muzejev radovljiške občine in s prireditvami, kot so Festival stare glasbe, Radolško poletje, Linhartove prireditve »Reš'te se, reš'te stara leta« in Torkovi večeri v Knjižnici A. T. Linharta skuša Radovljica zaživeti kot Linhartovo mesto kulture.

Radovljica – Linhartovo mesto kulture – in Radovljiška ravnina – Dežela s svojo srednjeveško osjo (Grad Kamen – Stara Radovljica – Lipniški grad) in športno – turističnimi vsebinami (igrišče za golf, kamp Šobec, športno letališče, kopališče Radovljica, hipodrom Lesce, smučišče Krpin, reka Sava) vas bosta lepo sprejeli v vsakem letnem času. Dobrodošli in nasvidenje!

Jure Sinobad

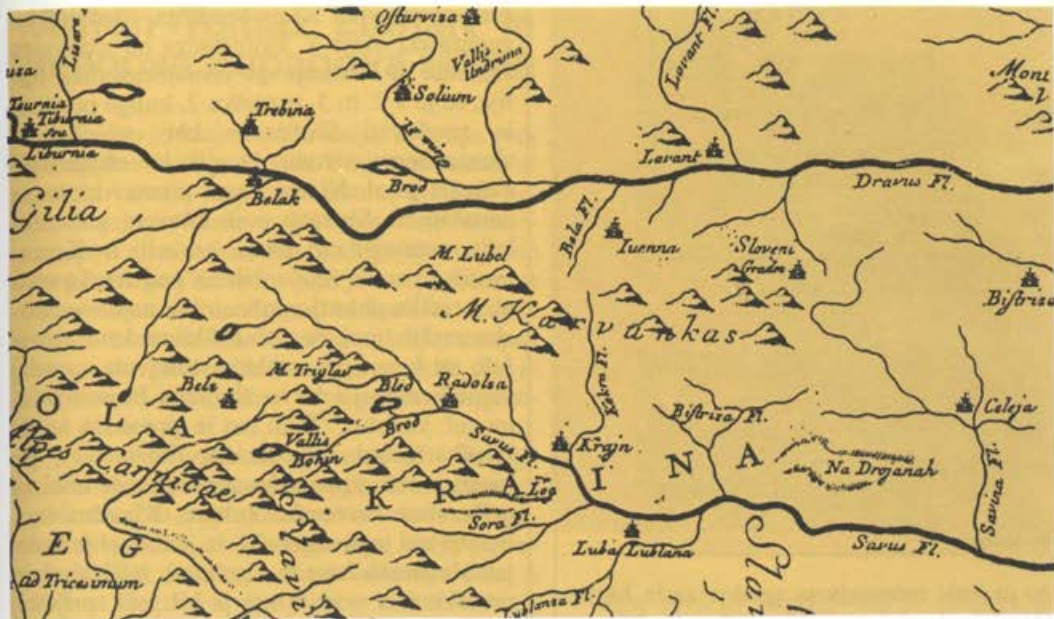
LITERATURA:

1. Božo Otorepec, Gradivo za zgodovino Radovljice v srednjem veku (regesti), tipkopis za Radovljiški zbornik 1995, Ljubljana 1994.
2. Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem, Slovenska matica in ZRC SAZU, Ljubljana 1988, str. 113–116.
3. Ferdo Gestrin, Radovljica – vas, trg in mesto do 17. stoletja, Zgodovinski časopis, leto 45, šte. 4/1991, str. 517–547.
4. Josip Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva družba, Celje 1992.
5. Cene Avguštin, Radovljica, Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, zvezek št. 45, Ljubljana 1983.

6. Blaž Resman, Dvoranska cerkev, Enciklopedija Slovenije, 2, knjiga, Ljubljana 1988, str. 410–411.
7. Vladimir Kapus, Gorenjski biser – Radovljica, Naša pošta, leto 1934, šte. 9–10, str. 7–10.
8. Josip Lavtižar, Zgodovina župnij in zvonovi v dekaniji Radovljica, Ljubljana 1897, str. 19–27.
9. Jože Žontar, Radovljiški podložniki v zadnjem obdobju fevdalnega reda, Radovljiški zbornik 1992, str. 42–50.
10. Andrej Valič, Zbirka arheoloških prvin Radovljice z okolico, Radovljiški zbornik 1992, str. 15–22.
11. Marjeta Čampa, Reformacija v Radovljici, Radovljiški zbornik 1992, str. 37–41.
12. Arheološka najdišča Slovenije, Inštitut za arheologijo SAZU in Državna založba Slovenije, Ljubljana 1975, str. 166–167.
13. Vilko Bole, Ustanovitev Turističnega društva Radovljica, Gorenjska, šte. 1/1985, str. 35.
14. Alenka Klemenc, Družabno življenje v Radovljici med obema vojnama, Radovljiški zbornik 1992, str. 124–132.
15. Almanah 1993, SO Radovljica, Radovljica 1993.
16. Jure Sinobad, Radovljica v luči franciscjskega katastra, Radovljiški zbornik 1992, str. 51–59. Risbe pečatov mesta Radovljica so bile povzete iz prispevka istega avtorja Novi stari radovljiški grb, Kronika, šte. 1/1992, str. 5–8.

Zgodovinar Anton Tomaž Linhart (1756–1795)

A. T. Linhart je bil, tako kot njegovi sodobniki, preroditelji Marko Pohlin, Feliks Anton Dev, Jurij Japelj in Valentin Vodnik, rojen v mestu. Njegova družina je bila premožna, saj je bil oče med radovljiškimi obrtniki, ki so plačevali največ davka. Najprej se je šolal v domačem kraju (1762–66), družinsko okolje pa ga je spodbujalo k učenju jezikov, saj je oče, Čeh po rodu, verjetno govoril več nemško kot češko, mati iz trdne rodbine radovljiških barvarjev pa slovensko. Nadarjenost ga je pripeljala v ljubljansko jezuitsko gimnazijo (1767–73), posebej se je odlikoval v latinščini, grščini, nemščini, zemljepisu in zgodovini. Med njegovimi sošolci sta se kasneje uveljavila predvsem dva: matematik Jurij Vega (1754–1802) ter ljubljanski stolni prošt in janzenist Jurij Golmayr (1755–1822), bližnji rojak iz Lesc. Naslednja tri leta Linhartovega življenja so zavita v temo, verjetno pa je ostal v Ljubljani in dokončal dveletni študij filozofije ter enoletni pedagoški tečaj na normalki, ki ga je vodil Blaž Kumerdej. Tudi na željo matere, ki mu je umrla še ne desetletnemu, se je še zelo mlad odločil, da postane duhovnik. V gim-

Del zemljevida iz Linhartove Zgodovine z vrisano Radovljico

naziji pa je želel postati jezuit, da bi se lahko posvetil znanosti, predvsem pa profesuri. Jeseni 1776 je vstopil v cistercijski samostan v Stični, ki pa ga je že po dveh letih zapustil. Za ta odločilni preobrat v svojem življenju, ki je pomenil odpovedati se miru daleč od zunanjega hrupa, pa tudi gmotni brezskrbnosti, se je odločil zavestno; bil je zelo razočaran zaradi sporov med redovniki in opatom, glavni razlog pa je bil vsekakor spremenjen pogled na svet, ki ga je pripeljal v nasprotje z meništvom. Postal je izrazit razsvetljenec, njegov nazor je bil v bistvu deizem 18. stoletja: po božjem »prvem sunku« se svet razvija po zakonih narave in človeka, zato niso več potrebna nobena božja poseganja in razodetje religije; seveda pa ni bil ateist.

Opustil je vsako misel na duhovniški poklic in odpotoval na Dunaj, komor ga je napotil grof Janez Nepomuk Edling, da bi nadaljeval študij in postal državni uradnik. Svetovljansko okolje državne prestolnice je naredilo Linharta samozavestnega in ambicioznega, spremljal je bogato literarno, glasbeno, predvsem pa gledališko življenje, naučil se je še francoščine in angleščine. Že po poldrugem letu se je vrnil na prigovarjanje kranjskega deželnega glavarja grofa Jožefa Marije Auersperga. Toda službo je dobil šele leta 1781 pri ljubljanskem škofu Karlu Jožefu Herbersteinu, po vsej Evropi znanem pristašu janzenizma in reform cesarja Jožefa II. Postal

je škofijski arhivar (po Linhartu »pusta čast«), rezultat dela v arhivu (1781–83) je rokopisni inventar, kar mu je kot zgodovinarju vsekakor koristilo.

Zamisel, da bi napisal zgodovino Kranjske, se mu je izoblikovala leta 1784, to je kmalu potem, ko ga je baron Žiga Zois odvrnil od prejšnje nemško-kozmpolitske usmerjenosti in pritegnil v svoj krog meščanskih preroditeljev. Zgodovinarje prve polovice 18. stoletja je zanimala predvsem politična in cerkvena zgodovina. Pri ugotavljanju dejstev so si bili različni, nekateri so bili zelo kritični, drugi so se predajali fantaziji. Nova smer se je začela sredi 18. stoletja z Montesquieujem in Voltairom, predmet zgodovinarje je postala zgodovina civilizacije, zgodovinarji so obdobja razvrščali po ljudstvih; zgodovinski razvoj so začeli vzročno pojasnjevati. Zgodovinsko delo, ki ga je napisal v nemškem jeziku, je izšlo v dveh samostojnih knjigah (1788, 1791) z naslovom Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs, v slovenskem prevodu pa v eni knjigi šele 1981. V nemščini je pisano zato, da bi opozoril znanstveni svet na preteklost malo znanega predela Evrope. Prva knjiga ima podnaslov Od prvih sledov prebivalstva v deželi do prve naselitve kranjskih Slovanov, torej se začne v zadnjem tisočletju pr. n. št. in konča leta 334 po n. št., ker je prevzel napač-

Naslovnica

no mnenje moravskega zgodovinarja Jordana (živel v 1. polovici 18. stoletja), da so se Sarmati, ki jih ima za Slovane, naselili v tem letu okrog Drave in Save. Sestavlja jo pet razdelkov: 1. Prvi sledovi prebivalstva v deželi, 2. Položaj dežele in njenih prebivalcev pod lastnimi zakoni, 3. Dogodki dežele in njenih prebivalcev do njihovega podjarmljenja po Rimu, 4. Stanje dežele in njenih prebivalcev pod Rimljani, 5. Dogodki, ki so se odigrali v deželi za časa Rimljanov do naselitve kranjskih Slovanov. Med besedilom sta še zemljevida Severni pas nad Jadranskim morjem po Ptolemajevi predstavi in Načrt komendskega sveta v Ljubljani, kjer je stala stara Emona, dodan pa je večji Zemljevid ozemlja med reko Dravo in Jadranskim morjem v antiki. Arheolog Jaro Šašel ocenjuje (1981), da »Linhart prav moderno po vzgledu Montesquieuja upošteva za zgodovinski oris morfologijo, hidrografijo, klimo in prinaša sistematičen opis prirodnih danosti. Dokaj strani je posvečenih tudi praureditvi, etnografiji in kulturni zgodovini.« Ima ga za pisca, ki se dviga nad dosežke tistega časa, je objektivni, relativno popoln, utemeljen in utemeljevan, na marsikatero vprašanje še zdaj nimamo popolnejših odgovorov od njegovih.

Druga knjiga ima tri razdelke: 1. Kranjska od Konstantina Velikega do ustanovitve nemške oblasti v Italiji na razvalinah zahodne države, 2. Kranjska do Karla Velikega; nemška ljudstva jo imajo deloma v oblasti, deloma le pritiskajo nanjo, 3. Premišljevanje o življenju starih Slovanov na Kranjskem. Priložen je Zemljevid Karantanije ali južnih Slovanov

pred cesarstvom Karla Velikega. Medtem ko geografski okvir 1. knjige sega od srednjega Balkana in Panonije do vzhodnega dela Italije, se je v 2. in 3. razdelku 2. knjige posvetil le zgodovini Slovencev kot posebnemu slovanskemu narodu. O njih je objektivno najtežje pisal. Njemu znani pisani viri so se nanašali na Slovane prek Donave v 6. stoletju, poznejši viri pa so govorili o Karantancih oziroma Slovencih že pod frankovsko ali nemško oblastjo; arheološke najdbe staroslovanskih grobov so na Slovenskem znane šele od konca 19. stoletja, torej mu ta zdaj najpomembnejši vir o življenju Slovanov ni mogel koristiti. Tako mu je preostala le filološka metoda (»jezikovna filozofija«), po kateri je vse skupne slovanske besede imel za priče stare slovanske kulture. Klasična izobrazba mu je omogočala, da je mogel primerjati slovanske besede z grškimi, latinskimi in nemškimi, v pomoč mu je bil tudi prijatelj Kumerdej. To metodo je prevzel po Karlu Gottlobu Antonu (1751–1818), Nemcu, ki je živel med Lužičkimi Srbi. Z njim je bil v pismenih stikih in se pri konceptu 3., tj. najobsežnejšega razdelka, zgledoval pri njem. V razdelku je v 23. poglavjih med drugim obravnaval slovanski značaj, vero, običaje, obleko, zabavo, rudarstvo in obrt. Ta zaokroženi vsestranski oris ljudskega življenja Slovencev z zgodovinskega stališča je bil novost ne le pri Slovencih, ampak tudi pri drugih Slovanih; je velik napredek po Janezu Vajkardu Valvasorju, ki je opisoval le zanimivosti oziroma nenavadnosti. Delo velja za največji idejni dosežek slovenskega preroda. Linhartovo pojmovanje slovenske zgodovine kot celote se je po njegovi nenadni smrti v zgodovinsko pisarju za skoraj celo stoletje pozabilo, obudila ga je šele generacija šolanih zgodovinarjev proti koncu 19. stoletja. S Poskusom je utemeljeval slovensko zgodovinsko mitologijo tudi France Prešeren, posebej v Uvodu h Krstu, v katerem mu je bila poleg Valvasorja (naveden na koncu pesnitve) glavni vir 2. knjiga Poskusa, ki pa ga pesnik ni navedel, najbrž iz strahu pred cenzuro.

Marko Vidic

LITERATURA:

A. Gspan, Anton Tomaž Linhart, Njegova doba, življenje in delo (v: A. T. Linhart, Ta veseli dan ali Matiček se ženi, Maribor 1967, 179–304); A. T. Linhart, Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije I–II, Ljubljana 1981 (s študijo F. Zwittra in komentarjem J. Šašla in B. Grafenauerja); V. Novak, Raziskovalci slovenskega življenja, Ljubljana 1986, 21–59.

Anton Tomaž Linhart in njegova Zupanova Micka

Veliko je krajev v Sloveniji, ki imajo svojo zgodovinsko osebnost. V njenem imenu se potem razvija krajevna kultura, po njej poimenujejo kulturne in izobraževalne ustanove, pod njenim imenom podeljujejo nagrade in priznanja. V Radovljici je to popolnoma upravičeno Anton Tomaž Linhart, ki seveda ni samo osebnost domačega kraja, ampak vsega slovenskega kulturnega prostora. Saj je bil prvi, ki je na našem odru uveljavil slovensko dramo.

Če si hočemo osvežiti spomin na tega moža in na pomen njegovega dela, potem se pač moramo najprej na kratko ozreti na dobo, kakršna je bila za Linhartovega življenja, na okoliščine, v katerih je snoval svoja dela, a tudi na njegovo življenje, ki je bilo sicer kratko in nemirno, toda polno umetniškega in znanstvenega iskanja, ustvarjalnega zagona in tudi rezultatov.

Njegov oče je bil Čeh, po obrtnem znanju nogavičar, ki se je nastanil v Radovljici, se tu poročil in si ustvaril dom, v katerem je iz dveh zakonov zraslo osem otrok. Od teh je bil Anton, rojen 11. 12. 1756, najstarejši. Ko mu je bilo enajst let, je začel obiskovati ljubljansko jezuitsko gimnazijo in jo dovršil leta 1776, potem pa vstopil v stiški samostan, vendar je po dveh letih razočaran izstopil in odšel na Dunaj, kjer je pri znamenitem profesorju Josephu von Sonnenfelsu dve leti študiral finančne, policijske in trgovske vede, in se leta 1780 vrnil v Ljubljano. Toda domovina ga ni sprejela tako, kot je pričakoval: šele čez leto dni je dobil stalno zaposlitev pri škofu Herbersteinu kot urejevalec škofijskega arhiva. V tem času se je že uveljavljal kot književnik in javni delavec.

V drugi polovici osemnajstega stoletja so se v Evropi dogajale pomembne stvari, ki so bile ugodne za nacionalno prebujanje avstrijskih narodov in za razvoj njihovih kultur. Pod vplivom družbenih gibanj, ki so prihajala iz Francije in tam končno pripeljala tudi do znamenite revolucije, in v okviru razsvetljenih idej v tedanji Avstriji je tudi slovensko ljudstvo polagoma postajalo narod, ki si je tedaj sicer še plaho, toda vztrajno oblikoval svoje težnje in potrebe. V te procese na Slovenskem se je s svojimi sposobnostmi vključeval tudi Anton Tomaž Linhart. V dunajski dobi je deloval še v nemškem kulturnem ob-

močju: plod te usmerjenosti je njegova pesniška zbirka *Blumen aus Krain (Rože s Kranjskega)*, s katero je hotel, kot sam pravi v uvodu, »prepričati sosede na severu, da v naši nenemški gorati domovini poganja tu pa tam med trnjem in osatom tudi kaka rožica«, a vendar je napisana v nemščini. Zbirka je izšla okrog novega leta 1781. V letu 1780 je po Shakespearjevem vzorcu napisal tragedijo *Miss Jenny Love*, tudi v nemščini. Leta 1781 se je priključil obnovljeni znanstveni instituciji v Ljubljani z imenom *Academia operosorum* in imel na njenem ustanovnem sestanku v aprilu mesecu navdušujoč govor, vendar se še ni odmaknil od svoje nemške naravnosti. To pa se je zgodilo v naslednjih letih, ko se je seznanil s pobudnikom in usmerjevalcem slovenskega preroda baronom Žigo Zoisom, ki je okoli sebe zbiral domoljubne Slovence, da bi z njimi začel graditi narodno umetnost, znanost in kulturo. Linhartov preobrat je bil nenaden in silovit. Znano je, da je pokupil vse še neprodane izvode svoje pesniške zbirke in jih uničil. V osemdesetih letih je potem napisal obširno, a žal nedokončano zgodovino z naslovom *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen Ländern der Südslawen Österreichs (Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije)*. Sicer je še napisana v nemščini, kajti avtor se je zavedal, da bo le v tem jeziku lahko uspešno razširjal svoje ideje tudi v nemškem prostoru, a njegovo delo vsebuje polno narodnoprerodnih in protifevdalnih poudarkov. Prvi del je izšel leta 1783, drugi 1789; je naša prva znanstveno-kritična

zgodovina in po mnenju mnogih literarnih zgodovinarjev najpomembnejše delo slovenskega preroda. V tem času si je uredil tudi svoje osebne razmere: leta 1783 je postal okrožni šolski komisar, leto zatem se je poročil in si tako po več letih nemirnega, negotovega in tudi nekoliko osamljenega življenja vendarle uredil svoj dom. V naslednjih letih je v okviru tako imenovanega Zoisovega krožka nadaljeval s svojo prerodno dejavnostjo in vrhunec vsega tega sta prav njegovi igri *Županova Micka* in *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*.

Tako nam je zdaj že popolnoma prezenten epitaf, ki ga je France Prešeren svojemu bližnjemu rojaku Linhartu napisal na nagrobni spomenik:

*Steze popustil nemškega Parnasa
je pisal zgodbe Kranja star'ga časa.
Komu Matiček, Micka, hči župana,
ki mar mu je slovenstvo, nista znana?
Slavili, dokler mrtvi se zbudijo,
domači bota ga Talija, Kljo.*

Tudi Prešeren je torej v epitafu posebej poudaril Linhartovi komediji, ki sta, če ne štejemo prejšnjih verskih iger, prvi dve slovenski dramski stvaritvi. In kako je do tega pravzaprav prišlo?

Gledališka dejavnost je bila v tedanji Ljubljani dokaj živa. Na odru stanovskega gledališča so seveda največ igrali v nemškem jeziku, včasih so tu gostovale italijanske gledališke ali operne skupine in Linhart in Zois sta tu in tam kako arijo prevedla tudi v slovenski jezik. Linhart, ki mu je bilo gledališče še posebej pri srcu, saj je imel za seboj že *Miss Jenny Love*, je ustanovil svojo gledališko skupino, ki je uprizarjala nemške igre, izkupiček pa namenjala mestni ubožnici. Leta 1790 pa se je odločil za usoden korak. V slovenščino je prestavil nemško komedijo *Die Feldmühle ali Poljski mlin*, ki ji je bil avtor avstrijski dramatik Joseph Richter in ki jo je bil Linhart že pred desetletjem videl na dunajskem odru. Vloge je razdelil med člane svoje skupine. Igrali so ljubljanski predilničar Jožef Desselbrunner, Frančiška Garzarolljeva, kirurg in Linhartov svak Anton Makoviz in odvetniki Fran Repič, Janez Morak in Jožef Piller, Linhartova žena Jožefina je igrala vlogo Micke, Linhart sam je bil režiser in šepetalec. Premiera je bila zvečer 28. decembra 1789, vendar le dodatek k nemški igri *Nacht und Ungefähr* (Noč in naključje), toda

uspeh zato ni bil nič manjši. Občinstvo je bilo navdušeno, ne da bi se bilo prav zavedelo, da se je ta večer rodila slovenska drama. Igro so ponovili vsaj še enkrat po novem letu. Po premieri je v tedanjem ljubljanskem časopisu *Laibacher Zeitung* izšlo poročilo o premierni predstavi, ki se v slovenskem prevodu glasi:

»Ljubljana, dne 29. grudna. Včeraj so našli tako plemeniti prijatelji gledališča kakor velikodušni rodoljubi vnovič stopili na oder, da bi pomagali človeštvu, ki trpi pomanjkanje, in nam hkrati prepričljivo dokazali, da razpolaga tudi kranjski jezik s tako gibčnostjo, prožnostjo, z močjo in s tako blaglasnostjo, da se lahko prav tako oglaša iz Talijinih ust kakor ruščina, češčina in poljščina.

Ta ljubezniva družba je uprizorila v nemškem jeziku veseloigro *Nacht und Ungefähr* s tisto spretnostjo, ki je zanjo značilna, nato je sledila *Županova Micka*, Marija, hči vaškega rihtarja – pravzaprav znana veseloigra *Die Feldmühle*, obdelana svobodno in popolnoma v duhu kranjskega naroda. Izvrstni prevod je dal tej igri vso notranjo popolnost in že znana umetnost teh igralcev in igralk je preseгла vse pričakovanje občinstva. Vam, moji gospodje in gospe te družbe, se ne zahvaljuje le revež iz dna srca; tudi ves narod je ponosen na vas in vas bo ovekovečil v letopisih literature ter bo dejal: 'Ti so bili, ki so položili temelj za izpopolnitev materinega jezika in ga napravili uporabnega tudi za oder'.«

Kdo je bil avtor tega preroškega poročila? Literarni zgodovinar France Koblar domneva, da morda sam Žiga Zois.

Ta prva slovenska komedija povsem izraža preporodno miselnost tedanje slovenske kulture, ljubezen do domačije in do preprostega slovenskega človeka ter odpor do nadute plemiške gospe. Nadvse simpatični so tu nekoliko naivna Micka, njen ženin Anže in župan Jaka, medtem ko sta predstavnika plemstva Tulpenheim in Monkof prevaranta in koristoljubneža, zraven pa, na kar kažeta tudi imeni, tujega rodu. Na koncu igre sta oba osmešena. Takšna oznaka oseb je bila za tiste čase naravnost revolucionarno dejanje, saj je že od nekdaj veljalo mnenje, da so ljudje modre krvi po pameti in po etičnih lastnostih visoko nad preprostim ljudstvom. Linhartova komedija pa nam nazorno izpričuje, da so navadni kmečki ljudje dobro poznali to gospodo. Župan Jaka jo takole označuje: »Ne zna vsak z gospodo in s temi šribarji v caker hoditi. Kadar bo dober s tabo ali kadar mu boš kaj prinesel, postavim eno tele ali kaj takega,

bo priljuden in ponižen; tistikrat bo tudi tebi jezik tekel, kakor bi ga bil namazal. Kadar boš pak kakšno prepirengo ali zdradžbo imel, bo vse drugače; on te bo sukal, on te bo zviljal, da ti bo beseda v ustih otrpnila.«

V slovenski literarni zgodovini nekaj časa ni bilo čisto jasno, ali pri *Županovi Micki* gre za prevod nemške komedije ali za samostojno priredbo. Profesor Alfonz Gspan, ki se je z Linhartovimi deli mnogo ukvarjal, je trdil, da gre za prevod, saj da so tedaj pri prevajanju gledaliških del dopuščali prevajalcu precej svobode, le osnovna fabula naj bi bila nespremenjena, pri drugi Linhartovi komediji *Ta veseli dan ali Matiček se ženi* – tako Alfonz Gspan – pa da vendarle gre za samostojno priredbo. To Gspanovo tezo je ovrgel France Koblar, ki je ugotovil, da tudi pri Micki ne gre za prevod, ampak za priredbo, da spremembe v Micki in Matičku niso samo delo iste roke, ampak so tudi delo istega duha, iste nazorske smeri in dobro premišljenih ponaredb, in dalje, da je Linhart tudi v *Županovo Micko* položil svoj revolucijski duh in iste oblikovne poteze, kot jih je nekoliko pozneje v mnogo izdatnejši meri uporabil pri Matičku. Tako torej to kratko, a prijetno in duhovito *Županovo Micko* lahko mirno obravnavamo kot prvo slovensko posvetno gledališko delo, ki v nadvse primerni obliki izraža duha in miselnost tedanjega slovenskega človeka.

Županova Mica je okrog novega leta 1790 tudi že izšla v tisku, v poznejših časih do danes pa je doživljala prav pestro usodo oziroma različne oblike uprizarjanja.

Več kot pol stoletja je počivala v drobnih knjižici, šele v revolucijskem letu 1848 so jo na Slovenskem spet začeli uprizarjati (najprej 6. 7. 1848 v Ljubljani). Nekateri so igrice skušali po svoje prirejati. Naj omenimo nekaj primerov! Janez Bleiweis, naš nekdanji politični prvak, je spremenil in nekoliko razširil Linhartovo besedilo in to »kratkočasno igrice s petjem«, kot jo sam podnaslavlja, leta 1864 dal natisniti. Josip Vošnjak, prav tako pomembni politik tistega časa, je igrice dodal prolog in epilog ter skušal prikazati, kako so Linhartovi igralci komedijo pripravljali in kakšen je bil odziv pri občinstvu, vendar to Vošnjakovo delo z naslovom *Pred sto leti* ni prišlo na oder in tudi ni bilo natisnjeno, četudi je bilo namenjeno stoletnici prve uprizoritve; pač pa je Vošnjakov rokopis uporabil Fran Govekar za knjižno izdajo leta 1905, posrečeno pa je to Linhartovo delce uokviril Bratko Kreft v komediji *Kranjski komedijanti*

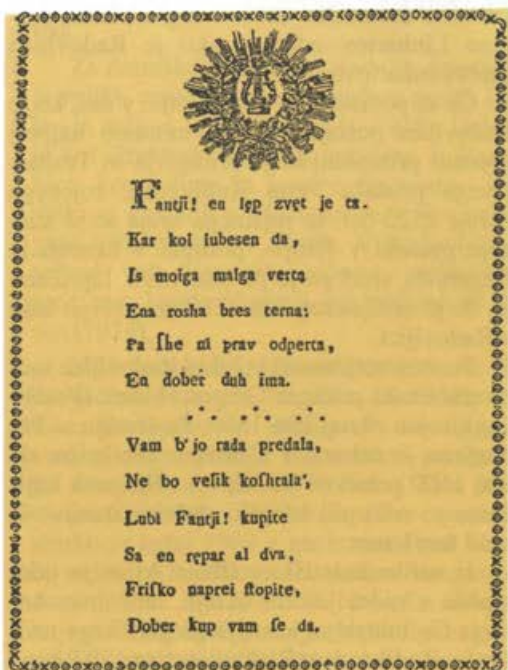
(1946). Kreft tu v izvornem Linhartovem jeziku prikazuje tedanje razmere in zaplete okrog *Županove Mice*, tedanjo uprizoritev pa prikazuje kot igro v igri. Delo je bilo napisano že pred drugo vojno, a ljubljanska Drama ga je šele leta 1948 z velikim uspehom predstavila na svojem odru.

Linhart je po *Županovi Micki* napisal še daljšo komedijo *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*, ki jo je svobodno priredil po komediji francoskega komediografa Beaumarchaisa *La folle journée ou le mariage de Figaro* (*Ta nori dan ali Figarova svatba*). V njej je še intenzivneje izrazil svoje narodno in protiplemiško prepričanje, vendar ta ni bila tolikšne sreče kot *Županova Mica*. Sicer je leta 1790 izšla v tisku, uprizorjena pa je bila šele leta 1848, in to v Novem mestu. Linhart po tem dejanju tudi ni več ustvaril kakšnega pomembnejšega dela. Že leta 1895 je nenadoma umrl.

Linhartovo *Županovo Micko* še danes slovenski odri pogosto uprizarjajo, in sicer v izvorni obliki. Vselej takšna uprizoritev pomeni posebno veder spomin na nekdanje čase, ko se je slovenstvo prebujalo in ko se je po Linhartovi zaslugi rojevala tudi slovenska dramatika.

Jože Šifrer

Linhartova pesem (NUK R 25.927)

Pomembnejši Radovljičani

I.

Rojeni v Radovljici

Izmed vseh Radovljičanov je Slovencem najbolj znan Anton Tomaž Linhart, naš prvi dramatik pa tudi zgodovinar in šolnik. Rodil se je 11. decembra 1756 in že v času svojega bivanja v domačem mestu spoznaval življenje meščanov, plemstva in kmetov, kar mu je kasneje v marsičem pomagalo pri njegovem delu. Linhart je bil klasično izobražen prosvetljenec, ki si je svoje znanje razširil najprej v Stični, potem na Dunaju in končno v Zoisovem krogu v Ljubljani. Plod njegovega dela so: v nemščini napisana tragedija z naslovom *Miss Jenny Love* (1780), pesniška zbirka *Blumen aus Krain für das Jahr 1781* (Cvetje s Kranjskega za leto 1781) in *Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs* (Poskus zgodovine Kranjske in ostalih južnih Slovanov v Avstriji) v letih 1788 in 1791. Vrh pa je dosegel s komedijama, z *Županovo Micko*, prvič uprizorjeno 28. decembra 1789, in z *Veselim dnevom ali Matiček se ženi* (v knjigi 1790). Umrl je v Ljubljani 1795.

V rojstnem mestu spominja na Linharta najprej hiša s spominsko ploščo, potem Linhartova soba v graščini ob Čebelarskem muzeju, po njem imenovani trg, osnovna šola in kulturno umetniško društvo z gledališko skupino Linhartov oder – tako je Radovljica zares Linhartovo mesto.

Če se povrnemo v 16. stoletje, v čas, ko je Radovljica postajala mesto, moramo najprej omeniti protestantskega pridigarja in Trubarjevega pristaša Petra Kupljenika, rojenega okrog 1520–30. Iz rojstnega kraja se je kasneje preselil v Kropo, pridigal v Lescah in Begunjah, umrl pa je po letu 1590. Izpričano je, da je imel okrog leta 1580 celo svojo hišo v Radovljici.

Po vsej verjetnosti je bil iz Radovljice tudi protestantski pridigar Gregor Fašank (Faschang), rojen okrog leta 1550. Po študiju v Tübingenu je deloval v Celovcu, Trbižu ter do leta 1600 ponovno v Celovcu. Njegovo knjižnico so odkupili koroški deželni stanovci še pred tem letom.

Iz velike kmetiške rodbine, ki se je udomačila v radovljiškem okraju, omenimo Andreja Gollmayerja, kasnejšega goriškega nadškofa. Rodil se je v Radovljici leta 1797 in po

študijih v Ljubljani služboval kot kaplan v Polju, kot profesor dogmatike v Ljubljani, kot gubernialni svetnik v Trstu ter kot dvorni svetnik na Dunaju. Nazadnje je postal nadškof v Gorici, kjer je umrl 1883. Med drugim je poslovenil in z razlagami izdal Sveto pismo nove zaveze (Ljubljana, 1834).

Okrog leta 1650 se je v Radovljici rodil slikar Janez Jurij Remb, ki je v tem mestu tudi umrl 1716. Naslikal je več cerkvenih podob (Selca, Log nad Poljanami itd.). Za dvorec Visoko v Poljanski dolini je upodobil brižinskega škofa Janeza Frančiška, ki ga je Ivan Tavčar kasneje omenjal v Visoški kroniki. Zelo ploden slikar je bil Frančišek Karel Remb (rojen 1674, umrl 1718), Janezov sin, ki je deloval dalj časa na Dunaju. Zato je v Sloveniji malo njegovih del, več je ohranjenih v Gradcu in nekaterih avstrijskih samostanih.

Zanimiva osebnost svojega časa je bil Radovljičan Anton Fister (Füster), rojen 1808. Kot teolog in filozof je služboval v Ljubljani in Trstu ter postal celo profesor pedagogike na dunajski filozofski univerzi. Družil se je z Matijo Čopom in Francetom Prešernom. Ob marčnih dogodkih leta 1848 se je znašel na barikadah skupaj s študenti in delavci. Zaradi sodelovanja z revolucionarji se je moral umakniti. Živel je v Hamburgu, Londonu in New Yorku, preko Gradca pa se je leta 1876 spet vrnil na Dunaj, kjer je 1881. umrl. Na njegovi rojstni hiši na Linhartovem trgu št. 27 spominja nanj leta 1979. odkrita spominska plošča s precej obsežnim besedilom.

Ko stopimo na Linhartov trg, zagledamo lep spomenik Josipini Hočevarjevi, rojeni Mulej 1824, umrli 1911 v Krškem, radovljiški rojakinji in dobrotnici. Hočevarjeva je v zakon prinesla precejšnje premoženje, ki ga je po svoji smrti zapustila šoli v Radovljici ter darovala tudi sredstva za postavitve radovljiškega vodovoda. Zato je spomenik v obliki vodnjaka, ki ima v zgornjem delu kip šolarčka s knjigo v roki, naslanja pa se na reliefni medaljon s portretom dobrotnice Hočevarjeve.

Naslednjega omenimo Frana Hlavka (r. 1853, u. 1882 v Ljubljani), ki je po osnovni šoli v Radovljici in nadaljnjem šolanju v Kranju in Ljubljani leta 1878 postal korektor v Narodni tiskarni v Ljubljani. Zanimivo je, da je z dopisi sodeloval pri Slovenskem narodu ter kot urednik nadomeščal obolelega Josipa Jurčiča.

Med književnike se je zapisal tudi Radovljčan Vlado Rojec (r. 1898, u. v Ljubljani 1967). Udejstvoval se je kot šolnik, publicist in urednik. Pisal je pesmi, črtice in napisal mladinski igro Prstan. Svoja dela je objavljval v Razorih in v Našem rodu.

Iz Radovljice je bil tudi Hugo Roblek (r. 1871, u. 1920), planinec in narodni bорец. Izhajal je iz lekarnarske družine, se zaposlil v očetovi lekarni v rojstnem kraju, kasneje pa odprl še lekarno na Bledu. Ko so fašisti zažgali Narodni dom v Trstu (1920), se je pri skoku iz gorečega doma ubil. Bil je bорец za severno mejo, še posebno veliko zaslug pa ima za razvoj planinstva na Gorenjskem. Svojo hišo v Radovljici je zapustil podružnici Planinskega društva, ki je z izkupičkom zgradila na Begunjski znanu Roblekov dom leta 1933.

Radovljčan je bil še Ivan Vurnik (r. 1884, u. 1971), znani arhitekt, sin klesarja in kiparja Ivana Vurnika (r. 1849, u. 1911). Študiral je na Dunaju, od 1920. pa je bil profesor na Tehniški visoki šoli v Ljubljani. Njegovi so bili načrti za poslopje Zadružne gospodarske banke v Ljubljani (stavba nasproti hotela Union na Miklošičevi cesti), za Sokolski dom na Taboru v Ljubljani, za Sanatorij na Golniku itd. Njegova žena Helena (r. 1886 na Dunaju, u. v Radovljici 1962) je bila slikarka. Posebno so jo privlačile freske in mozaiki. Tako so znani njeni mozaiki na pročelju cerkve sv. Petra v Ljubljani. Opremila je tudi družinsko grobnico na radovljiškem pokopališču.

Iz Radovljice izhaja cela vrsta glasbenikov, začenši z Josipom Majerjem (r. 1852, u. 1941), ki se je uveljavil zlasti kot skladatelj. Skladateljica je bila tudi Josipina Hudovernik (r. 1863, u. 1945). Po ljudski šoli v domačem kraju je odšla v Ljubljano, končala učiteljske pri uršulinkah in nato vstopila v njihov red. Uglasbila je več nabožnih in domovinskih pesmi in cerkvenih skladb. Naslednji skladatelj doma iz Radovljice je Pavel Šivic (r. 1908). Poznamo ga tudi kot koncertnega pianista, piše pa instrumentalne, klavirske in orkestralne skladbe ter filmsko glasbo. Povejmo še za dva operna pevca, za Antona Orla (1914–1948) in za Marcela Ostaševskega (r. 1916).

Radovljica je bila rojstni kraj tudi različnim strokovnjakom, kot npr. metalurgu Cirilu Rekarju (r. 1901, u. v Ljubljani 1989) in Jožetu Slivniku (r. 1930, u. v Ljubljani

1983), pomembnemu znanstveniku kemiku, ki se je uveljavil s svojimi raziskavami žlahtnih plinov in uranovih spojin.

V Radovljici je bil doma Ivan Hribovšek (r. 1923, u. 1945), eden izmed do nedavnega zamožanih pesnikov. Rodil se je v Predtrgu (danes del mesta), se šolal v škofijski gimnaziji v Šentvidu in kasneje v Kranju in maturiral v Beljaku 1943. Vpisal se je na klasično filologijo na Dunaju, a zaradi vojne in strahu pred vpoklicem v nemško vojsko študij opustil in ob koncu 1944. leta vstopil med gorenjske domobrance. Z njimi je bil na Koroškem in leta 1945 vrnjen v Ljubljano. Od tod naprej za njim ni sledu. Prve literarne prispevke je objavljval v dijaških glasilih že v letih 1937/38. V slovenščino je prevedel Sofoklejevo Antigono in pripravljval izid pesniške zbirke, ki pa je izšla šele po njegovi smrti v Argentini z naslovom Pesem naj zapojem. Pri nas je zbirka Pesmi izšla 1990. v obliki, kakršno si je avtor sam zamislil.

Med pomembne Radovljičane v današnjem času moramo prišteti dr. Ceneta Avguščina (r. 1923), umetnostnega zgodovinarja, ki se s svojim delom loteva zlasti umetnostnih spomenikov na področju Gorenjske in seveda tudi v domačem mestu. Napisal je vrsto razprav in člankov, npr. Radovljica, Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, Lj. 1974; Zeleni kamen v gorenjski arhitekturi, Slovenski etnograf, Lj. 1970/71; Meščanska hiša v Radovljici, Radovljiški zbornik, 1992 ipd.

Za dramsko umetnost v zadnjih desetletjih je veliko naredil tudi v domačem mestu igralec in režiser Miran Kenda (r. 1928). Deloval je kot direktor Delavske univerze v Radovljici, kot režiser in igralec ter vodja jeseniškega gledališča. Nastopal je v kranjskem gledališču pa tudi v filmih. V Radovljici je režiral več literarnih večerov, recitalov in iger, npr. Josipa Ogrinca v Ljubljano jo dajmo (1974).

Med sodobne književnike uvrščamo Radovljičana Franceta Vurnika (r. 1933), pesnika, prevajalca in kritika. Po študiju slavistike v Ljubljani je bil novinar pri Radiu, pri Dnevniku in pri RTV. Nekaj časa je bil vodja Slovanske knjižnice. Prvo pesniško zbirko je izdal 1969 z naslovom Pred zidom in onkraj. Objavil je še zbirko Vsegazavedanje 1972, leta 1993 pa je izšla njegova knjiga Ubežnik v poeziji. Veliko prevaja iz ruščine, makedonščine in srbohrvaščine.

II.

Živeli in ustvarjali v mestu

Preidimo zdaj še k tistim, ki so si Radovljico izbrali za svoje daljše ali krajše bivališče in ustvarjalno delo ter so tako s svojim znanjem na ta ali na oni način dali mestu svoj pečat.

Prvega omenimo Frana Saleškega Finžgarja (1871–1962), doma iz Doslovč, ki se je dve leti šolal v Radovljici.

Levo od vhoda v graščino je vzdana spominska plošča borcem za severno mejo. Besedilo nam pove, da je na tem območju zbral in vodil alpinsko četo za osvoboditev koroških Slovencev leta 1918 Rudolf Badjura (r. 1881, u. 1963). Kasneje se je uveljavil kot turistični in športni pisec.

Posebno vlogo na področju dramatike je imel Jakob Špicar, ki se je rodil v Skočidolu na Koroškem 1884 ter po gimnaziji v Celovcu ter Beljaku med drugim dalj časa služboval v Radovljici. Bil je vsestranski kulturni delavec, režiser in igralec. Napisal je več iger, dramatisiral dela slovenskih avtorjev in prirejal slušne igre za radio. Skupno je napisal preko osemdeset različnih scenskih del, od katerih so jih več igrali kot natisnili. Najbolj znana je dandanes njegova dramatisacija Sketovega romana Miklova Zala. Špicar je umrl v Ljubljani 1970.

S poezijo se je ukvarjal tudi Franc Sekovanič (r. na Bledu 1895, umrl v Radovljici 1972), ki je kot župnik služboval v mestu vrsto povojnih let. Izdal je več knjižic odrskih prizorov s pesmicami z naslovom Otroške igrice (1931–39) in pesniško zbirko Božji smehljaji (1943).

S Koroškega je prišel v Radovljico kot učitelj kmalu po prvi svetovni vojni tudi Anton Kobentar (rojen v Šentjakobu v Rožu 1899). Deloval je vrsto let kot zborovodja, mnogi pa so ga poznali tudi kot dobrega ravnatelja šole. Umrl je v Radovljici 1977. leta.

Kot profesor je v Radovljici po drugi vojni služboval Stanko Lapuh (r. 1905), ki je študiral zgodovino in zemljepis v Ljubljani, služboval najprej v Mariboru in kasneje v Ljubljani. Vrsto let je bil sodelavec revije Lovec. Domače kraje in njihovo okolico je popisal v svojih prozih delih, kot so zbirka črtic Med lovci in pastirji (1937), Črni svatje (1940) in Žena s Poljan (1967). Umrl je 1992. V Radovljici so po njem poimenovali tudi eno izmed ulic.

Leto mlajši od njega je bil Stane Dremelj, kipar in medaljer, ki je bil doma z Vrhnike

(rojen 1906). V Radovljico se je preselil nekaj let po drugi svetovni vojni in si tu postavil svoj atelje. Izdelal je celo vrsto medalj z liki naših kulturnih ustvarjalcev od Primoža Trubarja do Antona Tomaža Linharta, Franceta Prešerna, Matije Čopa in F. S. Finžgarja. Kipar Dremelj je umrl leta 1992.

Z Radovljico je povezano tudi ime pesnika, pisatelja in dramatika Mateja Bora (rojen v Grgarju pri Gorici 1913), ki se je priselil v Radovljico in nekako tri zadnja desetletja svojega življenja (umrl je 1993) preživel v njej. Najbrž ga vsi poznamo kot avtorja pesniške zbirke Previharimo viharje (1942), zbirke Pesmi (1944), igre Raztrganci, scenarija za film Vesna (1954) itd.

Danes živi v Radovljici kritik in literarni zgodovinar Jože Šifrer (rojen 1922 v Žabnici pri Kranju). Po gimnaziji v Kranju in študiju slavistike je bil profesor v Ljubljani in na Jesenicah. Tu je bil dvanajst let ravnatelj gimnazije. Potem je bil vodja rokopisnega oddelka v NUK, ravnatelj občinske knjižnice v Kranju itd. Napisal je številne kritike v različnih revijah, objavil novelo Srečanje pod vrhom (1954), uredil zbrano delo F. S. Finžgarja in še vrsto drugih publikacij.

Povejmo še za igralko in prevajalko Alenko Bole Vrabec (rojena 1937 v Kranju), ki že vrsto let deluje v Radovljici ter v vsem slovenskem prostoru. Uveljavila se je zlasti s svojimi prevodi. Tako je poslovenila Koruzarje Miguela Angela Asturiasa (Cankarjeva založba, Lj. 1975), njegove Gvatemalske legende (1972) in Vikend v Gvatemali (1974). Prevedla je Alcidesa Argüedasa Bronasto raso (1966), Juana Rulfa Pedra Parama (1970), Constantina Valera Papirnato deteljico (1971), Gabriela Garcie Marqueza Sto let samote (1971 in 1978) ter Patriarhovo jesen (1980), Carlosa Fuentesa Smrt Artemia Cruza (1977), Ane Marie Matute Prvi spomin (1983) ter še mnoga druga dela iz svetovne književnosti. Boletova piše tudi radijske igre, sicer pa je delovala kot režiserka in strokovna sodelavka za gledališko dejavnost v Radovljici in Kranju, sedaj pa je ravnateljica gledališča na Jesenicah.

Danes v Radovljici ustvarja akademski slikar Boni Čeh (rojen na Jesenicah), ki je študiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani in diplomiral 1970. Od njegove prve samostojne razstave leta 1974 na Bledu se je zvrstilo že lepo število predstavitev njegovih del v Ljubljani, na Jesenicah, v Kranju, Mariboru, Škofji Loki, v Ribnici, na Ravnah,

pa tudi v Beljaku in drugod. Doma in v tujini je sodeloval na številnih skupnih razstavah.

Ob mostu čez Savo pod Radovljico ima svojo galerijo akademska slikarka Brigita Požegar Mulej, rojena 1955 v Mariboru, ki se prizadevno vklaplja v gorenjski prostor.

Niko Rupel

Dežela velikih mož

Radovljiška ravnina, imenovana tudi Dežela, je zemljepisno majhna, a civilizacijsko silno bogata pokrajina. Nikjer v Sloveniji ni bilo na geografsko tako majhnem prostoru rojenih toliko pomembnih in za celoten slovenski kulturni prostor zaslužnih osebnosti. Fran Saleški Finžgar je v svojem avtobiografskem delu Leta mojega popotovanja zabeležil vtise, ki jih je o tej izjemni pokrajini strnil veliki arhitekt Jože Plečnik: »Ko sva torej takrat stala ob ljubki cerkvi sv. Marka, se je Plečnik ves zasanjan razgledoval po okolici. Kakor bi mu zveneli Prešernovi verzi iz Krsta: 'v dnu zad stoji snežnikov velikani, / poljá, ki spred se sprosti, lepotije / ti kaže Blejski grad na levi strani, / na desni griček se za gričem skrije.' Kar nagledati se ni mogel te podobe raja. Nazadnje je spregovoril, ko je gledal proti Jelovici in Pokljuki: 'Kako plemenite in mehke črte! Kakor grška zemlja! Sedaj šele umejem Prešerna. Njegov genij je vir lepote srkal od tod!'«

Pomembne prometne poti, ki so vedno vodile čez Radovljiško ravnino, so omogočale njenim prebivalcem, da so širili svoj razgled preko domačega praga, preizkušali pridobljeno znanje in si krepili samozavest. Duhovnik, narodni delavec in prešernoslovec Tomo Zupan iz Smokuča je leta 1912 v pridigi ob postavitvi spomenika škofu Janezu Zlatoustu Pogačarju na Breznici takole dokazoval izjemno kulturno bogastvo brezniške župnije: »Navedi mi, bela Ljubljana, navedi mi toliko svojih mož in v taki vrsti jih navedi, kakor našteva: Ivan Zlatousti, Fran Prešerin, Matija Čop, Anton Janša, Luka Knafelj (V tistem času je še veljalo, da Luka Knafelj izhaja iz brezniške župnije, vendar so novejša raziskava pokazale, da je bil rojen ok. l. 1621 v Ribnici. op. p.). Mali Breznici, ki šteje nekaj nad 500 duš, navedi jej, največje slo-

vensko mesto, bela Ljubljana, takih in toliko svojih, kakor si jih čula sedaj iz mojih ust – in bela Ljubljana molčiš!«

Janez Krstnik Prešeren (1656–1704) iz Hraš, ljubljanski stolni prošt, teolog, pesnik, diplomat in učeni pravnik, je bil soustanovitelj in dosmrtni predsednik prve akademije znanosti na Slovenskem (Academia operosorum). Radovljičan Anton Tomaž Linhart (1756–1795) je postavil temelje slovenski dramatici, gledališču in kritičnemu zgodovinopisju. Anton Janša (1734–1773), čebelar in slikar iz Breznice, je s svojimi panji omočil čebelarjenje brez pomorov čebeljih rojev, starodavno slovensko čebelarstvo in marljiva kranjska čebela pa sta skupaj z njim zasloveli po vsem svetu. Izjemna jezikovna in splošna razgledanost Žirovničana Matije Čopa (1797–1835) in pesniški genij Vrbljana Franceta Prešerna (1800–1849) sta se zlila v daljnovidno umetniško spoznanje, ki je odločilno vplivalo na proces oblikovanja Slovencev v moderen evropski narod.

Poleg omenjenih velikanov, ki so vsak na svojem področju delovanja orali pionirsko ledino, je iz območja Radovljiške ravnine – Dežele izšlo več kot 60 zaslužnih posameznikov, ki so s samostojnim geslom omenjeni v doslej izdanih knjigah Enciklopedije Slovenije in v Slovenskem biografskem leksikonu.

Pa naštejmo nekatere najpomembnejše! Sin trgovca iz Radovljice Pavel Oberstain (ok. 1480–1544), doktor prava, diplomat, plemič in dunajski stolni prošt, je bil eden najpomembnejših slovenskih humanistov v 16. stoletju. Oberstain je l. 1513 v panegiriku na cesarja Maksimilijana I. zapisal, da mu je cesar naročil izdelavo slovenskega slovarja, ki pa ga žal ni nikoli končal. Nekako v času Oberstainovega rojstva je bil ljubljanski stolni prošt in radovljiški župnik Peter Knaver (2. polovica 15. stol.) iz Radovljice, ki je na dunajski univerzi doktoriral iz kanonskega prava.

Iz Radovljice izhajajo tudi pomembni likovni umetniki: baročna slikarja Janez Jurij Remb (okrog 1650–1716) in njegov sin Francišek Karel (1674–1718), družina kamnoseških mojstrov Vurnikov in njen najpomembnejši član arhitekt Ivan Vurnik (1884–1971). Arhitektova žena Helena Kottler-Vurnik (1882–1962) je bila priznana slikarka in dekoraterka, njegova sestra Rafaela Marija Vurnik (1898–1983) pa je bila poliglotinja in misijonarka na Tajskem. Tam je nekaj let

vzgajala mlajšega princa siamske kraljevine in se izkazala s pokončno držo v času japonske okupacije. V Radovljici sta živela in ustvarjala kipar medaljer Stane Dremelj (1906–1992) in slikar France Boltar (1912–1978). V Poljčah je bil rojen slikar Matej Goričnik (1790–1862), iz Breznice pa izhaja družina Janša, ki je dala tri nadarjene brate slikarje: poleg čebelarja Antona še Valentina (1847–1818) in Lovra Janšo (1749–1812).

Od cerkvenih dostojanstvenikov najprej omenimo dva, ki sta postala knezoškofa v Gorici. Goriški nadškof in šolnik Jožef Balant (1763–1834) iz Nove vasi pri Radovljici je bil v času Ilirskih provinc rektor univerze v Ljubljani in ima velike zasluge za razvoj slovenskega osnovnega, višjega in visokega šolstva. Radovljičan Andrej Gollmayer (1797–1883) je v času, ko je bil goriški nadškof, mnogo storil za izboljšanje položaja Slovencev na Goriškem. Žiga Lamberg (umrl l. 1488), katerega posmrtno ostanke so l. 1678 prenesli na grad Kamen, je bil leta 1461 imenovan za prvega škofa ljubljanske škofije. Iz Vrbe izhajata ljubljanski škof Janez Zlatoust Pogačar (1811–1884) in nadškof Anton Vovk (1900–1963), iz Begunj pa ljubljanska škofa Franc Kacijanar (ok. 1490–1543) in Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937). Rodinski župnik in ustanovitelj župnije na Breznici Frančišek Salezij Christian (1756–1830) je bil prvi učitelj mladima F. Prešernu in M. Čopu. V Žirovnici je bil doma duhovnik Ivan Svetina (1851–1936), gimnazijski profesor in prefekt na Alojzijevišču, v Radovljici pa so bili rojeni: duhovnik, filozof in politik Anton Fuster (1808–1881), frančiškanski filozof, teolog in pisatelj Gottfried Pfeifer (ok. 1707–ok. 1780) in teolog Jurij Vincenc Pezdič (ok. 1749–1828).

Obdobje protestantizma je imelo močan vpliv na življenje Radovljice in njene okolice v 16. stoletju. Močno protestantsko središče je bila graščina Julijane Kacijanar v Begunjah s protestantsko molilnico, v kateri je pridigal tudi Jurij Dalmatin. V Radovljici sta bila rojena pomembna protestantska pridigarja Peter Kupljenik (ok. 1530–ok. 1590) in Gregor Fašank (ok. 1550–ok. 1600).

V letih 1514–15 je bilo v Radovljiskem kotu središče velikega slovenskega kmečkega upora, ki sta ga vodila karizmatični kmet Klander in »Krofasti krojač« iz Radovljice. Iz ljudske pesmi o Pegamu in Lambergarju poznamo viteza in vojaškega poveljnika Gašperja (Krištofa) Lamberga (15. stol.) z gradu

Kamen pri Begunjah. V Begunjah je bil rojen tudi kranjski deželni glavar in znameniti vojaški poveljnik Ivan Kacijanar (okoli leta 1492–1539).

Iz Smokuča je bil doma Jurij Wohinz (ok. 1618–1684), pravnik, ekonomist in rektor dunajske univerze. Domneva se, da je prav na njegovo pobudo Luka Knafelj svoje premoženje skoraj v celoti zapustil za štipendijsko ustanovo, namenjeno na Dunaju študirajočim kranjskim študentom. Jurij Wohinz je po Knafljevi oporoki 6. 11. 1676 sestavil listino, s katero je bila tudi formalno ustanovljena t. i. Knafljeva ustanova, iz katere je med leti 1676 in 1918 prejelo štipendije več kot 1200 študentov, večinoma Slovencev iz Kranjske.

Iz Zgoše izvira znamenita ljubljanska trgovska družina Kollmann (Kolman). Robert Kollmann (1871–1932) je velik del svojega premoženja zapustil v dobrodelne namene, bil pa je tudi eden od ustanovnih članov in glavnih donatorjev Narodne galerije.

Med narodnimi buditelji zavzema posebno mesto zaslužni planinski delavec Hugo Roblek (1871–1920) iz Radovljice, kot zavzeti narodnjaki pa so ostali zapisani tudi duhovniki: Janez Krstnik Kersnik (1783–1850) iz Most, Tomo Zupan (1839–1937) in Franjo Ravnik (1832–1883) iz Smokuča ter Urban Golmajer (1820–1905) iz Žirovnice. Josip Apih (1853–1911) iz Zapuž je prvi slovenski zgodovinar, ki je temeljiteje obdelal zgodovino marčne revolucije 1848 in vlogo slovenskega meščanstva v njej. Dobrotnica Josipina Hočevnar (1824–1911) iz Radovljice je bila širokosrčna podpornica slovenskega šolstva, duhovnik Jurij Gollmayer (1755–1822) iz Lešč pa je imel velike zasluge pri uvajanju slovenskih učnih knjig in slovenščine kot učnega jezika v šole na Kranjskem.

Iz Zgoše izvira znamenita ljubljanska trgovska družina Kollmann (Kolman). Robert Kollmann (1872–1932) je velik del svojega premoženja zapustil v dobrodelne namene, bil pa je tudi eden od ustanovnih članov in glavnih donatorjev Narodne galerije.

Med narodnimi buditelji zavzema posebno mesto zaslužni planinski delavec Hugo Roblek (1871–1920) iz Radovljice, kot zavzeti narodnjaki pa so ostali zapisani tudi duhovniki: Janez Krstnik Kersnik (1783–1850) iz Most, Tomo Zupan (1839–1937) in Franjo Ravnik (1832–1883) iz Smokuča ter Urban Golmajer (1820–1905) iz Žirovnice. Josip

Apih (1853–1911) iz Zapuž je prvi slovenski zgodovinar, ki je temeljiteje obdelal zgodovino marčne revolucije 1848 in vlogo slovenskega meščanstva v njej. Dobrotnica Josipina Hočevar (1824–1911) iz Radovljice je bila širokosrčna podpornica slovenskega slovstva, duhovnik Jurij Gollmayer (1755–1822) iz Lesc pa je imel velike zasluge pri uvajanju slovenskih učnik knjig in slovenščine kot učnega jezika v šole na Kranjskem.

Omenili smo že pesnika Franceta Prešerna in znanstvenika Matijo Čopa, zato dodajmo njunima imenoma še duhovnika in pisatelja Frana Saleškega Finžgarja (1871–1962) iz Doslovč in Janeza Jalna (1891–1966) iz Rodin, planinskega pisatelja Jakoba Prešerna (1888–1975) iz Begunj, pesnika Ivana Hribovskega (1923–1945) in Franceta Vurnika (roj. 1933) iz Radovljice in mladinskega pisatelja Mirka Kunčiča (1899–1984) iz Lesc. V Radovljici je dolga leta živel in delal pesnik in pisatelj Vladimir Pavšič – Matej Bor (1913–1993) in ljudski dramatik Jakob Špicar (1884–1970).

Glasbenemu ustvarjanju na Slovenskem je vtisnil svoj pečat skladatelj Pavel Šivic (roj. 1908) iz Radovljice. V Lescah živi in dela skladatelj Uroš Krek (roj. 1922), v Radovljici pa dirigent Anton Kolar (roj. 1942). Josipina Hudovernik (1863–1945) iz Radovljice je slovela kot izborna organistka, pianistka, pevka in zborovodkinja. Ansambel bratov Slavka Avsenika (roj. 1929) in Vilka Ovsenija (roj. 1928) iz Begunj je utemeljil značilen zvok slovenske narodnozabavne glasbe in ga uspešno predstavil v svetu, Žirovničan Aleksander Mežek (roj. 1948) pa se je kot pevec popularne glasbe uveljavil doma in v tujini.

Izjemno civilizacijsko, kulturno in zgodovinsko bogastvo Radovljiške ravnine – Dežele nas upravičeno navdaja s ponosom, ki pa ne bi smel prerasti v ošabnost. Modri očak Tomo Zupan je že leta 1912 svaril svoje rojake: »Torej Breznicanje, s tako ne malih, toda na naši Breznici rojenih svojo besedo hočem klicati na ošabnost? Ne, nikoli se mi ni ne ena stvar na svetu studila tako in se mi ne studi nič danes tako, kakor puhla ošabnost. Risajoč vam veliko bogato zgodovino, ki jo je Vsedobrotni vsadil majhenim Rodinam – Breznici, Vas kličem v vsej hvaležnosti do njega, ne na ošabnost, nego na srčno ponižnost.«

Jure Sinobad

Osnovna šola v Radovljici

Začetnik misli o osnovni šoli (splošni, enaki in obvezni) pri Slovencih je bil Primož Trubar (1508–1586), ki je v Cerkovni ordnungi (1564) zahteval, naj ima vsaka fara svojega učitelja, ki naj v domačem jeziku uči mestne in kmečke otroke obeh spolov brati, pisati in katekizem. Ta ideja se je začela uresničevati šele dvesto let kasneje, ko sta prosvetljena monarha Marija Terezija in Jožef II. spoznala, da je moč države odvisna tudi od izobraženosti prav vseh njenih državljanov in uzakonila osnovno šolo. Z izidom Splošnega šolskega zakona leta 1774 se je tudi na Slovenskem začel razvoj osnovne šole.

Radovljica je imela v srednjem veku in še do sredine 19. stoletja pretežno kmečko obrtniški značaj, leta 1333 je dobila tržne, konec 15. stoletja pa mestne pravice. Najkasneje leta 1296 je bil iz Rodin v cerkev sv. Petra prenesen sedež župnije. V 15. stol. je imela kot večina večjih župnij verjetno šolo za duhovniški naraščaj, ki jo je vodil duhovnik. Morda se je prav iz te razvila kasnejša šola, v katero je med leti 1762 in 1766 zahajal veliki rojak Anton Tomaž Linhart (1756–1795). Poleg branja in pisanja so se učenci učili tudi računati, posebej pa lahko še osnove nemščine in latinščine. Poleg Linharta je moralo šolo tedaj obiskovati kar precejšnje število učencev, saj je učitelj, ki je bil hkrati tudi organist, imel ob sebi še pomočnika. Ko je bil kasneje Linhart med leti 1786 in 1790 šolski komisar, je v ljubljanskem okrožju, v katerega je sodila tudi Radovljica, ustanovil kar 27 šol. Med temi ni bila radovljiška, kajti mesto je imelo šolo že pred formalno ustanovitvijo s strani države; po izidu prvega šolskega zakona je svoje delo le nadaljevala. In kakšna je bila radovljiška trivialka? Učence od 6. do 12. leta starosti je poučeval en učitelj v dveh oddelkih, dopoldne in popoldne. V prvem so se učili brati in pisati tiskane in pisane črke ter se seznanjali s katekizmom, v drugem pa so brali, pisali po nareku, računali, se urili v lepopisu, spoznavali pravopis, pomembna predmeta pa sta bila še verouk in posvetna moralka. Verske predmete je poučeval katehet in to v slovenskem jeziku. Poleg vzgojne je bila pomembna funkcija radovljiške šole tudi usposabljanje mladino za bodoče poklice – uspešnejše delo v obrti,

Učiteljski zbor radovljiške osnovne šole leta 1925. Z leve stojijo Katarina Hafner, Franc Rus, Leopold Baebler, An-

ton Kobenter, Ana Zavodnik, sedijo pa Marija Hržić, Marija Pavlošič, Alojzija Baebler-Delak, Apolonija Zupanc.

umnejše kmetovanje. Ostali pouk naj bi potekal v nemščini, kajti težnja šolske reforme v mnogonacionalni državi je bila tudi poenotiti jezik komuniciranja v gospodarstvu. Toda v trivialnih šolah, kakršna je bila radovljiška, se je med pretežno slovensko govorečimi šoloobvezniki pouk osnovnih znanj težko izvajal v tujem jeziku, zato se je moral na začetku nujno kombinirati z maternim. Nedeljska šola, ki so jo ustanovili, da bi se naučili brati, pisati in računati tudi otroci, ki iz različnih vzrokov niso mogli zahajati k vsakodnevemu pouku med tednom, pa je bila povsem slovenska. V ponavljalni šoli prav tako ob nedeljah, za učence od 12. do 15. leta starosti pa je potekal pouk v nemškem in »kranjskem« jeziku. Šola sprva ni imela lastne stavbe, ampak je delovala v najetih prostorih, kje pa ni znano. Svojo prvo stavbo (danes Cesta svobode 13) z dvema učilnicama in učiteljskim stanovanjem je dobila šole po velikem požaru leta 1835. Sprva je bila dovolj prostorna. Zlasti po letu 1869, ko se je z novim šolskim zakonom začela šoloobveznost striktnije izvajati, prostor ni več zadoščal. Na račun ene učilnice se je moral najprej izseliti nadučitelj, kasneje pa so ji dodelili še en prostor v Graščini. Novi šolski sistem je dopustil obvezno šestletno vsakodnevno osnovno šolo in

dveletno ponavljalno ob četrtkih v zimskih mesecih. Občina je leta 1904 poskrbela za novo stavbo (danes Gorenjska cesta 13). Pouk se ni več kombiniral, pač pa je imel vsak oddelek svojo učilnico. Kolikor je bilo oddelkov, toliko je bilo tudi učiteljev (leta 1924 osem). Učitelji so se po novem zakonu izobraževali na učiteljsišču, kjer so si pridobili bogato znanje v družboslovnih in naravoslovnih predmetih. Potrebno kvalifikacijo so si pridobili po dveh letih prakse s strokovnim izpitom. V šoli je imel stanovanje le nadučitelj, ostali so lahko prebivali v učiteljski hiši, ki jo je v ta namen leta 1888 podarila občini Radovljičanka Marija Dralka rojena Mulej (Gubčeva 2). V šolsko zgodovino se je kot dobrotnica zapisala tudi rojakinja Josipina Hočevar roj. Mulej, poročena v Krškem, ki je občini darovala večjo vsoto denarja (28000 fl), katerega obresti so se vsako leto porabile tudi za nakup šolskih potrebščin revnejšim otrokom. Učni jezik je bil slovenski, kot predmet pa se je normalno poučevala tudi nemščina. Kako je na začetku občutil radovljiško šolo, potem ko je zaključil prva dva razreda na Breznici, je pisatelj Franc Saleški Finžgar opisal v črtici Pogumni jahač. Radovljica je predstavljala center okraja, tudi šolskega. Njena šola je bila v njem naj-

Stavba osnovne šole (1904–1972) je bila leta 1954 nadzidana za eno nadstropje.

popolnejša. Po štirih letih se je bilo mogoče vpisati na klasično ali realno gimnazijo, meščansko šolo, ki je omogočala nadaljnje šolanje na učiteljskišči, tisti pa, ki so zaključili ponavljalno šolo, so se lahko vpisali na domačo Obrtno nadaljevalno šolo ali v Strokovno šolo za pletarstvo in vrborejo. Prva leta v novi državi Jugoslaviji se na področju šolskega sistema ni kaj bistveno spremenilo. Nemščino je kot predmet zamenjala srbohrvaščina. Zaradi upadanja števila učencev se je šola skrčila na šest razredov. Ponavljalne šole so bile ukinjene. Leta 1929 je izšel novi zakon, ki je utemeljil splošno osemletko, oz. štiriletno osnovno in štiriletno višjo narodno šolo. Namesto slednje so učenci lahko zaključili tudi meščansko šolo ali nižjo gimnazijo. V Radovljici je večina otrok končala šest let šolanja, nato pa do 15. leta vztrajala v šestem razredu in ponavljala snov. Vanjo so zahajali tudi učenci z Lancovega, Gorice in Vrbenj. Pouk se je začel 1. septembra in trajal do zimskih počitnic 11. januarja, drugo polletje pa do 28. junija; končalo se je s proslavo ob Vidovem dnevu. Stavba šole je bila še enonadstropna, s prvim in drugim razredom ter nadučiteljevim stanovanjem v pritličju, v nadstropju so bili ostali razredi ter konferenčna soba. Telovadba je bila poleti zunaj na travniku, v slabem vremenu pa v telovadnici kakih 150 m oddaljenega Sokolskega doma.

Aprila 1941 je Radovljico zasedel nemški okupator. Trije dotedanji učitelji so bili izseljeni v Srbijo, eden je zaprosil za službo in bil premeščen v Št. Vid ob Glini na Koroškem. Pouk je stekel šele v avgustu in to v treh skupinah, zvečer pa je bil tečaj nemškega jezika za odrasle. Redni nemški pouk se je začel septembra. V t. i. Volkshule je začelo hoditi 183 učencev. Obdržala je pet učilnic, učiteljsko stanovanje, sadovnjak, vrt in športno igrišče. Vanjo so zahajali tudi učenci z Brd, Vošč, Sp. in Zg. Lancovega, Vrbenj, Gorice, Mošenj in Lesc. Leta 1943 so šolske oblasti

Radovljiška občina je Josipini Hočevar (1824–1911) v zahvalo za denarno podporo pri izgradnji mestnega vodovoda in pomoč vdovam ter revnim učencem leta 1908 postavila spomenik, ki je bil istočasno tudi vodnjak (J. Vurnik, ml., J. Pavlin). Solarček nosi v eni roki knjigo, v drugi pa podpira reliefni medaljon s portretom dobrotnice.

prvič v zgodovini radovljiške šole uvedle meščansko šolo, da učencem iz mesta in okolice ne bi bilo v vojnih razmerah treba zahajati v Kranj. Obiskovali pa so jo tudi nemški gimnazijci, katerih družine so se preselile v Radovljico. Zaradi njih je bil kot učni predmet prvič v Radovljici uveden tudi angleški jezik (za učence meščanske šole neobvezno).

Nemška šola je delovala prav do konca vojnih dni. Glede na rezultate preverjanja znanja slovenščine in matematike so bili določeni razredi za novo šolsko leto 1945/46. Istočasno je začela delovati v prostorih tudi nižja gimnazija. Ta se je leta 1950 preselila v »Čebelco«, secesijsko stavbo nekdanje Posojilnice. Glede na to, da je bilo obvezno najprej sedemletno, kmalu zatem pa osemletno osnovno šolanje, je po četrtem razredu veliko radovljiških otrok nadaljevalo šolanje na nižji gimnaziji, nekateri pa tudi na šoli za učence v gospodarstvu. Leta 1958 je bil sprejet nov

Od leta 1972 poteka pouk Osnovne šole A. T. Linhartar v veliki sodobni šolski stavbi.

šolski sistem, ki je z zakonom utemeljil osemletno obvezno in enotno osnovno šolo, nižje gimnazije pa ukinil. V Radovljici sta zatem neodvisno ena od druge delovali dve osnovni šoli, ena v stavbi obstoječe, ki je bila nekaj let poprej nadzidana za eno nadstropje, druga pa v stavbi nižje gimnazije. V šolskem letu 1960/61 sta se združili v enotno šolo, ki je prevzela ime Osnovna šola Antona Tomaža Linhartar. Leta 1962 so ji bile priključene kot podružnice prej samotojne šole z bogato tradicijo v Begunjah na Gorenjskem, Ljubnem, Mošnjah in na Ovsišah. Slednja se je leta 1964 priključila Osnovni šoli Staneta Žagarja v Lipnici.

Leta 1991 so Muzeji radovljiške občine v avli nove stavbe radovljiške osnovne šole pripravili obsežno zgodovinsko razstavo o domači šoli, ki so si jo ogledali prav vsi učenci od tretjega razreda dalje in mnogi domačini. Z njo je bil osvetljen delček krajevne zgodovine, ki bo v bodoče morala najti mesto tudi v zbirki domačega muzeja.

Vera Štekar-Vidic

Literatura: Vera Štekar-Vidic, Iz zgodovine osnovne šole v Radovljici (v: Radovljiški zbornik, Radovljica 1992, str. 92–102).

Duhovni utrip župnije Radovljica

»Župnija Radovljica postaja velika delavsko uradniška župnija, saj je od predvojnih 1500 duš narasla že na približno 4500 duš,« je ob kanonični vizitaciji maja 1974 zapisal škof dr. Stanislav Lenič. »Sedaj jo po smrti dolgoletnega župnika Franca Sekovaniča že drugo leto skrbno in načrtno vodi župnik Janez Kokalj. Nedeljnikov je nekaj nad 20%, svetih obhajil 25 000, na enega nedeljnika jih pride kar 34. Krstov je okoli 50 letno. Verouk obiskuje nekaj nad polovico otrok.«

Tako pred dvajsetimi leti. V letu Gospodovem 1994 ima župnija okrog 6800 prebivalcev, od tega 5500 katoličanov. Lani je bilo 45 krstov, cerkvenih pogrebov pa 47. Ker se je val doseljevanja ustavil in število prebivalcev rahlo pada, moremo iz gornjih podatkov sklepati, da župnija zaenkrat številčno nazaduje.

Obisk nedeljske maše je eden od kazalcev, kako so župljani povezani s svojo župnijo. Sodeč po udeležbi pri maši v soboto zvečer in pri treh mašah v nedeljo dopoldne, se tega bogoslužja vsak teden udeleži okrog 800 župljanov. Značilno je, da je ob delavnikih včasih toliko ljudi pri maši kot pri kateri od nedejskih maš. Župljani ne najdejo opore za svojo vero toliko v svojem okolju, ampak v osebni zavzetosti zanjo in v zdravem izročilu župnije.

Častitljive obletnice, 700-letnica prve omembe župnije in 500-letnica sedanje cerkve govori o tem, da je župnijsko izročilo staro in se torej imamo na kaj opreti, le posluh za bogastvo in lepoto, ki so nam jo zapustili predniki, je treba imeti. Zavzetost, s katero so župljani v začetku osemdesetih let pod vodstvom tedanjega župnika Franca Trunklja obnovili notranjost cerkve ter zvonika, kaže na to, da je v župniji veliko zdravega odnosa do lepote in to v okolju, kjer se je ob novogradnjah brez čuta spreminjala tipična podoba mesta in kjer je staro mestno jedro ostajalo zanemarjeno. Po Kierkegardu je čut za lepoto prvi korak v svet duhovnosti. Smisel obletnic je tudi v tem, da naredimo nekakšen inventar kulturne dediščine in z obnovo dodamo svoj lastni delež k ohranjanju in razvijanju tega, kar so nam drugi izročili.

Ne gre za muzeje, ampak za ustvarjanje okolja, ki bo navdihovalo življenje. Cerkev zaživi v svoji lepoti, ko v njej obhajamo vsakodnevno ali praznično bogoslužje, pri čemer je velikega pomena petje, ki je v Radovljici živo. Pri deseti maši redno poje mešani pevski zbor Skala, pri pol deveti mladinski zbor Hozana, ob sobotah dekliški zbor Rosa, ob petkih pa otroci, ki so si naredili ime Puhki. Mladinci imajo zborovodjo in organista kar iz svoje srede. Tudi med šolarji je že nekaj nadebudnih organistov, katerih desna roka je sestra katehistinja, mešani pevski zbor pa vadi in poje pod skrbnim vodstvom organistinje Beti Zupan. Pritrkovalska skupina skrbi, da nas melodija zvonov v dneh pred večjimi prazniki in ob samem praznovanju vpelje v pravo praznično počutje. Pri prit-

kovalskih temovanjih so osvojili že več odličij. Za zunanjo organizacijo in vse formalne zadeve v zvezi s prireditvami in predavanji skrbi Petrov klub. Že nekajkrat je organiziral srečolov in dobiček namenil obnovi župnišča.

Župnija nima cerkovnika, a je cerkev vseeno vedno čista in lepo okrašena, za kar skrbita ekipi Hermine Resman in Nike Demšar. Po njih se lepota vedno na novo poustvarja ter ostaja živa in sveža.

Gospod Janez Sket, ki je do začetka letošnjega leta šest let in pol vodil župnijo, si je veliko prizadeval za poglobitev verskega življenja po poti neokatehumenata. Ob podpori tega gibanja božja beseda v župniji postaja učinkovitejša. Neokatehumeni veliko premišlujejo sveto pismo, tako pri bogoslužju božje besede ob sredah kakor tudi ob evharističnem slavju, pa tudi ob študiju svetega pisma v manjših skupinah. Ob zgledih očakov in drugih svetopisemskih oseb odkrivajo, kako Bog posega v njihovo življenje. Pri njih se navzemajo govornice, ki je svet svojih notranjih izkušenj zmožen preletiti v besede. Kar je Bog dal posamezniku, ko ga je vodil skozi življenje, se nato neokatehumen nauči posredovati skupnosti. Kar je bilo dano enemu, postane tako duhovna dobrina, ki bogati vse občestvo.

Bralci, ki jih je okrog dvajset, se na mesečnih srečanjih pripravljajo za svojo službo razglašanja božje besede pri maši. Velikega pomena za oznanjevalno službo ima pastoralno teološka šola v okviru Univerze v Ljubljani, ki zadnja leta deluje v Radovljici. Iz naše župnije je letos na njej diplomirala Mija Ločniškar. Na ta način se širi krog župnijskih sodelavcev, ki so usposobljeni tudi za poučevanje verouka. Počasi prihaja v zavest, naj bodo vsi župljani vključeni v oznanjevalno službo. To je prišlo do izraza ob pripravi na birmo letošnjih 35 birmancev, ki so se pripravljali v štirih skupinah in s svojimi voditelji razglabljali o verskih vprašanjih ob veroučni snovi, skupaj pripravljali bogoslužje in se z obiski bolnikov uvajali v karitativno delo.

Človek seje, Bog pa daje rast, zato je razveseljivo, da je v župniji toliko molitve, češenja svetega rešnjega telesa in kontemplacije. Rožni venec se moli skupaj vsak dan pred mašo, člani živega rožnega venca pa ustvarjajo verigo molivcev, ki se v molitvi medsebojno podpirajo. Poleg prvih petkov in prvih sobot častilci svetega rešnjega telesa molijo pred izpostavljenim najsvetejšim vsak ponedeljek eno uro po maši. Najsvetejše iz-

Pogled v župnijsko cerkev

Foto Miran Kambič

postavimo tudi vsak četrtek pred mašo, ko molimo za duhovne poklice. Sadovi ne izostajajo. Iz župnije izhajajo tri redovnice in deset duhovnikov, polovica mlajših, med njimi dva misijonarja. Bogoslovec drugega letnika pa zbujajo upanje, da bomo še obhajali nove maše.

Občestvo zakoncev ima deset članov. Enkrat mesečno ob branju Svetega pisma odkrivajo duhovne razsežnosti svojega poklica.

Pot do zrele osebnosti ni lahka. To odkrivajo naši skavti. Korak za korakom se uvajajo v zdrave odnose do narave, sočloveka in do Boga. Z vztrajno vajo postajajo vedno bolj gospodarji svojih duhovnih in telesnih sposobnosti za službo Bogu, domovini in bližnjemu. 50 jih je. Letos so taborili v Kneju pri Rašici. Življenje v naravi v različnih vremenskih okoliščinah z zahtevnim programom je bilo zanje izziv. Niso se ognili težavam. Ugotovili so, da so se za preizkušanje svojih moči tudi večjih naporov ne bi ustrašili.

Iz obzorij, ki jih daje oznanjevanje in iz moči in zavzetosti, ki izhaja iz praznovanja pri bogoslužju, je počasi vzniknila diakonijska služba. Dala je veliko pobud, da je žup-

njsko občestvo zaživel svojo vero prek del ljubezni v konkretnih okoliščinah življenja. Aprila 1991 se je ta služba preoblikovala v Župnijsko Karitas. V svojem prvem zagonu je zbrala in razdelila veliko oblačil in hrane. Svojo iznajdljivost je pokazala med starejšimi člani župnije, ki živijo v Domu dr. Janka Benedika. V sodelovanju s socialnimi delavkami s Centra za socialno delo vodijo sodelavke Karitas v domu skupine za samopomoč. Srečujejo se vsak teden, kar je ostarelim popestrilo bivanje v domu: praznujejo osebne praznike, pogovarjajo se o navadah iz svojih mladih let, tu in tam se odpravijo na izlet v bližnjo okolico. V dogovoru z vodstvom doma pripravljajo kulturne prireditve na tretji četrtek v mesecu. Kaj vse so prinesli takšni popoldnevi! Od doživljanja lepote Gorenjske, doline Trente ob diaprozitivih, do veselja, ki ga je dalo prepevanje radovljiškega cerkvenega zbora, zborčka »Izviri« z Brezij in tiste drobne pozornosti, ko so pri koncertu »Pomlad je prišla« vsi poslušalci dobili vsak svoj tulipan.

V domu je maša vsako soboto in vsak prvi četrtek v mesecu, z oltarja župnijskega občestva pa se prebivalci doma, ki ne morejo k maši, hranijo z evharističnim kruhom, za kar ob petkih in sobotah dopoldne poskrbi duhovni pomočnik Zdravko Hajnrihar, ki je že iz svojih let župnikovanja na Jesenicah znan kot velik prijatelj starejših in bolnikov.

Med poletnimi počitnicami 1992 se je porodila zamisel skupnih ogledov krajevnih znamenitosti, krajših poti v bližnje doline in hribe, enodnevnih izletov po Sloveniji za osnovnošolce po štirikrat na teden. Po dvajset, štirideset se jih je zbralo. Starejši so prevzemali skrb za mlajše, vsi pa so odkrivali lepoto skupnega bivanja. Tega Karitasovega podviga se je kmalu prijelo ime Sončkove počitnice. Letos gredo že v tretje leto. Kadar je potrebno med tednom, »sončke« prevažajo starši, ob sobotah pa »Alpetour«.

Kaj vse ti Sončkovi dnevi prišajo mlajšim pa tudi starejšim, ki so za šoferje in spremljevalce! Veselijo se svoje uvrstitve pri zbiranju prehojenih kilometrov, ob odkrivanju naravnih znamenitosti so se sprehodili po dnu Cerknškega jezera, si ob spremstvu geologa ogledali Dolžanovo sotesko; ob obiskih zgodovinskih znamenitosti so se sprehodili skozi zgodovino. Ura zgodovine, kakršno so doživeli v knjižnici frančiškanskega samostana v Kamniku, ko so ob razlagi zavzetega knjižničarja prehodili vso pot od nastanka

pisave na glinastih ploščah do sodobne knjige, ni osamljen primer. Spoznavajo vrsto kmečkih in drugih opravil. Zdaj vedo, kako zadiši kruh iz kmečke peči in kako se naredi sladoled.

Iznajdljivost in ves trud, ki ju v to uvažanje v življenje vlagajo odrasli skupaj z Rezko Šubic-Pleničar, ki je duša Sončkovih počitnic, in vsa lepota, bogastvo in veselje, ki jo pri tem odkrivajo mladi, daje upanje, da se bo ob tem mladi rod dokopal do pravih vrednot.

Pravijo, da ima Dežela, kakor kratko poimenujemo radovljiško ravan, največ sonca v Sloveniji. Prek župnijske dejavnosti, ne nazadnje tudi prek dejavnosti Župnijske Karitas, vstopa v življenje starejših in mlajših župljanov tudi tisto sonce, ki je zmožno ogreti duha, da sami postajajo sončki, ki svetu prinašajo toplino dobrote, ljubezni, miru in veselja.

Jože Drolc

Pri Mariborskih šolskih sestrah v Radovljici

Urejanje Mohorjevega koledarja se bliža koncu, radovljiški del je že ves zbran, le članek o sestrah še manjka.

Trikrat sem bil letos pri njih. Dvakrat s profesorjem Rybářem, ko so nama med pogovorom o prispevku za koledar še postregle z velikonočno potico, tretjič pa 1. julija s sourednikom Ivanom Moharjem. On je imel v zvezi s Pratico opraviti v Čebelarskem muzeju, jaz pa sem se že nadejal tipkopisa iz rok sestre Zmage Radej (že od leta 1931 živi v redovni skupnosti), predstojnice.

Pa ga še ni imela. In kar razumel sem, da še ne, ob vsem tistem veziljskem delu, skrbeh za sestrsko hišo, za župnišče in cerkev... Tam za mizico v sprejemnici sem popustil... »Saj boste kar sami nekaj napisali. Videli ste nas, kako delamo. Kar vprašajte, če vas še kaj zanima...« Pa smo tu!

Seveda me je zanimalo marsikaj. Tudi zapiske sem si naredil. Le magnetofona nisem imel, da bi vse posnel in zdaj bolj verno podal. Saj veste, sestre so skromne, vajene molitve in dela, ne govorjenja o sebi. Le zakaj

nisem pisal takoj, ko sva se vrnila v Ljubljano!

A iz zelenila v beležnici le vstaja nekaj zarisov.

Sestre izhajajo iz Maribora in že njihova prva mati Margareta Puhar je bila vezilja. Tudi do 25 jih je bilo v delavnici na Strossmayerjevi ulici. Izdelavi paramentov (cerkvenih obrednih oblačil) se posvečajo že od začetka, to je njihovo prvo delo. Zdaj imajo materno hišo v Rimu in predstojnica jim je Bernardka Stopar. V Ljubljano so prišle leta 1933, k dr. Kimovcu na Ciril Metodov trg 3, potem so imele hišo na Lončarski stezi 2 (levo nad vhomod v predor pod Gradom in nad Ljudsko kuhinjo; pred njimi so bili v hiši prostozidarji). Pred in med vojno je hiša nudila gostoljubje njihovim gojenkam in drugim študentkam (vem, da je bila med njimi tudi Irma Ožbalt, pisateljica letošnjih mohorskih večer-
nic). Za kandidatke so imele šolo veziljstva, da so se lahko dodobra spoznale z okvirji za napenjanje blaga, stojali, različnimi iglami in tamburirnimi stroji, kar vse uporabljajo pri svojem drobnem in natančnem delu. Med vojno je bilo hudo. Pa so tudi lepi spomini. Na primer na naročilo škofa Rožmana, ki je sestro Zmago z denarjem in darovi poslal v pomoč internirancem na Rab (tam so namreč tudi imele svojo hišo): »Pa vsem pomagajte, ne glede na pripadnost!« Zgodba, kakršnih še nismo brali. Nove oblasti so jih leta 1947 pregnale iz Ljubljane. Najprej v Velesovo. »Iz Kranja smo pešale domov z zaslišanj pri OZNI. Tja so nas seveda peljali...« V letu 1949 so morale vsaka na svoj dom, potem so zopet dobile skupno prebivališče, v Škofji Loki na Blaževi 3. Od tam so romale v Vodice (k Francu Šoukalu), iz Vodice pa v Borovnico. Iz Borovnice so končno leta 1961 pristale v Radovljici.

Zdaj jih je v hiši deset, od tega jih pet dela v veziljski delavnici, ostalim so prepuščene druge naloge. Nekatere se morajo na starost naučiti tudi miru.

Za en mašni plašč je treba pridno delati od 100 do 500 ur, odvisno od zapletenosti vzorca. Delajo z uvoženim blagom (ratzimir in rips) in prejicami, ki ohranjajo svežino barv kljub pranju. Pa je tudi zunaj težko priti do pravih. Včasih so še imele pregled nad svojimi deli in sezname, ki pa so jih v času policijskega pritiska in preganjanja opustile in uničile.

Njihova sestra Darinka Bajec je profesorica keramike, izšolana v tujini. Izdelala je

mозаike, ki krasijo brezjansko Marijino cerkev. Njena rodna sestra Pavla Bajec pa je slikarka.

Paramente krasijo po načrtih slovenskih umetnikov, med katerimi so Vurnikova, Kregar, Šorli-Pucova, Metlikovič in drugi.

Najbolj so ponosne na Jegličev ornat v ljubljanski stolnici, ki je nastajal več let še v Mariboru in je v celoti ročno narejen. Njihovi izdelki pa so našli za Slovenci pot v širni svet: Rim, ZDA, Avstralija, Kanada.

Naj končam. Več od besed so vredne slike – tiste v kalendarijskem delu in te ob članku. Vem, da bodo sestre na Linhartovem trgu 28 še naprej lepšale bogoslužje s svojo drobno, minljonkratno pridnostjo.

Matija Remše

Jegličev ornat v ljubljanski stolnici

Foto Miran Kambič

Detajl

Prenovljena knjižnica

Foto Miran Kambič

Knjižnica Antona Tomaza Linharta

se tudi vključuje v praznovanje radovljiških obletnic (1989–1995) z nekaj mejniki iz svoje preteklosti:

1959 je bila kot bivša ljudska preimenovana v občinsko;

1964 je postala matična za razširjeno občino, po priključitvi Bleda in Bohinja;

1989 je z obnovo in povečavo poslopja dobila čitalnico, pravljlično sobo in dvoranico za prireditve.

Javno knjižničarstvo se je v tem delu Gorenjske začelo v prvih letih tega stoletja. V Radovljiškem zborniku 1992 je Majda Žontar v članku Delovanje kulturnih in telovadnih društev ter planinskega društva v Radovljici... zapisala:

»... Kulturno prosvetno dejavnost so širili tudi na blejsko-radovljiškem območju, kjer so nastajala nova bralna društva... Iz časopisnih

poročil izvemo, da so leta 1902 osnovali bralno društvo na Selu pri Bledu in 1906 enako društvo tudi na Zgoši pri Begunjah...

V Radovljici je Bralno društvo Triglav leta 1906 odprlo javno ljudsko knjižnico. ...«

Druga za drugo so potem nastajale zbirke knjig, namenjene javnosti, tudi po okoliških naseljih. Prebivale so se skozi različne težave, preživele obe vojni, vendar obstale in celo zrasle. Leta 1964, ob uvedbi matične službe, je bilo na območju današnje občine 20 ljudskih knjižnic; vsaka krajevna skupnost je imela svojo. Pred in po povezavi v mrežo so na njihov razvoj vplivale različne okoliščine. Nekaterim se je krivulja obiska počasi, a vztrajno vzpenjala, posamezne so začasno zastale, nekatere zamrle. Zdaj jih je 13, poleg njih pa 9 šolskih in 10 strokovnih po podjetjih in ustanovah. Delovno so z matično povezane predvsem splošne, ki imajo skupno nabavo, obdelavo gradiva, računovodstvo, upravo.

Zanimiva je primerjava izbranih podatkov: leto 1964 / 1993

v občini:

- število prebivalcev 27.000 / 34.393
- izposojene enote 48.037 / 190.246
- število obiskov 20.771 / 78.374
- zaloga (knjige, letniki revij, enote drugega gradiva) 33.068 / 95.236

od tega v Radovljici:

- število prebivalcev 2.721 / 6.700
- izposojene enote 14.659 / 92.126
- število obiskov 7.002 / 38.840
- zaloga (knjige, letniki revij...) 6.384 / 25.980

Omenjena obnova hiše, v kateri domuje knjižnica od januarja 1972, je omogočila razmah dejavnosti. Dotlej je bila pač omejena le na izposajo gradiva. Na obletnico prve uprizoritve Županove Micke (1789) se je s spominsko razstavo in priredbo komedije – zaigrali so jo domači osnovnošolci 28. decembra 1989 – za radovljiško knjižnico začelo novo obdobje.

Svojo splošnoizobraževalno in kulturno vlogo opravlja zdaj bolj celostno. Z zadovoljstvom se Radovljičani ustavljajo ob revijah in časopisih v novi čitalnici, ob četrtkih popoldne pride k pravljličnim uram in lutkovnim predstavam toliko malčkov, da je

Pogled z druge strani

Foto Miran Kambič

včasih potrebna ponovitev; »torkovi večeri«, v katere so vključena različna predavanja, pogovori, glasbeni in gledališki nastopi solistov ter manjših skupin, so se vrasli v kulturni utrip mesta.

Majhna »shramba dosežkov človekovega uma in duha« v majhnem mestu brez hrupa opravlja veliko delo.

Rezka Šubic Pleničar

Zgodbe panjskih končnic

Panjske končnice, na Koroškem imenovane čelnice, v rovtarskem narečju pa dovž, so slovenska posebnost. Nanje je med prvimi opozoril arheolog in muzealec dr. Walter Šmid na začetku stoletja. Stanko Vurnik je napisal prvi strokovni članek o panjskih končnicah leta 1929.

Panjska končnica je pravokotna, ponavadi smrekova deščica, v povprečju visoka 12 in dolga 14 cm. Slikarji so uporabljali barve, ki so jih zamešali iz dobro zmletih zemeljskih barv in lanenega olja, ki je barvam zagotavljalo obstojnost. Zglajeno deščico so poslikali s temeljno barvo, ki je služila kot ozadje in je bila praviloma svetlejša kot figure, ki so bile črno obrobljene. Barve so nanašali zelo na tanko in so se zato dobro vezale s podlago. Pri risanju so jim bile v pomoč papirnate šablone s preluknjanim obrisom figure. S pomočjo vrečice z barvnim pigmentom so preko luknjic v šabloni nanesli na deščico pikčaste obrise motiva. Končnice so slikali poznobaročni slikarji, ki so poslikavali tudi podružnične cerkve, polkvalificirani kmečki slikarji, ki so slikali tudi slike na steklo in

popolni samouki in priložnostni slikarji, kamor lahko štejemo tudi čebelarje, ki so poslikavali svoje panje.

Dosedaj znano motiviko sestavlja nad 600 različnih motivov, ki so večinoma figuralni. Številnejši in starejši so motivi z nabožno vsebino. To so upodobitve svetnikov in zavetnikov ter prizori iz svetega pisma. Med motivi s profano vsebino izstopajo lovski in rahlo satirično obarvani motivi, ki prikazujejo različne sloje in poklice.

Umetnost, ki je dosegla razcvet med leti 1820 in 1880, je v začetku tega stoletja zamrla skupaj s panji kranjiči.

Osnova slikarjem končnic so bile bodisi grafične predloge, ki so krožile po deželah, ilustrirano sveto pismo stare in nove zaveze, ljudske pesmi in tudi vsakdanji in zgodovinski dogodki. Prizore na končnicah je v desetletjih dopolnjevala ljudska domišljija, ki je spreminjala izvorno zgodbo in jo dopolnjevala. Motivika na končnicah je tako kot drugo ljudsko izročilo splet psihološkega, socialnega in zgodovinskega. Motivi, ki s svojo vsebino oziroma dogajanjem, ki ga predstavljajo, sežejo najbolj daleč, so biblijski motivi: Adam in Eva v raj, zgodbe o Mojzesu in Noetu ter Jožefova zgodba.

Noe je bil zelo pogosto naslikan na pročeljih panjev. Zaradi svoje pravičnosti je bil izbran, da se reši iz vesoljnega potopa. Stesal je barko, v katero je poleg svoje družine sprejel še pare domačih živali. Po 40 dneh, ko je vodovje upadlo, se je izkrcal na gori Ararat in v zahvalo za rešitev postavil žrtvenik in opravil žgalno daritev bogu.

V 18. in 17. stoletje pred našim štetjem, tj. v obdobje XIII. dinastije egipčanskih vladarjev sega Jožefova zgodba. Jožefa, ki je bil očetov ljubljenec, so zavistni bratje vrgli v vodnjak in ga kasneje prodali trgovcem. Ti so ga prepeljali v Egipt, kjer je postal uradnik. Zaradi lažnih obtožb gospodarjeve žene je bil vržen v ječo. Ker je faraonu na podlagi njegovih sanj svetoval, naj se dežela pripravi na leta lakote, ki bodo prišla, ga je faraon postavil za upravitelja dežele. Svojega očeta in brate, ki jim je oprostil zločin, je poklical v Egipt. Jožefovi potomci so se namnožili v narod Izraelcev.

Mojzes je ušel usodi drugih moških novorojencev, ki jih je iz strahu zaradi številnih rojstev med Izraelci faraon dal pobiti. Mati je Mojzesa v košari spustila po Nilu. Našla ga je faraonova hči in ga posvojila. Legenda pripoveduje, da se je nekoč v igri pokril s fa-

Izvirna oblika panja – v Čebelarskem muzeju

raonovo kapo, kar je ta razumel kot zlo preokbo. Nad malim Mojzesom so izvršili t. i. božjo sodbo. Na izbiro so mu dali kraljev prstan in čašo z gorečo žerjavico. Mojzes je izbral žerjavico in si pri tem opeknel jezik ter onemel. V 13. stoletju pred našim štetjem je bil vodja izraelskemu ljudstvu na begu iz Egipta. Na poti skozi puščavo je z udarcem po skali na smrt žejnim Izraelcem priklical vodo. Sklepanje zveze med bogom in Izraelci kot izvoljenim ljudstvom je bilo izvršeno na gori Sinaj, ko je Mojzes prejel dve kamniti plošči z vrezanimi zapovedmi.

Joba, ki je bil naslikan domala na vsakem čebelnjaku, predstavlja biblija kot pravičnika, ki vdano prenaša nesreče in bolezni, ki so zgrnile nadenj. V biblijski zgodbi mu glasniki prinesejo vest o smrti otrok v goreči hiši in o kraji njegovih čred. Joba napade bolezen in zapuščen od vseh si zdravi gnojne rane. V srednjeveških upodobitvah in na končnicah mu trpljenje lajšajo glasbeniki. Zato je veljal za zavetnika glasbenikov. Na Slovenskem je veljal za zaščitnika čebelarjev, dokler ga v 19. stoletju ni zamenjal milanski škof Ambrož. Znana je ljudska pesem o tem, kako tr-

peči Job nagradi godce s črvi iz svojih ran, ki se v rokah godcev spremene v cekine. Tudi svoji hudobni ženi podari pest črvov, ki se v njenih rokah spremene v pikajoče ose.

Na prehodu iz stare zaveze svetega pisma v novo je največja osebnost Janez Krstnik, ki praznuje 24. junija. Janez Krstnik je živel kot puščavnik, se hranil z divjim medom in koblicami ter se oblačil v kameljo kožo. Ker je obsodil krvoskrunski zakon Heroda Antipe s Herodiado, ga je le-ta dal vreči v ječo in na željo pohčerjenke Salome obglaviti. Postal je zaščitnik krojačev, usnarjev, obsojencev na smrt in v zvezi s svojim krščevanjem v reki Jordan tudi zaščitnik vodnih virov. Njegovi atributi so pladenj z glavo, satje z medom, jagnje s križem in dvignjen kazalec. Na njegov dan je vezan običaj kurjenja kresov in obhodi pojočih deklet »kresnic« čez polja. Nekatere rastline naj bi imele v tem času posebno moč. Seme orlove praproti naredi človeka, ki ga nevede nosi s seboj, nevidnega. Na kresno noč mu pomaga razumeti govorico živali, ki napovedujejo, kaj se bo zgodilo naslednje leto. V kresni noči modri plameni odkrijejo, kjer so zakopani zakladi. Na Slovenskem so na kresno noč nastiljali praprot okrog hiše, ki naj bi potem varovala hišo pred ognjem.

Sv. Florijana najdemo med največkrat naslikanimi svetniki na panjskih končnicah v podobi vojščaka, ki z vedrom gasi gorečo hišo. Florijan je kot rimski uradnik služboval v Lauriacu V od Linza. Leta 304 je umrl mučeniške smrti namesto 40 kristjanov, obsojenih zaradi predanosti krščanstvu. Z mlinjskim kamnom okrog vratu so ga vrgli v reko Enns. Po legendi naj bi začel izvirati studenec zdravilne moči na mestu, kjer sta obstala od žeje izmučena vola, ki sta prevažala Florijanovo truplo.

S to legendo je najbrž povezana vera, da ta svetnik pomaga proti poplavam in neplodnosti polj. Velja za zaščitnika pred požari.

Sv. Anton Padovanski je bil rojen v Lizboni konec 12. stoletja. Imel je izreden govorniški dar. V slovenskem ljudskem izročilu nastopa v tako imenovani smledniški legendi. Baron iz Smlednika je od kmeta zahteval davek, ki ga je ta že plačal umrlemu baronovemu očetu. Kmet se je obrnil po pomoč k sv. Antonu. Na svetnikovo zahtevo so hudiči pripeljali iz pekla baronovega očeta, ki je pričal v kmetovo korist. Številne upodobitve na panjskih končnicah in na slikah na steklo pričajo, kako priljubljena je bila ta legenda.

Hkrati je ta upodobitev izjemen dokument naše pravne zgodovine. 23. aprila praznuje sv. Jurij, ki je veljal za zavetnika zoper kužne bolezni, smrt na morju in v vojni, zaščitnika vojakov in predvsem v slovanskem svetu zaščitnika polja in živine. Z njegovim godom je povezano posebno obredje jurjevanje. Sprevod v zelenje ovitega mladeniča, smukanje zelenja z vej in nato v vodo odvrženo vejevje ponazarja smrt zime in začetek pomladi.

Sv. Jurij večkrat nastopa na panjskih končnicah skupaj s sv. Martinom, ki ima svoj god 11. novembra. Kot cesarski konjenik je nekoč pol svojega vojaškega plašča poklonil prezeblemu siromaku in prav v tem prizoru nastopa na končnicah. Goska kot Martinov atribut prihaja morda iz legende, po kateri so gosi odkrile njegovo skrivališče, kamor se je skrila, da bi se ubranila škofovske časti. V ljudskem prazniku martinovanju združene šege in navade so nekakšen jesenski pust, povezan s koncem dela na polju in s pripravo vina.

Zidarji in kamnoseki so si za svojega patrona izbrali sv. Štefana, ki je umrl mučeniške smrti s kamenjanjem. Zato je upodobljen s kamnom v roki ali na knjigi, še bolj pogosto pa v prizoru kamenjanja. Ker je štefanovo, 26. december, praznik konj in živine, so na ta dan konjem dajali blagoslovljeno sol. Ponekod so s konji jahali okrog cerkve. Včasih so na ta dan blagoslavljali konje, kasneje so blagoslov zamenjali z darovanjem lesenih in voščenenih kipcev konj, krav in ovac v cerkvi.

Na končnicah so seveda upodabljali tudi svetnice. Sv. Apolonija, ki praznuje 9. februarja, je umrla mučeniške smrti na grmadi. Upodablja jo s kleščami, ker so ji med mučenjem populili zobe. Zato je veljala za zavetnico zobozdravnikov in so jo klicali na pomoč pri bolečinah v zobeh. Na končnicah in večkrat tudi na freskah najdemo sv. Nežo, upodobljeno z jagnjetom. V taki podobi se je prikazovala, kakor pripoveduje legenda, na svojem grobu. Pri nas velja za zavetnico ovac, pastirjev in ovčarjev. Lucija si je po legendi iztaknila oči, ki so očarale enega od snubcev. Zato je večkrat upodobljena z očmi na pladnju in v ljudski veri velja za zaščitnico vida. Ljudska pesem pravi, da ima sv. Lucija najdaljšo luč 13. december, Lucijin dan je namreč po starem koledarju veljal za začetek zime.

Marija kot univerzalna zaščitnica sodi med največkrat upodobljene svetniške osebnosti in jo najdemo tudi na najstarejši doslej

Končnica

Foto Miran Kambič

znani končnici. Med upodobitvami so bile najbolj pogoste podobe iz božjepotnih cerkva in od teh je zelo pogosto upodobljena Marija Udarjena iz vasi Ljubno. Po legendi, ki jo poznamo tudi iz ljudske pesmi, je zidar v jezi udaril Marijin kip in rana je zakrvavela.

Eden najstarejših profanih motivov je Pegam in Lambergar, ki je dobro znan tudi iz ljudske pesmi. Ta bi lahko imela za ozadje zgodovinske boje med Habsburžani in Celjani, ki so leta 1418 kot dediči Ortenburžanov povečali svojo posest zlasti na Kranjskem. Hudi boji so bili še v letu 1457 okrog Celja in okrog Radovljice. Interese Celjanov je zastopal češki plemič Jan Vitovec, ki ga je ljudska pesem iz nemškega Behhaima preimenovala v Pegama. Pesem opeva junaškega Lamberga, zmagovalca več viteških turnirjev z gradu Kamen pri Begunjah, in njegovo zmago nad troglavim Pegamom. Valvasor pri opisu gradu Kamen celo omenja sliko na steni, ki prikazuje ta dvoboj.

Motiv mrtvaške ptice je na Slovenskem najbrž odmev na turške vpade. Na končnico je lahko prišel z bakroreza, ki prikazuje nenavadno ptico in napis, ki pravi, da se je taka ptica večkrat pojavila na Turškem. Iz napisa na hrbtni strani izvemo, da pomeni pojav mrtvaške ptice pokončanje turške vere. V našem ljudskem verovanju sta veliko nesrečo in smrt naznanjala čuk in sova.

V 15. stoletje sega izvor motiva »babo žagajo«. Ta običaj je bil znan povsod po Slovenskem. Na sredpostno sredo so prežagali na pol hod ali desko z naslikano žensko ali pa slamnato lutko in tako nakazali, da je polovica nepriljubljenega posta mimo. Kasneje se je ta obred spremenil v govorico o žaganju babe na nekem kraju. To je bila potegavščina, namenjena predvsem otrokom in lahkovernežem, ki so si šli ogledat dogodek in medtem zamudili obed.

Precej star evropski motiv Boj za hlače, ki je v 18. stoletju prešel v ljudsko umetnost, se je na končnicah in na drugih uporabnih predmetih pojavil v 19. stoletju. V evropski verziji nastopata v borbi za hlače moški in ženska ali skupina žensk, v naši ljudski verziji dve ženski. Motiv zasmehljivo kaže na željo po poroki, a ima tudi globlje ozadje v razmerah, ko neporočene ženske niso imele zagotovljene socialne varnosti. Drug pomen boja za hlače se kaže v ljudski pesmi iz srede 19. stoletja, ki govori o ozdravitvi bolnega dekleta potem, ko se je dotaknilo hlač.

Z grafičnimi predlogami se je razširil motiv lovčevega pogreba, v katerem živali igrajo vlogo pogrebcev. Izjemno priljubljen in znan motiv srečamo tako na končnici kot v ljudski pesmi.

Med nekmečkimi sloji, ki so bili v motiviki panjskih končnic deležni posmeha, so bili največkrat tarča bojazljivi krojači.

Mimo slikarjev in naročnikov panjskih končnic niso mogli dogodki iz vsakdanjega življenja, kakršna sta odhod k vojakom in ženitev, ter zgodovinski prizori. Odsev ljubljanskega kongresa svete alianse leta 1821 je končnica, na kateri so upodobljeni ruski, pruski in avstrijski vladar. Celo dogodke iz daljnih dežel najdemo na panjskih končnicah. Takšen je npr. motiv, ki ga pozna tudi ljudska pesem, o smrti avstrijskega nadvojvode Maksimilijana, ki so ga l. 1871 usmrtili v Mehiki.

Takšne so torej zgodbe s panjev. Pripovedujejo, modrujejo, opominjajo in razveseljujejo.

Panjske končnice, ki z barvitostjo tako po vsebini kot po likovni plati kažejo na čebelarjevo ljubezen do koristnih žuželk in na razpoloženje slovenskega alpskega človeka, so izvirni in nepogrešljivi del naše ljudske umetnosti.

Ida Gnilšak

Končnica

Foto Miran Kambič

ALC Lesce in Plavalni klub Radovljica – ponos radovljiškega športa

Prvi začetki (na splošno)

Tako kot verjetno po vsej Sloveniji se je tudi v Radovljici športno življenje začelo s Planinskim društvom. Že od konca prejšnjega stoletja je tu delovala podružnica Slovenskega planinskega društva. Ustanovljena je bila 10. marca 1895 in tega leta je že štela 65 članov, leta 1905 pa že 150. Za prvo obdobje delovanja so značilne planinske veselice, predavanja in izleti. Leta 1898 so ustanovili celo Kolesarski odsek za planince kolesarje, ki so tako lahko hodili tudi na bolj oddaljene izlete.

Druga značilnost Slovenije v tistih časih je tudi razdvojenost na liberalno in klerikalno strujo. Tako smo v Radovljici leta 1908 dobili Telovadno društvo Sokol in Telovadni odsek Orel. 23. februarja 1908 je bil v gostilni Kunstelj ustanovni občni zbor radovljiškega Sokola, ki je že kmalu po ustanovitvi štel 130 članov. Ti so si zadali dve poglaviti nalogi: gojiti redno telovadbo in pospeševati narodno prebujanje v radovljiški okolici. Telovadnico so si uredili v restavraciji pri Kunstlju, kjer so prirejali tako družabne prireditve kot tudi telovadne nastope. Javne telovadne nastope pa so prirejali na občinskem travniku za šolo.

Ena največjih proslav radovljiškega Sokola je bila prireditev ob razvitju društvenega praporja 10. in 11. julija 1909. Na velikem narodnem slavlju, kakršnega Radovljica še ni doživela, so se zbrali telovadci in zastopniki iz skoraj vseh slovenskih sokolskih društev, sokoli iz Trsta, Gorice in Prvačine, sokolska društva iz Visa, Opatije, Sušaka, Krka in predstavniki sokolov iz Češke – skupaj okoli 500 sokolov. Popoldne je bil na občinskem travniku nastop, kjer so prvič javno nastopili tudi telovadci iz Radovljice. Številni obiskovalci so bili navdušeni nad prostimi vajami 96 članov in nastopom naraščajnikov in radovljiškega in kranjskega Sokola.

Nekakšna klerikalna inačica Sokola so bili Orlovski odseki, ki so bili na radovljiškem območju ustanovljeni v Radovljici, Kamni Gorici in na Brezjah (tudi leta 1908). Orlovski odseki so se ustanavljali v vsakem kraju in vasi, zato jih je bilo tudi številčno več. Poudarjali so, da je orlovstvo splošna kulturna organizacija krščanske mladine in da je telovadba samo ena od oblik izobraževalnega dela. Orlovski odseki so prirejali javno telo-

vadbo, okrožne in vseorlovske zlete. 27. junija 1909 je radovljjski Orel organiziral prvi večji telovadni nastop in ga poimenoval: »Dan slavja za našo mlado organizacijo.« Katoliška glasila so ob tem pozivala gorenjske orlovske odseke, naj se udeležijo prireditve v Radovljici, ki je bila najbolj zagrizena liberalna trdnjava na Kranjskem in so želeli nasprotnikom pokazati, da jih prekašajo. Zaradi slabega vremena prireditev ni najbolj uspela, saj je nastopilo le 35 orlov v krojih.

Prva svetovna vojna, ki se je neusmiljeno bližala pa je delo tako Sokolov kot Orlov posem zatrla.

Sokoli in Orli so s svojim delom nadaljevali tudi med obema vojnama, v tem času pa se začno porajati že tudi samostojni športni klubi in društva. Poleg Nogometnega kluba, ki je začel z treninži že v letu 1932 in je pomemben zaradi prve meddržavne prijateljske tekme z NK Avstrija sta leta 1933 nastala Plavalni klub Obla Gorica kot tudi prvi zametki Gorenjskega letalstva. Ker sta prav ta dva kluba dajala Radovljici in okolici pravi športni utrip v vsej svoji zgodovini in ker imata tudi danes najperspektivnejše športnike ju mislim posebej predstaviti.

Alpski letalski center Lesce

Kot smo že omenili prvi začetki segajo v leto 1933, ko so manjše skupine zanesenjakov in posamezniki z doma narejenimi letáli létali na pobočjih Blat pri Poljčah in s Petra nad Begunjami.

Prvo jadralno letalo tipa »zögling« je istega leta sam sestavil mizarški tehnik Franc Pretnar z Bleda. Leta 1939 pa je bil na Rodinah že tudi prvi letalski miting, na katerem je poletelo 6 jadralnih in tudi že eno motorno letalo. V virih zasledimo, da si je miting ogledalo nekaj tisoč ljudi, kar pa ni nič čudnega, saj so bila letala takrat res prava atrakcija.

Leta 1952 na Leškem letališču začno leteti z letalom Cessna 170, kar je obenem začetek tako slovenskega kot jugoslovanskega turistično-poslovnega prometa. S tem letalom sta Jože Krumpak in Jure Štirn zmagala med več kot 60 motornimi letali na I. Evropskem aeroreliju, ki se je zaključil leta 1961 v Lescah.

Leško letališče pa ni bilo znano samo po športnih uspehih saj je od leta 1956 pa do leta 1963 Jugoslovanski aerotransport vzdrževal redno tedensko (2-3 krat) linijo med Beogradom in Lescami z letalom DC-3.

Na ALC Lesce je potekalo tudi I. svetovno prvenstvo v padalstvu leta 1951 in

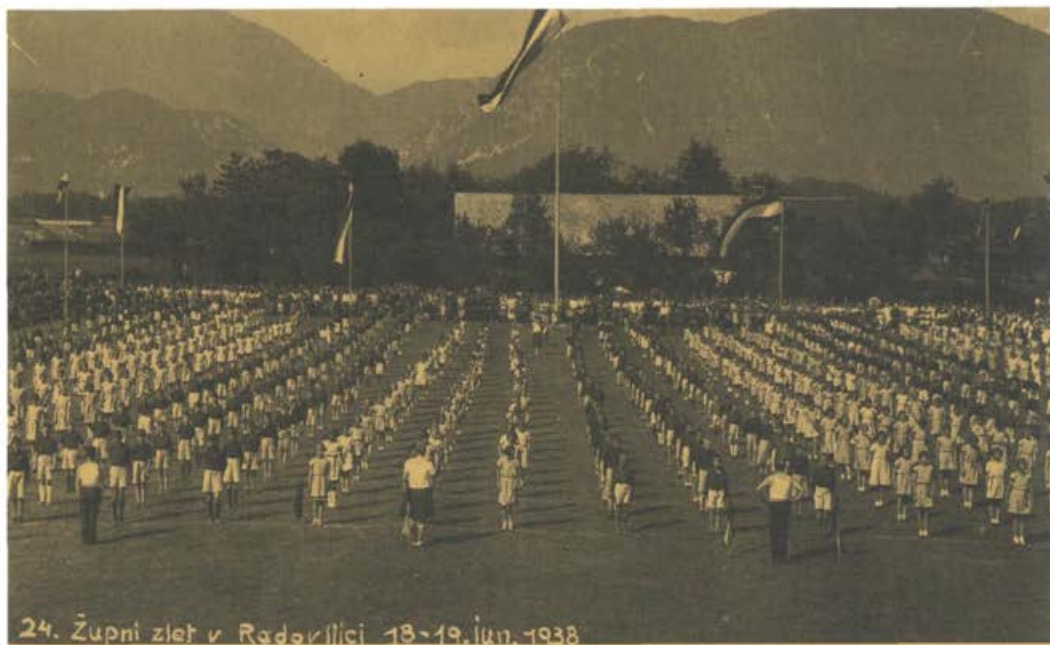

Bazen leta 1935

ALC Lesce je tudi edino mesto na svetu, kjer je bilo SP v padalstvu kar trikrat (še leta 1970 – deseto in leta 1990 – dvajseto). Tega 51-tega leta so skakali še z okornimi kvadratnimi padali in le nekateri z malo sodobnejšimi okroglimi z ventilom. Razdaljo do ničle so zato takrat merili v desetinah metrov. Na drugem SP leta 1970 je klasično kupolo zamenjala sodobnejša z aerodinamičnimi odprtini, tako da je bilo padalo bolj upravljivo in odmik od ničle so že merili v centimetrih, danes pa je zaradi neverjetnega napredka v materialu s padalom že težje zgrešiti kot zadeti ničlo.

Lani (leta 1994) je ekipa ALC Lesce na Svetovnem prvenstvu na Kitajskem osvojila naslov svetovnih podprvakov v postavi: Roman Pogačar, Bogdan Jug, Dušan Intihar, Branko Mirt in Senad Salkič. To je bila že šestnajsta medalja s Svetovnih prvenstev v zadnjih letih, v katerih pa so osvojili tudi šest naslovov svetovnih prvakov (Mirt, Jug, Pogačar, M. Pristavec, Avbljeva kot tudi ekipa ALC). K temu naj omenim še obilo smole, saj sta Avbljeva in Jug (dvakrat) osvojila še tri četrta mesta.

Bogdan je ob svojem uspehu dejal: »Seveda sem zadovoljen s srebrno moštveno medaljo, toda moram priznati, da sem pričakoval še več. Toda v kombinaciji figur in skokov v cilj se mi je ponesrečil prvi skok. Čeprav sem kasneje skakal odlično in kot prvi Slovenec opravil figure v manj kot šestih sekundah (5,97), mi je tisti prvi skok vzela kolajna. No, v skokih v cilj pa sem pokvaril zadnji skok, ko sem pristal kar 7 cm od ničle. V opravičilo moram povedati, da je bil to moj že šesti skok v istem dnevu in da sem napako napravil v zadnjem delčku skoka, ko sem bil že prepričan, da letim v ničlo in do medalje. Res škoda, saj skačem že petnajsto leto in v teh letih sem opravil že več kot 5400 skokov. Vendar

24. Župni zlet v Radovljici 18-19. jun 1938

Sokolski zlet 1938

še ne mislim odnehati, saj vidim da sem še v svetovnem vrhu.«

Naj za konec omenim še največja priznanja, ki so jih padalci prejeli za svoje uspehe:

– leta 1984 ŠPORTNIKI SLOVENIJE (ekipa: Intihar, Svetina, Šmid, Mirt in Božič)

– leta 1982 ALC LESCE – BLOUDKOVA NAGRADA

– leta 1986 ŠIMENC IVO (dvakratni Evropski prvak v jad. letenju)

– leta 1990 MIRT BRANKO (svetovni prvak, skoki v cilj)

– leta 1991 POGAČAR ROMAN (svetovni prvak, paraski) – zadnje tri so BLOUDKOVE PLAKETE

Plavalni klub Radovljica

Drug biser radovljiškega športa pa je PK Radovljica s svojo res izjemno plavalko Alenko Kejžar, ki je lani (1994) še ne petnajstletna osvojila dve drugi in eno četrto mesto na Svetovnem pokalu v plavanju. No, pa začnimo pri začetku.

Tudi v tem primeru nas zgodovina pelje do leta 1933, ko je bil v Radovljici zgrajen plavalni 50 m bazen. To je bil šele tretji bazen v Sloveniji (za ljubljansko Ilirijo in mariborskim Otokom), kot tudi takratni Jugoslaviji. Načrte za bazen je napravil domači arhitekt, radovljičan Ivan Vurnik in je slovel kot eden najlepših športnih objektov nasploh v celi Sloveniji (Jugoslaviji).

Zanimiv je tudi odlomek iz dnevnika »Jutro«, ki bazen opisuje takole: »Bazen se polni s studenčnico iz Zgoše. Voda potem teče po bakrenih ceveh na bakreno streho, kjer se segreva in nato teče v slapovih v cevi in bazen. Stroški za izgradnjo so bili visoki, a je vstopnina kljub temu zelo nizka, da je dostopna vsakomur. Na otvoritvi je bilo najmanj tisoč ljudi. Cerkveni obred posvetitve je opravil mestni dekan, gospod Fatur, za botro pa je bila gospica Berta Hudovernikova. Po obredu za uvod skoči v beli obleki z desetmeterskega stolpa mojster Jože Sekovanič, zaplapola zastava Obla Gorica, tik pod stolpom zadoni strel iz topa in oglasi se v pozdrav zvon v radovljiški fari.« Če si zamislimo še izredno arhitekturno delo Vurnika z mogočno desetmetersko skakalnico kot veličastnim spomenikom, je otvoritev bazena res morala biti veliko doživetje.

Že istega leta pa je začel delovati Plavalni klub, ki se je v začetku imenoval PK Obla Gorica, po vzpetini pod katero je bil bazen. Vsekakor pa so mladi navdušenci imeli s klubom resne namene, saj so si med drugim izbrali klubske barve in imeli belo-modre grbe z oznako OG.

Klub je deloval vsa predvojna leta, ali bolje rečeno, vse poletne sezone in vseskozi gojil dve športni disciplini: plavanje in skoke v vodo. Treningi so bili dokaj redni, vendar omejeni na pozno popoldanski oz. večerni

Bazen z okolico danes – pogled iz zraka

Foto Miran Kambič

čas, saj je bilo kopališče namenjeno predvsem gostom. Radovljica je leta 1933 poleg otvoritve, ki je bila 16. julija, že 25. avgusta pričakala tudi prvo tekmovanje v plavalnem športu. Tudi s tega tekmovanja imamo odlomek iz »Jutra«: »Radovljiški plavači so povabili v goste Kranjčane in Jeseničane. – Tujsko prometno društvo Radovljica je razpisalo lep prehodni pokal za prvaka Gorenjske v plavanju in skokih. – Startalo je okoli trideset tekmovalcev. – Dame so v plavanju nastopile na 50 m prsno in prosto, prav tako gospodje, ki so se pomerili še v štafeti 4 x 50 m prosto. V skokih so dame nastopile s trimeterske deske, gospodje pa poleg tega tudi z desetmeterskega stolpa. Zmago in prehodni pokal si je pridobil Korotan iz Kranja pred PK Obla Gorica in Jesenicami.« Da pa v začetku le ni šlo vse še tako zares, so na bazenu uprizarjali tudi skoke z deske in stolpa v komičnih oblačilih, kot tudi kobacanja po bazenu, ko je bilo treba z zobmi priti do klobase, obešene na vrvi nad vodo in ko je potem »prisotno občinstvo veselo zaplavalo v bazenu« in se je vršila prijetna in intimna zabava vse do večernih ur, kot je tudi poročalo »Jutro«.

Leta 1941 je poražena jugoslovanska vojska imela na kopališču skladišče za živilsko krmo. Nemci, ki so znani kot temeljito in snažno ljudstvo so kaj kmalu pospravili uma-

zanijo, Radovljica je postala Radmannsdorf, kopališče pa Städtisches Freibaad in v juniju leta 1941 so priredili celo nekakšno tekmovanje. Radovljiško kopališče je bilo med vojno edini javni objekt, kjer so se smeli domačini družiti brez posebnega dovoljenja. Postalo je nekakšna oaza sredi vojne morije.

Takoj po vojni je bilo ustanovljeno Fizkulturno društvo Radovljica in ena izmed sekcij je bila tudi plavalni klub. Tega leta je bilo v Radovljici tudi Prvenstvo Gorenjske v plavanju. Leta 1948 je bilo nato ustanovljeno Sindikalno športno društvo z imenom »Dr. France Prešeren« v katerem je prvo violino igral nogomet, plavanje pa je bilo razdeljeno na dva aktiva: Bled in Radovljico. Tega leta so v klubu zopet poizkusili tudi s skoki v vodo.

Kmalu po vojni, ko je vsega primanjkovalo, so izkopali vodovodne cevi in jih nadomestili s slabšimi. Posledica je bila, da je ob vsakem večjem nalivu pritekla v bazen kalna voda in ker kopališče ni imelo čistilnih filtrov je bilo treba vodo menjavati tudi do štirikrat v sezoni. Tako so plavalci pogosto stali žalostni ob bazenu in čakali, da se le ta spet napolni in ogreje. Nekakšen izhod iz stiske so si našli s tem, da so organizirali skupna taborjenja (1953 v Bohinju, 1954–55 Kropa, 1956–57 pa že v Splitu). Leta 1957 se

je PK Radovljica prvič v svoji zgodovini udeležil Državnega prvenstva v plavanju.

Zaradi malomarnega odnosa gospodarjev do kopališča je radovljiško plavanje vedno bolj nazadovalo. Leta 1967 pa je Radovljica le uspela prenoviti plavalni objekt in pogoji za trening so bili takoj boljši in uspehi so se stopnjevali do današnjih dni, ko imajo v Radovljici res izjemno generacijo predvsem plavalk.

Kot smo že omenili, je pravi biser med dekleti komaj 15-letna Alenka Kejžar, ki je v lanskem letu osvojila dve srebrni medalji na tekmah za Svetovni pokal, v mladinski konkurenci je imela najboljši rezultat na svetu, ob koncu leta je držala vse državne rekorde v prsnem, hrbtnem in mešanem slogu. Na lanskem Državnem prvenstvu v Celju pa je ekipa PK Radovljica – Park hotel Bled v postavi: Alenka in Nataša Kejžar, Polona Rob in Saša Robič osvojila kar 11 naslovov državnih prvakinj.

Na vprašanje od kod kar naenkrat takšen rod res izjemnih plavalk je trener PK Radovljica – Park hotel Bled kot tudi državne mladinske reprezentance Ciril Globočnik odgovoril: »Lani je v klubu aktivno treniralo kar 92 plavalcev in plavalk vseh kategorij. Poleg mene smo v klubu zaposlili še enega profesionalnega trenerja – Aleša Rebeca, ki skupaj z amaterskimi trenerji Mihom Potočnikom, Juretom Košakom, Pavlom Baškovičem in Robijem Stanom res tvorimo pravo bazo za kvalitetno delo, predvsem z mladimi. Tako smo lani v Radovljici in njeni bližnji okolici organizirali zimske tečaje v plavanju, katerih se je udeležilo preko 400 otrok. Lani je tudi propadel referendum za izgradnjo novega bazena in tako bomo, kot smo že vsa ta leta nazaj, pozimi vztrajali v 12 meterskem bazenu hotela Grajski dvor ali pa se bomo vozili na treninge na Bled, v Kranj ali celo Železnike. Kljub vsem težavam pa v klubu ostajamo optimisti in verjemite mi, za nas in naše rezultate se bo še slišalo.«

Gregor Lovrenčak

Mens sana in corpore sano!

✱

Zdrav duh v zdravem telesu!

Geografski in geološki pregled Radovljice

Kdor se pripelje v Radovljico po glavni gorenjski cesti, ki vodi iz Kranja proti Jesenicam, ne dobi o njeni legi povsem prave predstave. Navidez leži mesto sredi obširne ravnine, ki jo omejujejo na severovzhodu Karavanke, na jugozahodu pa grebeni Jelovice. Proti severozahodu zapirajo pogled Julijske Alpe s triglavsko skupino in predgorjem, ki ga predstavlja Pokljuka. Radovljica naj bi bila torej izrazito ravninsko naselje sredi gorate soseščine. Taka se nam kaže tudi s pobočij Karavank in z Brezniških peči.

Drugačno sliko pa dobi popotnik, ki se pripelje v Radovljico z vlakom. Železnica se že od Kranja dalje vije skozi ozko dolino Save, ki jo obdajajo strmi in visoki bregovi pleistocenskih teras, zgrajenih iz rečnega proda, večinoma že sprijetega v konglomerat. Medtem ko ležijo kraji Podnart, Otoče in Globoko še v sami debri ob železniški progi in savski strugi, se moramo na železniški postaji v Radovljici ozreti navzgor na mesto, ki se s svojimi starejšimi hišami končuje na robu visoke terase. V mestno središče se moramo torej s postaje krepko povzpeti po strmi ježi terase in šele zgoraj se nam odpre pogled po širni ravnici severozahodnega dela Ljubljanske kotline, ki ga v tem delu imenujejo tudi Gorenjska kotlina, Blejsko-Radovljiška kotlina ali tudi Dežela. Dežela je pravzaprav le ravninski del na levem bregu Save med Žirovnico in Begunjami.

Radovljica – vsaj njen starejši del – leži na južnem robu ravnine, na robu strme terase, sestavljene iz mlajših prodnih zasipov in ledeniške morene. Njeno pravo lego na terasi lahko opazujemo tudi s pobočij na desnem bregu Save od vasi Lancovo. Ljubljanska kotlina ima tektonsko zasnovo, to pomeni, da se je grezala ob prelomih. Iz te osnovne ugotovitve moramo izhajati, ko skušamo razložiti geološke značilnosti Radovljice oziroma njene okolice. Prvi niz prelomov, ob katerih se je ugrezal severozahodni del Ljubljanske kotline, poteka med Kranjem in Bledom vzporedno s strmim robom Jelovice in vzdolž Save. Na te prelome kažejo tudi izviri slatin med Kropo in Kamno Gorico ter toplic ob Nemiljščici in ob Blejskem jezeru. Več vzporednih prelomov vzdolž korita Save gotovo usmerja njen tok v zadnjem geološkem obdobju. Drugi niz prelomov na obrobju ome-

njenega dela Ljubljanske kotline poteka ob Karavankah vzdolž toka Save Dolinke, dalje mimo Žirovnice in Begunj ter Bistrice pri Trziču in Preddvora. Kamninski skladi se ob teh prelomih niso premikali samo vertikalno, ampak so se mestoma tudi narivali, torej gre deloma tudi za prave narive. Ta drugi niz prelomov je deloma nadaljevanje velikega savskega preloma, ki poteka že iz Kanalske in Podkorenske doline vzdolž Karavank in se nadaljuje ob Kamniških Alpah.

Karavanke, Julijske Alpe, Pokljuka in Jelovica so iz paleozojskih in mezozojskih morskih usedlin. To so delno glinovci, laporji, peščenjaki, apnenci (deloma z vložki rožencev), dolomiti, konglomerati in breče. Vsaka od teh kamnin kaže na okoliščine, v katerih se je usedala v morju. V splošnem kažejo glinaste kamnine na usedanje v globljem morju. Tudi roženci so lahko nastajali v globljih morskih kotanjah. Apnenci in dolomiti so usedline plitvejših podmorskih ploščadi, ki so navadno naseljene z organizmi, ki so s svojimi skeleti sodelovali pri nastajanju kamnin. Zlasti je treba omeniti razne kalcitne korable in alge, vendar najdemo v apnencu tudi lupine školjk in drugih organizmov. Konglomerati in breče so znanilci obrežnih območij in obrobij morskih bazenov, kamor so reke nanašale kamninski material z nekdanjega kopnega. Seveda so lahko te kamnine tudi posledica morskega valovanja ob obalah. Občasno so delovali tudi vulkani, na kar kažejo manjše mase vulkanskih kamnin in njihovih tufov, to je v trdno kamnito sprijet vulkanski pepel. Kamnino vulkanskega porekla srednje triadne starosti, imenovano porfirir izkoriščajo v kamnolomu pri Kamni Gorici. Porfirir prihaja na površino v ozki progi, ki se prične pri Spodnji Lipnici in konča pri Kropi.

Sledilo je daljše kopno obdobje, ko je bilo ozemlje izpostavljeno predvsem delovanju rek, vendar o teh dogajanjih le malo vemo. V času starejšega terciarja pred 60 milijoni let je prišlo do grezanja ozemlja, ki predstavlja današnje Ljubljansko kotlino. Grezanje je bilo v veliki meri ob prelomih in pogreznjeno ozemlje je zalilo morje od vzhoda. V tem morju so se odlagali laporji, peščenjaki, konglomerati in breče. Te usedline s fosilnimi ostanki tedaj živečih morskih živali dobimo danes ponekod na obrobju kotline, pa tudi v sredini, kjer gledajo izpod mlajših kvartarnih zasipov. Najdemo jih ob prelomih ali blizu prelomov v globoko zareznih rečnih dolinah. Blizu Ra-

dovljice je znano nahajališče oligocenske fosilne favne v dolini Poljšice pri Podnartu. V času oligocena, kamor spada večina teh staroterciarnih usedlin, se je ponovno vzbudila vulkanska dejavnost. Vulkanski pepel se je v morju sprijemal obenem z lapornim blatom v zelenkast andezitni tuf, ki je znan največ okoli Peračice, nekaj pa tudi z dna grape potoka Zgoše jugovzhodno od Radovljice. Iz tega zelenkastega kamna, ki so ga na Gorenjskem lomili v gradbene namene v preteklem stoletju, so narejeni številni portali kmečkih domačij.

Morje se je sedaj dokončno umaknilo z območja Alp in Ljubljanske kotline. Terciarnne kamnine prekrivajo kvartarni zasipi, to je prodi in konglomerati ter ledeniške groblje. Ta material se je nabral v času, ko se je klima bistveno poslabšala in je Alpe prekrila debela plast ledu, ki je odtekal po glavnih alpskih dolinah v obliki ledenikov v toplejša dolinska območja. Ohladitve so se pojavljale v več sunkih (4 do 5 ledenih obdobjih), med njimi pa so bila toplejša obdobja. Največ ledu je prinašal v današnje Blejsko-Radovljiško kotlino bohinski ledenik, ki je drsel po dolini sedanje Save Bohinjke. Led na območju Bohinja je bil debel po ocenitvi nekaterih kvartarologov več sto metrov. V svojem največjem obsegu je segal še prek Radovljice do Kamne Gorice, na severu pa do Žirovnice in Begunj. Drugi ledenik, ki je drsel po dolini Save Dolinke, je segal vse do vzhodnega konca Dobravske planote, do Vrbe in Roden. Poleg tega je bilo še več manjših ledenikov. Ledeniški del se je v dolgih jezikih zajedal v ravninski svet. S seboj je prinašal zdrobljene kamnine, ki jih je na svoji poti brusil in klesal. Nesortirano ledeniško grobljo je odlagal na svoji poti kot talno in bočno moreno, predvsem pa na koncu ali čelu ledeniškega jezika v čelni moreni. Ledeni jezik se je ob svojem koncu v dolini zaril v kamninsko podlago in ustvaril globoko kotanjo – čelno kotanjo, ki jo obkroža čelna morena. Ob stalitvi ledu v toplejših obdobjih se je v takih kotanjah nabrala voda in so nastala jezera – ledeniška jezera. Današnji Blejsko in Bohinjsko jezero sta tudi ledeniški jezera za ledeniški čelnimi morenami.

Nekdanje veliko ledeniško jezero, ki je segalo od Radovljice do Bohinjske Bele, do Lesc in Bleda, je nastalo po višku zadnje ledene dobe pred okoli 70.000 leti, ko se je začel bohinski ledenik umikati iz Blejsko-Radovljiške kotline. Po poznejših poledenit-

venih sunkih ali bolje umikih vsakokratnega ledenika so sledile še mlajše ojezeritve. Sledovi teh ojezeritev so pasaste jezerske gline npr. okrog vasi Bodešče in v povirju Rečice. Pa še nekaj kaže na nekdanja jezera v Deželi. To so vršaji in deltasto oblikovani nanosi rek in potokov, ki so se izlivali v jezera. Velik deltast vršaj se razteza ob zgornjem toku potoka Zgoša med Begunjami, Hrašami in Dvorsko vasjo. Če ugotovimo in preučujemo čelne morene, lahko sklepamo, do kod so posamezni ledeniki segali v raznih obdobjih. Morenski material prepoznamo tako, da je sestavljen iz različno debelih kosov kamnin: od velikih skal do srednje debelih kosov kamna, vmes pa je še drobno kašasto in blatno gradivo. Na posameznih kosih, posebno temneje obarvanih kamnin so vidne raze. Nastale so pri medsebojnem drgnjenju kosov v morenskem materialu ali pa tudi v led vkljenjenega drobirja s podlago ledenika. Sočasno s potovanjem morenskega materiala v in na ledenikih pa so tekoče vode nanašale izpod ledenikov prod ter ga odlagale kot glaciofluvialni (ledeniško-rečni) nasip. Največ glaciofluvialnega nasipa pa je bilo odloženega v toplejših medledenih dobah. Takšno zasipanje Blejsko-Radovljiške kotline v kvartarju je trajalo več kot 1,5 milijona let.

Podlaga Radovljice in njene okolice je predvsem iz kamnin, ki predstavljajo tak ledeniški in rečni zasip. Iz sestave, sprijetosti in preperelosti tega materiala so glaciologi sklepali na starost moren oziroma rečnih zasipov. Če ugotovimo, do kod so segale morene, si lahko ustvarimo predstavo o velikosti posameznih ledenikov. Starejši rečni zasipi so navadno sprijeti v konglomerat, mlajši so še v stanju nevezanega proda. Večja ali manjša preperelost konglomerata in prodnikov nam vsaj relativno nakaže njih večjo ali manjšo starost. Še najbolj pa lahko razčlenimo po starosti posamezne zasipe in morene na podlagi medsebojnih višin teras. Preučevanje teras in sortiranje po višinah je bilo dokaj učinkovito sredstvo za preučevanje glacialne zgodovine kvartarja. Reke namreč niso samo naplavljalje proda in gruščja, ampak so se občasno vanje tudi zarezovala v obliki ozkih dolin. Te doline so reke ponovno razširile in v njih pustile nove nanose, v katere so se pozneje ponovno zarezovala. Tako je nastal sistem nivojev ali teras. Najmlajše terase so vedno najnižje, najstarejše pa najvišje. Geologi so terase označevali s številkami in sicer navadno najstarejšo teraso z

rimsko številko I, mlajše pa z naslednjimi številkami. V okolici Radovljice so določili pet različno starih teras. Mesto samo leži na tretji terasi, ki jo je Sava nanosila in izravnala potem, ko se je ledenik umaknil, le Obla gorica in Volčji hrib molita nad njo. To sta dva grička iz morenskega materiala, ki je nastal pri umikanju bohinskega ledenika. Verjetno gre za talno moreno ledenika, ki na široko leži pod rečnim prodom tretje terase, to je pod celotnim mestom Radovljico. Ker vsebuje morena tudi precej gline, je za vodo neprepustna, zato imamo vrsto izvirov na stiku proda in morene pod njim. Globoki jarek ali Dol, ki poteka čez mesto od avtobusne postaje dalje pod gradom in cerkvijo proti jugovzhodu in loči Predtrg od starega mestnega jedra, je verjetno izdolbla voda iz takšnih izvirov.

Območja, ki so jih zajeli in preoblikovali alpski ledeniki obenem s svojimi potoki in jezери, so po svojem bogastvu in pestrosti morfoloških oblik izredno lepa. Geologi jih imenujejo »geološki vrtci« ali »ledeniški vrtci«. Izrazit »ledeniški vrtec« je Bled s svojo okolico, nanj pa neposredno meji ali se celo vanj vklaplja Radovljica s celotno Deželo. Obiskovalec, ki bo znal to lepoto občudovati in si njen nastanek tudi razložiti, bo imel dvakratni užitek.

Mario Pleničar

LITERATURA:

- Buser, S. & Cajhen, J. 1978: Osnovna geološka karta SFRJ, list Celovec (Klagenfurt) 1:100.000. – Zvezni geološki zavod, Beograd.
- Grad, K. & Ferjančič, L. 1974: Osnovna geološka karta SFRJ, list Kranj 1:100.000. – Zvezni geološki zavod, Beograd.
- Kuščer, D. 1955: Prispevek h glacialni geologiji Radovljiške kotline. – Geologija 3, str. 136–150, Ljubljana.
- Melik, A. 1959: Slovenija II/3, Posavska Slovenija. – Izdala Slovenska matica, Ljubljana, 559 strani.
- Šifrer, M. 1992: Geomorfološki razvoj Blejsko-Radovljiške kotline in Deber v kvartarju. – Radovljiški zbornik, Radovljica, str. 6–14.
- Žlebnik, L. 1971: Pleistocen Kranjskega, Sorškega in Ljubljanskega polja. – Geologija 14, str. 5–51, Ljubljana.
- Žlebnik, L. 1975: Hidrogeološke razmere na Sorškem polju. – Geologija 18, str. 259–288, Ljubljana.
- Več avtorjev 1958: Geološki izleti po Sloveniji. – Mladinska knjiga, zbirka Mladi geolog 2, uredil A. Ramovš, Ljubljana, 217 strani.

V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo. Zemlja pa je bila prazna in prazna. Tema je bila nad globinami, in duh božji je vel nad vodami. (1 Mz 1,1-2)

Po poti kulturne dediščine

Če potujemo ob vznožju Karavank od Begunj proti Žirovnici, kakih sedem kilometrov daleč, se pred nami zapovrstjo pojavljajo vasi Poljče, Rodine, Smokuč, Doslovče, Breznica, Zabreznica, Selo, Žirovnica, Moste. Na desni se svet dviga v zeleno pobočje, ki ga domačini imenujejo Reber, še više gori se vleče skalnato pečevje, ki ga imenujejo Peči, nad temi pa se pobočje strmo vzpenja na karavanški greben z Begunjščico, Nemškim vrhom in Belščico. Nekdaj je tod cvetelo planšarstvo, vse od pomladi do jeseni je bilo po planinah polno ovac in govodi, ki so jih čuvali čredniki, ovčarji, tretjinki in potepenki, pozimi pa so se ljudje stisnili v svoje vasi in si pripovedovali čudovite zgodbe o resničnih in neresničnih rečeh. Stoletja so ljudje živeli v tem tradicionalnem ritmu; volkovi, medvedje in druge zveri so začeli izumirati, ker je bilo civilizacije čedalje več, planšarstvo pa se je še ohranjalo in še do današnjih dni ni popolnoma izginilo.

In v teh idiličnih vaseh pod Karavankami se je že zgodaj utrdila navada, da so bolj nadarjeni mladi ljudje odhajali v nadaljnje šole, v Ljubljano in tudi v druga središča nekdanje Avstrije. Pozneje so postajali pomembni ustvarjalci na raznih področjih in ker so bili večinoma narodno zavedni, so mnogo koristili slovenskemu narodu v njegovem razvoju. V pretežni meri so se odločali za duhovniški stan, za kar je obstajalo več razlogov. Tudi v teh vaseh so bili ljudje tradicionalno verni, vsaka hiša si je šela za posebno čast, če je imela duhovnika v družini. Materialne razmere so bile razmeroma zadovoljive, mladi ljudje pa so imeli poleg tega še dokaj možnosti za štipendije, ki jih je bilo v 18. in 19. stol. za te kraje kar nekaj na voljo (npr. Knafljeva, Prešernova, Zupanova). Pozabiti pa ne gre še na eno stvar: gre za reševanje družinskih težav, kakršne so bile nekoč, v dobi številnih rojstev, dokaj pereče. Če je šel sin v šole, je pozneje morda postal župnik in tako je lahko poskrbel za kakšno neporočeno sestro ali brata, pogosto tudi za očeta ali za mater, ko je gospodarstvo doma prevzemal naslednik. Mnoga župnišča, zlasti na deželi, pa so imela tudi kaj zemlje za obdelovanje. O Prešernovem primeru piše France Kidrič (Prešeren II, 1938), da je mati Mina želela, naj bi sin France šel v šole tudi zato, da bi

ona imela oporo na stara leta. Znano je tudi, da je pesnikova mati zadnja leta svojega življenja preživljala pri sinu Juriju, ki je kot duhovnik služboval po raznih krajih na Koroškem, in pri njem leta 1842 umrla.

Tako so imele mnoge družine iz teh vasi svoje, ki so kot duhovski ali posvetni »gospodje« službovali po različnih slovenskih krajih ali tudi kje na tujem. Iz Kuharjeve družine na Breznici so v 2. pol. 18. stoletja trije bratje Janša odšli na Dunaj študirat slikarstvo; najznačilnejši primer pa je prav Ribičeva družina iz Vrbe. Pesnik France Prešeren je v času svojega šolanja imel v ožjem sorodstvu šest živih duhovnikov (strici in stari strici), tudi njegova mlajša brata so odpeljali v ljubljanske šole; od teh je Jožef umrl že v gimnazijskih letih, Jurij pa je postal duhovnik. Tomo Zupan, Novakov iz Smokuča, je prav tako imel še dva izžolana brata: eden je bil duhovnik in dekan, drugi profesor, sestra, torej že četrta iz te hiše, pa je postala učiteljica. Tudi pisatelj Finžgar je imel še dva bratrance duhovnika, in še bi lahko naštevali.

Prvi je podatke o vseh znamenitih Brezničanih skušal zbrati Tomo Zupan. Ko so leta 1912 v brezniški cerkvi odkrivali spominsko skulpturo škofa Janeza Zlatousta Pogačarja, rojenega v Vrbi, je imel znamenito pridigo, v kateri je naštel 120 imenitnih, visoko izobrazjenih mož, ki so se od leta 1800 do 1900 rodili v tej župniji. Zupan je bil, kot se zdi, celo sam presenečen nad bogastvom, ki ga je v tej pridigi posredoval faranom, zato je na koncu pokazal proti »beli« Ljubljani in jo izzivalno povprašal, če tudi ona lahko navede »toliko svojih mož in v taki vrsti« kot mala Breznica, ki da šteje komaj »nekaj nad 1500 duš«. (Rokopis pridige je shranjen v NUK.)

Ko bomo naštevali študirane ljudi iz teh vasi, se bomo mogli seveda ustavljati le pri najpomembnejših. Začnemo naj kar v Begunjah, ki sicer še ne sodijo neposredno k »poti kulturne dediščine«, kakor so jo začrtali domačini, kajti ležijo še v radovljiški občini, vasi od Rodin naprej pa že v jeseniški.

V Begunjah, po domače pri Pogorelčku, je bil rojen Anton Bonaventura Jeglič (1851–1937). Po bogoslovnem študiju v Ljubljani je na Dunaju napravil doktorat, potem je bil profesor v ljubljanskem semenišču, od 1882 kanonik, generalni vikar in škof v Sarajevu, 11. 2. 1898 je bil imenovan za ljubljanskega škofa. Ukvarjal se je tudi s politiko in publicistiko ter bil nasploh eden najbolj popularnih slovenskih cerkvenih hierarhov.

Jalnova domačija na Rodinah

Foto Miran Kambič

Begunje so tudi žalosten spomin na zadnjo svetovno vojno; tu so Nemci na veliko streljali zapornike in jih odtod tudi drugam vozili v smrt.

Iz Begunj že po dveh kilometrih pridemo do Rodin, kjer se pravzaprav začenja naša pot kulturne dediščine.

Na začetku vasi, blizu cerkve, stoji rojstna hiša pisatelja Janeza Jalna (1891–1966). Izšel je iz številne družine. V hiši je bilo deset otrok in Janez je bil najmlajši. Štiri leta se je šolal na Breznici, nato dve leti v Ljubljani, gimnazijo je dokončal v Kranju in bogoslovje v Ljubljani. Prvo službeno mesto je leta 1915 dobil v bohinjski Srednji vasi, med prvo svetovno morijo je bil kurat v Gradcu, a po vojni so ga kar naprej pošiljali iz kraja v kraj. Služboval je v Besnici nad Kranjem, v Črnomlju, v Stari Loki, pri rojaku Finžgarju v Trnovem, kot katehet v ljubljanskih Mostah, v umobolnici na Studencu, v Notranjih Goricah na robu ljubljanskega Barja, nato se je naselil v Rožni dolini v Ljubljani, kjer se je posvetil samo pisateljstvu in kjer je preživel drugo vojno. Po vojni se je spet vrnil k duhovskemu delu, postal župnik v Grahovem pri Cerknici,

končno pa župnik v Ljubnem na Gorenjskem, kjer se je njegovo popotovanje končalo.

Jalen je eden naših najboljših domačijskih pripovednikov. Pozornost je vzbudil že s povestjo *Ovčar Marko*, ki je v letih 1928–29 izhajala v Mladiki in že leta 1929 doživela tudi prvo knjižno izdajo. Po drugi svetovni vojni je tej povesti priključil še dve z naslovoma *Tri zaobljube* (1959) ter *Izpodkopana cesta* (1960) in vse tri poimenoval s skupnim naslovom *Vožarji*. Zelo znani so tudi njegovi Bobri, v katerih spoznavamo življenje ljubljanskih mostiščarjev v tretjem tisočletju pr. Kr. Izšli so v treh delih (1942–1943). Od njegovih številnih pripovedi naj omenimo še *Ograd*, *Trop brez zvoncev* in *Cvetkovo Cilko*, napisal je tudi več ljudskih iger, ki so jih naši odri nekdanj radi uprizarjali.

Jalen je odlično poznal svoje rodinsko okolje (preteklost, živalski in rastlinski svet v Karavankah), njegovo pisanje je prežeto z veliko ljubeznijo do domačije, kar velja še posebej za *Ovčarja Marka*, ki mu je bilo po pripovedovanju njegove nečakinje najljubše literarno delo. Na rojstni hiši mu je vzdana spominska plošča.

Od Rodin pa nas stranska pot popelje stran od Karavank, proti Lescam, in že po dobrem kilometru pridemo v manjšo vas Hraše. Tu je bil rojen Janez Krstnik Prešeren (1656–1704). Po končanem študiju teologije in prava je služboval zunaj domovine, toda leta 1692 se je vrnil v Ljubljano in že naslednje leto je po italijanskem zgledu ustanovil prvo slovensko akademijo znanosti in umetnosti, v kateri so se zbirali tedaj najbolj učeni možje kranjske dežele. Vse do svoje smrti je bil tudi njen predsednik. J. Prešeren je bil izredno nadarjen in razgledan mož. Bil je tudi pesnik, napisal je več znanstvenih del (seveda v latinščini), živo se je zanimal za slovenski jezik. S testamentom je ustanovil štipendijski sklad, iz katerega so dobivali štipendije njegovi sorodniki pa tudi drugi rojaki. Sklad je uredil brat Jurij, ki je bil sicer tudi odšel v ljubljanske šole, a ni postal duhovnik (o njegovem življenju ni dosti znanega), ampak je bil pozneje v Radovljici upravitelj prostijske nadarbine. Tako je torej tudi Prešernova veja iz Hraš v naši zgodovini zapustila vidne sledove.

Toda vrnimo se v Rodine, odkoder po glavni podkaravanški cesti hitro pridemo do Smokuča. Tu je bil doma Tomo Zupan (1839–1937), zanimiva in veljavna osebnost tedanjega časa. Po končanem bogoslovju in po

slavističnih študijah na Dunaju je bil profesor v Kranju in Ljubljani, nato pa od 1881 do 1893 vodja ljubljanskega Alojzijevišča. Vneto je preučeval svojega rojaka Prešerna, najpomembnejše njegovo delo s tega področja je knjižica *Kako Lenka Prešernova svojega brata pesnika popisuje*. Na rojstni hiši ima spominsko ploščo.

V Smokuču je bil rojen še Franjo Ravnik (1832–1883). Bogoslovje je študiral v Gorici in v Trstu, nato je kot kaplan in župnik služboval v raznih istrskih krajih. V Kopru je poleg duhovniških opravil tudi poučeval na tamkajšnji gimnaziji slovenščino in hrvaščino. Sestavil je hrvaško slovnico, vendar je ostala v rokopisu, v tem jeziku pa mu je uspelo izdati koledar Istran, ki ga je natisnila Blasnikova tiskarna v Ljubljani. Bil je zavzet narodni buditelj v Istri.

Iz Smokuča takoj pridemo v Doslovče in od tod dalje so vse vasi do Most eno samo strnjeno naselje. Doslovče ležijo na desni strani ceste, na koncu, nekoliko v bregu, pa stoji rojstna hiša Franca S. Finžgarja (1871–1962). Hišo je odkupila skupščina občine Jesenice in jo leta 1971 odprla za javnost. Finžgar v mnogih delih z ljubeznijo govori o svoji družini, o svojem otroštvu in o vsem, kar je tu nekoč doživljal. Leta 1892 so Dolencevi – tako se je pri Finžgarjevih reklo po domače – na Breznici zgradili novo hišo, o čemer lahko največ preberemo v pisateljevem delu z značilnim naslovom *Stara in nova hiša* (KMD 1900).

Finžgar je preživel dolgo in dokaj burno življenje. Popisal ga je v spominih z naslovom *Leta mojega popotovanja*, ki spričo iskrenosti in realistične nazornosti še danes sodijo med najboljša memoarska dela v naši književnosti. Po končanem bogoslovju so ga kot kaplana kar naprej premeščali iz kraja v kraj. Od 1895 do 1902 je služboval na sedmih mestih (Bohinjska Bistrica, Jesenice, Kočevje, Idrija, Sv. Jošt, Škofja Loka, prisilna delavnica v Ljubljani). Potem je postal župnik v Želimljah, leta 1908 je dobil župnijo v Sori, leta 1918 župnijo v ljubljanskem Trnovem.

Na začetku je pisal zgodbe iz domačega življenja, v prvem desetletju se je nekoliko zgledoval tudi po Ivanu Cankarju; a v tem desetletju je ustvaril tudi roman *Pod svobodnim soncem*, razgibano zgodbo iz življenja starih Slovanov (DS 1906/1907), ki jo številni bralci še danes radi prebirajo in ki sodi v železni repertoar naših založb. Pisal je vse do smrti. Ne moremo naštevati vsega, kar je

Spomenik nadškofu Vovku – Vrba

Foto Miran Kambič

ustvaril, a nekaj naj vendarle navedemo: *Sama, Dekla Ančka, Študent naj bo, Beli ženin, Strici, Mirna pota* itd. Znane so njegove drame *Divji lovec, Naša kri, Veriga in Razvalina življenja*, mnogo je pisal posebej za mladino. Kdo od naših šolarjev ne pozna njegovega Gospoda Hudournika ali zgodb iz dveh zbirk *Iz mladih dni ter Iveri*, ki sta izšli po drugi svetovni vojni? Manj je znan kot pesnik. Pesmi je pisal zlasti v zadnjih letih 19. stoletja. Od svojega pesniškega dela je sam še najbolj cenil idilično planinsko pesništvo *Triglav* (DS 1896).

Finžgar je bil velik pisatelj in vsestranski prosvetljevalec slovenskega ljudstva.

V Doslovčah naj bi bil rojen tudi Luka Knafelj (ok. 1620–1671). Kot župnik je služboval na Avstrijskem, med drugim tudi na Dunaju, umrl je v nižjeavstrijskem mestu Gross-Russbach. V oporoki je večji del svojega imetja namenil za podpore slovenskim dijakom in študentom. Med mnogimi Knaflevimi štipendisti je bil nekaj časa tudi France Prešeren. O njegovem življenju ni dosti znanega, tudi ne o njegovem rojstvu. Dolgo časa je veljalo mnenje, da je bil rojen v Do-

slovc̑ah, a zgodovinar Peter Vodopivec v svoji monografiji o tem dobrotnem možu (iz leta 1971) ugotavlja, da je bil doma v Ribnici na Dolenjskem, saj da je v času Knafljevega življenja tam živel več družin s tem priimkom. Vodopivec se sklicuje še na druge zgodovinske dokumente, a vendar se še vedno zdi, da bi bile možen kraj njegovega rojstva tudi Doslovče. Tako je bil prepričan tudi pisatelj F. S. Finžgar. V svojih delih to prepričanje večkrat izraža, med drugim v eni od zgodnjih pripovedi z naslovom *Pri Brencetu za pečjo*, ki jo je v gimnazijski dobi napisal za rokopisni list *Domače vaje*. Tam piše tudi o tem, kako so pri Knafļjevih v Doslovčah v času Finžgarjeve mladosti hranili popotno palico tega nekdanjega strica. Pomembno je navsezadnje tudi dejstvo, da je bil izvršilec Knafļjeve oporoke »rojak« Jurij Bohinjc (Wohiniz, ok. 1618–1684), doma iz Smokuča. Sestavil je ustanovno listino Knafļjevega štipendijskega sklada in bil potem superintendent te ustanove do svoje smrti. Sicer je bil tudi Bohinjc pomembna osebnost, zadnjih osem let svojega življenja celo rektor dunajske univerze.

Takoj za Doslovčami pa leži Breznica, kulturno in župnijsko središče teh podkaravanskih vasi. Tam so bili sredi 18. stoletja v preprosti kmečki hiši, po domače pri Kuharju, rojeni trije slikarji s priimkom Janša. Prvi je bil Anton (1734–1773), ki je še mlad odpotoval na Dunaj in se tam vpisal v bakrorezno in risarsko šolo. Že doma se je ukvarjal s čebelarstvom, s tem je nadaljeval tudi na Dunaju in končno postal prvi čebelar v cesarstvu Marije Terezije. Napisal je (med drugimi spisi) učbenik o čebelarstvu z naslovom *Vollständige Lehre von der Bienenzucht* (Dunaj, 1775), ki ga je pozneje v slovensščino prevedel Janez Goličnik z naslovom *Popolnoma podvučenje za vse čebelarje*. Janšev čebelnjak še danes stoji tik nad Kuharjevo domačijo.

Tudi Antonova brata Valentin (1747–1818) in Lovro (1749–1812) sta na Dunaju študirala slikarstvo in ostala tam, slednji je postal profesor na slikarski akademiji in si celo pridobil naziv akademskega svetnika.

Na Breznici pa z glavne ceste zavijemo na levo in po stranski poti že po enem kilometru pridemo do Vrbe, ki je najiminentnejša slovenska vas. To je namreč rojstni kraj našega pesniškega prvaka Franceta Prešerna (1800–1849). Na pesnikovi (Ribičevi) hiši je Slovensko pisateljsko društvo leta 1872 odkrilo

spominsko ploščo, leta 1939 pa je slovenska javnost, predvsem šolska mladina, zbrala denar za njen odkup. Ustanovljen je bil poseben odbor za vse zadeve okrog odkupa in za preureditev v muzej; predsedoval mu je prof. dr. France Kidrič, Finžgar je bil blagajnik, in 12. maja tistega leta je bila hiša slovesno izročena v last slovenskemu narodu. Blizu na vzpetini stoji prenovljena cerkev sv. Marka, ki naj bi bil pesniku varoval »pred ognjem dom« in pšenico pred točo, ko bi ga ne bila »uka žeja« speljala v svet.

Iz te prelepe domačije so Franceta, ko mu je bilo šele osem let, poslali v Kopanje na Dolenjskem k staremu stricu Jožefu Prešernu. Osnovno znanje si je pridobival v ribniški normalki, leta 1813 je začel obiskovati ljubljanske latinske šole, leta 1821 je odšel študirat na Dunaj in postal doktor prava. Po vrnitvi je služboval v Ljubljani in si dolga leta zaman prizadeval, da bi dobil samostojno advokaturu. To mu je uspelo šele leta 1846, in sicer v Kranju. A bilo je prepozno. Pesnik je bil že strt od vseh nesreč, ki so mu jih prinašali sovražni viharji jeze; dne 8. februarja 1849 je v Kranju umrl.

Njegovega dela v tem zapisu ne moremo natančneje obravnavati. Zbrano je v knjižici z naslovom *Poezije dr. Franceta Prešerna*, ki je izšla leta 1846 (z letnico 1847). Njegove pesmi s *Sonetnim vencem* in s *Krstom pri Savici* so velika pesniška izpoved občutljivega in široko razgledanega človeka, so vrhunec slovenske besedne umetnosti in za vse čase veljavna manifestacija slovenskega duha.

V tej vasi pa je bil rojen še en pomemben Vrbnjan. To je bil Janez Zlatoust Pogačar (1811–1884). Teologijo je študiral v Ljubljani in na Dunaju ter tam tudi promoviral. Bil je profesor v ljubljanskem semenišču, vodja Alojzijevišča, leta 1851 je postal stolni kanonik, opravljal je še druge visoke cerkvene funkcije, dokler ni bil leta 1872 imenovan za ljubljanskega škofa. Pogačar je skrbno pospeševal domačo kulturo. Leta 1864 je bil med ustanovitelji Slovenske matice, odločilno je pospešil izdajo Wolfovega slovensko-nemškega slovarja, pisal je o raznih verskih, kulturnih in splošno-slovenskih zadevah. Na hiši ima spominsko ploščo.

Iz Ribičeve hiše v Vrbi so mladi ljudje še naprej odhajali v šole, a v času po pesniku so se že pisali Vovk. Znan je Anton Vovk, Francetov pranečak (1900–1963). Po končanem bogoslovju je bil najprej kaplan v Tržiču, od

1940 stolni kanonik v Ljubljani, po drugi svetovni vojni ljubljanski pomožni škof, od 1959 rezidenčni škof; leta 1961, ko je bila ljubljanska škofija povzdignjena v nadškofijo, je postal prvi slovenski nadškof.

A zdaj se moramo vrniti na Breznico, od koder spet nadaljujemo pot proti Žirovnici. Takoj za Breznico leži Zabreznica z osemletno osnovno šolo. V parku pred šolo ponosno stojijo doprsni kipi petih imenitnih mož: Antona Janše, Matije Čopa, Franceta Prešerna, Franca S. Finžgarja in Janeza Jalna. Tam blizu, tudi na desni strani ceste, pa še stoji stara kovačija, v kateri so nekoč kovali in kjer se deloma dogaja zgodba prve Finžgarjeve ljudske igre *Divji lovec*.

Takoj zatem pa pridemo v manjšo vas Selo. Tam je bil rojen Jožef Žemlja (1805–1843), sodelavec *Kranjske čbelice*. Med drugim je napisal daljšo pesnitev z naslovom *Sedem sinov* (1843), ki se ji pozna vpliv Prešernovega Krsta pri Savici. Žemlja je kot duhovnik služboval po raznih krajih, umrl pa je na Ovsihah pri Podnartu.

A že smo v Žirovnici, ki je največje naselje na tej naši poti. Če sredi vasi zavijemo na desno, kmalu pridemo do Trebušnikove gostilne, do hiše, v kateri je nekoč živel slaviti Trebušnik, glavni junak humorističnih zgodb Janka Mlakarja. Prav nasproti gostilne pa je bila doma Prešernova mati Mina Svetina (1774–1842). Na hiši ima spominsko ploščo. Bila je dokaj izobražena za tiste čase, znala je brati in pisati nemško in slovensko, kajti šolanje je bilo v njenem rodu že tradicija. Kar trije njeni strici so bili duhovniki (Tomaž, Anton in Blaž Muhovec). Tu je bil rojen tudi Ivan Svetina (1851–1936); njegov oče je bil bratranec pesnika Prešerna. Po končanem bogoslovju je Ivan študiral v Gradcu matematiko, fiziko ter filozofijo ter tudi promoviral. Več let je bil prefekt v ljubljanskem Alojzijevišču, bil je široko razgledan duhovnik in nasploh spoštovana osebnost tistega časa.

Če gremo še malo naprej v notranjost vasi, pridemo do hiše, v kateri je bil rojen Matija Čop (1797–1835). Razen v Ljubljani je študiral tudi na Dunaju, opravil je potrebne izpite za profesorja latinskih šol, poučeval je na Reki in Lvovu, leta 1827 pa se je vrnil v Ljubljano in tu še nadalje učil ter delal kot bibliotekar v tedanji licejski knjižnici. Leta 1835 je utonil v Savi pri Tomačevem. Matija Čop je bil eden najbolj izobraženih Slovencev svoje dobe, znal je mnogo tujih jezi-

kov, odlično je poznal starejšo in sodobno evropsko literaturo in vse to svoje znanje s pridom posredoval prijatelju in rojaku Francetu Prešernu. Sam ni mnogo pisal, predvsem se je s tehtno razpravo zavzel za to, da naj Slovenci ne bi sprejeli novega, neprimerne Metelkovega črkopisa. Slovenska literarna zgodovina ga zaradi njegovega obsežnega znanja in zaradi plodnega sodelovanja s Prešernom visoko ceni. Na rojstnem domu – po domače pri Ovseniku – so mu vzdali spominsko ploščo, zadnje čase pa hišo preurejajo v muzej.

Tudi Matijev mlajši brat Janez (1810–1846) se je zapisal v zgodovino. Pisal je pesmi, tudi za *Kranjsko Čbelico*, več pa jih je ostalo v rokopisu.

Takoj za Žirovnico ležijo Moste, zadnje naselje na tej naši poti. Tu je bil v dokaj premožni družini, po domače pri Žagarju, rojen Janez Krstnik Kersnik. Po končanem študiju je vse do svoje smrti poučeval fiziko na ljubljanskem liceju. Bil je odličen pedagog, dober prijatelj svojim učencem in zaveden slovenski rodoljub. Njegova hči Leopoldina je nastopila kot Micka v Linhartovi igri *Županova Micka*, (1848) sin Jožef, po poklicu pravnik, pa je bil oče slovenskega pisatelja Janka Kersnika.

Tako smo končali pot kulturne dediščine, ki teče ob vznožju Karavank. Vsi naši veliki možje, ki smo jih tu omenjali, so bili zelo navezani na to lepo deželo. F. S. Finžgar je v noveli *Na dopustu*, kjer obuja spomine na te kraje in na njih znamenitosti, ponosno zapisal: »Breznica je samo ena!«

Jože Šifrer

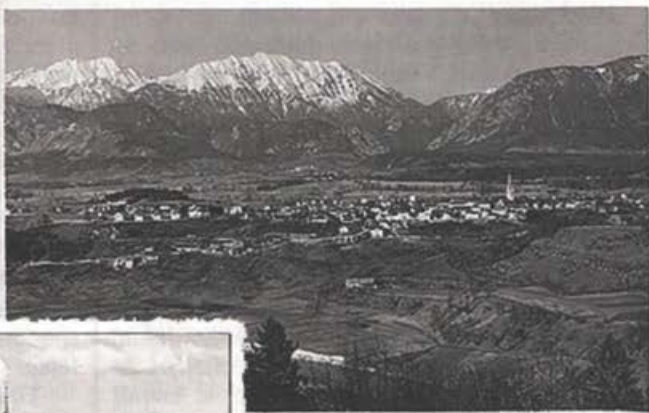
Linhartova soba v graščini

Foto Miran Kambič

Kratek sprehod po stari Radovljici

Zbral Gregor Lovrenčak

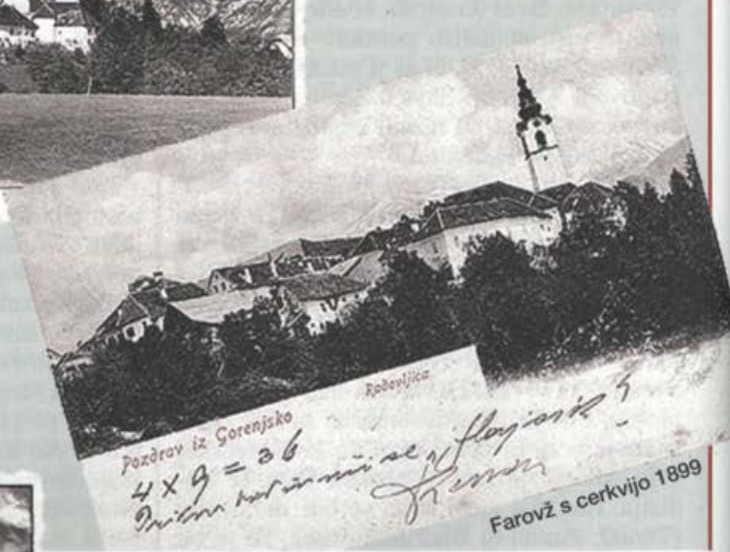

Radovljica v panorami

Foto E. Hara

Gradišče

Pozdrav iz Gorenjske

$4 \times 9 = 36$

Priloga kot vnuša se ni flajorisit
J. H. H. H.

Radovljica

Farovž s cerkvijo 1899

Foto E. Hara

Radovljica

Stari mestni trg

Graščina

Radovljica, Glavni trg

Začetek starega dela mesta

Trgovina »Pri Savniku«

Foto Z. Punc

Nova Radovljica, na desni banka

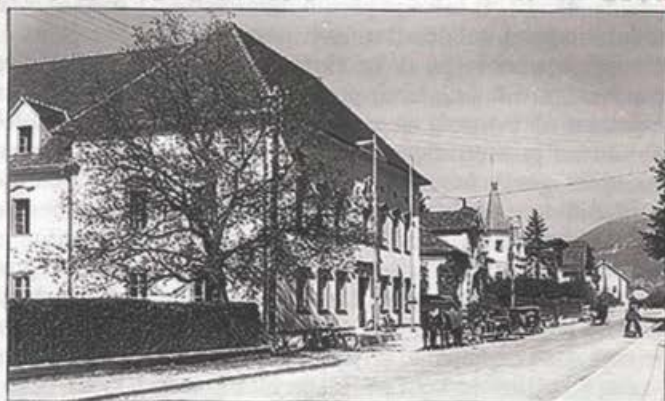

Foto Z. Punc

Rezonance

Nova Radovljica, danes občina

Radovljica

Kopališka ulica

Krščanstvo in oblikovanje slovenstva

V spomin na bitko pri Frigidu v Vipavski dolini pred 1600 leti objavljamo uvodni del predavanja, ki ga je imel avtor v Dragi septembra 1994.

Šestega in sedmega septembra 394, torej pred 1600 leti, je potekala v zgornji Vipavski dolini, pri Frigidu, *ad Frigidum*, za krščanstvo v rimskem cesarstvu odločilna bitka med Teodozijem Velikim in Evgenijem. Prvi je branil krščanstvo, ki je tri leta prej, leta 391, postalo državna vera. Drugi se je temu uprl v imenu poganstva. Zmagal je Teodozij v bitki, ki jo imamo dobro opisano v številnih poročilih. Tudi največja imena tistega časa poročajo o njej. Omenim naj med mnogimi le sv. Ambroža in sv. Avguština; R. Bratož je zbral kar 29 antičnih poročil o tej bitki. Bitka, ki se je odvijala na danes slovenskem ozemlju, pomeni prelomnico v zgodovini. Ker so o njej tako obširno poročali, smo prišli v svetovno literaturo, kot bi rekli danes, ko smo tako radi evropski. Nedvomno pa nam samo prizorišče bitke govori, da živimo na geopolitično nadvse pomembnem prostoru. To kar se je tako pogosto potrjevalo že pred to bitko in pozneje, velja nedvomno tudi za danes. Smo na očeh vseh in tudi danes je naš prostor pomembno geopolitično ozemlje, želja mnogih. Pomembnost bitke je potrdil tudi mednarodni simpozij z udeležbo vseh pomembnih evropskih arheologov in zgodovinarjev, specialistov za tisti čas, ki so prav v času 1600. obletnice obravnavali na gradu Zemono, torej na samem prostoru dogajanja, omenjeno bitko, njeno ozadje in posledice.

Z bitko pri Frigidu je odlok iz 391 postal dokončno veljaven, krščanstvo je postalo državna vera. Zgodilo se je nekaj neverjetnega. Zamislimo se le v dejstvo, da je le 90 let prej Cerkev pod Dioklecijanom doživljala še svoje najhujše preganjanje, sedaj pa jo je država vzela v zaščito. In končno, saj je bilo komaj 300 let od tega, kar je tam nekje na robu imperija, za imperij gotovo neopazno, nastopil njen začetnik, ki je trdil o sebi, da je božji sin. Za tedanji rimski imperij je bilo to le eno novo izmed tisoč božjih imen.

Že takoj na začetku pa si moramo priznati: težko presodimo, koliko je Teodozij bojeval svoj boj v Vipavski dolini resnično, prvenstveno za zmago krščanstva, ali pa je videl v Cerkvi le oporo za svojo oblast in s tem

začel zgodbo, ki v zgodovini krščanstva ne bo tako redka. In obrnjeno lahko rečemo isto za Evgenija ter se vprašamo, koliko je bil njegov boj pristna obramba vrednot poganstva.

Vsekakor so antični zgodovinarji – gotovo vsi zgodovinarji kristjani – videli v Teodozijevi zmagi božji poseg v zgodovino. Teodozij je noč pred bitko na Hrušici premolil. In prav tako nam poročajo sodobni pisci o orkanskem vetru, ki je trgal Evgenijevim vojakom ščite iz rok, kopja pa, ki so jih metali, je obračal proti njim samim. Vsakdo, ki je doživel viharje v Vipavski dolini, ki prevračajo avtomobile, bo moral potrditi vsaj realizem teh poročil, če ne njihove razlage. Vsekakor pa se je bitka po Ambrozijevi zaslugi končala brez pokola nasprotnikov, dana je bila popolna amnestija. Bitka velja za najmanj krvavo državljansko vojno v zgodovini. Pomislimo le na konec naše državljanske vojske 1945, to je 1550 let pozneje, ko je zmagal leninistični boljševizem v imenu najnaprednejšega družbenega sistema in narodne osvoboditve, na njegov pokol več kot desetih tisočev v okviru le dvomilijonskega naroda, ne svetovnega imperija, kot je bil rimski!

Prav tako pa seveda vemo, da je taisti cesar dal le nekaj let prej hladnokrvno pobiti na stadionu v Solunu 8000 svojih nasprotnikov... Razlika nasproti našim desetim tisočem je zopet velika: Teodozij je v Milanu pred Ambrozijem kleče prosil Boga odpuščenja za svoj zločin in leta 394 zločina ni ponovil. Za slovenski holokavst še nihče ni prosil odpuščenja.

V vseh nadrobnostih je to bitko obravnaval že omenjeni simpozij – ne samo bitko, tudi celotni tedanji zgodovinski položaj, stanje na danes slovenskem prostoru, – nam pa je le izhodišče za razmišljanje o naši temi, zakaj smemo govoriti o krščanstvu kot oblikovalcu slovenskega naroda.

Morda moramo najprej relativizirati svoj začetni stavek o odločilni zmagi krščanstva, ki naj bi jo prinesla bitka pri Frigidu. Šesti in sedmi september pred 1600 leti je le vojaško in politično potrdil to zmago in zapisal v zgodovino tisto, kar se je tristo let dogajalo, ne da bi bila sodobna zgodovina to opazila in razumela. Potrdil, kar se je nad 300 let kalilo v podzemlju rimskega cesarstva, v Rimu in toliko drugih znanih in neznanih mestih, kjer so prebirali Pavlova pisma; tisto za kar so toliko dali svoje življenje, kar je raslo pod vročim puščavskim soncem, kjer so cerkveni

očetje v zavidljivo visoki meri dosegli celovito utelešenje zedinjenja pobožnosti in razuma, božje in človeške modrosti.

Čas pred 1600 leti je bil neverjetno podoben našemu. Trdnost rimske države, tega največjega imperija, kar jih je videl svet, je bila omajana. Mogočne utrdbe, slavni limes na spodnji Donavi se je že podiral, v cesarstvo so vdirali barbari, vojski cesarske vojske so bili vse manj Rimljani. Tudi v Teodozijevi vojski je bila vsaj polovica Gotov in drugih »barbarov«. Nižja opravila v Rimu in mestih so opravljali samo še sužnji z vzhoda, tako kot našim Evropejcem opravljajo »suženjska« dela samo še »barbari« z juga in vzhoda, ki kot »barbari« danes ogrožajo naše evropsko-ameriške imperije. In prav podobno je bilo z duhovno situacijo: *virtus romana* je živel le še v spominu nekaterih filozofov moralistov, ki so jih imeli za čudake. Njenega ponosnega nosilca, ki jo je ustvaril, kmeta, ni več. V Rim so vdirale najbolj čudaške, prej prezirane vzhodnjaške vere, ki pa so jih sedaj množično prevzemali. Kako je bilo z literaturo, nam zelo duhovito pripoveduje Petronij. Redki so prebirali finese najrazličnejših filozofskih šol, prevladovala je gnoza, hkrati pa so se neusmiljeno norčevali iz bogov.

Nobene trdnosti ni bilo več. Ni bilo več veljavne, splošno priznane misli, ideje, ki bi bila zmožna združevati cesarstvo, ki bi dajala voljo za življenje.

Ali ne spoznamo v tem opisu današnjega časa? Ali ni zapel tudi moderni pesnik:

*Stvari razpadajo: središče ne drži;
čisto brezvladje leglo je na svet,
krvavo kalni val se je razlil, in vsepovsod
obred nedolžnosti je potopljen:
najboljši so brez trdnosti,
najslabši pa polni strastne zagnanosti.* (W. B. Yeats)

Kaj je lahko storilo krščanstvo v tistem času, krščanstvo, ki je tedaj postalo državna vera?

Če govorimo o državni veri, kar je tedaj krščanstvo postalo, je lahko prva ugotovitev, da države ni rešilo. Imperium Romanum je neusmiljeno propadal naprej. Na državni ravni je papež lahko od časa do časa vsaj delno reševal ljudi, tako npr. Leon Veliki Rim pred Huni, da dam tak zgled. To seveda ni bila prava državniška raven. Pomembnejše je, kar vemo o drugem velikem papežu, Gregorju Velikem, 150 let pozneje. Gregor Veliki je reševal tudi narode. Zanj vemo, da je bil sedem let (579–585) v Konstantinoplu kot

predstavnik in zastopnik apostolskega sedeža in tako v stiku z dvorom, z najvišjo diplomacijo in vojaškim vodstvom. Vsi so od njega pričakovali, da bo pomagal reševati rimski imperij v viziji in strategiji bizantinskega dvora in tako rešil za imperij tudi omajano in propadajoče zahodno cesarstvo. Vzhod je še sanjal o obnovitvi svetovnega imperija in videl v Gregorju moža, ki bo to lahko uresničil. Gregorij pa se ni dal preslepti od blišča nekdanje slave, ki naj bi jo zopet upostavil. Kot papež je mislil na državo v Avguštinovem smislu, da postavi regnum christianorum: spreobrnil je Langobarde in Visigote, moralno in etično je discipliniral razpuščeno frankovsko cerkev, misijonaril med Angli in Sasi. Postavil je temelje cerkvene organizacije na etnično določeni mreži in s tem omogočil trajne narodne politične tvorbe, ki jih grško-rimski svet sploh ni poznal, tvorbe, ki so ustvarjale temelje srednjeveške in današnje Evrope. Praktično se je postavil za naravno pravo, čeprav ga ni posebej formuliral. Cerkevno je zasnoval nacionalno organizirane enote: narodno so se začele oblikovati Anglija, Hispanija, Frankija, Langobardija.

Krščanstvo ni rešilo imperija, reševalo pa je kot smo videli, ljudi, reševalo je narode. Reševalo je torej to, kar je dano po naravi, *fysei* – človeka in narod, ne pa tega kar je dano po *thesei*, *ethei* (da govorim z Aristotelom), kar je le delo naših rok, kar je gola rodovna tradicija. Reševalo je, kar je v nas naravno, bitno, ne samo epohalno, časovno.

Reševalo pa je še nekaj, kar je podedovalo, antično kulturo, grški *ratio* in rimski *ius* in oboje vgradilo v organizacijo novih etničnih enot, ki so nastale na razvalinah rimskega imperija.

Pokristjanjevanje je dobilo s tem osnovo na etnični podlagi. To se je zgodilo v času, ko

pridejo Slovani na naše ozemlje – Gregor jih omenja. Njegova genialna ideja je omogočila, da so se pozneje slovanska plemena, ki so zasedla jugovzhodne Alpe in zaledje Jadrana, s sprejemom krščanstva formirala v to, kar danes smo, v narod Slovencev. Krščanstvo smo namreč sprejeli od irskih oznanjevalcev, ki so ga oznanjevali z metodo, za katero se moramo zahvaliti velikemu Gregorju. Tako se je hkrati s krščansko blagovestjo začel oblikovati slovenski jezik. V brižinskih spomenikih smo ga že zgodaj zapisali, z njim smo sprejemali antično kulturo. Začel se je oblikovati tudi naš etos, duh in mišljenje, ki sta bila duh in mišljenje Evrope. Po pravici lahko rečemo: začeli smo postajati Slovenci.

Stane Gabrovec

Naše delo s Slovenci po svetu

V domovini si kar težko predstavljamo, s kakšnim zanimanjem in skrbjo spremljajo naši rojaki po svetu vse družbene spremembe in dogajanja v mladi slovenski državi. Saj ni čudno, če je pa večina morala po svetu zaradi ekonomskih ali ideoloških pritiskov. Ljubezen do Slovenije ni zamrla niti pri tretjem ali četrtem rodu, rojenem v »novi« domovini. Samostojnost in mednarodno priznanje slovenske države sta v naših izseljencih in njihovih potomcih povzročila izredno zanimanje še celo pri tistih, ki so se že izgubljali v topilnem loncu tujine. Kajti mnogih naših ljudi se je držalo neprijetno obeležje uradnega državljanstva: še avstrijskega, italijanskega, madžarskega ali jugoslovanskega. Zato jim tudi toliko pomeni slovensko državljanstvo. Žal pa je uradna Slovenija tozadevno gluha. Naši zavedni rojaki po svetu bi zaslužili več pozornosti »stare domovine« vsaj glede tega.

Slovenska škofovska konferenca je leta 1990 ustanovila KATOLIŠKO SREDIŠČE SLOVENCEV PO SVETU z namenom nadaljevati spricho novih okoliščin delo nekdanje Rafaelove družbe. Novoustanovljeno Središče naj povezuje Slovence po svetu in jim pomaga zlasti na pastoralnem področju. Seveda je vse to delo dobro potekalo tudi doslej, zlasti po zaslugi naših škofov in požrtvovalnih izseljenskih duhovnikov ter njihovih

sodelavcev, čeprav njihov trud spricho minulih razmer v Sloveniji ni užival podpore in priznanja, kakršna bi si zaslužil, da ne govorimo o načrtnih ovirah s strani takratne politike. Življenje potrjuje, da so se Slovenci v evropskih in čezmorskih deželah dobro držali in ohranili ali celo napredovali predvsem tam, kjer je bilo razvito močno duhovno življenje po slovenskih župnijah. Imamo nekaj sijajnih primerov iz zadnjih desetletij, kjer so močne slovenske skupnosti zavarovale rojake pred asimilacijo, pomagale pa jim do pozitivne integracije v nova okolja. Danes ne gledamo več na izseljenstvo kot na veliko narodovo rano, ampak na novo možnost Slovenije v svetu.

Prva ustanova, ki je učinkovito skrbela za rojake, ki so kakorkoli morali zdoma, je bila Družba sv. Rafaela. Korenine ima že iz začetka tega stoletja in je delovala pod vodstvom znanega Janeza Evangelista Kreka. Njeno zelo uspešno delovanje s sedežem v Ljubljani, kasneje še v Mariboru, je pretrgala prva svetovna vojna s krajšo, konec druge pa žal z daljšo prekinitvijo. Ime so po zgledu drugih srednjeevropskih narodov Družbi dali po sv. Rafaelu, ki je varoval mladega Tobija na potovanju po tujini in ga varno privedel domov, kot beremo v Tobijevi knjigi Svetega pisma. Poglejmo samo delček poročila: »Slovenskim izseljencem, ki so tedaj trumoma odhajali zlasti v Ameriko, je preskrbovala varno zaščito na poti in v tujini. Dajala jim je znak in legitimacijo Družbe sv. Rafaela. Izseljenci, ki so srečno prišli na svoje mesto, so z veliko hvaležnostjo sporočili Družbi sv. Rafaela, kako zelo jim je povsod in v vsakem oziru koristilo (na poti v tujini), ker so bili člani Rafaelove družbe in imeli njeno legitimacijo.« Uradna statistika iz leta 1939 nam govori o 300.000 Slovincih v Ameriki, 20.000 v Franciji, 30.000 v Nemčiji, 4.000 v Belgiji in na Nizozemskem ter 6.000 po ostalih delih sveta. Družba je imela že med obema vojnama stalne stike s Slovenci po Jugoslaviji. Poleg socialne, pravne in kulturne pozornosti je Družba skrbela za slovensko bogoslužje. Prav bi bilo, da se tudi njeno ime po sv. Rafaelu ne pozabi, ampak nadaljuje po sorodni dejavnosti.

Novo razmere doma in po svetu odpirajo nove možnosti za nadaljevanje tega dela, seveda spricho novih potreb in zahtev časa. Tako se uresničuje velika želja številnih rojakov po svetu, da so nagovorjeni po lastnem okusu. Zato je neopravičen strah pred kak-

Trg Republika Slovenija, Mendoza, Argentina

šnim »podvajanjem« ali konkurenco. Tudi kakršnokoli podrejanje ne sme priti v poštev. Saj demokracija gradi na pluralnosti, ne pa na monopolizmu. Res pa je, da se »državna pogača« za Slovence po svetu še ne deli čisto pošteno.

Kljub številnim težavam pa z dobro voljo le lahko storimo marsikaj za naše rojake po svetu. Naše Središče zelo dobro sodeluje pri tem delu z mladim društvom SLOVENIJA V SVETU in inštitutom STUDIA SLOVENICA. S prvim sodelujemo pri obiskih, prireditvah in gostovanjih različnih slovenskih skupin iz raznih krajev sveta, z drugim pa pri zbiranju arhivske tvarine in prirejanju razstav, ki tudi širšemu občinstvu predstavljajo delo in življenje naših ljudi po svetu nekoč in danes.

Naša pisarna posreduje različno literaturo za potrebe slovenskih župnij po svetu, veroučne pripomočke ali pa posreduje z različnimi uslugami. V dvomesečnih Obvestilih obvešča vsa glavna duhovna središča o osebnih spremembah, novih tiskih in drugih zadevah. Pripravi misli in lepak za nedeljo Slovencev po svetu, ki se vsako leto julija obhaja po vseh župnijah v Sloveniji (letos z geslom DRUŽINA NAROD BOG). Pomaga pri širjenju in razpečavanju revije NAŠA LUČ. Središče ima tudi nalogo povezovanja vseh

sorodnih dejavnosti. Želi sodelovati z vsemi prizadevanji za ohranitev in edinstvo slovenstva, kot enega največjih talentov, ki ga ne smemo zakopati niti prodati za »skledo leče«. Če bomo Slovenci po svetu ali doma duhovno močni, bomo največ prispevali k evropski in svetovni družini narodov.

V tem so naši misijonarji in misijonarke čudoviti ambasadorji, na katere prehitro pozabimo.

Upamo, da bomo v prihodnosti še veliko postorili, da se bo katerikoli rod Slovencev še rad vračal v Slovenijo v zavesti, da ni brez domovine, ampak, da ima kar dve!

Janez Rihar

Cerkev Sv. Cirila in Metoda, Kew, Melbourne, Avstralija

Kapela v Kliničnem centru

Iz bolečine čakanja je na novo vzknila celostna skrb za človeka

Dan pred praznikom Marijinega vnebovzvetja, v nedeljo, 14. avgusta 1994, se je uresničilo hrepenenje in molitev vseh tistih slovenskih rodov, ki so dolga leta čakali, da bo njihovo življenje in trpljenje v boleznih deležno človeškega dostojanstva in bodo sami priznani kot enakovredni ljudje v družbi.

Takrat zmaga – danes sramota in opomin

Mnogi bolniki so na sebi najbolj občutili duhovno ozkost enoumne skrbi za človeka, ki je »naše največje bogastvo«, kot so se radi v »veliki skrbi« širokoustili tedanji oblastniki.

Leta 1948 je vodstvo bolnišnic zahtevalo od redovnic izpolnjevanje zanje nemogočih pogojev, da so bile prisiljene zapustiti oskrbo bolnikov in svoja delovna mesta v bolnišnicah.

Bolniška kapela sv. Križa, ki je bila postavljena v sklopu tedanjih bolnišnic, je vse do danes ohranila delno neoskrunjeno le zunanjo podobo. Notranjščino pa je namesto zbrane molitve redovnic in bolnikov, namesto hrepeneče prošnje in iskrene zahvale, namesto svete evharistije, vse skozi napolnjevalo železje. Kapela ni bila kraj Jezusovega prebivališča ne prostor, kjer bi duhovniki klicali božji blagoslov, ampak je postala kovinarska delavnica.

Duhovniki pa so se skrivoma vračali med bolnike. Včasih so celo naleteli na prikrito odobravanje bolnišničnega vodstva in osebja.

Korak za korakom...

49 let je trajalo čakanje, da so končno uredili bogoslužni prostor v osrednji slovenski zdravstveni ustanovi, v Kliničnem centru v Ljubljani.

Začelo se je postopno in počasi, a novi časi, vztrajnost in pravi čut za človekovo dostojanstvo so le prevladali. Žal se je pri vsem tem zopet pokazalo dejstvo, da so storjeno krivico morali odpraviti prav ljudje iz tistih vrst, ki jim je bila storjena.

V razpoznavanju bližajočih se sprememb je nadškofijski ordinariat v Ljubljani izdal leta 1985 ustanovitveni dekret, s katerim je vzpostavil novo personalno župnijo na področju vseh bolnišnic v sklopu Kliničnega centra v Ljubljani. Bolniška župnija je sprejela

za svoje župljane vse vernike katoličane, ki se zdravijo v bolnišnicah Kliničnega centra. Zaradi svojega specifičnega položaja župnija ni geografsko opredeljena in ni imela svojega stalnega bogoslužnega prostora, za prvega bolniškega župnika pa je bil imenovan gospod Miro Šlibar.

Novega poguma vlivajoče znamenje so doživeli bolniki skupaj z zdravstvenim osebjem na božični dan, 25. decembra 1991. Bolniški župnik Miro Šlibar je zanje prvič v Kliničnem centru daroval sveto mašo v predavalnici 4, I. nadstropje.

Svoje »potovanje po puščavi« so nato nadaljevali v novo leto 1992. Začasna »šotorišča« so bila postavljena le za večje praznike (velika noč, binškošči, vnebovzetje), ko so se zbrali k evharistiji. Življenje se je nekoliko ustalilo od oktobra naprej, ko se obhaja sveta daritev vsako prvo nedeljo v mesecu.

Gospod nadškof je s srčno zavzetostjo ves ta čas spremljal prizadevanja in duhovno življenje bolnikov in osebja v bolnišnicah. Za božič '92 je v prostorih Kliničnega centra, prvič po devetnajstih letih, od kar je 1975 zgrajen, daroval sveto mašo.

V tem času bolniki in osebje dočakajo veliko obljubo: prihodnje leto bo v Kliničnem centru urejena kapela, obljubi takratni namestnik direktorja, prim. dr. Janez Zajec.

Predavalnica št. 4 postane prostor rednih nedeljskih srečanj pri evharistiji. Vodstvo Kliničnega centra pa skozi vse leto vztrajno išče primeren prostor za stalno kapelo.

Tretji božič v Kliničnem centru prinese izročitev ključa nekdanjega seminarja št. 3 v podprtiličju. Študentje medicinske fakultete so tako odstopili svoj prostor za tiste, ki se želijo srečati z Bogom v tihoti in miru. Zadnjo sveto mašo v zasilno urejeni kapeli je imel gospod nadškof 13. marca 1994.

Delamo zavzeto...

Takoj naslednji dan so se začela preureditvena dela. Projektant je bil dipl. inž. dr. Jože Marinko, glavni organizator in izvajalec del pa Energoengineering d.d. iz Ljubljane.

Velik del sredstev so prispevali nadškofijski ordinariat iz Ljubljane, številni dobrotniki in Klinični center. Na seznamu je več kot sto najrazličnejših darovalcev. Tako so zapisani posamezniki iz Slovenije in celo tujine kakor tudi številna podjetja ter obrtniki.

Najbolj dragocen pa je »dar uboge vdove«, ki so ga izročili mnogi bolniki (v času pred in med ureditvijo kapele). Ker so

računi še vedno veliki, bolniki radi dajejo od svojega, da se vselej najde v skrinjici nekaj »novičev«, ki počasi a vztrajno podirajo dolg pri upnikih.

V dobrih dveh tednih je nekdanji seminar popolnoma spremenil podobo in ureditev. Obiskovalca je na vhodu sprejela čista in nevsiljiva belina, ki jo daje bela lesna obloga. Arhitekt Marinko je hotel prostor povečati in mu vdihniti nove razsežnosti. Z belim lesom ustvarjeni prostor popolnoma zakrije betonsko gradnjo in tako dahne v »obiskovalca« domače razpoloženje. Belina, ki je v zdravstvu izraz higijene, kristjanu pomeni novo upanje sredi trpljenja, je tisti izraz bližine, ki nam govori, da smo doma, da smo pri Očetu.

Na veliki petek, 1. aprila 1994, je bolniški župnik Miro Šlibar položil na oltarno mizo ciborij z Rešnjim kruhom. Od takrat nad tabernakljem stalno gori večna luč tudi znotraj osrednje bolnišnične zgradbe v Sloveniji.

Da sta evharistija in redna bolnišnična pastoralna oskrba zaželeni pri bolnikih in zdravstvenem osebju, vseskozi potrjuje obisk kapele in svete maše, še zlasti ob nedeljah in praznikih, ko je kapela, ki sprejme do 80 vernikov, pretesna, tako da mnogi spremljajo bogoslužje kar po zvočniku na hodniku.

Množica hvali Boga in praznuje

Tako je bilo tudi pri slovesni sveti maši 27. aprila 1994. Ta dan je ljubljanski nadškof in slovenski metropolit dr. Alojzij Šuštar blagoslovil novo kapelo. Poleg bolniškega župnika Šlibarja, desetih somaševalcev in nekaterih duhovnikov, ki duhovno oskrbujejo bolnišnice drugod po Sloveniji, se je zbralo nad 300 ljudi.

Povabljeni so bili tudi minister za zdravstvo prof. dr. Božidar Voljč, njegov namestnik prim. dr. Janez Zajec, glavni direktor KC prof. dr. Primož Rode, dekan medicinske fakultete dr. Mitja Bartenjev, arhitekt prof. dr. Jože Marinko, direktor tehničnih služb KC dipl. ing. Slavko Marolt in vodja izvajalskih del Ergoengineering-a, dipl. ing. Janja Borec-Merlak.

Bogoslužja so se udeležili mnogi zdravniki in drugo zdravstveno osebje ter nekateri direktorji slovenskih bolnišnic in nekatere ustanove ter posamezniki, ki so denarno podprli novo pridobitev v Kliničnem centru.

Srce, ki utripa za bolne in zdrave

Nadškof Šuštar je najprej nagovoril bolnike. Ob veselju, da se je »izpolnila dolgolet-

na želja, da bi imeli tudi v Kliničnem centru srce te hiše, kamor prihajajo ljudje, da iščejo zdravja in pomoči«, je gospod nadškof spomnil na skoraj petdesetletno »čakanje«.

Dan blagoslovitve je zato pomenil tudi priznanje in novo ovrednotenje bolnišnične dušnopastirske oskrbe vseh dosedanjih bolniških duhovnikov. Ti so kot ljudje dobrega srca do bolnih in vztrajne volje, ki jih je gnala, zmogli kljubovati ostremu času. Tako so z duhovno oskrbo prispevali k zdravljenju, ko to skoraj ni bilo mogoče. Po osamosvojitvi 1991 je vodstvo Kliničnega centra omogočilo več duhovnikom nemoten pristop k bolnikom.

Zaradi nove skrbi in pozornosti je nadškof Šuštar v pridigi izrazil globoko hvaležnost sedanjemu vodstvu ter vsemu zdravstvenemu osebju.

Bolnišnico je označil za »hišo posebne vrste: velika hiša trpljenja, upanja, iskanja pomoči in hiša izredne požrtvovalnosti vseh zdravnikov in vsega osebja, da bi ljudem olajšali trpljenje in bolečine«.

Danes je ta hiša doživela velik dan, saj je »kapela pomembna za ves Klinični center, ker bo žarišče ljubezni, dobrote, upanja in vere«.

»Skratka, srce te hiše, v kateri bodo vsi, posebno bolniki sprejemali novih moči in zaupanja, da je tu sredi na poseben način Bog med nami!«

Veličino tega dne znamo toliko bolj ceniti kristjani, ki ne zanemarjamo napredka v medicini, da lahko zdravi in lajša mnoge nadloge. Ko pa pride »tista ura, ko ni več pomoči, se kristjani zavedamo, da sprejemamo uredničenje božjega načrta«.

Ne le strokovno pomagati, ampak prisluhniti

V nagovoru ob koncu slovesnosti je glavni direktor dr. Rode izrazil veselje in upanje, da bodo »mnogi bolniki – pa ne samo oni – prihajali v ta prostor, kjer bodo našli morda izgubljeno upanje in veselje nad življenjem«.

Zdravstveno osebje Kliničnega centra se zaveda, da so »v zadnjih dvajsetih letih dosegli visok strokovni napredek«, je poudaril dr. Rode in povedal, kako se trudijo, da bi dosegli »skupno zadovoljstvo«. Nova »zavest počasi prihaja v našo notranjost...« in je veselje toliko večje, da »smo dobili priporočilo ministrstva za zdravstvo, da se tudi v Kliničnem centru pristopi k izgradnji kapele, ki je potrebna nam vsem...«

Kapela v Kliničnem centru, avgust 1994

Foto Vasjan Kecojević

Demokracija ne izključuje

Minister Voljč je povezal blagoslovitev stalne kapele v Kliničnem centru z razmerami in značilnostmi našega družbenega dogajanja. V ponovni vzpostavitvi stalne kapele je videl »skupno soglasje in zadovoljstvo«.

»Žal danes v slovenski družbi le redko kakšno stvar opravljamo na enak način... Slovenci smo v povprečju vereni in v evropskem krščanskem izročilu vzgojen narod. Bistvo tega izročila pa so tudi nenasilje, strpnost in razumevanje drugih... Kapele in cerkve pa nestrpnosti ne poznajo, saj zanjo tudi grajene niso...«

V imenu ministrstva za zdravstvo se je zahvalil g. nadškofu za blagoslovitev ter župniku Šlibarju čestital za njegovo prizadevanje. Vodstvu Kliničnega centra je izrekel priznanje, ker je odpravilo »dolgoletno odprto vprašanje duhovne pomoči vsem vernim bolnikom v naši največji bolnišnici«.

Priznanje ministrstva je veljalo tudi arhitektu Marinku in »vsem, ki so prispevali k duhovni estetiki prostora, ki bo vernim bolnikom omogočil mnogo mirnejše bivanje v bolnišnici...«

Novo kapelo pa je označil kot »prostor, ki je po svoji lokaciji in opreми značilen otrok časa in razmer«.

»Najbrž že mora biti tako, da vsak čas na svoj način trka na vrata duhovnosti in vere...«

Podoba, ki objema vsakega

Dokončno ureditev je kapela dobila s postavitvijo tridelne oltarne slike Kristusa na križu. Akademski slikar Lojze Čemažar je sredi teme (noči) na Kalvariji upodobil Kristusa, ki pritegne k sebi in s svojo svetlobo razsvetli predstavnike trpečega ljudstva (vse bolne in trpeče) in mlado slovensko družino. Čemažarjeva Marija pod križem objema trpeče telo. Kot skrbna negovalka z belim prtičem zdravi (oskrbuje, neguje) rano, Kristusovo prebodeno stran.

Kalvarijsko »dramo« je blagoslovil ljubljanski pomožni škof msgr. Jožef Kvas v nedeljo, 14. avgusta 1994.

Vse bolnike in zbrane, med njimi sestre usmiljenke, Marijine sestre in sestre iz skupnosti Loyola ter dobrotnike in goste, med katerimi so bili: namestnik ministra za zdrav-

stvo dr. Janez Zajec, direktor tehničnih služb KC dipl. inž. Slavko Marolt, direktor Energoengineeringa, dipl. inž. Matjaž Kumelj, glavna sestra Inštituta za rehabilitacijo invalidov Soča Marta Hren, ter drugo zdravstveno osebje, je škof Kvas najprej spomnil, da »v hiši med nami zopet nekdo prebiva«.

»To je Kristus, ki prinaša veselo novico, da bi se ob njegovi podobi ustavili in premišljevali o božji ljubezni in si nabrali moči za življenje in prenašanje svojega križa.«

Imeti ljubezen in božjo bližino za smisel

Po evangeliju je razmišljal, da podoba Križanega ne spominja le na Kalvarijo, trpljenje in smrt, ampak hoče predvsem dokazati Božjo ljubezen, ki dobi svoj popolni izraz v 15. postaji križevega pota kot podoba vstajenja in življenja.

»Podoba Križanega nam govori: Bog objema svet. Vsakogar izmed nas hoče objeti, posebno to hišo trpljenja, v kateri so ljudje v bolečinah najbolj podobni Kristusu.«

Vsak je posebej nagovorjen. Če bolnik ob križu doživlja moč ljubezni, ki daje smisel njegovemu trpljenju in sprejema njegovo bolezen v božje srce, pa »ima Križani kaj povedati tudi zdravim, zdravnikom, zdravstvenemu osebju, obiskovalcem...«

»Želim, da bi vsak, ki se bo ob tej podobi ustavil, doživel božjo bližino in bil pripravljen svetu oznanjati, da je Bog naš Oče in nas ljubi. Da bi vsak znal svoj križ darovati, ko je toliko ljudi, ki tega upanja nimajo, a križ tudi nje objema, prav vsakega hoče objeti...«

Ne bo osamljen primer

V zahvali ob sklepu je prim. dr. Zajec izrazil prepričanje, da »je storjeno dobro delo«, kar potrjujejo tudi številne ustne in pisne zahvale, ki ves ta čas prihajajo na ministrstvo.

»Zdravje je blaginja ne samo telesnega in socialnega, ampak tudi duhovnega stanja. Duhovni del je pri nas manjkal...«

Zato se na ministrstvu trudijo, da bi čimprej uredili stalne bogoslužne prostore tudi v vseh ostalih bolnišnicah, kjer jih še nimajo.

Verni bolniki in zdravstveno osebje Kliničnega centra so tako dosegli cilj, ki je dejansko nov začetek. Bog daj, da bi pridobljeno znali prav ceniti in v življenju potrjevati, da nobeno zlo ni tako močno, da bi zlomilo Kristusovo ljubezen.

Vasjan Kecojevič

Nadžkof dr. Šuštar v KC, 13. marca 1994

Poslušate radio Ognjišče

Ko je urednik znanega slovenskega verskega mesečnika Ognjišče in istoimenske založbe, Franc Bole leta 1989 načrtoval nove prostore v prizidku škofijskega doma v Koprju, je predvidel tudi skromen studio. »Cerkvenega radia sicer ne bomo mogli imeti, a za kakšno manjše snemanje bo prišel prav,« je dejal takrat. Toda kmalu je pozabil na te besede, saj je že novembra 1991 vložil prošnjo na takratno Ministrstvo za informiranje – za frekvenco radia Ognjišče. Podeljevanje frekvenc pa je bilo dve leti zamrznjeno. Nove radijske frekvence so v glavnem dobile nove območne (regionalne) radijske postaje. Ognjišče pa ni hotelo postati zgolj območna radijska postaja, zato je zaprosilo za pet frekvenc in za pet oddajnikov na tistih vrhovih od koder bi lahko »pokrivali« večji del Slovenije. Tako so leta 1992 najprej dobili frekvence za Tinjan in Sveto goro, pozneje še za Krvavec, Boč in Kum.

Prva bitka za slovenski cerkveni radio je bila dobljena s pridobitvijo frekvenc. Toda prizadevanja so se nadaljevala. Treba je bilo vzpostaviti lastni studio in oddajnike. V drugi polovici marca 1994 se je oglasil poskusni program Radia Ognjišče. Program je vseboval predvsem glasbo in občasna obvestila ter sporočilo, da so poslušalci ujeli valove Radia Ognjišče. Ta program je bil vnaprej posnet, saj radio še ni imel lastnega studia, od koder bi oddajal.

Prelomni dan v zgodovini radia pomeni 6. junij 1994, ko je koprski škof Metod Pirih blagoslovil studio Radia Ognjišče v kletnih prostorih cerkve sv. Marka v Koprju. Radio je

Delavno razpoloženje v studiu

Foto Božo Rustja

dan pred blagoslovitvijo studia začel z rednim oddajanjem. Njegov program smo sicer že od začetka lahko poslušali 24 ur na dan, a govorni program je takrat potekal v delavnikih med 16. in 19. uro, ob nedeljah pa med 10. in 14. uro. Vsak dan je bila ob 20.30 na sporedu ponovitev slovenske oddaje vatican-skega radia.

Cilj radia Ognjišče je slišnost po vsej Sloveniji. Dodeljene frekvence na posameznih oddajnikih omogočajo slišnost radia na večjem delu slovenskega ozemlja. Sčasoma bo potrebno postaviti še nove oddajnike, ki bodo »pokrili bele lise« neslišnosti. Že omenjeni studio v Kopru nikakor ni edini studio Radia Ognjišče. Drugi ima prostore v Škofijski klasični gimnaziji v Šentvidu (Ljubljana). To je osrednji studio.

V program radia se bo vključeval še studio v štajerski prestolnici Maribor, ki ga radijski delavci načrtujejo v prihodnosti.

In kakšen program so si zamislili ustvarjalci Radia Ognjišče? Čeprav je to cerkveni radio, njegov program ne bo samo verske narave. Cerkevni radio se mora ukvarjati z vsemi vprašanji današnjega človeka. Oddaje, ki bodo govorile o različnih problemih pri katerih bodo nastopali različni strokovnjaki, bodo pač na probleme gledale s stališča kristjanov. Podobno je tudi z glasbo. Radio Og-

njišče se trudi vrteti čimveč slovenske glasbe. Pa tudi sicer lahko na valovih tega radia, po besedah ustvarjalcev programa, poslušamo glasbo, ki v poslušalcih vzbuja prijetna čustva. Skratka gre za glasbo, ki je bolj umirjena, nikakor pa ni rečeno, da je to samo klasična in sakralna glasba, ampak tudi umirjena moderna glasba. Seveda pa na cerkvenem radiu ne sme manjkati prenos maše in posredovanje dnevne duhovne misli ter predstavitev svetnika dneva ali cerkvenega koledarja.

Kakor je na eni strani težko začeti z lastnim cerkvenim radiem, je na drugi strani nujno. Opažamo, kako je sodobni človek odvisen od modernih sredstev družbenega obveščanja. Cerkevni dokumenti in navodila Cerkve nas zato spodbujajo, da kot kristjani sodelujemo na državnih in privatnih radijskih postajah, obenem pa tudi ustanovljamo svoje, cerkvene radijske postaje.

Kristjani v Sloveniji se najbrž premalo zavedamo pomena samostojnega cerkvenega radia. Ta lahko ob pomoči in sodelovanju širokega kroga kristjanov postane na eni strani njihov močan glas v družbi, pristni glasnik njihovih interesov in stališč, na drugi strani pa odlično sredstvo oznanjevanja evangelija. Tako tudi najnovejši cerkveni dokument o sredstvih družbenega obveščanja *Na pragu novih časov* (Aetatis novae = AE) poudarja njihov pomen: »Čeprav se Cerkev pri delu s sredstvi družbenega obveščanja srečuje s številnimi težavami, mora še naprej varovati in razvijati svoja lastna sredstva družbenega obveščanja in svoje lastne programe komuniciranja. Sem štejemo verski tisk, katoliške radijske in televizijske postaje...« (AN 17). Ugotovitvi istega dokumenta, da je Cerkev doslej bolj ali manj zanemarjala veliki »areopag« sredstev družbenega obveščanja (AN 20) velja dodati še slovensko izkušnjo, da jih ni smela uporabljati. Ko sedanji papež v okrožnici *Odrešenikovo poslanstvo* ugotavlja, da je Cerkev doslej premalo uporabljala medije za oznanjevanje evangelija in da so ta sredstva, »od katerih je v veliki meri odvisna evangelizacija moderne kulture« prevečkrat »pastoralni načrt kot drugorazredna« pa obenem poziva vse delavce pri teh sredstvih: »Ni dovolj uporabljati ta sredstva za širjenje krščanskega poslanstva in nauka Cerkve, ampak je treba poslanstvo samo združiti s to »novo kulturo, ki so jih ustvarila moderna občila« (RM 38). S tem daje tudi svojevrstni izziv vsem odgovornim pri ustvarjanju programa Radia Ognjišče.

Z Radijem Ognjišče je Slovenija, kjer se je velika večina prebivalcev opredelila za kristjane, uresničila priporočila Cerkve obenem pa dokazala, da je demokatična država, saj je v demokraciji slišati več različnih mnenj tudi po radiu, oziroma po različnih radiih.

Božo Rustja

**NAGOVOR OB BLAGOSLOVITVI RADIA
OGNJIŠČE (Škof M. Pirih)**
(Koper – Sv. Marko 6. 6. 1994)

*Dragi bratje in sestre,
spoštovani uslužbenci in sodelavci,
drage poslušalke in poslušalci
Radia Ognjišče.*

Današnji blagoslov studia prvega cerkvenega radia v Sloveniji, to je Radia Ognjišče, je vesel in obvezujoč dogodek.

Prvič je vesel dogodek. Po polstoletnem molku na področju nekaterih sredstev družbenega obveščanja Cerkev v Sloveniji vstopa kot dopolnilna ponudba k poslušalcem in poslušalkam, zlasti pa so s cerkvenim radiem verniki dobili nekakšno zadoščenje za svojo večdesetletno preganjanje in drugorazrednost. Kajti demokracija ni v tem, da te drugi prepričujejo, da si enakopraven član družbe, v kateri živiš, ampak je demokracija v tem, da sam lahko to poveš. Spodobi se, da Cerkev kot tisočletna spremljevalka in oblikovalka slovenskega naroda dobi možnost, da to pove. Vem, da je bilo za vzpostavitev Radia Ognjišče potrebnih veliko žrtev. Vem, da za takim podvigom stoji najprej žrtev vseh kristjanov, ki so vztrajali v veri. Potem je tu žrtev vseh, ki so pomagali pri snovanju Radia Ognjišče. Ne morem vseh naštetih, niti jih ne poznam in tudi se mi zdi, da bi bil seznam precej dolg. Nikakor pa ne morem mimo imena direktorja Radia Ognjišče msgr. Franceta Boleta, ki je dal pobudo za radio in pri njej vztrajal v ugodnih in neugodnih okoliščinah. Njemu in vsem njegovim sodelavcem ključem: iskren Bog plačaj za vaš trud. Blagoslov je vesel dogodek, ker z delovanjem cerkvene radijske postaje izpolnjujemo priporočila Cerkve, zlasti papeža, ki vedno poudarja, naj krajevne Cerkev, poleg tega, da sodelujejo na državnih in privatnih radijskih postajah, vzpostavljajo tudi lastne.

Predvsem pa je današnji blagoslov odgovoren dogodek. Blagoslov prvega cerkvenega radijskega studia je šele začetek. Sedaj se

trdo delo nadaljuje. Morda bo to delo še trše, saj bo velikokrat tako malo vidno. Velikokrat ne bo deležno priznanj in pohval. Morda bo naletelo celo na nasprotovanje in kritiko. Dragi radijski uredniki, uslužbenci in sodelavci: vztrajajte tudi v takih trenutkih. Jezus v evangelijskem odlomku, ki smo ga prebrali, naroča učencem vseh časov, naj oznanjajo evangelij. Na koncu pa evangelist dodaja, da je bil Gospod vedno z apostoli, s prvimi oznanjevalci Jezusovega nauka. Tudi vi si prizadevajte, da boste oznanjali Kristusov evangelij in bodite prepričani, da bo tudi z vami vedno Gospod, ko si boste prizadevali za resnico, dobroto, spoštovanje in vrednotenje človeškega življenja od spočetja do smrti, ko se boste upirali krivici in nepravilnostim.

Pa tudi vi se trudite, da boste vedno in tesno povezani s Kristusom in njegovo Cerkvijo. Saj to pomeni, da se boste vedno trudili, da boste dali od sebe vse, kar boste zmogli, in hkrati ponižno prosili za božji blagoslov. Izkušeni oznanjevalec Kristusovega evangelija sv. Pavel – nekateri pravijo, da bi v svoji vnemi za širjenje evangelija danes gotovo ustanovil radio ali TV – je svojega učenca rotil, naj vztraja pri oznanjevanju evangelija pa naj bodo okoliščine ugodne ali neugodne, naj nikoli ne izda Resnice, ki je Kristus.

To je tudi moja iskrena želja in voščilo ob blagoslovitvi radijskega studia. Bodite povezani s Kristusom in on bo z vami deloval in potrjeval vašo besedo (prim. Mr 16,20) ter vam stal ob strani v vaših naporih.

Kisovec

10. obletnica Marijinega svetišča

Mnogi so bili deležni toplote, ki jo je prinašal premog iz Kisovca, rudarskega kraja pri Zagorju ob Savi. V sami vasi pa je izkopavanje »črnega zlata« povzročalo velike vrzeli pod zemljo in vplivalo na nestabilnost tal. Sedaj je rudnik zaprt enim v srečo, drugim v nesrečo. Posledice v tleh so ostale. Najbolj so jih občutili močni temelji cerkve svete Marjete na Lokah pri Kisovcu, ki se je zaradi rudarjenja zrušila. To ni bila župnijska cerkev, temveč zagorska podružnica. V njej je bila od leta 1929 redna božja služba. Najprej jo je opravljal ekspozit Vital Vodusek, za njim pa Valentin Benedik. Oba sta že pokojna. Ko se

je omenjena cerkev zrušila, je v njej prenehalo maševanje, zaradi česar je nastala velika duhovna škoda, ki še danes ni popravljena. Ljudje so bili brez maše do 1962 leta, ko je tedanji zagorski župnik Anton Smerkolj uredil kapelico v župnišču in vanjo postavil kip fatimske Matere božje, Marijino brezmadežno Srce. Ta kip, ki se danes nahaja v novi cerkvi, je leta 1960 izdelal portugalski kipar Guilherme Ferreira Thedim iz cedrovega debla. Prvi tak kip je ta umetnik izdelal po opisu sestre Lucije, edine še živeče fatimske vidkinje. Odkupila ga je ameriška Slovenka, ki ga je prek Lurda odpeljala v Rim, kjer ga je blagoslovil papež Janez XXIII. med splošno avdienco. Ko je prišel v Slovenijo, je bil kip nekaj časa v škofijski kapeli v Ljubljani, od tam je romal po nekaterih župnijah ljubljanske in mariborske škofije. 1. aprila 1962 je bil ustoličen v kapeli kisovškega župnišča, ki jo je tega dne blagoslovil tedanji generalni vikar ljubljanske škofije dr. Jožef Pogačnik, kasnejši nadškof in metropolit. Župnik Smerkolj je tedaj začel tudi postopek za gradnjo nove cerkve, ki se je vlekel dolgih 26 let. Leta 1968 je bila ustanovljena nova župnija Kisovec. Za prvega žup. upravitelja je bil imenovan Viktor Pernuš. Naslednje leto je vodstvo župnije prevzel sedanjí župnik Jože Čampa. Sprejel je tudi težko nalogo pridobiti gradbeno dovoljenje za novo cerkev. Poseben problem je predstavljalo zaradi rudniških izkopov nestabilno zemljišče. Še hujše so bile ideološke ovire takoimenovanih rdečih revirjev. »Porodne bolečine« so prenehale leta 1981, ko se je rodilo gradbeno dovoljenje s strani zagorske občine.

Gradbena dela so stekla 14. januarja 1982 in so trajala dobra tri leta. 12. maja 1985 je novo zgrajeno cerkev posvetil ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar. S tem zapisom bi radi dali poseben poudarek desetletnemu jubileju te posvetitve. Nova stavba združuje pod isto streho bogoslužni, pastoralni in stanovanjski prostor. Z ene strani je cerkev vključena v krajino, za katero so značilni strmi hribi in ozke doline, z druge strani pa se odraža rudarska mentaliteta, ki zlasti oblikuje značaj delavca-rudarja. Zvonik ima podobo rudarskega dvigala. Notranjščino je oblikoval arhitekt Bregant, pri čemer je predvsem uporabljal les kot rudarsko značilnost.

Cerkev je skromna in preprosta. Izogibali smo se mrzlega betona. Glavni načrtovalec je bil inž. arh. Danilo Fürst iz Ljubljane. Cerkveni prostor se razteza v širino, ki jo je s

pomočjo sklopnih sten mogoče razdeliti na tri dele. Vse je usmerjeno proti oltarju. Svetlobne kupole z vrha ustvarjajo toplo, prijetno vzdušje. Poudarek sakralnosti dajejo barvasta okna – imitacija vitraža – s podobami križevega pota, delo pokojnega akademskega slikarja Franca Kopitarja iz Zagorja. Premični oltar iz masivnega lesa izraža težo rudarskega življenja. Naprava za zvonjenje obsega pet elektronsko memoriranih zvonov. Elektronske orgle sta nam kupili sosednji župniji Čemšenik in Šentgotard. V cerkvi je 150 sedežev, sprejme do 600 ljudi, kar zadošča za župnijo z 2400 prebivalci. Za posebne prilike raznih prireditev je cerkev možno preurediti v dvorano tako, da postane dolžina tisto, kar je običajno širina.

Cerkev Marijinega brezmadežnega srca ni samo župnijska, temveč tudi romarska, kar je zelo poudaril nadškof Alojzij Šuštar ob posvetitvi. Že od 1. aprila 1962, ko je prišel v Kisovec kip fatimske Matere božje, so vsakega trinajstega dne v mesecu romarski shodi, ki predstavljajo neke vrste posnemanje velikih fatimskih romanj. Pobožnost poteka vedno popoldne in traja dve uri. Udeležujejo se je tudi romarji iz sosednjih župnij. Ta romanja spominjajo na prvo srečanje treh fatimskih otrok, Lucije, Francke in Jacinte z Marijo 13. maja 1917 leta. Takrat so dobili naročilo naj vsakega trinajstega v mesecu prihajajo k Irijski dolini pri Fatimi. Ob jubileju imamo pred očmi žulje domačinov in podporo dobrotnikov od drugod. Brez teh številnih dobrih src ne bi imeli cerkve Marijinega srca. Jubilej nas spominja tudi vseh nasprotovanj in ovir pri gradnji, vendar je zmagala zavest, da tudi rudarski kraji potrebujejo cerkve, ki gradijo duhovno podobo ljudi. Iz cerkve sv. Marjete se je bilo treba seliti v staro župnišče in od tam v novo cerkev. Dobro se zavedamo, da stoji cerkev v bližini rudniških rovov, a upamo, da bodo temelji zdržali, da ne bo nobena selitev več potrebna in da bomo obhajali še nadaljnje jubileje.

Jože Čampa

*Vsa Gospodova dela so dobra in vse,
kar zapove, se zgodi ob svojem času.
(Sir 39,16)*

Dogodki v kartuziji Pleterje

Še mi je v spominu pesem »Ultima in mortis hora, Filium pro nobis ora (Ko bo zadnja ura bila, pridi k nam, Devica mila)«, ki so jo peli šentjernejski pevci 2. novembra 1991 na pogrebu nekdanjega pleterskega priorja p. Janeza Drolca v stari pleterski gotski cerkvi. Od tedaj pa do danes se je poleg pogreba p. Janeza Drolca zvrstilo še šest pogrebov pleterskih menihov.

Foto Zvone Pelko

Prvi za tem je 30. avgusta 1992 umrl **brat Vid-Gvido Perčič** (s krstnim imenom Jožef), rojen 20. marca 1920 v Lazišah, župnija Dobje, tedaj občina Jurklošter. Kot dijak je vstopil 1937 v Pleterje za brata, donacijo je opravil 1939, naslednje leto je bil vpoklican v jugoslovansko vojsko, iz katere se je vrnil na velikonočni ponedeljek 1941, ko je bila kartuzija Pleterje že pod nemško okupacijo. Leta 1943 je odšel v Italijo v samostan Farneta (pokrajina Lucca) in s tem se začel njegovo potovanje, ki je prav nenavadno za člana tako strogo kontemplativnega reda, kakor so kartuzijani, čeprav so prvi del njegovega potovanja povzročili vojni dogodki. V Farneto je prišel marca 1943, septembra pa je kraljevina Italija pod vladno maršala Badoglija kapitulirala. Farneto so okupirali Nemci, ki so v tem delu Italije ponovno vzpostavili Mussolinijev režim. V kartuziji Farneta je bilo tedaj 15 očetov (med njimi 1 Slovenec in kot novinec še škof iz Venezuele) in 19 bratov (od tega 4 Slovenci). V samostanu se je tudi

Foto Zvone Pelko

skrivalo okrog 50 Italijanov (med njimi sta bila dva judovskega rodu), ki so se bali, da bi jih Mussolinijevi fašisti in Hitlerjevi nacisti odpeljali v nemška koncentracijska taborišča. Kartuzijani so jih oblekli v redovne habitate, tudi ostrigli so jih in to stanje je trajalo več kot 6 mesecev. Anglo-ameriška armada je bila že blizu (nanjo so se skrivači zanašali), ko so 2. septembra 1944 nemški SS-ovci ponoči vdrli v samostan. Odpeljali so vse, skrivače in menihe, 6 očetov (med njimi priorja, prokuratorja, magistra novincev in škofa) ter 6 bratov so ustrelili, 10 bratov pa so odpeljali na delo v Nemčijo, med njimi je bil tudi br. Vid. Nastanili so jih v taborišču v Berlinu, odkoder so hodili delat v tovarno. V tovarni se je br. Vid prav dobro znašel, ker je kot Štajerec znal nemško in je lahko tolmačil še za druge sobrate. Ker so imeli dovoljen izhod iz taborišča (na delo), so se kmalu povezali z najbližjim župnikom. Ta je na te kartuzijanske brate opozoril papeškega nuncija, nadškofa Cesara Orseniga. Nuncij je ravno iskal kakšnega redovnega brata, ki bi znal nemško in italijansko in za te stvari je bil br. Vid prav primeren. Nuncij je na zunanjem ministrstvu dosegel izpustitev vseh 10 kartuzijanov iz taborišča, br. Vid in br. Jožef sta ostala v nuncijevi službi, ostalih 8 pa je nuncij poslal v Italijo. 2. februarja 1945 je br. Vid nastopil službo pri nunciju v skoraj razrušenem Berlinu. Ruska armada se je bližala, nunciatura se je selila v Eichstätt. Tam se je 20. aprila 1945 poslovil od nuncija, ki je nameraval v Švico, br. Vid in br. Jožef pa v Italijo, malo peš, malo z avtom, malo z vlakom: Ingolstadt – München – Garmisch – Innsbruck –

Brenner – Bolzano (Bozen) – Trento (Trent) – Feltre – Belluno. 24. aprila 1945 sta z br. Jožefom prispela v kartuzijo Vedana, kjer je čakal na konec vojne prior iz Pleterij p. dr. Josip Edgar Leopold, ki je bil po posredovanju iz Vatikana rešen smrtne kazni, ni pa se smel vrniti v Pleterje (glej Mohorjev koledar 1993, str. 95–98). Avgusta 1945 se je br. Vid končno vrnil v Farneto, čez mesec dni je bil prestavljen v Pavijo, naslednje leto pa v samostan Serra San Bruno v Kalabriji; tam je leta 1948 naredil prve obljube in 1951 slovesne obljube za konverza, 1957 je odšel v samostan Motta Grossa. Leta 1966 se je začelo njegovo bivanje v Franciji: najprej nekaj tednov v Veliki kartuziji (Grande Chartreuse), nato v kartuziji Mongères, 1967 v Nonnenque, 1969 Montrieux. Od leta 1978 do smrti je spet bival v kartuziji Pleterje. Kadar je pripovedoval o svojih vojnih doživljajih, je rekel, da je povsod našel Slovence, kjerkoli se je ustavil.

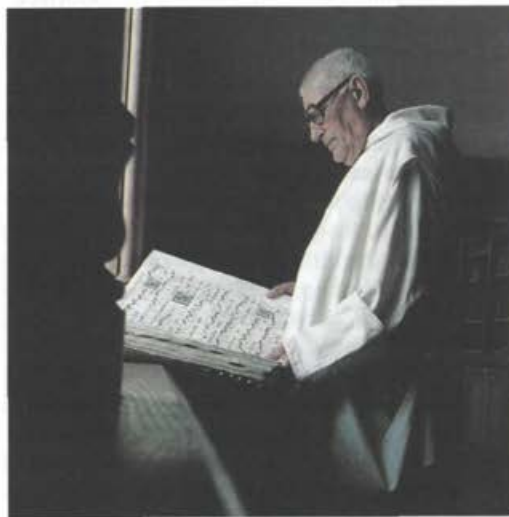

Foto Zvone Pelko

27. novembra 1992 je umrl najstarejši menih, **p. Tarzicij Geijer** (po krstu Jan). Rojen je bil 9. junija 1907 v Leidenu na Holandskem, leta 1928 je vstopil v kartuzijanski red v kartuziji Valsainte v Švici, tam opravil 1933 slovesne zaobljube in 1935 prejel mašniško posvečenje. V tem samostanu je opravljal posle koadjutorja in bibliotekarja. 1940 je prišel v Pleterje in še istega leta postal magister novincev. Naučil se je slovenščine in po aretaciji priorja Leopolda vodil samostan (1944 je bil tudi uradno imenovan za rektorja), po vrnitvi priorja Leopolda je bil 1945 najprej začasni prokurator (dokler ni te

funkcije prevzel p. Janez Drolc), leta 1946 je postal koadjutor. Leta 1947 so tuji patri začeli zapuščati Pleterje, sam je odšel v Italijo, najprej v samostan Calci (tam je bil magister), 1960 v Kalabrijo in 1964 v Vedano, 1977 se je vrnil v Pleterje in naslednje leto postal vikar. Ob boleznih priorja Drolca in njegovem zdravljenju v tujini je kot vikar spet vodil samostan. Bil je tipičen Holanec, odprtega značaja, ni se zmrdoval nad novostmi v Cerkvi, ki jih je prinesel II. vatikanski cerkveni zbor. Zaradi svojega značaja je imel zelo lep odnos do vseh svojih sobratov, pa tudi do drugih ljudi, s katerimi je prišel v stik. Slovel je kot spovednik in duhovni voditelj, še iz Vedane so hodili k njemu v Pleterje k spovedi.

Foto Zvone Pelko

19. januarja 1993 je umrl brat **Janez Evangelist Čretnik** (pri krstu Franc), rojen 11. oktobra 1907 v župniji Šmartno – Velenje. Najprej je bil brat pri trapistih v Rajhenburgu (tam je delal kot tesar in sadjar), leta 1946 pa je stopil v Pleterje in 1948 opravil donacijo. V kartuziji je opravljal različna opravila, najbolj pa je ostal v spominu vsem obiskovalcem samostana kot tisti menih mogočne postave, ki je kuhal slivovko, brinjevec in sadjevec. Dokler so še po samostanu hodile (moške) ekskurzije, je bil obhod po samostanu urejen tako, da so se obiskovalci obvezno ustavili pri br. Janezu v njegovi »kuhinji« in tam je marsikateri obiskovalec poskusil šilce žgane pijače, kakršno je pač br. Janez tisti dan pripravljval. Rad je tudi opravljal službo bralca.

Foto Zvone Pelko

1. novembra 1993 je umrl samostanski prokurator, **pater Ciril Zver** (po krstu Štefan), rojen 18. novembra 1919 v Odrancih v Prekmurju. Gimnazijo je obiskoval v Murski Soboti kot gojenec Martinišča, v 7. razredu je dobil v roke knjigo priorja dr. Josipa E. Leopolda: Kartuzijani in kartuzija Pleterje. Odločil se je, da tudi sam vstopi v ta samostan še pred maturo (1940), tako da je maturiral v Ljubljani, tam mu je škof dr. Gregorij Rožman tudi v letih 1943 in 1944 podelil tonzuro in nižje redove. Noviciat je v kartuziji preživel v najbolj burnih časih II. svetovne vojne: obiski partizanov, italijanske preiskave in iskanje skritih partizanov (ki so se dejansko skrivali, pa jih niso našli), nastanitev Legije smrti v samostanu, partizanski napad na Pleterje februarja 1943 itd. Slovesne obljube je položil 15. avgusta 1945, po višje redove pa je leta 1946 moral v Maribor, ker v Ljubljani ni bilo škofa. Lavantinski škof dr. Ivan Jožef Tomažič mu je v dneh 17. in 18. avgusta podelil subdiakoniat in diakonat, 3. novembra 1946 pa mašniško posvečenje. Novo mašo je pel v Odrancih. Čas po njegovi novi maši je bil kritičen za samostan, tuji patri so kartuzijo zapuščali oz. tisti, ki bi se po vojni radi vrnili, se niso mogli. Samostan je moral shajati samo s slovenskimi in hrvaškimi patri. Hrvat je bil prior Leopold, od Slovencev pa sta bila novomašnika leta 1946, p. Janez Drolc je bil prokurator (1946–1967), p. Ciril pa v letih 1947–1957 magister novicev, pozneje pa subprokurator. Leta 1967 je p. Janez Drolc postal prior, p. Ciril pa prokurator, kar je ostal do smrti. Kot prokurator je bil oskrbnik samostana, torej tisti, ki ima

stike z zunanjim svetom, okoličani so rekli, da je samostanski »zunanji minister«. Težko je bilo naivnemu menihu, ki ponoči prepeva psalme, pogajati se z zvitimi trgovci. Veliko potov je bilo treba opraviti, na mnogo vrat potrkati. Ko je prišel v modo avtomobilizem, je bil. p. Ciril edini od menihov, ki se je naučil šofirati in potem je bil običajen prizor, da kartuzijski menih drvi v avtomobilu po cestah. Služba prokuratorja je p. Cirilu prinesla mnogo stikov z ljudmi različnih prepričanj. Pri svojih stikih je bil sicer nekoliko zadržan, vendar kljub temu dosti odprt, da si je pridobil mnogo prijateljev. Velikokrat je ekskurzije po samostanu kar sam vodil, posebno če so bili izletniki Prekmurci. Pogrebna maša ob njegovem slovesu je bila v stari gotski samostanski cerkvi ob veliki udeležbi pogrebcev, tudi njegovih Prekmurcev.

Foto Zvone Pelko

Dva dni po pogrebu p. Cirila, 6. novembra 1993, je umrl **pater Wolfgang Kogler** (pri krstu Jožef), znan predvsem kot kipar. Rojen je bil 2. februarja 1912 v Avstriji (torej še v času habsburške monarhije) v zgornještajerskem kraju Eisenerz, kjer kopljejo železovo rudo na zunanjem kopu (ne v rovih). Izhajal je iz številne družine, sestra je bila redovnica. V času gimnazijskega študija je bival v raznih samostanskih internatih (pri benediktincih in jezuitih), dokler ni končno v Innsbrucku na Tirolskem vstopil v samostan servitov. V Innsbrucku je študiral na znameniti teološki fakulteti in tam 25. julija 1935 prejel mašniško posvečenje. Toda že dober mesec za tem, 27. avgusta 1935, je vstopil v kartuzijo Pleterje in tu 8. decembra 1939 položil slovesne obljube. Leta 1940 je začel opravljati posle pomočnika zakristana in preživel vojne dogodke v kartuziji, dokler ni bil aprila 1944 vpoklican v vojsko kot nemški državljani. Da bi se temu vpoklicu izognil, je

Foto Ančka Tomšič

prosil graško-sekavskega škofa dr. Ferdinanda Pawlikowskega za namestitev v domači škofiji. Škof ga je namestil za dušnega pastirja v domačem kraju. Po končani vojni bi se bil rad vrnil v Pleterje, toda od tam so vsi tuji patri odhajali, zato je v letih 1947–1963 prebival v kartuziji Hain pri Düsseldorfu, kjer je bil magister bratov. Šele leta 1963 se je lahko vrnil v Pleterje. Tukaj je bil v letih 1964–1967 vikar, nato zakristan, 1976–1980 magister novincev, od 1985 pa spet zakristan. Že ob svojem prvem bivanju v kartuziji Pleterje je začel po malem slikati in se tudi nekoliko ukvarjati s kiparstvom, kakor je bilo nekdanj v navadi okoli njegovega domačega kraja in je še sedaj v deželi njegovega študija, na Tirolskem. Iz gline je začel oblikovati like. Ko se je vrnil v Pleterje, je po letu 1970 še povečal to svojo dejavnost in samostansko vodstvo mu je pri njegovem opraviilu šlo vsestransko na roko. Začele so nastajati njegove značilne jaslice in njegovi križi z značilnimi trpečimi Kristusi. Naročil za njegove izdelke je bilo vedno več, tako da je od božiča do velike noči izdeloval križe in križeve pote, od velike noči do božiča pa jaslice. Nisem umetnostni strokovnjak, zato ne morem njegovega dela presojati s tega vidika, vem samo, da so ljudje radi naročali

njegove izdelke in da so njegove jaslice v marsikatero cerkev in družino prinesle veselje. Sicer redkobeseden mož je bil zaverovan v svoj svet in svoje Habsburžane ter ves predan svojemu kiparskemu delu. Njegov pogreb je bil skromen, samo v krogu samostanske družine. Ko bi bil iz vsake cerkve, za katero je pokojni p. Wolfgang naredil jaslice, križev pot ali križ, prišel samo en zastopnik in iz vsake družine, kjer imajo njegove jaslice ali križ, samo po en član, kako dolg pogrebni sprevod bi to bil. Razstava jaslic v Ljubljani v adventu 1993 je bila posvečena njegovemu spominu.

Foto Zvone Pelko

9. junija 1994 je umrl brat Karel Žemljčič (pri krstu Jakob), rojen 10. julija 1916 v Petanjcih, župnija Tišina v Prekmurju. Kot 20-letni kmečki sin je leta 1936 vstopil v Pleterje, od tu je 1937 moral k vojakom (služil je pri konjenici jugoslovanske kraljeve garde). Po vrnitvi je leta 1940 opravil donacijo, leta 1942 je odšel v italijanski samostan Farneto. Ni znal italijansko, pa so mu naložili negovanje težkega bolnika; tako se je začela njegova bolničarska kariera. Vse to je pretrgal vdor SS-ovcev v samostan 2. septembra 1944 in odvedba v Berlin na prisilno delo, kakor je že povedano pri br. Vidu. Ko je papeški nuncij dosegel izpustitev vseh deset kartuzijanskih bratov iz taborišča in sta br. Vid ter br. Jožef ostala v službi na nunciatu, je ostalih osem poslal nuncij v kartuzijo Pavia v Italiji (Farneta je bila pod angloameriško zasedbo). Če je poprej br. Vid tolmačil. pri Nemcih za vseh 10 bratov, je bil sedaj br.

Nova maša v kartuziji, 10. aprila 1994, od leve na desno: Tone Trpin, župnik in dekan v Šentjerneju; selezijanec Franci Jamnik iz Šentruperta; Tomaž Prelovšek, kaplan iz Šentjerneja; p. Janez Hollenstein, prior kartuzije; novomašnik p. Roman Skubic; Lojze Zaplotnik, župnik iz Sore; p. Štefan Kožuh, kapucin od Sv. Križa; Slavko Kimovec, župnik pri sv. Katarini.

Foto Zvone Pelko

Karel tisti, ki je tudi govoril nekoliko nemško. 17. februarja 1945 so zapustili taborišče in Berlin ter po raznih peripetijah prispeli na cilj. Po končani vojni je iz Pavije šel v Firenze, pa v Farneto in Vedano, tam je opravil 1972 prve in 1975 slovesne obljube za konverza. Še enkrat je šel v Farneto, potem pa se je 1979 vrnil v Pleterje. Tukaj je lahko uporabil svoje bolničarske izkušnje iz Italije, ko je prevzel bolničarsko mesto in znamenito lekarno, ki jo je do 1958 vodil br. Bernard Gregorec, tudi doma iz fare Tišina.

V kartuziji Pleterje je bilo zanj kot bolničarja dosti dela, negovati je bilo treba ostarele in bolne menihe, od starega priorja do ostarelih bratov. Vsak dan je moral zanje skrbeti, jim dajati injekcije in zdravila. Bolničarska praksa ga je naredila za enega najbolj uglednih bolničarjev v vsem kartuzijanskem redu. Pa še nekaj je treba povedati. Iz Italije je prinesel znanje latinščine in koralnega petja, kar pri samostanskih bratih ni v navadi. Zaradi tega se je nosil kot kak učen pater, njegova očala so ta vtis še povečevala. Ne samo, da je v vsem lahko sodeloval pri latinskem bogoslužju, kar drugi bratje ne

morejo, tudi slovenska berila je razločno in počasi bral. Ponosen je bil na vse, kar se je naučil v Italiji in to ga je ločevalo od ostalih bratov, ki so bili tudi nekateri v Italiji, pa se vsega tega niso naučili in navzeli.

Umril je zadet od srčne kapi, ob obisku pri svojem najstarejšem bolniku v samostanu. V kartuziji Pleterje ga bodo pogrešali, ker jim »je bil v nenadomestljivo oporo, saj je znal posredovati bogate izkušnje na človeški način njim, ki so mu bili zaupani«, tako so zapisali v nekrologu.

Vse te smrti in pogrebi ne pomenijo konca samostanskega življenja. Res pomenijo te smrti konec neke dobe, odhod generacij, ki so se začele že pred 2. svetovno vojno in so preživljale vse vojne in povojne dogodke. Toda tudi v samostanu teče življenje dalje. 8. decembra 1993 je slovenski novinec, **p. Roman Skubic**, položil slovesne zaobljube in 26. decembra prejel v kartuziji diakonat. 9. aprila 1994 je prav tako v kartuziji prejel mašniško posvečenje in naslednji dan, na belo nedeljo, opravil ob veliki udeležbi v stari gotski cerkvi novo mašo. Naslednje slovesne zaobljube je 24. junija 1994 opravil hrvaški novinec p.

Josip Subotičanec in je 3. julija prejel diakonat. Ko bo ta koledar v tisku, bo v kartuziji Pleterje v oktobru že druga nova maša v tem letu. V samostanu je še nekaj novincev, tako da kljub novim križem na samostanskem pokopališču ne bo preveč praznih sedežev v meniškem koru.

Miloš Rybář

Vrste menihov pri katuzijanih: Očetje (patri) imajo visoko izobrazbo in po noviciatu opravi kandidat zaobljube (prve in nato še slovesne) in po njih prejme mašniško posvečenje, kolikor ni bil mašnik že ob vstopu v red, kakor npr. p. Wolfgang. Bratje (fratri) opravljajo fizična dela in se delijo v dve skupini. Postulant (kandidat) preživi najprej določen čas v noviciatu, nato opravi donacijo (darovanje), pogodbo, da bo vse življenje služil v redu in postane donat. V tem stanju lahko ostane do smrti, lahko pa vstopi med konverze in preživi spet določen čas v noviciatu; ko ga konča, sledijo zaobljube (prve in nato slovesne).

Stare vzhodne nekatoliške cerkve

Med vzhodnimi krščanskimi cerkvami imajo posebno mesto stare vzhodne predkalcedonske cerkve, ki niso sprejele opredelitev efeškega (431) in kalcedonskega (451) vesoljnega cerkvenega zbora. To so tako imenovane nestorijanske in monofizitske cerkve.

V prvih krščanskih stoletjih je morala Cerkev opredeliti bistvene resnice svojega verovanja, posebej še o Sveti Trojici, in se tako zavarovati pred zmotami, ki so se že začele pojavljati v raznih cerkvenih skupnostih. Tako je v bogoslovnem jeziku jedrnat predstavila glavne verske resnice zlasti v obrazcu nicejsko-carigrajske veroizpovedi na nicejskem (325) in prvem carigrajskem (381) koncilu.

Na vesoljnem cerkvenem zboru v Efezu (431) so zbrani škofje zavrnili nauk carigrajskega patriarha Nestorija, ki je preveč poudarjal dvojnost v Kristusu, ki naj bi imel ne le dve naravi, božjo in človeško, temveč tudi dve osebi. Na koncilu v Kalcedonu (451) pa so vrhovni predstojniki Cerkve obsodili monofizitizem, pretiravanje v drugo smer, češ da naj bi imel Kristus ne le eno osebo, temveč tudi eno samo naravo (móne fysis), kar je učil zlasti carigrajski menih Eutyhes.

Nekatere krajevne cerkve, zlasti izven bizantinskega cesarstva, opredelitev teh dveh

vesoljnih cerkvenih zborov niso sprejele. Tako so začele hoditi svojo samostojno, od vesoljne cerkve ločeno pot razne nestorijanske in monofizitske cerkve. Nestorianizem je zjel zlasti cerkve v Perziji in Indiji, monofizitizem pa cerkve v Siriji in Egiptu, pa tudi v Indiji.

Razvoj teh cerkva je bil različen. Ponekod so se zelo utrdile in razširile svojo misijonsko dejavnost tudi v druge dežele, drugod so zaradi različnih vzrokov ostajale zaprte same vase in usihale, njihovi verniki pa so se pogosto zedinjevali tudi z drugimi cerkvami, zlasti še s katoliško Cerkvijo, ne da bi pri tem spreminjali svoje navade, značilnosti in svoj bogoslužni obred.

Nestorijancev je danes dokaj malo (okrog 150.000) in živijo predvsem v Iraku, Iranu in Indiji. Imenujejo se *asirska Cerkev* in pri bogoslužju ohranjajo kaldejski obred.

Mnogo številnejše pa so monofizitske cerkve, ki štejejo skupno okrog 30 milijonov vernikov. Zadnji čas (19. in 20. stoletje) se močno utrjuje *koptska Cerkev* v Egiptu. Večinoma jo sestavljajo potomci starih Egipčanov, ki se niso pogrčili. Cerkev (okrog 8 milijonov) vodi patriarh, ki ima sedež v Ka-iru, kjer deluje tudi teološka fakulteta – kot središče sodobne monofizitske teologije. Pri bogoslužju Cerkev uporablja aleksandrijski (koptski) obred v koptskem (starem egipčanskem) in arabskem jeziku.

Številčno najmočnejša je *etiopska Cerkev*, ki je že v 5. stoletju pod vplivom aleksandrijskega koptskega patriarhata sprejela monofizitizem in aleksandrijski obred, ki pa ga je prilagodila značaju naroda in ga lahko imenujemo kar etiopski obred. Cerkev, ki šteje okrog 16 milijonov vernikov, je bila dolga stoletja pod upravo koptske Cerkve in je šele v 20. stoletju dobila svojo avtonomijo (1948) in avtokefalnost – popolno samostojnost (1959) ter svojega patriarha (abuna).

Sirska monofizitska Cerkev ima le okrog 200.000 vernikov, ki so razkropljeni po Siriji, Iraku, Libanonu in Jordaniji. Bogoslužje opravljajo v antiohijskem obredu in sirskega jeziku. Sedež patriarhata je v Damasku. Po škofu Jakobu Baradai (6. st.) se imenujejo tudi jakobiti.

S sirske monofizitske Cerkvijo so povezani tudi *jakobiti v Indiji*, ki jih je nad poldrugi milijon. Tudi oni uporabljajo antiohijski ali zahodnosirski obred.

Armenska monofizitska Cerkev ima največ svojih vernikov v samostojni Armeniji (do

nedavna v Sovjetski zvezi), s sedežem v Ečmiadzinu, precej jih je v Libanonu, nekaj pa tudi v Turčiji, Izraelu in drugod po svetu (vseh Armencev je okrog 5 milijonov). Cerkve opravljata bogoslužje v svojem lastnem armenskem obredu (podoben bizantinskemu) in armenskem jeziku. Veliko Armencev se je zedinilo s katoliško Cerkvijo.

Stare vzhodne nekatoliške cerkve so v današnjem času na splošno precej odprte za ekumenski dialog, zlasti koptska cerkev. Verniki teh cerkva in še bolj njihovi predstojniki pa se zavedajo, da se morajo najprej zblížati s pravoslavnimi vzhodnimi cerkvami, ki so jim po nauku, obredih in navadah najbližje, prek njih in skupno z njimi pa nato z vesoljno Kristusovo Cerkvijo. Toda ta pot je še dolga in bo zahtevala veliko naporov, ekumenske širine, iskrenih pogovorov, molitve in dejanske ljubezni.

Stanko Janežič

Asiški ubožec

*Na vso moč vpijem h Gospodu,
na vso moč prosim Gospoda za milost.
Pred njim izlivam svojo tožbo,
pred njim sporočam svojo stisko.
Ko mi dih zastaja,
ti poznaš moje stezo.
Na poti, ki po njej hodim,
so mi skrivaj nastavili zanko.*

*Ozri se na desno in glej,
nikogar ni, ki bi se zmenil zame.
Ni več pribežališča zame,
nihče ne sprašuje po meni.*

*K tebi vpijem, o Gospod;
pravim: »Ti si moje zatočišče,
moj delež v deželi živih.«
Prisluhni mojemu vpitju,
ker sem silno beden.
Reši me pred preganjalci,
ker so močnejši od mene.
Izpelji me iz ječe,
da se bom zahvaljeval tvojemu imenu.
Pravični me bodo obdajali,
ker mi boš skazal dobroto. (Ps 142,1–8)*

Psalm 142 je molitev revežev. Bil je najljubša molitev sv. Frančiška. V njem lahko

Uličica v Assisiju

Foto Alenka Veber

začutimo življenje, ki ga je Frančišek živel – bilo je polno stisk, bede in revščine, a vsekoli je prosil Gospoda naj ga reši iz ječe, da se bo lahko zahvaljeval njegovemu imenu.

Assisi – mesto belega kamna. Kaj lahko danes pričakuješ od njega, kaj nam danes lahko da sv. Frančišek Asiški? Zakaj so mestne ulice vedno polne romarjev, zakaj se sploh odločajo za tišino asiških kamnov, kaj iščejo med stoletnimi nasadi oljk, le čemu neki hodijo dve uri daleč in iščejo samotarsko zavetje sredi gozda?

Frančišek se je rodil leta 1181 ali 1982 bogatim staršem Petru di Bernardoneju in materi Piki v Assisiju. Od matere se je naučil jezika trubadurjev in ga je uporabljal, kadar ga je obšel pesniški navdih, pred spreobrnjenjem in po njem. Frančišek, oblečen v bogata oblačila, je hotel biti vseh prvih: na pojedinah, prvi v pesniških tekmovanjih, prvi v prireditvah: hotel se je odlikovati v vojski in postati vitez. A kljub veseljaškemu življenju je bil nad vse vljuden, prijazen, zmeren v besedah, sovražil je prostaštvo, bil je zgleden v odnosu do žensk. Do revežev je bil vedno dober in darežljiv. Ko je hudo zbolel je v Spoletu zaslišal Gospodov glas, ki ga je klical v njegovo službo: »Vrni se domov.

Pročelje zgornje Frančiškove cerkve

Foto Alenka Veber

Tam boš zvedel, kaj moraš storiti.« Vrne se v Assisi, kjer pa ne najde več veselja v posvetnem življenju temveč v premišljevanju in molitvi: v samotnih asiških votlinah najde najprimernejše zavetišče.

Frančišek je bogata oblačila zamenjal za grobo tuniko in se opasal z vrvjo, kmalu so se mu pridružili drugi bratje. Leta 1212 na cvetno nedeljo ponoči sprejme Frančišek Klaro v Porciunkuli in jo obleče v spokorno obleko.

3. oktobra 1226 umre na goli zemlji v Porciunkuli. A njegovo delo živi naprej. Vedno bolj in bolj. Kraji, kjer je hodil in v temini votlin molil, še vedno govorijo. Njihova govorica je močna.

Nekoliko izven mesta stojita na pobočju griča cerkvice in samostan svetega Damijana. S svojimi rokami je popravil na pol podrto cerkvico. Cerkvica tudi nas vzpodbuja k zvestemu služenju Kristusu, edinemu Gospodu, za katerega se ni težko žrtvovati.

K cerkvici svetega Damijana se je pogosto vračal. Ko je bil že skoraj slep se je ustavil pri svetem Damijanu pri svojih ubožnih gospeh. Klara je dala zanj postaviti kolibo. Veselila se je, da mu bo v pomoč v bolezni in izčrpanosti. Pravijo, da je tedaj zapel Sončno pesem – Pesem stvarstva, veličasten slavo-

spev, v katerem drhti v vznemirjenosti vse stvarstvo, ves svet, ki še ni imel priložnosti slišati, kako je ljubljen, in to od človeka, ki je že dejansko razpadal na slami. Sončna pesem je najlepše sporočilo in oporoka svetu, ki jo je kdaj napisal kak človek. Izrekel jo je iz duše, ker je vse globoko doživel v sebi.

Danes nam lahko da ravno tisto, kar je ljudem svojega časa: Kristusov evangelij, Kristusovo pot. Frančiškovi kraji govorijo o ponižnosti, pokorščini, ubožtvu in smislu za molitve ter žrtev. Ne moremo sprejeti Frančiškove oblike življenja, ki je izraz njegove dobe, vendar lahko vedno znova in znova poglabljamo in oživljamo njegovega duha, ljubezen, vero in smisel za žrtve. Frančišek Asiški ni toliko ideal kot duh in oblika življenja. A duh in oblika življenja se izkazuje v praksi, ne v formuli, niti v ideji ali kakšnem idealu. In vse v sv. Frančišku nas kliče k ljudem: več nežnosti do revnih in več spoštovanja do narave, saj se vsa Frančiškova nežnost vidi v njegovem odnosu do ljudi. Vse ljudi imenuje brate in sestre. In pustil je, da so njega klicali **fratello** – mali, dragi brat. Hodil je v stanovanja gobavcev, videl njihove rane, jim dajal jesti in jih poljubljal. Njegova vera ga ne odtuja od sveta, niti sveta ne spreminja v dolino solz. Nasprotno, s svojo nežnostjo in

San Damiano

Foto Alenka Veber

skrbjo ga spreminja v dom bratskega srečanja, kjer ljudje niso »otroci potrebe, ampak so otroci veselja«.

Alenka Veber

Nosoa – Noetova barka na koncu sveta

»Deklica, rad bi ti napisal pismo!« in še preden sem se utegnila obrniti za glasom, me je že zalil njegov topel temnopolti smeh. Seveda, uspelo mu je, v resnici me je presenetil, saj je izrekel stavek v čisti slovenščini – kot še veliko stavkov kasneje. Tako sem spoznala Basila, enega od treh novomašnikov tisto poletje v farafanganski škofiji. Klepetala sva o mnogočem: o njegovem otroštvu in družini, iz katere izhaja, malgaški tradiciji in navadah, inkulturaciji ipd. Sedela sva pred slovesno okrašeno cerkvijo, ki sta jo pred slabim desetletjem zgradila slovenska misijonarja Rado Sušnik in Pedro Opeka.

Vangaindrano mi je bil domač, še preden me je pot pripeljala na ploščad – nogometne igrišče –, ki so ju obkrožale ambulanta, hiša za usmiljenke, staro in novo misijonsko poslopje ter cerkev. In seveda visoke palme. Še nekaj let nazaj skorajda ni izšla številka Katoških misijonov, ki ne bi prinašala novic iz tega majhnega mesteca. To je bil nekdanj slovenski misijon, nekaj dni po novi maši pa ga je zapustil zadnji Slovenec. Težko sem domela pomen tega preseljevanja, na dnu katerega se je zrcalil stavek: Oni naj rastejo, vi pa se morate manjšati. Preveč nostalgije po orumenelih listih starega misijonskega lista je velo v meni; po časih, ki so dišali po kvasu in znoju, danes pa mi je kljub slovesnosti zaudarjalo po zapuščenosti poslopij in nemara celo ščepcih nadutosti malgaškega naslednika.

Pa tudi Slovenci niso več sedli za skupno mizo. Občepeli so vsak zase med Francozi in domačimi ter skušali čim prej neopazno zapustiti slovesno kosilo. Včasih je bil to njihov dom, v katerega so se od daleč vračali po blatnih poteh; kjer jih je vedno zatekel brat s slovensko besedo, kakšna klobasa, predalček s pošto, podolgovata sobica z ležiščem – in kopalnica. Nekdaj so med seboj tudi oni pristneje živeli malgaško najsvetjše besedo FIHAVANANO (bratstvo, bratsko sožitje), danes raje vsak samuje na svojem koncu misijona. Pa vendar je duh fihavanane lebdel tisti dan na ploščadi med nemimi poslopji ter kot mana z nebes prihajal iz Basilovih ust: »Hvala vsem slovenskim duhovnikom; jaz, Basil, sem sad njihovega dela. Bog jim povrni in jih ohrani pri zdravju!« Sam mi je kasneje priznal, da je odraščal med slovenskimi misijonarji: prvega je 1968. leta srečal Franceta Buha; za bodočega duhovnika ga je dobrih pet let kasneje pripravljval Silvo Česnik; spominjal se je let z Janezom Puhanom in Stankom Cikanekom; Pedru Opeki je prvemu zaupal svoje želje po duhovniškem poklicu; v noviciatu je bil skupaj s Tonetom Kerinom... »Seveda, seveda,« se je zarežal, da so mu očala na nosu kar poskočila od veselja, ko jih je takole razdiral po slovensko.

Ljudje so prišli na posvetitev od blizu in daleč. Najoddaljenejši so krenili na pot celo teden dni prej. Srečevali smo jih, ko so se stopali z visoke planote Ranomene. Pral jih je dež in gnetlo blato; kadar pa je posijalo sonce, je udarila sopara, nažrta z molekulami sparjene vode, za katero je bilo zaman upati, da bo kdaj dokončno izpuhtela. V reki pred

Misijonarske Toyote so skoraj edino vozilo, ki ga je mogoče srečati po vaških cestah. Kjer pa jih prekrizajo reke, vozilo, tovor in ljudi popelje na drugi breg »bak« ali splav.

Foto Marjana Lavrič

mestecem so si nato oprali oblačila, premožnejši celo oblekli praznična in se namestili po hišah domačinov.

Spraševala sem se, kaj je globji vzrok teh odisejad: dogodek sam po sebi, veselje nad praznovanji ali želja po krščanskem občestvu? Tudi to je bila fihavanana! Solidarnost, medsebojna pomoč in ljubezen. Vsaka vas je pripravila svoj nastop v čast novomašnikom. Skupine so se vrstile druga za drugo pozno v noč, dokler jih niso premamile intimnejše strasti, utrujenost ali misel na ponovno vrnitev domov. Le redki so bili tisti srečneži, ki se jim je naslednje jutro uspelo zdrenjati na prtljažnik misijonarskih toyot, skorajda edinih vozil, ki jih je mogoče srečati po vaških cestah. Večina jih je iz Vangaindrana odpešala.

Jutro je napovedovalo vse kaj drugega kot neurje. Kot bi nam hotela močna zapeka nad nami preprečiti, da bi zložili vso prtljago na zadnji del toyote. Nato so nanj planili še vsi srečkoti iz Manambndra in se na moč začudili, ko sem se mednje povzpela še jaz. Pričakovali so namreč, da bom sedla spredaj, med belce, v kabino. Začeli so se privatiti, sikati drug na drugega in si skušali priboriti še kakšen kvadraten centimeter več. Za privilegirance sta bili na obeh straneh ograje nameščeni leseni deski, ki sta služili za klopi, ostali pa so se nagnetli kar po dnu. Kdor bi skušal v tej zmešnjavi odvozljati vse njihove ude in ugotoviti njihovo pripadnost, bi zaman izgubljal čas. Končno smo zavili s ploščadi na glavno cesto, ki je peljala skozi Vangaindrano. Za nami se je usula reka pešcev, med katerimi je vsak zase upal, da se bo prav njemu zgodil čudež in se bo znašel med onimi na vozilu, ki so kričali na reko pod seboj, se režali, zbadali in kvantali. Tone je pospešil hitrost, da nas je prek številnih jam kar pri-

vzdigovalo proti ceradi nad glavami in trenutek za tem spet kruto pribijalo na trda tla. Hitro so opazili mojo neukost in za potnike sem postajala vse bolj zanimiva. Debeluška, ki je bila med vsemi najglasnejša, je zapičila prst vame in nagajivo popevala: »Vazaha, vazaha, vazaha!« Ostali so ji prikimavali in, kot bi hoteli odgovarjati vodilnemu napevu, ponavljali za njo. Zelo dobro sem vedela, kaj pomeni ta beseda, čeprav skorajda ni bilo belca, ki ne bi še malce po svoje zaostрил ali omilil njenega pomena. Ta me je navdajal vse prej kot s prijetnimi občutji, toda soočenje je bilo v tej majhni škatli vžigalic zdaj neizbežno.

Besedo so Malgaši prvotno iznašli za belca, ki je prišel na njihov otok zato, da bi kradel, ubijal in pustošil. Bil je »vazaha«, tujec v najslabšem pomenu besede. Tudi danes je zanje belec še vedno tujec, ki seveda nima več kajnovske duše, a tudi ne prijateljske, dokler se sami ne prepričajo o nasprotnem.

Ogledovali so si mojo prtljago pa spet mene in me obirali do kosti. Bila sem v manjšini. Bila sem nemočna v bolečem pozibavanju. Bila sem nema zaradi babilonske zmešnjave. Tu je vsa navlaka socialnih funkcij odpadla kot omet z zanemarjene fasade. Reševal me je le nasmeh, ki jim je skušal dati slutiti vrelce moje duše.

Deklica ob mojih nogah je nenadoma zastokala, in še preden sem se uspela odzvati, sta jo že možaka na ograji krepko potisnila prek nje, da je med negotovanjem ostalih izbruhala na drvečo cesto »sklompano« godljo iz želodca. In že se je blede kot bela kava spet gugala ob mojih nogah. Prijela sem jo za glavo in jo skušala kar najbolj oblaziniti v svojem naročju ter tako ublažiti tresenje njenega telesa. Kar završalo je med potniki: »Zaza, zaza!« (Otrok, otrok!) Presenetila jih je moja materinska zavzetost za deklico. Nežno sem jo gladila po laseh in odvrnila v prtljažnik: »Marjana ny anarako!« (»Ime mi je Marjana!«) Potihnilo so in bolščali v naju. Vsak v sebi je bil svoj boj med »vazahajem« in Marjano. Deklica pa se je še bolj stisnila k meni in me hvaležno pogledovala. Kot so mi povedali kasneje, nikogaršnja sirota.

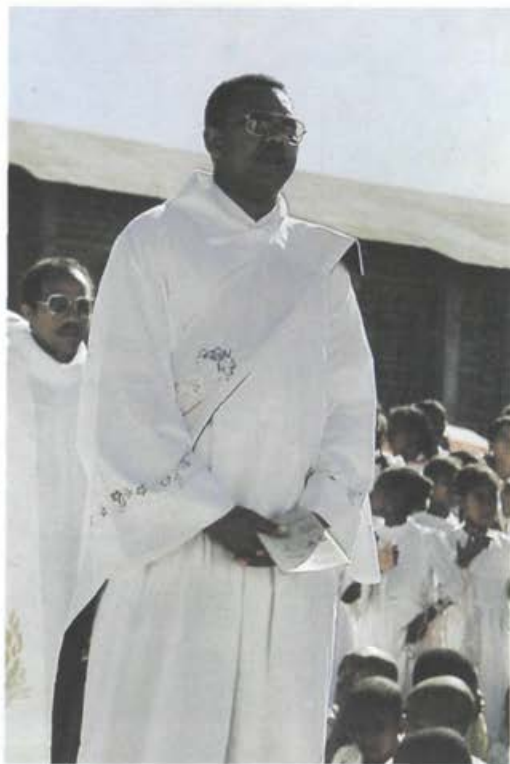
Nebo nad nami je postajalo vse bolj podobno umazanemu stepenemu snegu, ki se je razlezel po modri podlagi. Nenadoma se je vozilo ustavilo in živobarvne vžigalice so se usule iz škatlice, tudi sama z deklico. Prispeli smo do mogočne reke, ki jo je bilo treba prečkati s splavom. Toda nič ni kazalo, da nam bo podvig uspel. Možaki na splavu so

zmajevali z glavo, kazali na razburkano gladino reke ter stepeni sneg na nebu. Čez dobro uro in pol smo zato krenili v vsaj toliko oddaljeno Matango, kjer naj bi prenočili, ter pustili za seboj svoje sopotnike, ki so razposajeni mahali v slovo.

Ulilo se je in veter je sikal skozi poplesavajočo cerado. Zeblo me je do kosti in primankovala mi je topla gneča teles. Mahala sem mimoidočim, ki so se čudili »vazahajki« na prtljažniku. Papirnata Matanga in njeni prebivalci Antešaki, ki sem jih spoznavala iz slikovitih anekdot Janka Slabeta, so dobivali vse bolj realno podobo, pa čeprav nas je obkrožal mrak. »Ne pozabi na dvorano, pa slike na zadnji strani in maketo cerkve v Nosoi,« mi je še naročal, ko sem zapuščala njegovo bolniško sobo v malgaški prestolnici, kamor ga je zaradi izčrpanosti položila srčna kap.

V sami Matangi nas je pričakala že trda tema. Kljub temu da nas Emil, Janez Krmelj in »njegove« sestre Brezmadežnega Marijinega srca, edine katoliške avtohtone skupnosti na Madagaskarju, niso pričakovali, nas je njihova hiša takoj objela. V kopalnici so se že kadila vedra vroče vode, ki so sprala vse blato z bolhami in ostalo umazanijo s telesa, žimnice so bile odete v sveže rjuhe in iz kuhinje je slastno zadišalo. Po večerji smo pripravili malgaško-slovenski večer. S sestro prednico Bernadette na čelu, ki je skozi deževne kaplje na strehi udarjala ob velikanski boben, sta še drugi dve »maseri« (sestri) priplesali v obednico. S tenkočutno ubranostjo so prepevale stare malgaške napeve, ki so hrepneli po Bogu in Njegovi dobroti. Skupnost je ustanovil alzaški škof Jean Wolff 1955. leta predvsem zaradi očitkov med misijonarji, češ da Malgaši niso sposobni živeti svojega redovniškega življenja, zato so v belskih skupnostih zlasti ženske večinoma opravljale le najnižja dela. Sestre živijo med Malgaši po malgaško in tvorijo z njimi pristno krščansko skupnost. Klepetali smo še dolgo v noč in za sleherno kretnjo je ostajala očarljiva senca njihovega Duha... Iz njih me je nagovarjal Bog vseh ras in civilizacij.

Naslednje jutro so deževne kapljice v soncu napele barvasti oblok čez nebo. Danes gotovo ne bo težav z »bakom« (splavom), smo se glasno spodbujali. »Tonga soa!« (Dobrodošla!) so me klicali po imenu. Neki možki s toyote me je začuda ogovoril v angleščini, debeluška pa se me je navdušena nad snidenjem dotikala skozi smeh. Še mlada mati mi je zaupala svojega dojenčka, in ko

Novomašnik Basil na svoji posvetitvi Foto Marjana Lavrič

smo se na drugi strani reke spet vzpeli na zadnji del vozila, me je med spoštljivimi kretnjami že čakalo prazno mesto. Natanko tam kot dan poprej. Družčina je začela prepevati malgaške uspešnice. Pierre, možak s plitvo usedlino angleškega besedoslovja, je predlagal Glory, glory Aleluyah! In že smo se drli čez ropot motorja, špricanje globokih luž od davišnjega neruja, da se nam blatne srage polzele po hrbtih.

Zapéljali smo med prve hiške Manambondra. Potniki so stegovali vratove in pogledovali za domačimi. Tone je, kot se spodobi za sina, ki se po dolgem času vrne domov, potrotil na dvorišču pred cerkvico. Od vsepovsod so se usuli ljudje. Z vsakim si je segel v roke in se pozdravil. »Tonga soa, Mompera! Tonga soa, Mompera!« Pogrešali so ga. Za spoved. Pogovor. Nasvet. Tolažbo... Posedli so po verandi njegove hiške in paberkovali. Iz njih je vela povezanost, ki se ne splete kar tako. To je bila resnična fihavanana med črnim in belim človekom. Misijonarjem, ki ni prišel na ta konec sveta, zato da bi evangeliziral. Prišel pa je z vso globino svoje duše živeti mednje. Po Evangeliju. Učiti se in pričevati. In sledili so mu in ga učili. On pa je

»Masera« (sestra) Lydie, pripadnica edine katoliške avtohtone skupnosti na Madagaskarju – sester Brezmadežnega Marijinega srca.

Foto Marjana Lavrič

razprostriral plašč Božje ljubezni nad njimi. Nad svojim in njihovim domom.

Pierre je predlagal sprehod po vasi: med kolibami, privzdignjenimi od tal zaradi vlage in golazni, in kaščami za riž, ki so bile zakoličene še višje zaradi »požrešnejših« od človeka, podgan. Tu in tam je za nami zakričal znanec s potovanja v pozdrav. Na koncu vasi so štrleli v nebo nekakšni okrašeni leseni stebri, še najbolj podobni evropskim nagrobnikom. Menda je prvega postavil oče, ki ni mogel preboleti smrti svoje deklice. Vračal se je na konec vasi in čakal, da se bo vrnila. Deklice pa ni in bilo. Zato ji je postavil spomenik, ki ga je spominjal nanjo. Toda domačini svojih pokojnih ne pokopavajo tu, pač pa v plemenske grobnice, ki so ponavadi skrite globoko v gozdu in so »fady« (tabu), zato o njih kroži nešteto zgodb. Največja kazen, celo prekletstvo, se zgrne nad Malgaša, če mu pleme prepove pokop v grobnico. To se zgodi največkrat zaradi kršenja pravil redovne skupnosti, npr. kdor jo brez soglasja večine zapusti ali pa se zavestno odreče potomstvu tako kot kandidati za duhovniške in redovniške poklice. Odpoved temu zadnjemu počitku je zanje največji križ, ko stopajo po poti

Evangelija. Zato imajo malgaški kleriki svoje grobnice, v katere pokopavajo sobrate in sestre.

»Pridite, pokazal vam bom »vazahaja«,« je Pierre ponudil naslednjo znamenitost vasi na ogled. Sprva sem bila prepričana, da gre za nesporazum. Toda ko sem skozi odprta vrata ugledala rusobradega možica, čisto tapravega belca, za mizico sklonjenega nad papirji, me je pograbila prava panika. Prav bedasto – kot da tu v teh razmerah ne bi znala spoštovati intimnosti domovanja – sem planila predenj in začela gofljati »železne« belske fraze. Toda Philip je bil zmeden še bolj. Zdelo se je, da je pozabil svojo malgaško materinščino, tako je vmes kotalil malgaške izraze. Končno sem se mu le opravičila in ga povabila na kozarec vina pod večer. Človek bi pomislil, da se nemara razveseliš bližnjika v tem tujem temnopoltem svetu. Toda bolj ko spoznaváš tujino, bolj oddaljen ti postaja bližnjik po rasi in kulturi. In na koncu več ne veš, pred kom bežiš...

Philip je govoril ves večer malgaško. V Manambondro je prišel pred letom in pol, da bi kot antropolog raziskoval življenje Ante-

Na koncu vasi so štrleli v nebo nekakšni okrašeni leseni stebri...

Foto Marjana Lavrič

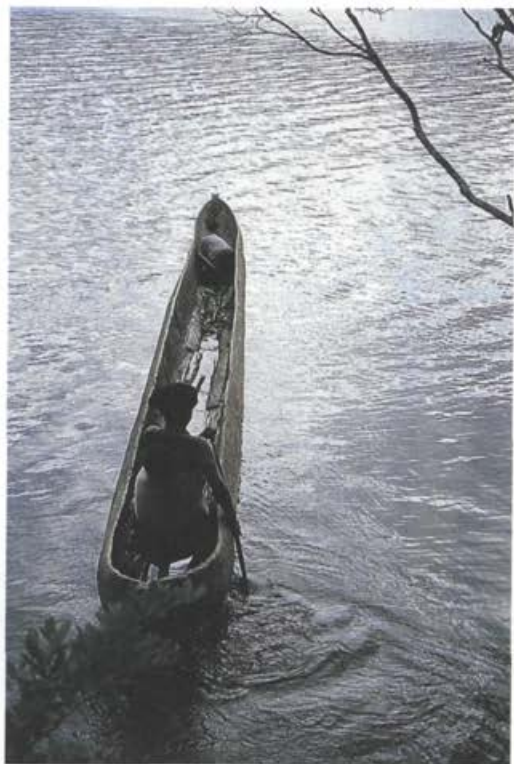
šakov. Najel je hiško z vrtom, nekaj grmov kave in riževo polje ter se začel učiti malgaščine. Drug čez drugega smo glasno razpravljali o nemoči znanosti nad življenjem. Tone-tova kuharica pa se je v kotu sobe skrivnostno nasmihala in molčala.

Turneja pravijo slovenski misijonarji na Madagaskarju večdnevnim obhodom podružnic na misijonu. Naša turneja pa je bila le enodnevni skok v 10 kilometrov oddaljeno vasico Nosuo. Sprva smo prečkali široko reko za vasjo. Lakane, podolgovati leseni čolni, podobni kanujem, so najpogostejše malgaško plovilo. Nato smo peščili mimo številnih riževih polj. Nekatera so globoko v vodo teptala goveda, na drugih so že poganjala sveža zelena telesa, tretja so spet segala do kolen.

Z mimoidočimi smo si prijazno odzdravljali. Vsi – od blizu in daleč, katoliki, protestanti ali »animisti« – poznajo Mompero (očeta, misijonarja). »Kam jo mahate?« so nas spraševali, »in belke – od kod prihajajo?« Laiški misijonarki, Ana in Polona, ter jaz smo bile zanimivost zase. V teh krajih so belke prava redkost, zato tudi ni bilo odveč previdno Tonetovo opozorilo, da nas v Nosoi nemara sploh ne bodo hoteli sprejeti. Otroci npr. bi se nas utegnili zelo bati. Od vasi sta nas ločila le še ovinek, dva. Veselila sem se vasice ob majhni vzpetini in njenih prebivalcev kot letalske vozovnice, ki me je pripeljala sem.

Izziv. Vsak stisk roke, vsako srečanje, stopinja v neznano je bil zame izziv. In vsak njihov dar – pogled, kretnja, beseda – je bil zabeležen za vedno. Nikoli ne bo nehal biti. Nikoli. Ker je veliko več od zgolj radovednosti, avanture, iskanja ali bega. Ker je delček neizmernega poslanstva. Zgolj prevodnik, katerega aparat je duša. Ta neulovljiva substanca Duha! Nemiljivo počelo, ki mi vedno znova narekuje svoj blagodejni diktat.

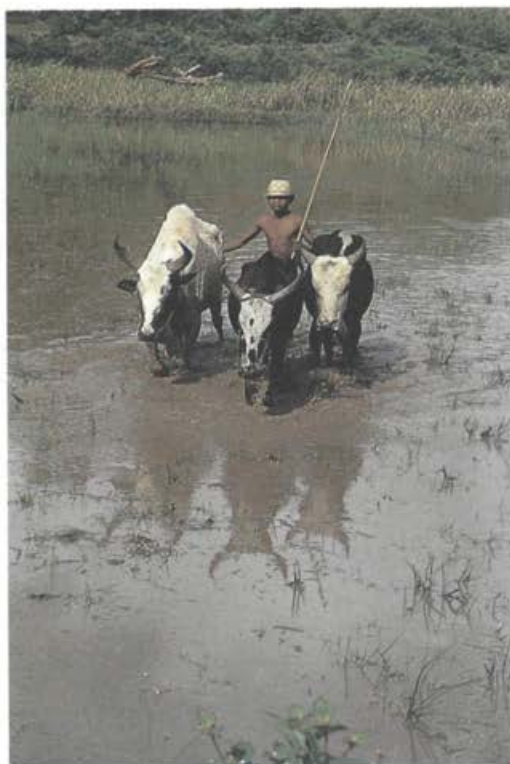
Bili smo podobni velikanski ribi, prepreneni z ribiško mrežo, ki jo otroci navdušeno skozi vrišč in trušč vlečejo skozi vas. Niso se nas bali, pa čeprav smo bile zanje odkritje. Ana in Polona sta tekali med njimi in jih ogovarjali. Pripeljali so nas pred kolibo Jeana Felixa, vaškega katehista. Pričakal nas je kar pred vrati, saj so mu sli, ki so nas na poti prehiteli, že poročali o naši odpravi do potankosti. Povabil nas je v notranjost svojega domovanja, in še preden smo se uspeli do dobra namestiti po slamnatih preprogah, so

»Lákane«, podolgovati leseni čolni, podobni kanujem, so najpogostejše malgaško plovilo. Foto Marjana Lavrič

ga do zadnjega kotička nagnetli otroci. Zanje smo bili kot bitja z drugega sveta, tako so bolščali v nas in komentirali sleherno kretnjo, marsikatero pa pospremili še z nič kaj prizanesljivim krohotom.

Med Malgaši je navada, da ima vedno prvo besedo gostitelj. Gostu nato preda besedo z izrecnim nagovorom. »Noge so utrujene, jezik pa nikoli tako, da ne bi zmogetl prijazne besede. Dobrodošli v Nosoi,« je začel Jean Felix. Malgaški jezik je prava poslastica za jezikoslovca, ki pa je brez poznavanja navad tako pogubna kot soline za čredo drobnice. Malgaška retorika izhaja iz govornega položaja in tak, kakršen je bil naš, je zahteval kulturo tiste vrste, pri kateri bi se lahko šolali diplomati iz belih hiš. Mompera jo je spretno dohajal. Po uvodnih predstavitvah je Jean Felix nadaljeval: »Slikala je govedo v riževih poljih, pa cimel in metulja (občinstvo je planilo v krohot, da se je koliba kar tresla). Kaj tam čez morje nimajo riževih polj?« je zanimalo gostitelja. »Ne,« je odvrnil Tone, »in narava tu je zanjo nekaj tako čudovitega, da jo želi pokazati tudi svoji »fokonoli« (vaški skupnosti).«

»Slikala je govedo na riževih poljih, pa cimet in metu-
lja...«
Foto Marjana Lavrič

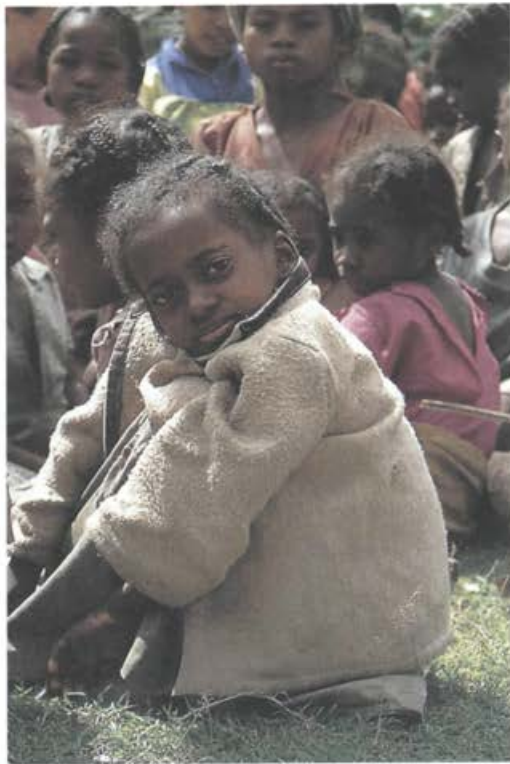
»Kaj tam pri njih ni tako lepa?« mu Tone-
tov odgovor še ni zadoščal. »In pripotovala je
tako daleč tudi zato, da bi obiskala Nosoo?«

»Prišla je, da bo doma pisala o vas,« je
pojasnil Tone.

»Pisalo bo v časopisu, da zidamo cer-
kev?« je bil očitno vznemirjen katehist. »Tudi
to?«

»Tudi to,« je odvrnil Tone. In Jeanu
Felixu se je od ganjenosti orosilo oko.

Povzpeli smo se na vrh grička in se znašli
na gradbišču. Nad Nosoo je zidak nad zida-
kom raslo podpalubje ladje, ki želi nekega
dne zapustiti pristanišče starih bogov in od-
pluti naproti novemu. Tistemu, ki odpušča in
je usmiljen. Rod sinov in hčera se je zoper-
stavil veri očetov. Vsako jutro, še preden
1500-glavo »fokonolo« dodobra prebudi dan,
mladi rod že daruje svojo mašo. »La mesa«
(maša) namreč pravijo prostovoljnemu delu:
nošnji peska, drv in kamnov na vzpetino.
Vsakdo želi postati »solastnik« te veličastne
zgradbe, ki ji je Janko Slabe nadel podobo
Noetove barke. Metafore, ki postaja resnič-
nost.

In vsak njihov dar – pogled, kretnja, beseda – je bil zabe-
ležen za vedno...
Foto Marjana Lavrič

Možaki so se skupaj s Tonetom sklanjali
nad načrte, merili zidovje in razpravljali. Po-
lona in Ana sta z otroki zbijali šale in jih učili
peti Alelujo. Otroci so bili hvaležni odjemal-
ci, ki so se prerivali med seboj, da bi bili
lahko čim bliže eksotičnim belkam. »Ostani
tu in nauči nas peti,« me je pocukalo za rokav
dekletce. Tudi to bi lahko bila svojevrstna
metafora, pa čeprav utegne spominjati na
»pocukrane« scene iz kakšnega »na-hoj-la-
dri« spacanega filma. Ker je tako odtujena
belskemu vsakdanu.

Vas nas je sprejela z vsemi častmi, med
katerimi tudi obed ni manjkal. Posedli smo
spet na tla katehistove hiške in se začeli skl-
njeti vsak s svojo žlico nad velikimi posoda-
mi riža. »Vary-vary«, riž, skuhan nad soparo,
je osnovna Malgaševa jed. Srečen je tisti, ki
ga lahko na dan zaužije »kapoko« (merico).
Veliko jih je, ki so zanjo opeharjeni. Če pa je
le-ta – tako kot je bila naša – zabeljena še s
kurjim golažem, pa je to prava pojedina.

»Madmaselli pa ni vajena jesti s tal,« je
smeje ugotavljal gostitelj. »Madmaselli« (go-
spodična) tudi ni bila vajena pojesti toliko
riža. Pa nič zato, saj so ga na moč zavzeto

Nosoa – Noetova barka

Foto Marjana Lavrič

popadli ostali domačini v kolibi. Kot slaščico: »ranupango«, skorjo riža, sprijeto ob dno posode in zalito z riževo vodo. Nato smo imeli vsak svoj govor. Zahvalili smo se drug drugemu. In Bogu. Bilo je pozno popoldne, ko smo zapuščali Nosoo. Otroci so nas spremljali nekaj ovinkov iz vasi, nato so se spet obrnili proti domu. Na naših hrbtih pa so se še dolgo ustavljali njihovi glasovi. Pesmi, katere vsebine še niso razumeli. Nemara jo nekoč bodo. Vsaj tisti, ki bodo vstopili v Noetovo barko.

Ko sem pod noč urejala vozičke svojih misli v kompozicijo iztekajočega se dne, me je obšlo spoznanje o doživetju. Ničesar mu ni bilo mogoče odvzeti ne ničesar dodati. Zgodil se je v Nosoi, vasi na koncu sveta. V vsej svoji realnosti tako nerealen. Toda prisluhnila sem mu, ga otipala in videla. In še vedno je lebdel skozi hropenje Mompere v sosednji hiški, ljubljenje dveh bitij v bližini, oddaljen otroški jok, ples podgan nad menoj... In olajšano sem zdrsnila v spanec: tistega dne se je nekdo globoko sklonil k meni.

Marjana Lavrič

»Prišla je, da bo doma pisala o vas...«

Modrost

Zoisova zvončnica

Foto Jože Mihelič

Triglavski narodni park

Kaj je narodni park? Na to prav preprosto vprašanje bomo dobili zelo različne odgovore. Gre za posebno vrednotenje prvobitne, nepokvarjene narave. Večina ljudi si pravilno predstavlja, da je narodni park kot svetišče, v katerem nas lepota in tišina napolnjujeta z novo energijo. Nedotaknjena narava je neprecenljiv zaklad. Vsak zaklad pa je potrebno zavarovati in varovati. Ker je zavarovano bogastvo last vsega naroda, nosi ime narodni park.

Naravo in krajino varujemo na več načinov. Ohranitev prvobitnosti, kar je še ostalo daleč stran od naselij in obdelanih površin, zahteva stroge varstvene ukrepe; spet drugačno je varovanje in nega kulturne krajine ter kvalitet poseljenega in obdelanega prostora.

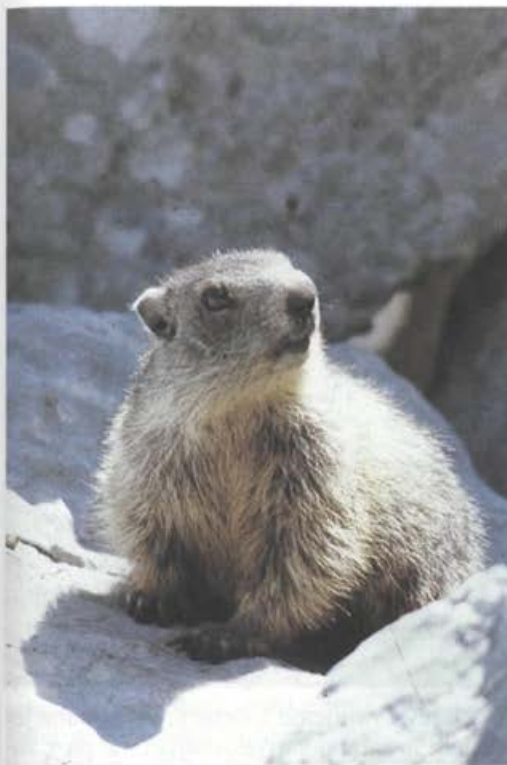
Mednarodna zveza za varstvo narave – IUCN – in UNESCO sta sprejela predpise in standarde za zavarovana območja. Ta so razdeljena po tako imenovanih varstvenih kategorijah. Mednarodno priznani statut narodnega parka imajo lahko le območja, na katerih varstveni režim ustreza II. kategoriji IUCN.

Namen narodnih parkov po vsem svetu je varovanje narave, zato so predpisani stan-

dardi zelo strogi: ni dovoljeno spreminjanje naravne podobe in prepovedana je izraba naravnih dobrin (lov, ribolov, vodarstvo, gozdarstvo). Izjemne naravne lepote in nepokvarjena narava vsenarodnega in mednarodnega pomena so temelj za varstvo enega ali več zaokroženih ekosistemov. Z izločitvijo človekovih posegov v skrivnostni sistem naravnega ravnotežja je dana možnost, da narava živi in se ureja po svojih zakonih, ljudem pa, da v zavarovanem prostoru naravo spoznavajo, jo raziskujejo in se iz nje učijo, jo doživljajo in se v njej sprostitjo; peš in spoštljivo, brez hrupnih dejavnosti.

Status krajinskega ali naravnega parka (razlika od narodnega!) imajo območja, katerih varstvo ustreza V. kategoriji IUCN. To so območja kulturne krajine, ki jo je v tisočletjih sooblikoval človek. Sem spada vse, kar sestavlja značilne krajinske podobe, s katerimi se dežele in narodi med seboj razlikujejo, saj so najbolj otipljivo ogledalo njihove kulture, razvitosti, tradicije in odnosa do zemlje in narave. Varstvo takih območij (V. kategorija IUCN) pomeni pomoč pri ohranjanju ekoloških in estetskih vrednot kulturne krajine ter podporo ljudem, ki v taki krajini živijo, jo negujejo in vzdržujejo.

Obseg Triglavskega narodnega parka ne omogoča enotnega varstva. Zato je naš park

Svizec

Foto Marko Pogačnik

razdeljen na osrednje in robno območje. V osrednjem in robnem območju skušamo varstveni režim postopno prilagajati mednarodnim standardom za II. kat. IUCN, robno območje pa večidel že ustreza predpisom za V. kat. IUCN. Robni del je hkrati kot predprostor k zavarovani prvobitnosti, kot nekakšen tampon med nezavarovanim in strogo varovanim prostorom.

Nepoznavanje in nerazumevanje smisla in ciljev narodnega parka spodbuja očitke, češ da je narobe, da je v parku zavarovana narava, človek pa ne. To pa nikakor ni res. Človek je neodtujljivi del narave. Del, ne pa njem absolutni gospodar in izkoriščevalec. Varovati nedotaknjena območja pomeni, da varujemo nekaj, česar doslej človek ni spreminjal, in da varujemo zato, da tudi v prihodnje ne bo spreminjal ali izkoriščal.

Ne gre za varovanje človeka pred naravo, temveč za varovanje narave in človeka pred nasiljem tehnike in brezobzirnega koristiljubja.

Ustanovitev narodnega parka in možnost naravnega razvoja brez posegov po naravnih dobrinah zahteva visoko stopnjo razvitosti, zrelosti in kulture naroda in države. Triglavski narodni park spada med najstarejše parke

v Evropi. Kratka kronika postopnega nastajanja:

1908 – prvi, žal neuresničeni predlog prof. Albina Belarja za »Naravovarstveni park nad Komarčo«

1920 – Spomenica odseka za varstvo prirode in prirodnih znamenitosti pokrajinski vladi za Slovenijo (20. januarja 1920) s predlogom za ustanovitev »alpskega parka v Dolini sedmih jezer«

1924 – »Alpski varstveni park« v Dolini Triglavskih jezer; dvajsetletno zakupno pogodbo so sklenili Odsek za varstvo prirode Muzejskega društva v Ljubljani, Slovensko planinsko društvo in Uprava gozdov v imenu Verskega zaklada

1926 – prva uporaba imena Triglavski narodni park (prof. Jesenko) namesto alpskega varstvenega parka

1961 – Odlok o razglasitvi Doline Triglavskih jezer za Triglavski narodni park; velikost 2000 ha

1981 – Zakon o Triglavskem narodnem parku, 84.805 ha, sprejet v takratni slovenski skupščini; za narodni park je razglašen celotni osrednji del Julijskih Alp.

Peričnik, Vrata

Foto Janez Bizjak

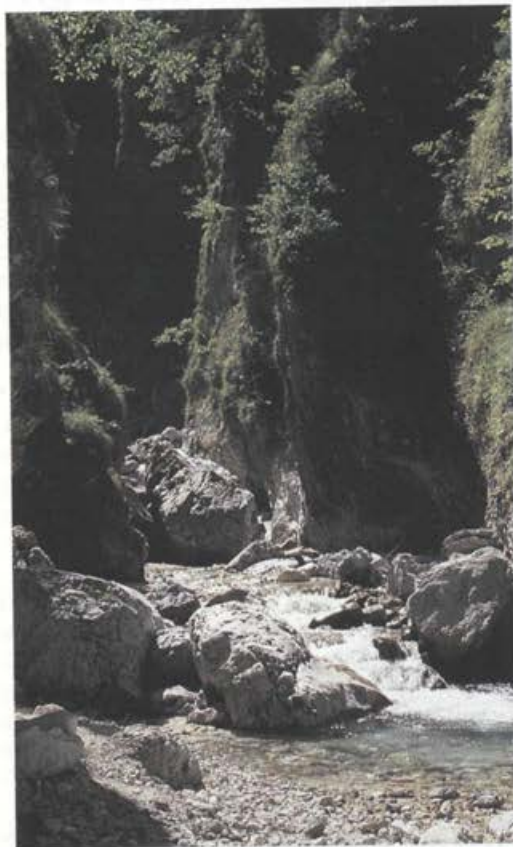

Gamsi

Foto Marko Pogačnik

Beli potok, Martuljek

Foto Stane Klemenc

Naravo varujemo z dejanji, s samoomejevanjem in samoodpovedovanjem, ne pa z zakoni, prepovedmi in teorijami. Besedilo iz Spomenice leta 1924 je povzetek tedanje evropske naravovarstvene misli, danes še bolj žgoče kot tedaj: »Skoraj vse kulturne države so uvidele potrebo ohranitve prirodnih spomenikov in so v ta namen ustanovile same ali pomagale ustanoviti z večjimi denarnimi prispevki ali z odstopom zemljiških kompleksov prirodovarstvene parke, kjer uživa vse rastlinstvo in živalstvo popolno varstvo... Da je tudi v naši državi, ki prednjači ostalim evropskim državam tako v florističnem kakor favnističnem in geološkem oziru, nujna potreba v enakem smislu započeti resno delo, oti znanstvenemu raziskovanju, kar se še oti da, je jasno, ako se hočemo ohraniti sicer upravičenemu očitku nekulturnosti in nepojmovanja važnosti prirodnega varstva.« Spomenico bi lahko brez sramu danes, po sedemdesetih letih, ponovno poslali vladi in državnemu zboru samostojne države Slovenije.

Narodni park je dobil ime po Triglavu, najvišji gori in simbolu Slovenije. Triglav stoji sredi zavarovanega prostora. Osrednji del parka, svetišče samote in tišine, je kot viharno morje mogočnih vrhov, našaganih grebenov, globoko vrezanih dolin, težko dostopnih grap in sotesk; med temi se pretakajo divje vode in žuborijo čudežni izviri, raz-

grinjajo se gozdovi, gorske trate in melišča. Splet neverjetnosti in neponovljivosti je življenjski prostor za milijone vrst rastlinskega in živalskega sveta; živa in neživa narava sta prepleteni in soodvisni. Vsako življenje ima svoj smisel, svojo vlogo, svoj cilj; vse je povezano, ni večvrednih, manjvrednih, ničvrednih, pomembnih ali nepomembnih, potrebnih ali nepotrebnih; v zapletenem naravnem sistemu je vsaka življenjska oblika potrebna, enakovredna in enako pomembna. Velike uganke ne bomo nikoli razumeli, večna skrivnost ostaja snov za sanje in premišljevanje.

Nepokvarjene narave je vedno manj, potreba po njej pa vse večja. Vedno več ljudi hrepeni po prvobitnosti, v naravni krajini iščejo samega sebe. Narave ni ustvaril človek. Človeku je narava podarjena. Zato ni naša; naša je le možnost, da živimo v njej kot njen sestavni del.

Narodni park je sad človekovega spoznanja, da je mogoče naravo in njeno nedotaknjenost obvarovati le tako, da na posebej zavarovanih območjih ne posegamo vanjo, je ne spreminjamo in ne izkoriščamo njenega bogastva; da jo pustimo pri miru. Le kako naj se človek uči iz narave, kako naj jo doživlja, če se na zadnjih ostankih njenih čudežev ni pripravljen odpovedati nasilnemu spreminjanju ali celo uničevanju iz povsem profitnih

Foto Jože Mihelič

Podjelje, Bohinj

Foto Janez Bizjak

Motiv v Zgornjem Posočju

Soča

Foto Janez Bizjak

ciljev in v zmotnem mišljenju, da naravo popravljaja, izboljšuje in lepša?

Leto 1995 je mednarodno leto varstva narave. Država Slovenija je dolžna svojo zakonodajo na naravovarstvenem področju postopno prilagoditi mednarodnim dogovorom, konvencijam in standardom. Leta 1924 smo bili med prvimi v Evropi, ko smo ustanovili svoj narodni park. Imamo vse možnosti, da z dopolnitvami sedanjega zakona o Triglavskem narodnem parku pokažemo svetu svojo kulturnost in razvitost, ki se dokazujeta pri vrednotenju zavarovane narave. Triglavski narodni park je zavaroval eno zadnjih oaz prvobitne narave v Evropi. Drugi nimajo več kaj zavarovati, saj so si pokvarili ali uničili najlepše naravne predele. Zato nam tudi zavidajo in se čudijo, kako je lahko sredi Evrope ostalo toliko čudežne nedotaknjenosti.

Triglavski narodni park je visoka pesem varstva narave v Sloveniji. V njem so skrite zadnje bele lise neponovljive, očarljive in hkrati zelo ranljive prvobitnosti, najlepši in najvrednejši zakladi Slovenije; poslednje nedotakljive svetinje naše domovine, ki smo jo Slovenci po napisanem in nenapisanem izročilu dobili na posodo od svojih vnukov. Ti zakladi niso last nikogar, hkrati pa vseh in vsakega posebej. Narodni park je naše skupno bogastvo, skupna last. Čast in ponos vseh Slovencev. In dolžnost vsakogar, da po svojih močeh tudi kaj stori za njegovo varstvo.

Janez Bizjak

Veliki ljubljanski potres leta 1895

Pred sto leti, natančneje 14. aprila 1895, je Ljubljano in njeno širšo okolico prizadejal močan potres, ki je kranjsko prestolnico, predvsem pa tudi mestno središče zamajal tako hudo, da je po kasnejših ugotovitvah strokovnih komisij bilo potrebno okoli 10% resno poškodovanih objektov do temeljev porušiti, ker jih ni bilo mogoče obnoviti do takšne mere, da bi postali varna bivališča.

Nepričakovani naravni dogodek je Ljubljančane znova opomnil, da živijo na potresnem območju, pomenil pa je tudi začetek novega obdobja izgradnje lepšega in varnejšega mesta, dokazal je, kako prisebni in preudarni znajo biti Slovenci, če jih prizadenejo naravne nesreče in kako solidarni so bili z njimi prebivalci drugih dežel v bivši monarhiji.

V znanosti se je začela posvečati seizmološkimi pojavom veliko večja pozornost, ki jih geologija dotlej ni mogla povsem zadovoljivo pojasniti. V Ljubljani so že 1897. vzpostavili potresomerno postajo, ki je bila prva naprava te vrste v Avstro-Ogrski monarhiji. Vodil jo je znameniti profesor Albin Belar.

Na Dunaju je že leto dni po potresu Državna geološka ustanova izdala obsežno monografijo dr. Franca E. Suessa, sina slavnega geologa Eduarda, ki bi bila pomemben dosežek tudi v našem času.

Začela se je temeljita prenova Ljubljane, še posebej starega mestnega jedra. Pozornost so začeli posvečati tudi potresnovarni gradnji in tako je Ljubljana začela postajati središče, v katerem se je vrsta pomembnih gradbenikov in arhitektov posvečala vprašanjem potresne varnosti objektov.

Sto let po ljubljanskem potresu lahko Evropi in svetu pokažemo, da smo se že zdavnaj osvobodili spon domnevne provincialne zaočalosti.

Ljubljana v času pred potresom

Javnost na Kranjskem potresom v času pred 14. aprilom 1895 ni posvečala kdovekakšne pozornosti. Ljudje so že pozabili na rušilni potres v Zagrebu 9. novembra 1880, na potres v Bellunu v zgornji Italiji 29. junija 1873. Oba velika potresa leta 1348 pri Belljaku in najmočnejši potresni pojav na naših tleh 26. marca 1511 v Idriji so omenjali le še zgodovinski viri, časniki tiste dobe pa le redko.

Potresna dejavnost na našem ozemlju v času pred velikonočnim potresom leta 1895 ni bila takšna, da bi napovedovala kak izjemen dogodek. V marcu 1895 sta bila dva šibka potresa na območju Zagorja in Trbovelj (18. in 20. 3.), nato zadnjega dne marca zvečer zelo šibek lokalni potres v Ljubljani. Od 8. – 13. marca 1895 se je potresna aktivnost osredotočila na področje Dolenjske in Bele krajine, nato pa se dva dni pred velikim potresom oglasi prvi »znanilec« glavnega potresa okoli 9^h dopoldne. Šlo je za potres III. stopnje pri Vodicaх nad Ljubljano. Spremljala sta ga še dva šibkejša potresna sunka, vse tri pa zamolklo podzemeljsko bobnenje – brontid.

Na sam potresni dan je ob 11^h 2^m prišlo do neznatnega potresa na področju Črnega vrha nad Idrijo in Cola, nato pa ob 21^h in 16^m do lokalnega ljubljanskega potresa, dokler ni ob 23^h in 16^m po srednjeevropskem času dne 14. aprila 1895 nastal usoden ljubljanski potres.

Pozorni bralec bi morebiti pripomnil, da so bili omenjeni pojavi dovolj zgovorni napovedovalci katastrofe. Žal ga moram razočarati. Pozorno spremljanje potresne dejavnosti v zadnjih desetletjih, še zlasti v preteklem času, ko potrese na slovenskem ozemlju registrirajo sila občutljive seizmološke naprave, v Sloveniji pa jih spremlja še nad 4500 prostovoljnih opazovalcev na terenu, kaže na nepovezanost med dogodki ali pa na zelo slabo povezanost pojavov v različnih seizmogennih tektonskih sistemih.

Tako je ljubljanski potres povsem preseñetil prebivalstvo sredi velikonočnih praznikov in skorajda sredi noči, ko je večina že legla k počitku.

Velikonočni prazniki so bili tudi v vremenskem pogledu dokaj svojevrstni. Po dolgotrajni zimi, v kateri je zapadlo veliko snega, je na velikonočno soboto popoldne močno deževalo, ponoči na nedeljo pa se je zjasnilo in pihati je začela ostra burja. Deželo je prešla hladna vremenska fronta. Ozračje se je ohladilo in prebivalci so se razveselili sončnega prazničnega dneva, ki je kmalu potekel ob tradicionalnih običajih v mestu in na podeželju. Nihče ni mogel slutiti kakšna noč jih čaka.

Kakšnih 16 minut po 23. uri je prišlo do najhujšega...

Potres in njegovi učinki

Očividci poročajo v knjigi, ki so jo deset let po potresu spisali ljubljanski magistratni

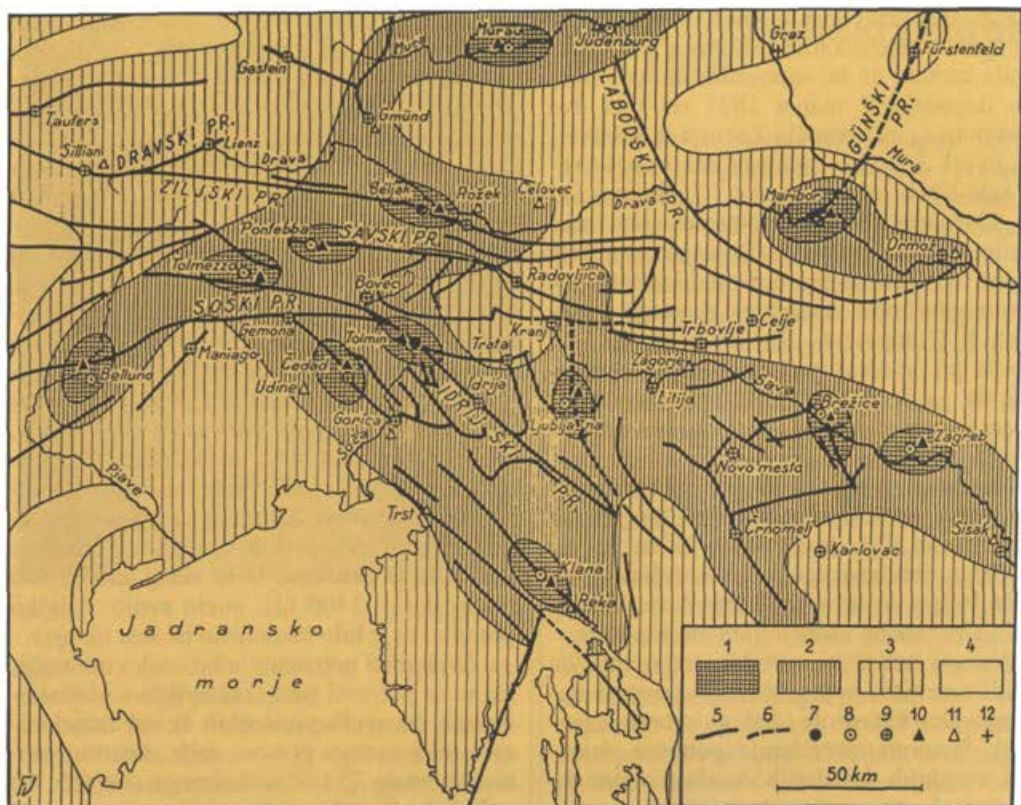
uradniki, uredila pa magistratni komisar Fran Govekar in magistratni svetnik dr. Miljutin Zarnik, da je ob omenjeni uri »začelo vse mesto grozen ples. Kakor bi pod zemljo ustrelil iz tisoč topov navzor, je počilo nekaj neznanega, strašnega, neumljivega pod Ljubljano.« Močni potresni sunki, ki so trajali celih 23 sekund – podatek naj bi preverili s kronometri – so, sodeč po Robidi, bili k sreči precej krajši in naj bi trajali kakih 6–7 sekund. Zadnji podatek se bolje ujema z izsledki sodobne seizmološke znanosti.

Vsi objekti mesta so se silno zamajali, zidovi so pokali, strešniki padali s streh, veliko dimnikov je bilo porušenih in še sreča je bila, da ob pozni nočni uri v najštevilnejših kuriščih ni bilo več ognja. Prebivalstvo je panično zapustilo svoje domove. Ljudje so se zbirali na trgih in v parkih, mnogi so zbežali iz mesta, ki je tiste čase štelo nekaj nad 31.000 prebivalcev, 1400 hiš, imelo svojo vojaško posadko in je bilo razdeljeno na šest okrajev.

Strah pred potresom je bil vsako uro večji, saj so se potresni sunki ponavljali v neenakomernih časovnih presledkih že od tretje minute od glavnega potresa dalje. Pozorni prebivalci so do 7^h 15^m naslednjega dne (15. 4.) našteali že 31 naknadnih potresov. Med njimi je bil tisti, ki je nastal minuto po polnoči zelo močan in je dosegel VII. stopnjo po potresni lestvici, ki jo uporabljamo danes. Čutili so ga vse do Belluna, Trevisa in Benetk.

Noč je onemogočala, da bi storili kaj bolj koristnega in pametnega od bega na plano. Šele jutro je začelo odkrivati kruto resnico. Videz nekaterih ulic v samem središču mesta je bil grozljiv. Vojaške in policijske straže ter gasilci so bili na mestu prvi. Vojaštvo vseh vojašnic, zlasti še tistih, ki so bile poškodovane, je taborilo v šotorih na prostem. Deželna bolnišnica ob Dunajski cesti se je spremenila v razvalino, nerabno je postalo tudi poslopje deželne vlade (lontovž) na Turjaškem trgu, hudo poškodovan je bil tudi knežji dvorec Auerspergov na Turjaškem trgu, pa deželni dvorec na Kongresnem trgu. Oba so morali kasneje podreti do tal.

Ljubljana se je morala posloviti tudi od gimnazije na Vodnikovem trgu. Kaznilnica na Gradu je utrpela hude poškodbe, levi breg Ljubljanice je bil zaradi slabih talnih pogojev zelo prizadet, deloma pa tudi področja desnega brega, še zlasti današnja Stritarjeva ulica, območje Tromostovja, Wolfove, Gosposke in Vegove ulice. Naštevali bi lahko še in še. Nastalo škodo v mestu so ocenili na

Tektonsko-potesna karta slov. ozemlja. Po podatkih Heritscha, Kossmata, Seidla, Sieberga, Tellerja, Tornquista in Winklerja.

1 = ozemlje, kjer so bila poslopja močno poškodovana, 2 = predeli, kjer je potres povzročil manjšo škodo, 3 = ozemlje, kjer se potresni sunki še čutijo, a ne napravijo nobene škode, 4 = ozemlje, kjer so potresi zelo redki ali pa jih sploh ni čutiti, 5 = prelomne črte, 6 = domnevne pre-

lomne črte, 7 = središča velikih potresov, 8 = središča srednjevelikih potresov, 9 = središča manjših potresov, 10 = po potresih močno poškodovani kraji, 11 = manj poškodovani kraji, 12 = nepoškodovani kraji.

Objavil I. Rakovec (1935). Po novejših podatkih področje Maribora in severovzhodne Štajerske ni izrazito seizmično. V Mariboru je 1348. leta manjšo škodo povzročil beljaški potres.

približno več kot 6 milijonov kron, škoda na podeželju pa je bila še veliko večja, tako da je skupaj z mestom Ljubljano preseгла 14 milijonov kron.

Ljubljanska okolica je utrpela veliko škodo, področje z najhujšimi posledicami potresa se je raztezalo od Iga na jugu do Vodice na severu, seveda pa so hude poškodbe nastale tudi drugod, na primer v Dravljah, Kosezah, Šentvidu, Tacnu, Polju, Črnučah, v Črni vasi, na Rakovniku in Mateni. V splošnem je poškodbeno območje obsegalo dokaj veliko površino, ki je bila na zahodu omejena z Zaplano in Škofjo Loko, na severu je segalo do Cerkelj in Kamnika, na vzhodu pa celo do Trbovelj in Laškega. Na južnem sektorju so se poškodbe na zidanih objektih pojavljale vse do Borovnice, Golega in Višnje Gore.

Ljubljanski potres je imel kot vsi podobni pojavi tudi svoje specifičnosti. Glavna po-

škodbena cona je potekala nekako po osi sever – jug, torej po osi domnevnih neotektonskih prelomov, ki sekajo Savski prelom s smerjo severozahod-jugovzhod in množico pravokotno nanj potekajočih prelomov prečnodinarske smeri. Zanimivo je predvsem to, da je po rekonstrukciji dogodka možno odkriti tudi »os občutljivosti«, ki poteka nekako od vzhoda proti zahodu in je torej pravokotna na os maksimalne poškodbene cone. Opaziti je bilo namreč več intenzivnih zemeljskih in skalnatih plazov na območju Posavskih gub. V rudnikih premoga Trbovlje, Zagorje, Hrastnik ter Ojstro so rudarji potresne sunke čutili dokaj močno, kar v podobnih primerih glede na jakost potresa in oddaljenost do hipocentra – podzemeljskega potresnega žarišča – ni običajno. Opazili so spremembe izdatnosti in temperature termalnih voda. V Dolenjskih toplicah, kakšnih 50 km zračne

razdalje od Ljubljane, je temperatura termalne vode neposredno po potresu padla za 2,5 stopinj C.

Pomoč je prišla kmalu

Po prvem presenečenju je takratna oblast ukrepala presenetljivo naglo, odločno in učinkovito. Skrb za nastanitev ogroženega prebivalstva je bila poglavitna. Več tisoč oseb se je nekaj časa vsak večer z vlaki vozilo na Gorenjsko in Dolenjsko, stotine ljudi so prenočevale v vagonih južne železnice. Magistrat je nemudoma poskrbel za varnost v mestu, komisije strokovnjakov so si ogledale poškodovana poslopja in določale način popravila, zavarovanja, oziroma odrejale potrebne porušitve prehudo poškodovanih objektov. Tudi deželna vlada se je odzvala s svojimi tehničnimi strokovnjaki iz nižjeavstrijskega, graškega in tirolskega namestništva. Tako je kmalu delovalo kar šest komisij, dve stotnji vojakov, ki so prispeli iz Ptuja sta začeli z zavarovalnimi deli in gradnjo barak, ker je nastalo hladno deževno vreme.

Objavili so tudi evidenco človeških žrtev. Potres je k sreči terjal le sedem življenj, obnovitvena dela pa še dve življenji. Dunajski Rdeči križ je kmalu po potresu postavil na dvorišču stare deželne bolnišnice šest barak za tri oddelke, pionirji so v Ljubljani postavili skupaj nad 60 barak. Dunajska reševalna družba je začela organizirati prehrano, prav tako tudi Dunajska ljudska kuhinja. Ustanovili so celo vrsto podpornih odborov, izdatna denarna nakazila in druga materialna pomoč so prihajali iz številnih dežel in mest Evrope in sveta, saj je bila odmevnost nesreče našega mesta v svetu izredna. Sedmega maja 1895 je Ljubljano obiskal tudi cesar Franc Jožef I. in si od 15^h do 19^h podrobno ogledal spremenjeno življenje kranjske prestolnice. Poleg denarnega prispevka 30.000 K je obljubil mestu in njegovim prebivalcem tudi najbolj izdatno državno pomoč rekoč: »Ljubljani se mora pomagati«!

Organizacija življenja in dela v popotresni Ljubljani je potekala nadvse učinkovito. Mestni župan Peter Graselli je z občinskim svetnikom in kasneje nadvse zaslužnim županom Ivanom Hribarjem takoj prve dni po potresu zaprosil za sprejem pri deželnem predsedniku baronu Viktorju Heinu z namenom izposlovati primerno podporo ubožnemu prebivalstvu, ki je utrpelo največjo škodo, saj je skoraj praviloma bivalo v starih in dotrajanih proti potresom neodpornih hišah.

Razdejanje v stari Ljubljani. Ruševine so začeli odstranjevati.

Pogled na del starega mestnega jedra dva teden po potresu.

Ad. G. Stradal je izdelal zemljevid potresnih učinkov v Ljubljani. Črno označeni objekti so bili tako poškodovani, da so jih morali porušiti (izrez iz karte večjega formata v merilu 1 : 5760).

Loterijsko posojilo za regulacijo mesta, prošnja ministrstvu za obrambo na Dunaju za odstop zemljišča ob Dunajski cesti, stavbni krediti in popust do dveh tretjin davkov za leto 1895 in 1896 so bodočemu županu Hribarju zagotovili trajno zaslugi za prepored Ljubljane. Sprejeli so tudi regulacijski načrt mesta znanih avtoritet Fabianija, Sitteja in Wolfa.

Tako sta mesto in okolica začeli novo obdobje. Ljubljana, prej bolj ali manj nezna- no mestece v monarhiji, je postala znana širom Evrope in sveta. Bivanje nesrečnih prebivalcev v sodih v Trnovem je počasi od- hajalo v pozabo, v spomin na potres pa se vsako leto poklonijo v tamkajšnji cerkvi.

Pojavljale pa so se tudi nove dileme. Kaj če se ponovi še močnejši potres, ki bi docela porušil glavno mesto v razcvetu?

Prestrašeno prebivalstvo je že takoj po potresu začelo nasedati govoricam, da bo me- sto vnovič prizadel še hujši sunek, ki ga je baje brzojavno napovedal avstrijski geolog Falb, oseba dvomljive znanstvene kakovosti, podobna mnogim šarlatanom, kakršne sre- čujemo tudi danes. Župan Graselli je v Slo- venškem narodu že 16. aprila 1895 dal ob- javiti, da naj prebivalstvo ne verjame neosno- vanim govoricam...

Obenem pa si je seveda bolj razgledano prebivalstvo želelo znanstveno tolmačenje ljubljanskega potresa in potresov nasploh. Ta želja se je kmalu začela uresničevati.

Ljubljanski potres – uveljavlja se znanost

V zadnjem desetletju preteklega stoletja je še vedno prevladovala geološka usmeritev tolmačenja potresnih pojavov. Fizikalne in- terpretacije so si le počasi utirale pot v znan- nost o Zemlji kot planetu, še zlasti v geofiziki in njeni disciplini – seizmologiji. Znanstve- niki so se zavedali, da je potrese treba meriti, jih razvrščati po krajih, kjer nastajajo, po nji- hovi moči, lastnostih potresnih nihanj ter njihovih vplivov na objekte in naravo. Po- tresnih opazovalnic, ki bi bile opremljene s seizmografii, je bilo razmeroma malo, kako- vost merilne opreme pa je bila zelo raznov- rstna in večinoma ni ustrezala. Zlasti je bil pereč problem točnega časa na opazoval- nicah, ker bi z njim lahko določali čase potov- vanj posameznih vrst potresnih valov iz njihovih žarišč ali hipocentrov s podatki se- izmoloških postaj – potrebne so vsaj štiri opazovalnice, da se da izračunati izvorni čas, obe geografski koordinati epicentra in ža-

riščno globino. Če so naprave umerjene, je možno izračunati tudi pomike tal, določiti nihanje dobe ali periode nihanj in v novejšem času tudi magnitudo potresa po C. F. Rich- terju, ki je obenem mera za sproščeno potres- no energijo.

Vsega tega v času ljubljanskega potresa ni bilo na voljo. Znanstveniki so ubrali drugo pot: makroseizmične metode. Te so zasno- vane na proučevanju vplivov potresov na gradbene in druge objekte, na naravo in ljudi. Z njimi določijo obseg in značilnost makro- seizmičnih polj, opredeljujejo stopnje jakosti potresov po eni izmed potresnih intenzitetnih lestvic, to je Mercalli-Cancani-Siebergovi (MCS) 12-stopenjski lestvici ali lestvici Medvedev-Sponheuer-Kárník (MSK) in kon- čno po novi Evropski lestvici, ki jo uveljav- ljajo danes.

V času ljubljanskega potresa so uporab- ljali Rossi-Forelovo 10-stopenjsko lestvico (1881–83), ki sta jo 1882. leta dopolnila prof. Forster in prof. Heim, s tem, da sta uvedla nekaj podrobnosti v srednjem delu lestvice.

Makroseizmična polja potresov imajo po- dobne lastnosti kot druga fizikalna polja v naravi (polje zračnega pritiska, magnetno po- lje in podobno). Zanje so značilne površine, na katerih so nastali potresni vplivi večje ali manjše jakosti, skrajne meje makroseizmič- nega polja omejuje polmer občutljivosti. Ve- lja seveda, da je ta tem večji, čim močnejši je bil potres, odvisen je pa še od žariščne glo- bine potresa. Zelo plitev potres bo imel raz- meroma majhen polmer občutljivosti.

Ožje področje epicentra, to je točke na površini, ki je nad hipocentrom v globini, imenujemo pleistoseistično področje. V na- šem primeru je bilo osredotočeno na Ljub- ljano in njeno bližnjo okolico.

Franc E. Suess je s pomočjo številnih so- delavcev obdelal makroseizmične podatke potresa. Proučil je 1300 podatkov iz 900 kra-jev monarhije in okolišnjih dežel. Upošteval je še okoli 500 virov podatkov iz časnikov. Med njimi je upošteval tudi 200 negativnih podatkov, kar je pomenilo, da v dolčenem kraju potresa niso čutili.

Kako so čutili potres drugod?

Na zahodu: sunke so čutili v Milanu, Alessandriji, v Mestrah pri Benetkah je padel dimnik, močno so jih čutili v Trevisu in Če- dadu, razpoke v zidovih so se pojavile v Saurisu pri Ampezzu, stari zidovi so se zrušili

v Maranu Lacunare v provinci Pordenone, močno nihanje je zajelo tudi Videm (Udine).

Celo v nemški deželi Baden-Württemberg so posamezniki zaznali počasno nihanje tal. O sunkih so sporočili tudi iz Schaffhausena (Švica).

Na severu: o potresu so poročali prebivalci Berchtesgadena in Halleina, nihalne ure so se ustavljale na Dunaju, v Meidlingu in Neukirchnu, v Linzu so posamezniki čutili slabo nihanje tal, na Češkem so potres zaznali v Budejovicah, v Lanškrounu na Moravskem, v Bratislavi na Slovaškem in verjetno tudi v Boleslawicah v Šleziji.

Vzhod: potres so močno čutili v vsej zahodni Hrvaški, v Peci in Nagy-Kanizsi na Madžarskem: iz Budimpešte so prišla sama negativna sporočila. Tla so močno zanihala tudi v Djakovem in Osijeku. Posamezna sporočila o tresljajih so prišla tudi iz Novega Sada in Sombora, na jugovzhodu celo iz Sarajeva in Splita.

Na jugu so o sunkih poročali iz Bologne, Firenc, Ancone, Fana in Spoleta. Tudi v Ascoli Picenu so posamezniki čutili tresljaje.

Vrednotenje posameznih intenzitetnih področij je dalo naslednje rezultate:

1. pleistoseistično področje je doseglo površino 570 km²
2. cona z močnimi poškodbami objektov: 8400 km²
3. področje z manjšimi vplivi potresa: 47.000 km²
4. področje, kjer so potres čutili vsi prebivalci: 97.000 km²
5. posamezniki so rahlo tresenje čutili na površini 160.000 km²
6. skrajna meja občutljivosti potresa (Olmouc, Frauenfeld v Kantonu Thurgau v Švici. Vel. Bečkerek): 400.000 km².

Revidirani podatki o potresu 1895

Avtor je na podlagi razpoložljivega dodatnega gradiva prišel do naslednjih podatkov:

Datum in čas potresa: 14. april 1895 ob 23^h 16^m 40^s (+/- 12^s)

Kraj: Ljubljana

Geografske koordinate epicentra: 46,1°N, 14,5°E po Greenwichu

Epicentrska intenziteta: VIII-IX° MSK

Žariščna globina: 16 km

Magnituda (po Richterju): 6,1

Makroseizmični polmeri:

r (IX): le ozke lokalne cone

r (VIII): 18 km

Področje današnjega Tromostovja je bilo izredno prizadeto.

Močno razpokane objekte so zasilno podprli.

r (VII): 52 km

r (VI): 110 km

r (V): 180 km

r (IV): 250 km

r (III): 350 – 370 km.

Opomba: navedene so srednje vrednosti polmerov, upoštevaje osem azimutov.

Drugi podatki

Brontidi: podzemeljsko bobnenje pred in med potresom so slišali na 1474 lokacijah, na 135 točkah brontidov ni bilo zaznani. V Italiji je brontide zaznalo 219 opazovalcev.

Gibanje tal: o valovitem gibanju poroča 512 opazovalcev, 131 o tresenju. V 81 točkah so najprej čutili sunek od spodaj, ki mu je sledilo valovanje.

Vseh podatkov je bilo 1251.

Trajanje nihajev: večina opazovalcev je sporočila čas trajanja nihajev od 6–10 s (338), do 5s 267 primerov, od 11–15s 152 opazovalcev, nad 1 minuto celo 61 dvomljivih primerov.

Potres v rudnikih: o bolj ali manj intenzivnih sunkih potresa so sporočili rudarji Trbovelj, Hrastnika, Ojstrega, Zagorja in Hude jame, kjer so rudniški strojniki čutili potres celo 200 m globoko.

In seizmološke postaje?

V času potresa je bila instrumentalna seizmologija v Evropi, pa tudi drugod po svetu šele v povojih. Pojavljale so se prve enostavne konstrukcije seizmometrov, seizmoskopov in signalizatorjev potresnih sunkov. V Ljubljani seizmološke postaje takrat še ni bilo.

Enostavna urna nihala na astronomskih obsevatorijih so se včasih ustavila v trenutkih pojavljanja močnejših nihanj tal, ki so bila pravokotna na smer nihajne ravnine urnega nihala. To je pomenilo kar veliko, saj sistematične službe točnega časa še iz tehničnih razlogov niso mogli uresničiti. Značilno je tudi, da tedanja Ljubljana ni premogla niti ene natančne ure, temveč so se držali le časa železniških oziroma cerkvenih ur.

V Italiji je v tistem času delovala razmeroma napredna seizmološka mreža: v Padovi je bil instaliran mikrosezimograf tipa Vicentini, prav tako v Sieni. Portici pri Neaplju, Rim in Rocca di Papa so opazovali potrese s seizmometrografi vrste »Brassart«. Rocca di Papa je razpolagala še s seizmoskopom vrste Cecchi.

G. Grablowitz je na observatoriju Ischia meril potrese s tako imenovanimi geodinamičnimi libelami s kontinuirano registracijo. V Nemčiji so v Potsdamu opazovali libele zenitnega teleskopa, magnetno tehniko in unifilarni ter bifilarni magnetometer, podobno tudi v Wilhelmshavenu.

Strasbourg, v tistem času še na nemškem ozemlju, je premogel sodobnejše seizmografe tipa Rebeur-Paschwitz, Grenoble pa le signalni aparat »Killian – Paulin«.

Vse te naprave so zaradi različnih tehničnih pomanjkljivosti razmeroma slabo registrirale potek ljubljanskega potresa. Edina izjema so bila postaje v severni in deloma srednji Italiji. Omembe vreden je še podatek, da se je v Spinei (Mestre pri Benetkah) ob 23 h 17 m 26 s ustavilo nihalo astronomske ure, kar je bila najverjetneje posledica prihoda valov maksimalne faze potresa M.

V monarhiji so potresne sunke zaznali magnetograf na Dunaju in magnetna tehniko v Pulju, ki je že takrat razpolagal s sodobnim

observatorijem za geomagnetne, meteorološke in meteorološko-optične meritve.

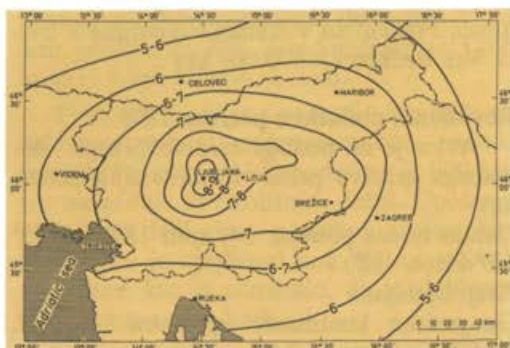
Zaključek

Ljubljanski potres 1895, ki so mu sledile mnoge šibkejše ponovitve v naslednjih letih, je dal pobudo za obnovo sodobnejše in potresno varnejše Ljubljane, gradnjo seizmološke postaje v tedanji realki, uveljavljanje seizmologije, še zlasti, ker je prof. A. Belar začel izdajati strokovno revijo »Die Erdbebenwarte« (1901–1910). Začeli so razmišljati o tem, kako bi povečali potresno varnost objektov. Po prvi svetovni vojni se je seizmološka dejavnost v Sloveniji umirjala in v začetku petdesetih let znova začela doživljati vzpon.

Vlado Ribarič

Viri:

- Govekar, F., Zarnik, M. (uredila), (1910): Ljubljana po potresu, 1895–1910.
 Spisali magistratni uradniki. Tiskarna Dragotin Hribar, Ljubljana, 176 str., 1 priloga.
 Rakovec, I. (1935): Potresi v luči geologije. Kronika, str. 8–17.
 Ribarič, V. (1984): Potresi. Cankarjeva založba, Ljubljana, 270 str.
 Robida, I. (1985): Grozni dnevi potresa v Ljubljani – Opisan od očitvidca.
 Maks Fischerjeva knjigarna na Kongresnem trgu (Tonhalle), Ljubljana, 36 str.
 Suess, F. E. (1896): Das Erdbeben von Laibach am 14. April 1895.
 Jahrb. d. K. K. Reichsanstalt, 46. Band, 3. Heft. Wien, 1896 (1–480 str).
 Stradal, A. (1896): Bautechnische Studien anlässlich des Laibacher Erdbebens. Zeit. österr. Ingenieur- und Architekten Vereines, Wien, 1896, Nr. 16, 17, 36 str.

Makroseizmično polje potresa po današnjih predstavah. Stopnje so podane po lestvici MSK –64 (12 stopenj).

Kromosomi

Koliko je v prirodi čudovitega! Vsaka rastlina, vsaka žival, vsak kamen.

Koliko je strahotno velikega in koliko neizmerno majhnega!

Sredi vsega je človek, večkrat tako silaški in vendar tolikokrat celo nebogljen.

Rastlini, živali, kamnu in človeku veljajo večni zakoni Stvarstva. Včasih se jim skušamo upirati, pa takó malo zmoremo proti njim.

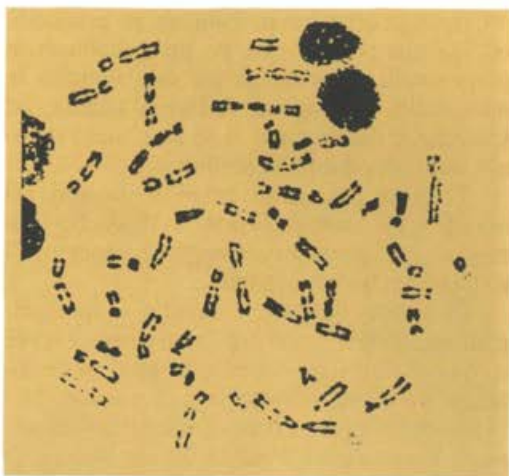
Sedim ob drobnogledu, v vsem miru noči, ki je nastal po hrupnem dnevu. Le nežen pramen lučke gre prek zrcala v lečje. Vstavim ploščico, kanem olje in naravnam vijake. Počasi, sprva nerazločno in megleno, nato vse jasneje in zdaj ostro in v vsej lepoti zasijejo v oko kromosomi, v neizmerni majhnosti in strahotni, usodni veličini hkrati.

Tu so, toliko časa predvidevani, toliko let iskani in končno najdeni vsebovalci in nosilci naše od pradedov podedovane življenjske usode. Podobni so lutkam: večjim, manjšim, prav drobnim, takim z dolgimi nožicami in potegnjenimi kraki. So sloki, pa tudi nerodno čokati. Nekateri so tudi brez glave, kakor zmrčvarjeni medvedek, crkovina v smetnjaku, ki ga je odvrigel razvajeni in vsega dobrega prenašeni otrok. In tam je zopet ozek in ves vitek kromosom, kakor umetnik »živopisec, širokopleč – tanek čez pas.« Kaj dobrega nosite v sebi, ve neme, tajinstvene lutke?

Pravzaprav niso lutke kromosomi, mi ljudje smo njihova igrača. Po nevidnih nitkah vodijo našo življenjsko usodo, z nezapaznimi strunami potezajo našo srečo in nesrečo, kujejo dobro in zlo usodo, razcvet in propad vsakega izmed nas, nas vseh.

Nekako taka je prisposoda: Kakor v ozvezdju je. Če je tam red, se vsa nebesna telesa gibljejo po začrtanih in od predavnine uzakonjenih poteh. Le tja in sem se spreleti kakšna svetlobna meglica ali pa bogvedi od kje utrne kakšna repatica in kot begajoča nebesna večča plaši zemljane in morda še katera druga bitja kje drugje. Le enkrat je zvezda kazala pot in se ustavila nad skromnim hlevcem z jaslimi v njem in Detecem v njih.

V resnici je ves drobní svet kromosomov v svojih zakonitostih primerljiv le še z ozvezdjem. Vsak delček v njih ima, kakor v vesolju, svojo zgodovino, svoj nastanek, svojo zakonitost, svojo vsebino in pomen. Vsi pa se povezujejo v skladno celoto, ki ji ne vidimo meje v njenih prostranostih.

Kromosomi zdravega moškega

1) nerazvrščeni

2) razvrščeni

V primeri z vsem dolgim časom, ki je bil potreben, da se je izoblikovala in ustalila vsa ta zakonitost, je tako bore kratek naš vek. Komajda zaživimo, že ugasne naša zvezda. Vendar pa je vsakdo izmed nas trden člen med neizmerno mnogimi bitji, ki so bila pred nami, in tistimi, ki nam bodo sledila. Taka izpopolnjena vrzel med predniki in zanamci. Med tistimi, iz katerih smo se razvili, in tistimi, ki bodo povzeli svojo podobo po nas, pa morda v podobi boljši, sposobnejši, trdnjši, če jim bodo prilike mile.

Dedna snov, zajeta v kromosomih in izostrena glede svojih učinkov v genih, nam je skrojila in pognala vso dejavnost v našem telesu. Povzela jo je po podobi naše matere in očeta, od vsakega pol, po babicah in dedih,

od vsakega četr, po prababica in pradedih, od vsakega po osminko, po praprababica in prapradedih, od vsakega po šestnajstinko in nato dalje, do bogvedi kolikega kolena, od katerega je ostalo v nas le še bore malo skupnih lastnosti od davnih prednikov.

Tako si postajamo nekje v davnini vsi »bratje«, saj imamo, čeprav se medseboj komaj ali ne poznamo, mnogo skupnega kot rod, pleme, ljudstvo in narod.

Če si kdaj pa kdaj, v občutju skupne pripadnosti, ciljev in usode vzdevamo zveneč naslov »bratje« in »sestre«, to torej ni le duhovna vrednota, temveč je tudi povsem življenjsko zasidrana stvarnost. Podobni in sorodni smo si torej. Priroda, ki nas obdaja, in življenje, kakršno živimo, pa sta nas s svojim dletom izoblikovala na dednih osnovah do naše dokončne podobe. Vendar pa le-ta ne bo ostala za vse večne čase enaka. Lahko bo šla v dobri ali zli smeri, pač kakršni bomo mi sami do prirode in njenih dobrin, ki nam jih bogato daje z blago roko.

Zamislili smo se torej ob lepoti, ki se nam je pokazala v drobnogledu. Tu so torej kromosomi, nekoč zaviti v tajinstveno klopko, ki se je razvozljala šele nedavno. Ležijo na stebelcu pred nami, raztreseni, kakor če bi se otrok igral z vžigalicami in jih razsul po mizi. Razmršeni so kakor njegovi neukrotljivi laski.

Bore malo bi imeli od take podobe. Zato smo jih lepo razvrstili – kakor svinčene vojačke: po velikosti, po dolžini krakov, po višini pasu, po pomembnosti.

Gledam jih ves zavzet, ves zvedav, preštevam jih, opazujem vsakega posebej.

Dva mlada človeka sta bila v stiski. Strnila ju je in združila v zakon močna ljubezen. Njun otrok je na poti, vendar pa je v njiju plah strah, če bo zdrav in lep, pa ne morda nesrečen, kot je eden izmed njunih bratcev.

Kromosomi so jima pokazali dobro srečo.

Kako zelo bom vesel, ko bosta jutri prišla in jima bom sporočil, da sta v kali zdrava in da bo tudi njun otrok zdrav in srečen.

Predramili so me iz premišljevanj. Kličejo me: morda so pripeljali otroka z vročino, morda je zastrupljen, opečen, nezavesten, v krčih. Tako rekoč vsakdanji primer.

Ugasnem lučko. Pospravim drobnogled. Stekelce z drobnimi usodovci spravim lepo v škatlico, po vrsti, k drugim, ne vselej dobrohotnim.

Visoko je že stopnja prirodnih znanosti. Ni pa dokončna in najvišja. Mnogo je še te-

me. Vendar se človek vzpenja do novih in novih spoznanj in kromosomi so le ena izmed njih, morda najlepših, čudovitih, visokih.

Dr. Marij Avčič

Zahvaljujemo se Ginekološki kliniki v Ljubljani, (Služba za medicinsko genetiko) ki nam je prijazno odstopila izvirni sliki kromosomov za objavo.

Prvo šolsko leto na Skofijski klasični gimnaziji 1993/94

Za nami je prvo šolsko leto v obnovljeni Škofijski klasični gimnaziji. V prvi letnik smo vpisali 158 dijakov, od teh 73 fantov in 85 deklet. To je bilo precej več, kot smo načrtovali. Še slabo leto pred začetkom pouka smo načrtovali vpis 3 oddelkov, to je 80 do 90 dijakov. Glede na prostornost prenavlja-joče gimnazije pa smo pomislili, da bi lahko začeli s 4 oddelki. Zato smo v januarju 1993 razpisali 120 mest prvega letnika. Tedaj še nihče od nas, ki smo pripravljali začetek nove gimnazije, ni mogel napovedati, kolikšen bo vpis. Upali smo in si želeli, da bi lahko vpisali vsaj dva oddelka. Vse slutnje in bojzani, da bi jeseni ostali brez dijakov, so bile odveč. Bolj ko se je odmikal čas za prijave, več je bilo kandidatov. V javnosti so se pojavile prve vesti o uspešnih pripravah na začetek pouka in do konca razpisnega roka smo dobili precej več prijav, kot smo razpisali mest. Sprejeli smo, kljub vsem prvotnim načrtom, drzen sklep, da vpisemo 5 oddelkov. Tudi po končanem vpisu zanimanje za našo šolo ni usahnilo. Tako bi lahko glede na povpraševanje odprli še šesti oddelek.

Bili smo zadovoljni, da smo lahko sprejeli vse kandidate, ki so se prijavi v predpisanim roku, čeprav smo čutili tudi rahlo neugodje, ker smo vedeli, da vsi dijaki najbrž ne bodo zmogli zahtevnega programa. Naša bojazen se je med letom uresničevala, saj smo videli, da omahuje skoraj tretjina dijakov. Zadnji meseci pouka so bili vendar nekoliko uspešnejši in po opravljenih popravnih izpitih v juliju in avgustu je prvi letnik uspešno končalo 128 dijakinj in dijakov, kar je 87 odstotkov. S tem se je potrdilo, da na naši šoli lahko velika večina vpisanih dijakov uspešno

Pogled s severovzhoda

študira, pa tudi, da ni primerna za tiste, ki so premalo prizadevni in za nekatere, ki nimajo primerne nadarjenosti za študij na gimnaziji.

Za vpis v letošnje šolsko leto (1994/95) je bilo še večje zanimanje kot leto poprej. Na informativnih dneh je več kot 400 osnovnošolcev izrazilo namen za vpis na Škofijsko klasično gimnazijo, vseh, ki so se kasneje želeli vpisati, pa je bilo več kot 320. Prijavljene kandidate smo povabili na preizkus znanja iz matematike in slovenščine in jim na podlagi rezultatov svetovali ali odsvetovali vpis. Večina staršev in kandidatov, ki smo jim vpis odsvetovali, je mnenje šole upoštevala, nekateri pa so kljub temu želeli poskusiti srečo. Zato smo letos izjemoma vpisali 6 oddelkov. S tolikšnim vpisom v prihodnje ne bo mogoče več nadaljevati, saj ni dovolj prostora. Škofijska klasična gimnazija je v osnovnih značilnostih podobna drugim gimnazijam v Sloveniji. V nekaterih pogledih pa se razlikuje. V prvi vrsti po tem, da je nazorsko jasno opredeljena, da vzgoja in drugo delo temeljita na evangeljskih načelih in drugih krščanskih vrednotah. Sodelovanje dijakov, učiteljev in drugih je možno le, če vsi to usmeritev prostovoljno sprejemajo. Krščanska naravnost šole je že na prvi pogled vidna v predmetniku, saj je med običajnimi predmeti, kot so slovenščina, matematika, kemija idr. tudi ve-

rouk. Po vsebini je ta predmet podoben zamisli o uvedbi verskega pouka v javne šole, ki pa, kot vemo, v delu slovenske politike doživlja huda nasprotovanja. Dijaki se pri verouku seznanjajo z naukom katoliške Cerkve, hkrati pa v duhu njenih vrednot poskušajo tudi živeti. Vendar pa ravnanje in obnašanje v tej naravnosti ni značilno samo za dijake. Skupaj z njimi tako živijo tudi učitelji, vzgojitelji in drugo osebje gimnazije in Zavoda sv. Stanislava. S šolo in vsem, kar se na njej dogaja, je zelo povezan tudi njen ustanovitelj, ljubljanski nadškof in slovenski metropolit, dr. Alojzij Šuštar. Ni samo njen ustanovitelj in pokrovitelj, temveč pravi prijatelj, ki je mnogokrat osebno reševal nekatere probleme, bodisi dijakov, staršev ali profesorjev.

Druga značilnost Škofijske klasične gimnazije se kaže v pouku klasičnih jezikov, latinščine in grščine. Latinščina, ki se je tu in tam po naših srednjih šolah še ohranjala v obliki prostovoljnega predmeta, je pri nas po dolgem času spet obvezni predmet, in sicer kot eden najpomembnejših. Grščine se je na naši šoli letos pričelo učiti 27 dijakinj in dijakov. Ponosni smo na te učence, ne samo, ker so mnogi med njimi najboljši učenci sploh in torej naša elita v pravem pomenu besede, temveč tudi zato, ker so prva generacija,

Narava krepi duha

ki se po več kot 30 letih uči tega jezika v srednjih šolah.

Učenje klasičnih jezikov na prvi pogled ne kaže kakšnih večjih neposrednih koristi, vendar je za nadaljnje izobraževanje in oblikovanje bodočih slovenskih razumnikov izredno pomembno. Naši dijaki bodo imeli ob koncu šolanja v gimnaziji neprimerno širše intelektualno obzorje kot drugi srednješolci, saj bodo imeli bolj neposreden stik z našo preteklostjo – z antično kulturo in zgodnje-krščansko evropsko zgodovino, ki sta temelj naše kulture in civilizacije. Hkrati pa bodo lahko s svojim bogatim pojmovnim zakladom, ki večinoma izvira iz grških in latinskih besed, lažje študirali na vseh področjih visokošolskega izobraževanja.

Tretje področje, kjer se kažejo značilnosti Škofijske klasične gimnazije, je glasbeno področje. Več kot polovica vseh dijakov je vključena v pevske zборе, inštrumentalne skupine ali pa posamezno vadijo, bodisi solo petje ali igranje na glasbene inštrumente. Pristop h glasbenemu izobraževanju je resen in sistematičen, hkrati pa za dijake tudi mikaven in sproščujoč. Drugi dijaki, ki nimajo primerne glasbene nadarjenosti, pa se udeležujejo likovne šole ali literarnega in dram-

Oko za podrobnosti

skega krožka. Te dejavnosti niso same sebi namen, da izpolnijo prosti čas naših dijakov, saj tega tako nimajo preveč, pač pa, če jih redno in sistematično izvajamo, odločilno vplivajo na oblikovanje osebnosti in drže pravega razumnika. Ta ugotovitev potrjuje tudi dejstvo, da v nekaterih državah uvajajo glasbeno in likovno vzgojo med obvezne maturitetne predmete. Na šoli je tudi bogata ponudba tistih dejavnosti, ki so povezane s stalnimi predmeti. Tako lahko boljši dijaki obiskujejo dodatne ure pri tujih jezikih, kar jim omogoča hitrejše napredovanje oziroma izpopolnjevanje v značilnostih posameznega jezika, npr. izgovorjavi, reševanju določenih jezikovnih in sporazumevalnih situacij ipd. Razvijati smo pričeli tudi dodatne naravoslovne dejavnosti s področja fizike, kemije in biologije, delujejo pa še zgodovinski in umetnostnozgodovinski krožek, matematični in geografski, dijaki se stalno izpopolnjujejo v računalniških in informacijskih veččinah itd. Z izgradnjo nove telovadnice pa so zaživele tudi športne dejavnosti, od košarke in nogometa do namiznega tenisa in športnega plezanja.

Posebno področje dela na Škofijski klasični gimnaziji je sodelovanje s starši. Poleg običajnih oblik, kot so razredne ure in roditeljski sestanki, imamo še t. i. vikende s starši, ko se zberejo vsi starši in svojci dijakov enega razreda, poslušajo predavanja o vzgojni problematiki, se pogovarjajo in izmenjujejo izkušnje. Tako upamo, da bodo starši vedno bolj oblikovali podobo te šole, da ne bodo le zunanji opazovalci in kritiki učiteljev, temveč soustvarjalci vsega dobrega, kar se dogaja, da pa bodo prevzeli tudi del odgovornosti za stvari, ki ne potekajo tako, kot si želimo.

To je bil bežen opis dejavnosti Škofijske klasične gimnazije in nekaj vtisov s pogleda od znotraj. Končno oceno delovanja te šole pa bo možno dati šele čez nekaj let, ko bomo videli, ali so se uresničile naše namere o oblikovanju bodočega slovenskega razumnika.

Jože Mlakar

Z znanjem se polnijo hrami z dragocenim in prijetnim imetjem vsake vrste. Modri mož premore več ko močni, razumni človek več ko krepki. (Prg 24,4-5).

Vzgoja za življenjsko odpornost

Kdo ne pozna reka: »Zdrav duh v zdravem telesu«? Tudi pri razmišljanju o življenjski odpornosti je koristno, da vemo, da je iz »zdravega duha«, »zdravo telo«. In kaj napravimo vsak dan za »zdrav duh«, zdravo duševnost? S telesom se veliko ukvarjamo (za zadovoljitev njegovih potreb), duševnost, duhovnost pa običajno zanemarjamo.

»Vse premorem v Njem!« V današnjem racionalnem svetu je ta misel skoraj kot iluzija, le redki posamezniki se ji odzovejo. Pa vendar je utemeljena prav zaradi protislovja, ki ga nosi v sebi racionalnost sveta, današnja razumska presoja, prav zaradi prizadevanja za življenjsko odpornost. Na človeški ravni ni mogoče vse razumeti, doseči z razumom, smotno in preudarno urediti. Iz racionalnosti izvira (včasih) pretirana samozavest, ki zanika presežnost, ki gradi vse na človeški ravni. Taka nazorska usmeritev jemlje v resnici življenjsko odpornost.

Samo z drobnimi koraki se približujemo in postajamo življenjsko odporni a v mnogočem »krhki« in nemočni.

K življenjski odpornosti (se) lahko vzgajamo oz. samovzgajamo. Kogar prevzame lepota in se zgrozi nad grdobijo (prav iz svojega bistva), kogar navdihuje dobrotu in se mu zastudi hudobija..., ta postaja življenjsko odporen.

Kaj pa družbeni vplivi, ki jim upravičeno pripisujemo izjemno vlogo? Ohraniti samosvojest misli in ravnanja ob družbenih (modnih) pritiskih je izredno težko. Upoštevati Sveto pismo, kjer gre za napolilo, kako naj človek gleda na svet in na sebe, tu gre za življenjski in svetovni nazor, je mnogim tuje zato teh spoznanj običajno ne uporabljajo. Upravičeno poudarjamo, da je treba osmisliti vero, nadaljevati s (svojo družinsko) krščansko vzgojo (samovzgojo) in tradicijo ter vstopati, ali ostati v občestvu verujočih. Biti veren za nekatere ni moderno, celo kot samohvala ne zveni najbolje, mnogi vere nimajo, mnogi vero skrivajo, se je sramujejo. Pa vendar: Občestvo verujočih je molčeča in na zunaj tako rekoč neopazna množica, zgrožena in žaljena v vseh časih, skrita za cerkvene zidove pred »brezbožno množico«, zazrta v svojo vero, kot v edino pravo tolažbo, komajda še upajoča, a življenjsko najbolj odporna. Ali ni to neizmerna moč in veličina?

Sam Bog ve, kaj množice žene (v vseh časih), v krščansko občestvo, da prestopajo cerkveni prag: dan na dan, nedeljo za nedeljo.

Moj Gospod, kako naj dosežem življenjsko odpornost? Ker vem, da vse premorem v Njem si ponavljam in počasi dojemam, »da nisi bil Ti Gospod pri meni, ampak na preizkušnji le jaz pri Tebi«. Preizkušnjo pa moramo opraviti in ohraniti spoštovanje do svoje enkratnosti, ustvarjenosti in podarjenosti. Kdo pa nam to enkratnost, ustvarjenost in podarjenost prizna? Sprejemamo svojo danost, ki je nespremenljiva (telesne značilnosti, sposobnosti, značaj...)? Dednost, okolje in lastna aktivnost nas po znanstvenih kriterijih oblikujejo v človeka. Kaj pa storimo, da bi bili »zares Ljudje«? »Odreži, odvri od sebe vse kar kvari tvojo osebnost, kar nago varja k neodgovornim dejanjem, nemoralni drži in naravnosti, sovraštvu...«, uči Sveto pismo. Morda prav iz tega izvira skrivno hrepenenje po velikem, obsežnem (večjem kot je lahko ljubezen do sočloveka), po vseobsegajočem, v katerem bi v veliki slavi zasijal tudi ideal ljubezni. To nam pove, da je še nekaj onkraj človeka, onkraj znanstvenih kriterijev.

Ujetost v protislovni vsakdanji, »ko so ljudje od politike razočarani, gospodarsko nezaupljivi, kulturno od medijev zatlačeni, vsakdanjih skrbi naveličani, od preprirov utrujeni...«, zabriše presežnost. In kaj ostane? Hrepenenje po idealu ljubezni, potreba po absolutni duhovni skupnosti in hkrati potreba po osebni samosvojesti. Ob tem pa še hrepenenje in želja po absolutni popolnosti.

Da nismo popolni, nas opozarjajo številna ponižanja, ki kar dežujejo od soljudi, nas ranijo, nas begajo. Kako v tem najti pozitivno življenjsko naravnost, kako ostati življenjsko odporen?

Glede poniževanja pravijo, da lahko pride samo od zunaj; »kar pa ni del mene, zato me ne sme raniti«; vzame pa nam lahko identiteto, kar pa sproži v nas obrambni mehanizem. Branimo se pred vsem, kar se nam zdi, da ni nam lastno, »da ni moj JAZ«. Iz tega spoznavamo, da je resnično ponižanje tisto, ko sami sebe ponižamo. Ta psihodinamika sproži zaznavo, da celo tedaj, ko bi drugega lahko ponižali, v resnici ponižamo sebe.

Dostojanstvo proti ponižanju, koliko prizadevanj je potrebno zato, a resnično dostojanstvo prejemamo samo od Boga.

Veliko (preveč) se ukvarjamo z drugimi ljudmi, radi bi jih spremenili, vzgojili, »hočem biti paidente's – vzgojitelj«. To je lastno

vsakomur. Tako pristopamo k temu hotenju z različnimi vzgojnimi metodami in le redko z ljubeznijo, čeprav ljubezni pripisujemo veliko moč. Vemo, da nobena ljubezen ne more premagati osebnostnih lastnosti v drugem, v ljubezni lahko samo sprejemamo drugega takšnega kot je. Pedagogika uči: če želimo spreminjati druge, moramo začeti pri sebi, pri svojem doživljanju. In ko ne moremo več, iščemo pomoč zunaj sebe.

»In prav verni ljudje so tisti, ki so potem ko so opešali, poiskali v Cerkvi oporno palico« – vera je tista, ki rešuje človeka, človeštvo.

Ob razmišljanju o življenjski odpornosti, pa se zazrimo še k odpovedi in podrejenosti, ki ju je potrebno postaviti še v povezavo z življenjsko odpornostjo. Ne živimo sami, živimo v najrazličnejših skupnostih (družinska skupnost, vaška, soseska skupnost, razredna šolska skupnost, redovna samostanska skupnost...). Gre za svojevrstno povezanost, vključenost, predanost in podrejenost skupnemu življenju. Podrejenost pa ima dva nasprotujoča si namena: človek je lahko podrejen drugim, različnim skupnostim, kjer živi tako, da je ob tem ustvarjalen, svobodno misleč; lahko pa je podrejen tako, da je nesamo-stojen, odtujen. Erich Fromm pravi: »Odločiti podrediti se, je odvisno od človeka. Podlaga ji je njegova sposobnost, da sebe samega, svoje življenje in srečo doume resno, njegova pripravljenost, da se sooči z moralnim problem sebe samega in svoje družbe je nujna. Človekova odločitev temelji na pogumu, da je sam svoj in zase, a hkrati tudi z drugimi. Zato predanost ne sme pomeniti podrejenosti, podložnosti, samoizgube, samoporaza, samoodtujitve«. Vsako življenje v skupnosti terja od človeka odpoved: odpoved samemu sebi, odpoved v dobrinah, odpoved v hotenjih, odpoved v uveljavljanju... Odpoved ima psihološki pomen odločitve. Odločitev je v tem primeru zavestna, hoteni akt volje pred samim dejanjem. Da se nečemu odpovemo, kar nas mika, kar imamo radi, ni vedno lahko. Neskladni in šibki smo v odpovedovanju, zato nihamo v eno in drugo smer, k odpovedi in neodpovedi.

Človek mora doživljati odpoved kot vzgib, celo kot odločilno gibalno, kot odločujoč trenutek v duševnem doživljanju, zlasti ko gre za moralno zahtevne odpovedi.

Odpoved je najprej rezultat preudarjanja, boja motivov, ki kasneje preraste v povsem naravno osebno držo posameznika. Odpoved

je soočanje s temeljnimi bivanjskimi vprašanji. Zavestno zavzemanje in žrtvovanje cilju se lahko spremeni v trajno odpoved, ki je vedno smiselna.

Proces vzgoje v odpovedi lahko podaljšujemo, zavirajo in zapletajo najrazličnejši zunanji in notranji psihični dejavniki, vplivi. Odpoved je lahko tudi »slepa«, kot je npr. pehanje za docela nedosegljivimi se cilji, beg od resničnosti, nadomeščanje ciljev, potlačena težnja...

Ko razmišljamo o odpovedi, moramo upoštevati strukturo osebnosti. Za primer navajam dve skrajnosti:

1. Struktura osebnosti je usmerjena vase in v zadovoljitev lastnih potreb (vse stori, da bi bila stalno obdarovana, postrežena, da bi prejemala), odpoved ji je tuja, do nje prihaja le z veliko volje in samovzgoje. »Največji skopuh se bo pritoževal, kako je svet stiskaški.«

2. Struktura osebnosti je odprta, stalno daje in nič ne pričakuje v povračilo (zameno), njena odprtost je sama po sebi razumljiva in je stalna osebna drža. V eno ali drugo smer osebnostne strukture se vzgajamo oz. samovzgajamo.

Z odpovedjo je vedno tesno povezana tudi odgovornost. Odgovornost je v svojem bistvu individualno in prostovoljno (svobodno) ravnanje. Biti odgovoren, pomeni biti zmožen, sposoben in pripravljen za odpovedovanje. Človek je z lahkoto odgovoren za tisto, do česar čuti simpatijo, za kar je globlje zainteresiran, za nekoga ali za nekaj, kar spoštuje, kar ima rad. Vladimir Truhlar pravi: »Kratkotalno živeti moramo svoje dostojanstvo, ter po tej poti naravno rasti v čutu odgovornosti.« Neodgovornega ravnanja in obnašanja je pri ljudeh veliko. Temu sledijo notranje in zunanje sankcije. Notranje so slaba vest, občutek krivde, zunanje pa v reakcijah drugih, ki jih je neodgovorno ravnanje zadelo.

Vsak dan občutimo, doživljamo težo dneva. Naj bo dan zapolnjen s fizičnim ali umskim delom, lenarjenjem, zadovoljstvom ali nezadovoljstvom; je zvečer potrebno uiti zavedanju tega sveta in se potopiti v sen: »Da se lahko v nov dan zopet rodimo«, da lahko začnemo »nov dan«, da zaživi upanje in hotenje po polnejšem in popolnejšem življenju.

Življenjska odpornost se nujno sooča z optimizmom, nazorsko pozicijo, težnjo, ki se odraža v takšnem razmerju do sveta, življenja in družbe, v katerem so poudarjene zlasti dobre in svetle plati ter trenutki; prepričanje,

da dobro na kraju vedno premaga slabo. V skupnosti, kjer živimo, mora vladati optimizem in ne odtujeno upanje. Zvestno se moramo dokopati do zmernega, zrelega, denimo objektivnega soočanja s stvarnostjo, ki ima mnogo dobrega in mnogo slabega, a situacij »za obupati« je zelo malo, ali nič. Optimizem je zato vzgoja k življenjski odpornosti.

Angelca Žerovnik

Hudo bolni in umirajoči med nami

Vsak od nas se na ta ali oni način srečuje z boleznijo in umiranjem. Zbolevajo in umirajo naši sorodniki, naši prijatelji in sosedje, naši sodelavci in vsakdo od njih nas spominja, da smo vsi umrljivi. Srečevanje s hudo bolnimi in umirajočimi je vedno težko, pa je hkrati tudi priložnost, da ob tem kot ljudje rastemo in dajemo našemu življenju novo kakovost. Kakovost našega življenja je odvisna prav od tega, kako sprejemamo neizbežnost smrti in kakšen je naš odnos do umirajočih.

Tabuiziranje bolezni in umiranja v naši družbi

Za današnjo družbo je značilno, da skuša odpraviti vse, kar spominja na smrt, a se je prav zato vedno bolj bojimo. Ljudje živijo, kot da ne bodo nikoli umrli, kot da ne bodo nikoli izgubili svojcev, zato so popolnoma nepripravljeni, ko pride huda bolezen in ko mora človek umreti.

Ljudje o bolezni in o smrti nočejo razmišljati in se tudi ne o tem pogovarjati. V današnji družbi ima veljavo vse, kar je mlado, zdravo, krepko, veselo, gibčno... Poudarek je predvsem na znanju, na čim večjem številu raznih informacij, ki jih lahko nakopičimo v računalniku. Vedno manj pa znamo v družbi ceniti modrost, ki se je ne da naučiti iz knjig, priklicati iz računalnika, ampak si jo človek z leti pridobi ob vsem, kar v življenju prestane, pretrpi, doživi.

To zelo čutimo tudi v odnosu do bolnih in umirajočih. V takšni družbi se ljudje pogosto sramujejo biti bolni. Za mnoge je zdravje kupljivo blago, zato je ogorčenje toliko večje, ko še tako velike vsote denarja ne morejo preprečiti bolezni in umiranja.

Družina hudo bolnega in umirajočega

V družbi tudi vedno bolj vlada prepričanje, da je družba dolžna poskrbeti za bolnika. V resnici pa je bolnik vedno prva skrb družine in nujno potrebuje toplo človeško naklonjenost ljudi, ki ga imajo radi. To je prvo in najboljšje zdravilo, ki šele omogoči, da so lahko učinkovita vsa ostala zdravila, ki jih nudi medicina.

Človek nikoli ne zboli sam, ampak v skupnosti, v kateri živi. Običajno je to družina. Družina, ki ima v svoji sredi hudo bolnega ali umirajočega, je zelo prizadeta in potrebuje pomoč. Ta pomoč mora vsebovati tako konkretno pomoč pri negi in domačih opravilih, pa tudi možnost, da člani družine spregovorijo o svojih stiskah, o svojih strahovih. Družina potrebuje okrog sebe ljudi, ki skupaj z njo upajo in molijo. Tu odigra tudi veliko vlogo župnijsko občestvo, ki s svojim odnosom do bolnika in do njegove družine pričuje o Bogu, v katerega veruje.

Če bi bile družine hudo bolnih in umirajočih deležne več pomoči, bi lahko tudi več ljudi umrlo doma. Idealno bi bilo, če bi vsakdo lahko umiral tam, kjer se počuti najbolj varnega. Večina je to v krogu družine.

Če želimo ustvarjati bolj človeško družbo, si moramo prizadevati, da se hudo bolni in umirajoči med nami ne bodo počutili izrinjene, da bo spremljanje umiranja postalo vrednota. Zato bi morali tudi spet bolj oživiti sosedsko pomoč. Morda se zdi komu to nemogoče v današnjem času, pa mislim, da to ni utopija. Oživitvev sosedske pomoči bi prinesla ne samo pomoč v času hude bolezni in umiranja, ampak tudi blagoslov za naše skupno življenje nasploh.

Hudo bolni in umirajoči so naši učitelji

Spremljanje hudo bolnih in umirajočih ni pomembno samo zanje, ampak za tako imenovane zdrave. Kdor je že kdaj spremljal hudo bolne in umirajoče, bo priznal, da se je ogromno naučil od bolnikov in od njihovih svojcev. Naučili so ga stvari, ki se jih ne da najti v nobeni knjigi. Ko so ljudje še zdravi, si niti predstavljati ne morejo, da imajo v sebi toliko energije, da so zmožni nositi toliko teže, kolikor se je nabere v hudi bolezni in v umiranju. To daje tudi zdravim pogum, da bodo kos težki situaciji, če se bodo enkrat znašli v njej.

Hudo bolni in umirajoči nas učijo odnosov

Ob njih moramo sneti svoje maske, poklicne, vljudnostne in druge. Ostajamo samo

še ljudje in do izraza prihaja pristnost našega odnosa. Tu nehaš biti strokovnjak, vse znanje iz knjig ni edino pomembno. Važno je, koliko si ti kot ta in ta človek pripravljen biti toplo človeški v tem odnosu.

Hudo bolni in umirajoči nas učijo komunikacije

V komunikaciji z njimi moramo biti pozorni na govorico celega človeka, na drobna znamenja, ki jih mnogi niti ne opazijo ali pa se jim zdijo nepomembna, na vsako besedo, na ton glasu itd. Spremljanje hudo bolnih in umirajočih je največja šola komunikacije, ki si je ne moreš osvojiti z nobeno teorijo. Moraš jo doživeti in potem tudi v komunikaciji z ljudmi nasploh marsikaj drugače dojemaš.

Hudo bolni in umirajoči nas učijo, kaj je v življenju bistveno

Ob hudi bolezni in umiranju postane človeku marsikaj, za kar si je doslej zelo prizadeval, nepomembno. Lestvica življenjskih vrednot se mu spremeni. Ob vsem, kar v življenju delamo, bi se lahko vprašali: Kaj bi mi bilo pomembno, če bi sedaj hudo zbolel in bi kmalu umrl? Če smo enkrat spremljali hudo bolne in umirajoče, bo to morda v marsičem spremenilo naše življenje, predstavilo poudarke, zahtevalo drugačno razporeditev naših moči.

Hudo bolni in umirajoči nas učijo upati

Ob hudi bolezni in umiranju se mora vsakdo vprašati: kaj meni osebno daje oporo, da kljub bolezni in umiranju grem naprej in ne obupam? Kdor doživi to upanje pri hudo bolnih in umirajočih, ga ne bo mogel pozabiti. Spremljalo ga bo naprej in mu dajalo moči.

To, česar smo se naučili pri spremljanju hudo bolnih in umirajočih, nam pomaga tudi v odnosih do vseh ljudi, ki jih srečujemo: da smo iskreni v odnosu, da smo pozorni pri komunikaciji, da se zavedamo, kaj je bistveno v življenju in da upamo, kljub bolezni in umiranju.

Metka Klevišar

Ne odklanjaj dobrote onemu, ki jo potrebuje, če je v tvoji moči, da jo izkažeš.

(Prg 3,27)

Dementni bolnik v domačem okolju

Uvod

Pogosto slišimo starejše ljudi potožiti, da pozabljajo, da se česa ne morejo spomniti, da včasih kar ne najdejo pravih besed, ko želijo kaj povedati. Nekatere moti, ker so postali bolj občutljivi ali pa jezljivi, kot so bili nekoč. Svojci in ljudje v okolici lahko opazijo spremenjeno obnašanje starejše osebe. Omenjene spremembe v blagi obliki so del staranja. Če pa so vedno izrazitejše ali pogostejše in se morda pojavijo še kakšne nove težave in omejitve, potem je potrebno pomisliti na bolezen, ki ji pravimo demenca (dementnost). Po različnih virih naj bi jo imelo kar 1 do 5 odstotkov ljudi starejših od 65 let.

Bolezniški znaki, ki so značilni za demenco

Demenco je težko preprosto opisati. V bistvu gre za motnje v delovanju možganov, ki se kažejo z mnogimi različnimi bolezenskimi znaki. Ista bolezen ima več različnih obrazov. Naštetni znaki se na srečo ne pojavljajo pri vseh bolnikih in ne pri vseh v najbolj intenzivni obliki. Vsak bolnik ima svojo obliko bolezni. Bolezenske znake pa lahko razdelimo v tri večje skupine.

Motnje na področju kognitivnih funkcij (zaznavanje, spominjanje in učenje, mišljenje in jezik)

– pozornost (bolnik govori neurejeno, v svoji pripovedi ne sledi bistvu, razni predmeti in glasovi v okolici hitro preusmerijo njegovo pozornost)

– abstraktno mišljenje, sestavljene miselne konstrukcije (bolnik na primer ne razume besednih iger, pregovorov, šal)

– besedne sposobnosti (bolnik ne najde besed, ne zna nadomestiti izgubljenih besed z drugimi, ne zna nadomestiti izgubljene besede z opisom, uporablja preprost govor, ne končuje stavkov, ponavlja iste besede ali besedne fraze)

– kratkoročni spomin (ne ve povedati, kaj se je pravkar zgodilo; večkrat mu je potrebno svetovati; pozablja, kam je kaj odložil, kaj je pravkar storil; ponavlja ista vprašanja ali iste gibe, ker je že pozabil, da je že vprašal ali kaj storil)

– dolgoročni spomin (ni sposoben povedati,

kaj je bilo pred enim tednom, morda še ve povedati, kaj je bilo mnogo leta nazaj)
 – presojanje (izgubi takt, se manj spodobno vede, je manj urejen)
 – orientacija v prostoru, času, osebah (ne more povedati, kje je, ne zna oceniti, ne prepozna ljudi iz svoje okolice)
 – spremembe, motnje v višjih kortikalnih funkcijah: afazija (težava pri iskanju besed ovira govor), agnozija (prepoznavanje predmetov je motena), apraksija (nesposobnost pri uporabljanju predmetov, npr. ne zna uporabiti žlice).

Motnje v čustvovanju v odnosu do okolice in pri obnašanju

– depresivnost (pogosta na začetku bolezni ob zavedanju miselnega in drugega propadanja); za to obdobje je značilno zapiranje vase in zmanjšanje števila odnosov z okolico
 – razdražljivost, vzkipljivost, jezljivost (ponavadi zaradi malenkosti, obrnjena je lahko proti sebi ali bližnji okolici); nezadovoljstvo in prepri so najpogostejša oblika komunikacije
 – sumničavost (zaradi pozabljanja občutek, da stalno nekaj izginja, edina možna razlaga za bolnika je, da je okraden); ponavadi so kraje obsojeni najbližji; nelagodnost, občutki nezanesljivosti in pomanjkanja varnosti, prepri
 – beganje (domačega okolja več ne prepozna za svojega in želi oditi); iskanje in negotovost – nespečnost in nemir po noči (zamenja dan za noč).

Telesne motnje

– motnje gibanja, nepokretnost
 – nehotno, nekontrolirano odvajanje (inkontinenca) blata in urina
 – motnje hranjenja in požiranja.

Kaj storiti, ko se pojavijo znaki, značilni za demenco?

Ko se pojavijo znaki, za katere starejša oseba ali njeni svojci menijo, da so značilni za demenco, je dobro obiskati zdravnika. Z raznimi pregledi bo ugotovil, ali gre pri bolniku za normalno staranje, za demenco ali morda za kakšno drugo bolezen. To na žalost ni enostavno. Predvsem na začetku je težko ločiti normalno staranje in demenco. Zato svetujejo, da zdravnik opazuje bolnika vsaj pol leta in zasleduje morebitno napredovanje bolezenskih znakov, preden postavi diagnozo. V pripravi so psihološki testi, ki bi

Ivana Kobilca: Kofetarica, 1888

opozorili na intelektualni upad bolnika in bi tako zdravniku pomagali pri ocenjevanju znakov dementnosti. Poleg tega mora biti zdravnik pozoren na nekatere bolezni, ki se lahko kažejo z posameznimi znaki, značilnimi za demenco, in na bolezni, ki na svoj način spremenijo, ponavadi poudarijo znake dementnosti. Tako lahko posnemajo ali spreminjajo sliko dementnosti slabokrvnost, sladkorna bolezen, bolezen ščitnice, slaba prehranjenost, motnje vida in sluha, zloraba alkohola ali zdravil, druge boleznine možganov in živčevja in še nekaj bolezni bi lahko naštel. Zdravnik ima torej s postavljanjem diagnoze kar precej dela. Prav tako kasneje z zdravljenjem, saj dobrega zdravila za zdravljenje vzroka bolezni ni. So pa dosegljiva razna zdravila, ki zdravijo bolezenske zaplete, kot so nemir, nespečnost in podobno, ali pa nekoliko omilijo prisotne znake demence. V raziskovalnih laboratorijih po vsem svetu iščejo dobro zdravilo, hkrati pa v tujini posvečajo precej pozornosti razvijanju raznih načinov zdravljenja brez zdravil. Izkušnje so pokazale, da se dobro obnese redno izvajanje vaj za urjenje spomina, priporočajo zdravljenje z glasbo, primerno delovno terapijo, dobri so tudi rezultati kopanja v bazenih.

Urjenje spomina

Obstajajo različni programi, kako ohranjati spomin. Vaje, ki jih lahko dela vsak sam

ali pa ob sodelovanju svojcev, imajo za cilj ohranjanje miselnih procesov. Vendar pa je potrebno upoštevati nekatera pravila, če želimo doseči uspeh. Osnovna pravila so naslednja:

- uspeh se doseže s sistematičnim delom in doslednim rednim izvajanjem vaj (vsak dan vsaj pol ure)
- postaviti si je treba cilj in se učiti smiselno
- uporabljati je treba različne učne tehnike, na primer zapisovanje posameznih besed, urejanje informacij v sistem kartotek, glasno govorjenje in podobno
- vzeti si je treba čas za učenje in tudi za počitek
- o naučenem je treba narediti kratek in pregleden povzetek
- od časa do časa je potrebno naučeno snov ponoviti
- teža nalog naj bo prilagojena sposobnostim posameznika.

Naštela bom nekaj vaj, ki jih lahko vsakdo izvaja v domačem okolju in vam lahko služijo kot ideja za vaje, ki jih boste oblikovali sami:

- poimenujte pet živali, katerih ime se začne s črko S, G...
- napišite besede, ki imajo smiselno povezavo z besedo hiša, polje, energija...
- povejte, kje in kako se uporablja svinčnik, košara, električna...
- napišite 6 števil in jih seštejte najprej po parih, nato v trojkah, vsako drugo skupaj...
- napišite črke abecede, poleg njih pa neke svoje znake in nato z novimi znaki napišite nekaj besed, stavkov...
- narišite zrcalno sliko kakšnega lika preko vodoravne ali navpične črte...
- dobro si oglejte razglednico, nato pa, ne da bi jo gledali, čim bolj natančno opišite, kaj ste videli na njej
- preberite si opis dogodka iz časopisa in ga čim bolj natančno opišite
- preberite daljši sestavek in napišite povzitek
- rešujte križanke, uganke, izpisujte si nove besede in jih obnavljajte
- oglejte si in uredite svoje fotografije, ob njih napišite, kdaj in kje so bile posnete, kdo je na njih, zabeležite kakšen spomin.

Vaje lahko poljubno dopolnujete, pomembno pa je, da so prilagojene sposobnostim bolnika. Bolnik, pri katerem je bolezen že zelo napredovala, bo zmožel le ma-

lo. Če bomo od njega zahtevali preveč, bo prej slabo kot dobro zanj.

Zdravljenje z glasbo

V tujini so naredili nekaj raziskav o vplivu glasbe na dementne bolnike. Ugotovili so, da se bolnikove čustvene napetosti in motnje vedenja pogosto lahko umirijo ali pa omilijo ob poslušanju mirne glasbe iz ozadja.

Delovna terapija

Dementnemu bolniku svojci zaradi njegove počasnosti in slabe učinkovitosti pogosto jemljejo delo iz rok. Vendar to ni dobro. Bolnik mora opravljati dejavnosti, ki jih zmore. Napačno ga je na primer oblačiti, če ob pravilni pomoči to dejavnost zmore sam. V domačem okolju lahko pomaga pri opravljanju raznih gospodinskih opravil ali pri enostavnejšem delu na vrtu, polju. Potrebno je najti dejavnosti, ki jih lahko opravlja sam ali ob pomoči. Ugotovili so, da tudi bolniki s precej razvito stopnjo bolezni radi pomivajo in brišejo posodo, pomagajo pri pripravljanju hrane, pospravljanju. Nekateri lahko uspešno sodelujejo pri igrarjih kot so kartanje, igra bingo, čeprav ne znajo razložiti pravil. Radi se vozijo z avtomobili. Nekateri, ki so bili precej povezani z zemljo, jo radi okopavajo. Veliko je možnosti raznih zaposlitev dementnega bolnika, le poiskati jih je treba.

Kopanje v bazenu, morju

Kopanje omogoča dementnemu bolniku prijetno izkušnjo čutov, zaznavanje tople ali hladne vode. Taka izkušnja lahko deluje sprostitveno. Vendar je praktična izvedba tega nekoliko zapletena zaradi možnega strahu nekaterih pred vodo ter nehotnega uhajanja blata in urina. Zato je to v resnici izvedljivo le za posamezne bolnike.

Stopnje bolezni

Dementni bolnik v različnih stopnjah bolezni potrebuje različni pristop strokovnjakov in svojcev. V knjigah najpogosteje omenjajo tri stopnje dementnosti, ki postopoma prehajajo ena v drugo in torej med njimi ni povsem jasnih mej.

Začetna stopnja (zgodnja, blaga demenca) – vzpodbujanje

To je obdobje, ko je bolnik sposoben izvajati različne dejavnosti, vendar že pozablja, se težje zbere, pozornost mu uhaja in zato potrebuje predvsem vodenje in vzpodbujanje pri

opravljanju dela, ki se ga je lotil. Najpogostejši motnji čustvovanja sta depresivnost in razdražljivost.

Družina se v tem času seznanila s prvimi težavami, povezanimi z boleznijo. Pomembno je, da že na začetku vsak član družine, ne le ena oseba (ponavadi gospodinja), doprinese k boljšemu življenju bolnika in družine v celoti. Tudi otroci lahko pri tem uspešno sodelujejo.

Stopnja napredujoče bolezni (srednje razvita demenca) – pomoč

Bolnik običajnih dnevnih dejavnosti, kot so oblačenje in obuvanje, umivanje ter hranjenje, ne zmore povsem sam. Pogosto ponavlja določene gibe oziroma dejavnosti ali večkrat postavlja enaka vprašanja. Poleg tega so že zelo očitne motnje čustvovanja in obnašanja, kot so depresivnost, jezljivost, zbeganost, tavanje in uhajanje, nočni nemir, sumničenje. Na tej stopnji bolezni je vodilna bolnikova potreba po usmerjanju dejavnosti in praktični pomoči pri izvajanju zastavljenega dela.

Za družino je to ponavadi najtežje obdobje in če le en član skrbi za bolnika, je to zanj prehudo in telesno ali psihično odpove. Če si skrb za bolnika pravočasno razdeli več ljudi, ima vsak od njih čas, da si odpočije in si nabere novih moči za naporno delo z bolnikom. Svojci in pa tudi širša okolica potrebujejo precej potrpljenja in sposobnosti odpuščanja, saj bolnik občasno obtoži najbližje različnih slabih dejanj (kraje, zastrupljanja, prešuštništva in podobno). Zaradi vseh naštetih motenj gre v tem obdobju največ bolnikov v dom. Če ostanejo doma, pa je ponavadi že potrebna pomoč patronažne sestre, ki da praktične nasvete: kako pomagati bolniku pri oblačenju, umivanju in drugih aktivnostih, kako reagirati na druge bolnikove motnje.

Stopnja povsem razvite bolezni (težka oblika demence) – nega

Bolnik je povsem nemočen in odvisen od drugih. Besedna komunikacija je slaba. Nekako se še lahko odzove na nebesedno govorico obraza in telesa (na primer vreščec ali umirjen glas, grozeče ali prijazno ponujeno roko in podobno). Čez čas pa se tudi na to ne odzove več. Čustvovanje je slabo izraženo. Obnašanje se pogosto poenostavi na večno ponavljanje nekaj istih gibov. Pojavijo se različne telesne motnje, kot je nekontrolirano izločanje urina in blata. Gibanje je vse bolj

oteženo in postopoma vodi v nepokretnost. Lahko se pojavijo težave pri požiranju hrane. Bolnik potrebuje veliko nege!

Družina v tej stopnji bolezni potrebuje praktična navodila glede nege, ki jo mora izvajati več ljudi. Eden je ne zmore. Oskrba na domu je zelo zahtevna, obiski patronažne sestre postanejo pogostejši. Bolnika je potrebno v dom, če domači ne zmorejo primerne nege.

V vseh treh stopnjah se moramo zavedati nevarnosti, ki lahko prihajajo iz bolnikovega okolja. Bolnikovemu stanju je treba prilagoditi okolje. Osnovno pravilo je, da ne menjamo pohoštva ali prestavljamo slik, kadar je v hiši tak bolnik. Tako kot pred otrokom je potrebno odstraniti razne škodljive tekočine in snovi, ki bi jih pomotoma lahko zaužil.

Praktična navodila kako reagirati na bolnikove motnje

Domači velikokrat ne vedo, kako reagirati na razne bolnikove motnje. Zgodi se, da ponavljajo napake v komuniciranju in s tem dajejo bolniku veliko manj možnosti za uspešno premagovanje ovir. V nadaljevanju sem izbrala nekaj nasvetov, kako reagirati na konkretne težave. Morda svojci ob svojih bolnikih najdejo še druge, boljše rešitve. Tu so napisane tiste smernice, ki so se v praksi izkazale za precej uspešne.

Motnje spomina in besedne ter nebesedne komunikacije

– pogosto ponovimo določeno informacijo (brez tistega: saj sem ti danes to že petkrat rekel)

– uporabljajmo razna pomagala (na primer napišimo ali narišimo na list papirja; nastavimo na mizo skodelico, da se bo spomnil, da je treba piti)

– navodila za določeno aktivnost dajajmo po stopnjah (najprej ponudimo, naj obleče majico in ko jo obleče, mu izročimo srajco)

– uporabljajmo enostavne stavke in besede, ki jih razume

– počakajmo, da najde primerno besedo ali jo nadomesti z drugo (nikar mu ne skačimo v besedo)

– vzpodbujajmo ga h govorjenju in ga ves čas ne popravljajmo, če smo sporočilo razumeli

– obdržimo rdečo nit razgovora (ko jo izgubi, ga vrnemo s tem, da ponovimo, kar je rekel o njej, preden se je izgubil)

– dovolimo, da nam pripoveduje svoje spomine, ker je to morda še njegovo zadnje spo-

minjanje in ga z govorjenjem dalj časa obdrži (tu lahko s svojimi vprašanji dobro sodelujejo otroci)

– skupaj listajmo po njegovih albumih in ga vzpodbujamo h govorjenju (tudi tu se lahko vključijo otroci)

– govorica telesa in obraza naj bo usklajena z besedno govorico.

Motnje čustvovanja in obnašanja (bolniku dovolimo, da izraža svoja čustva, se o njih pogovarja)

– depresivnost: bolniku je potrebno prisluhniti in z njim čustvovati, hkrati pa ga opozarjati na še dobre plati njegovega življenja

– jezljivost: prepirati se z njim nima smisla (čeprav je to zelo težko), najbolje je preslišati

– preplašenost: damo mu vedeti, da ga imamo radi, da je pri nas varen, da smo mu pripravljeni pomagati

– sumničenje: bolnik najpogosteje trdi, da so ga okradli; ne prepirajmo se z njim, da se moti, raje mu poskušajte dati občutek razumevanja

– beganje: pogosto je povezano z neprepoznavanjem domačega okolja in z občutkom, da ni varen; najenostavneje je preprečiti beganje z zaklepanjem vrat, namestitvijo takih kljuk, ki jih bolnik ne more odpreti, včasih pomaga snemanje kljuke; ko hoče bolnik oditi, ga zamotimo s kakšno stvarjo, ki jo rad počenja

– nočni nemir: pogosto je posledica spanja podnevi, zato naj čim manj spi čez dan; če potrebuje dnevni počitek, naj ne počiva v svoji postelji; zvečer naj se obvezno preobleče v nočno srajco in dnevna obleka naj se mu umakne z vida in dosega, da mu ob pogledu nanjo ne bo prišlo na misel, da jo mora obleči.

Telesne motnje in težave

O njih se je najbolje pogovoriti z zdravnikom in patronažno sestro in skupaj poiskati najboljše rešitve.

Zaključek

Biti dementen bolnik ali pa imeti v domačem okolju takega bolnika je težka življenjska preizkušnja. Vendar nanjo lahko vplivamo in jo s primernim odnosom omilimo in zmanjšamo njeno težo. Seveda pa to zahteva nekaj naporov, tako bolnika kot njegove okolice.

dr. Metka Pentek

LITERATURA

1. Ermini-Funfshilling D, Thalmann B, Zwick V. Vergesslich? Memory-Klinik Felix Platter-Spital, Basel, 1993
2. De Bruyne G. A, Meyboom-de Jong B, Muskens J. B, Veltman M. T. M, Weijters J. T. N. M, Wind A. W. NHG-Standard Dementia Syndroom. Huisarts Wet 1991; 34 (13): 598–607
3. Gilleard C. J. Living With Dementia, Croom Helm, London & Sydney, 1986
4. Hendriksen Ch. in sodelavci. Early Dementia and the Clock Drawing Test, Felix Platter Spital, Basel, 1993
5. Jakoš A. Starejši prebivalci in demografsko ogrožena območja v Sloveniji. Ljubljana, Gerontološko društvo Slovenije, 1990
6. Rau M. T. Coping with Communication Challenges in Alzheimer s Disease, Singular Publishing Group, Inc. San Diego, 1993
7. Stoppe G. Drug treatment of Dementia – a Review of Recent Double Blind Controlled Trails, Symposium Diagnosing Dementia in Old Age-Recommendations in Light of Recent Advances in Research, SIMG/WONCA Congress Quality of care in Family medicine/General Practice, Haag, 1993
8. Tariot P. N, Riekkinen P. J, Olichney J, Filip V, Gershom S. New Aspects in the treatment of Demantia, Symposium Abstract Book, XVth International Congress of Gerontology, Budapest, 1993; 70–79.

Dišave – človekove spremljevalke

Parfumske alergije

V knjigi Naše življenje, ki sta jo zakonca dermatovenerolog in psihologinja Pertl leta 1972 napisala staršem kot pripomoček pri vzgoji, je zapisano: »Samo čista ženska je privlačna.« In na drugem mestu: »Ženska ni rada lepa le sebi na ljubo. Da je čedna, je njena duševna potreba, ki jo mora gojiti tudi v obdobju, ko se prične starati.«

Danes, ko so kozmetični preparati, pogosto jih dopolnjujejo dišave, sestavni spremljevalec ne samo ženskega temveč tudi moškega večjega dela človeštva, in ko se srečujemo predvsem z njihovimi učinki na koži, postajajo Pertlove misli aktualne tudi za naš čas.

Dišave so snovi s specifičnim vonjem, ki se uporabljajo v proizvodnji parfumov in drugih kozmetičnih preparatov, tj. sredstev za čiščenje, nego in dekoracijo kože, las in nohtov. V številnih primerih služi odisavljanje za prekritje lastnega vonja. Nadomestke za parfume najdemo tudi v barvah, lakih, hišnih in kuhinjskih pripomočkih, papirju, insekticidih in razpršilih. Dišavnih snovi in

eteričnih olj je okrog 8000 (zgornja meja). Ločimo jih na definirane kemijske snovi z značilnim vonjem iz živalskega in rastlinskega sveta ali pa so izdelane sintetično, in na izvlečke, kot so parfumi ali eterična olja z značilnim vonjem, npr. vrtnica, sivka ali patscouli-olje.

Medtem ko obstajajo za posamezne parfume že testne koncentracije in podatki o možnosti senzibilizacije, dobljeni na bolniku z epikutanim testom ali testom na živalih, obstajajo za eterična olja le približne vrednosti.

Mednarodna skupina za proučevanje kontaktnega alergijskega dermatitisa (ekcema) je leta 1984 objavila seznam najvažnejših alergizirajočih dišav kot okvirno priporočilo za evropsko standardno vrsto. Priporoča testiranje z mešanico 8 parfumov in eteričnih olj (Fragrance mix) ter pri pozitivnem rezultatu še s posamezno vrsto. Za lažje razumevanje parfumskih alergij, ki so vse pogostejše tudi na Slovenskem, posredujemo bralcem iz črpnjše poročilo naše dermatološke službe.

Leta 1988 smo na predlog Univerzitetne dermatološke klinike Ljubljana o poenotenju standardne serije alergenov za slovenske laboratorije vnesli Fragrance mix v standardno serijo alergenov za širše celjsko področje, ki zajema okrog 300 000 prebivalcev. Že več kot 10 let pa uvrščamo kozmetične preparate in sredstva za osebno higieno med ciljane alergene.

Fragrance mix sestavljajo: Cinnamyl alcohol, Cinnamaldehyde, Evgenol, Alphamylcinnamaldehyde, Hydroxycitronellal, Geraniol, Isoeugenol in Oak moss absolute.

Te snovi lahko vsebujejo kozmetični preparati, sredstva za osebno higieno, razna eterična olja, aromatizirane pijače, tobak, pudringi, pecivo in drugi slaščičarski izdelki, začimbe (cimet), cvetice in rože (španski bezeg, lilije, cvetovi lipe, šmarnice in druge).

V obdobju 1988–1990 je bilo v dermatološki ambulanti Celje prvič pregledanih 15099 bolnikov. Pri 817 smo sumili, da bolujejo za kontaktnim alergijskim dermatitisom na rokah ter po obrazu. Pri 470 (57,5%) smo v alergološkem laboratoriju Celje ugotovili pozitiven test na enem ali več standardnih in (ali) ciljnih ekcematogenih. Med temi so bili pogosto kozmetični preparati, sredstva za osebno higieno, gumijaste rokavice, detergenti, čistila, propolis in drugi. Naša pozornost v tej raziskavi je bila usmerjena zaradi ugotavljanja parfumskih alergij na našem področju k Fragrance mix-u mešanici par-

fumov in eteričnih olj. Na ta alergen je bilo v 3-letnem obdobju preobčutljivih 58 bolnikov 20 moških in 38 žensk, 35 bolnikom, 16 moškim in 19 ženskam, pa smo dokazali alergijsko preobčutljivost na prinesene kozmetične preparate in ali sredstva za osebno higieno.

V analizi pogostnosti standardnih ekcematogenov nas je zelo presenetilo 3. mesto za Fragrance mix na celjski lestvici.

Visoko mesto na naši lestvici narekuje potrebo po nadaljnji poglobljeni analizi predvsem v smeri morebitnih toksičnih reakcij. Če pa upoštevamo, da so t. i. »kozmetični dermatitisi« nealergijske narave pogostejši kot alergijski pa 3. mesto za Fragrance mix narekuje zahtevo po skrbnem postavljanju indikacije za kozmetične preparate že v okviru zdravstvene vzgoje, kakor tudi največjo skrb za strokovnost v proizvodnji, proučevanju podobnosti in puščanju v promet teh proizvodov.

Mladost je lepa, saj ima čisto kožo že sama po sebi, zato naj bo človekova odgovorna skrb za lepoto predvsem v odnosu do naravnosti prva naloga.

Karolina Godina

Tri generacije slovenskih hlapcev Jernejev

Prva generacija so hlapci Jerneji iz Cankarjevih časov. Pisatelj jim je v svojem delu Hlapec Jernej in njegova pravica postavil nesmrten spomenik, – lepši in trajnejši kot jih sedaj postavljajo žrtvam povojnih pobojev in medvojnih čistk, – saj so leseni križi na njihovih grobovih že zdavnaj strohnili in so njihovi grobovi že zdavnaj prekopani. Opisal je usodo človeka, kot jo je stoletja živela morda najštevilčnejša družbena skupina: »To povest vam pripovedujem, kakor se je po resnici vršila z vsemi nekrščanskimi krivicami in z vso svojo veliko žalostjo. Nobene laži ni zraven, nič lepih besed in nobene hinavščine.« To je bilo garanje za golo preživetje, za ljubi kruhek, za poletno posteljo v seniku in za zimsko v hlevu. Ko človek ni več zmo gel garanja, je bilo odvisno od človeko-

ljubnosti starega ali novega gospodarja, ali bo še smel sestiti za mizo in prijeti za žlico ali pa se bo moral pridružiti nižjemu družbenemu sloju: beračem. Med njimi pa se niso znašli le onemogli hlapci in dekline in tu in tam kakšen mlajši delomrznež ali invalid. Ko je Cankar obiskoval svojo »najsto šolo pod mostom«, je na stara leta prosjačil prvi učitelj mojega domačega kraja; tako pripoveduje kronika. Tako so živeli v deželi na »sončni strani Alp« pred sto leti, medtem ko je bilo na njihovi senčni strani za spoznanje bolje. Opazoval sem stare, mogočne kmečke hiše na Tirolskem, s številnimi okni v prvem nadstropju. Povedali so mi, da so za njimi čuminate številnih hlapcev in dekel, za katere v naših kmečkih hišah ni bilo prostora. Očitno je nekdanji Dunaj po lastni presoji in potrebi razporejal bremena davkov v svojih deželah. Morda so bili višji davki na majhnem prostoru med Alpami in Jadranom sestavni del njegove politike (etničnega čiščenja), načrtovanega za nekaj generacij, če ne stoletij.

Vrnimo se k Cankarjevemu hlapcu Jerneju. Eksistenčna ogroženost ob gospodarjevi smrti ga spravi v blodnjo, ki mu jo narekuje njegova zdrava kmečka pamet, da si začne lastiti pravice iz dela štiridesetih let. Svoji starosti in izkušnjam navkljub verjame v človeško in božjo pravičnost. Mlad študent se trudi z njim in ga skuša spraviti k pameti:

»Več usmiljenja je imel Bog z menoj nego s teboj, Jernej! Meni je razodel krivico od začetka, tebi šele navsezadnje. Jaz sem živel v zmoti komaj pol ure, ti celih štirideset let! Mene so pahnili brez posebnih komedij kar naravnost na cesto pravega spoznanja, ti pa si hodil štirideset let po krivem potu – dolga bo pot nazaj, o Jernej! – Glej, Jernej, komaj sem izpregledal, so začeli mlatiti po meni, nobogljenem otroku, kar s cepci! Kamor sem se prestopil, sem dobil brco v pozdrav. Krepko, Jernej, krepko so mi vtepli v kožo pravo spoznanje, krepko vtepli postavbo in zapoved: da je pravica ustvarjena za tiste, ki so jo ustvarili. Kaj mi je potreba zdaj tožbe in pravde, kaj prerekanja z Bogom in z ljudmi? Največji zaklad je spoznanje, pa če je vtepeno s cepci!«

Se vam zdi, da Cankarjev študent pretirava? Pa prisluhnimo bolj realističnemu Prežihovemu opisu: »Pogosto je pastirček zaspal na kupu slame. Tedaj ga je Matija budil s cepcem: »Ali boš zastoj žrl kruh, ti dihur dihurski!«

...Pastirček je požiral solze in tešil zakrknjeno jezo na paši; ko je bil sam z živino, se je privijal k bavhom in jirsom, se grel ob njihovih toplih telesih ali pa se zatopil v otožne jesenske barve lesov in polj. Včasih pa je pozabil na neprijetne misli, spreletela ga je pastirska prešernost, da ja zavriskal čez globel do sosednjih bregov, kjer so pasli drugi pastirji. Zavriskal je dvakrat, trikrat, ko pa je zaželeni odziv izostal, je malodušno umolknil in se skril za grmovje, da bi ga pastirji, ki so ga prezirali, ne opazili.« (Prežihov Voranc, *Boj na požiralniku*).

Kaj naj rečemo k tej stiski ljudi, s katero se še vedno srečujemo, saj je še zaznamovala otroštvo nekaterih, ki so sedaj na tem, da se upokojijo? Morda sta najbolj primerna tiha prisotnost in razumevajoč molk. A na tem mestu lahko vendarle nekaj rečemo, namreč da so ti pastirci imeli največjo srečo, če jim je usoda naklonila za mater žensko, kot jo naslika Prežih v *Samorastnikih*, Hudabivniško Meto: ko so zrasli v pastirje, jim je govorila za popotnico: »Zdaj greš v boj za kruh! Ta boj bo težak, ali premagal ga boš, če ne boš pozabil, da si moj, da si Hudabivnikov...« In potem jih je vsako leto zbrala ob sebi in jih za leto dni napojila s svojo ljubeznijo in jim govorila: »Z vami je tako: vi niste kakor drugi otroci – vi ste samorastniki. Vi se niste zibali po zibelkah, vaše zibelke so razgoni, brazde, zare, kjer vas je žgalo sonce in vas je močil dež. Ob teh zibelkah so vam popevale tutujke in prepelice, svetila vam je strela, budil vas je grom... Zato ste ko samorastniki. Sami ste se izlevili, brez goje, kot izgubljena samorastna setev v razgonu. Kakor se samorastnik zgrabi z okolico, tako se morate tudi vi, Hudabivniki, zgrabit z življenjem. Kjer stojite, poženite korenike. Ne dajte se teptati od drugih, ne prenašajte ponižno krivic, ali tudi vi ne prizadevajte nikomur, nobenemu bližnjemu kakih krivic. – Poglejte, mene so položili na martrnico, ko še dobro vedela nisem, kaj je svet. Mogoče bodo polagali tudi vas. Tedaj stisnite zobe in si mislite, da ste samorastniki – da ste Hudabivniki. Zdaj, po meni, vas je devet, čez petdeset let vas bo lahko že sto, čez sto let vas bo petkrat, desetkrat toliko. Potem si boste združeni lahko priborili svojo enakovrednost, svoje pravice...«

Leto za letom je Meta vlivala otrokom vero vase in jih učila spoznavati in zaničevati krivico in greh; ta vera se je v njih utrjevala, nosili so jo s seboj po podjunskega produ, po

gorskih koritih, ta vera se je zraščala s tuljenjem vetrov po slemenih, z bučanjem globač, s sanjami polj, zlivala se je s šepetom jezerskih gladin, z neskončnim šumom dravskih valov...«

S tako bogato življenjsko popotnico so se hranili in napajali samorastniki Hudabivnikove Mete; podajali so si jo iz roda v rod, dokler ni usoda primaknila njihovi življenjski borbi svoje naklonjenosti in so iz hlapcev in dekel postali ponosni delavci, proletarci.

Toda prav v času, ko so si nekdanji brezpravniki gradili svojo svetlejšo prihodnost s tovarniškimi dimniki in so jim kmalu za tem še v kamen in jeklo dovolili zapisati, da so za vse veke njihova last, se je na istem prostoru pod Alpami porajala druga generacija hlapcev Jernejev: to so bili nekdanji kmetje, ki so preko noči postali kulaki. V ta čas segajo moji prvi otroški spomini. Bilo je kmalu po očetovi smrti, pri štirih letih: s strahom sem pogledoval skozi okno na sosedovo dvorišče, ki ga je zapuščala dolga procesija živine, vozov, na katere so zmetali raznoliko kmečko opremo. Nikogar ni bilo blizu, da bi ga vprašal, kdaj bodo prišli k nam in kako bomo takšen rop preživeli. Mnogo kmetov dejansko ni preživelo; nekateri so si vzeli življenje; pravijo, da je Menartovo balado spodbudila resnična zgodba:

*Pri svetem Volbenku je križ,
ki zvabi ti pogled.
Pod njim uživa paradiž
nekdo, ki bil je kmet.*

*Do poznih Kristusovih let
je kakor nor garal,
vkup spravljal gozd, živino, svet
in s sabo hlapce gnal.*

*Ko je prišel na last in čast,
državo vzel je vrag.
Ko bog je novo dal oblast,
je zanjo bil »kulák«.*

*Žig davkov, razlastilni žig
mu je žig-žag pobral
pol njiv in polj, gozd, hlev, senik
in sedem tolstih krav.*

*Ker je psoval preveč na glas,
so dali ga v zapor.
Ko je čez čas spet šel skoz vas,
je miren bil, a nor.*

*Poslej po kamri sedem let
je hodil mračni hod,
da s čevlji je udelal sled
v dvocolski bukov pod.*

*Prst polj, prej svojih, je preklel,
vsak strok na njih, vsak klas,
preklel zadružni dom in hlev
in vso pohlevno vas.*

*In vpil je: »O, pravični Bog,
zatri svojat, če si!
Naj v mošnjah se jim skrkne sok,
pokrepajo naj, psi!«*

*Na vrtu v cvet je puščal slak,
osat in drug plevel –
kadúljo, ljuljko, pastinák –
in seme v vrečo mel.*

*Potem v nočeh, ko bil je mlaj,
odhajal ves je tih
na polja zadružna, skrivaj
plevel sejat po njih.*

*Z zamahom silnim je sejal,
dokler ni sinil zor;
in ko je na ozarah stal,
takrat je bil res nor.*

*Tako po kamri sedem let
mu begal je korak,
dokler ni hleva in telet
in zadruga vzel vrag.*

*Takrat je šel na vas in pil
in se zapil na smrt
in kolovratil preko njiv
in zjutraj ležal trd.*

*Pri svetem Volbenku je križ;
in če ob mlaju tih
za nizkim zidom postojiš,
iz mraka slišiš vzdih.*

*O, duša kmeta, najdi mir,
ki ti ga čas je vzel:
saj tvoja polja v dalj in šir
prekriva zdaj plevel.*

*Plevel je živa, strašna moč,
ki golta klasje polj,
ki ga zatiraš oberoč,
a raste bolj in bolj.*

(Janez Menart, Zadušnica)

To je bila druga generacija hlapcev Jernejev, ki zasluži naš spomin. Večina njihovih otrok se je pridružila perspektivnejšemu družbenemu razredu, proletarcem vseh dežel; le najupornejši in najvztrajnejši so na ozarh svojih očetov dočakali »vstajenja dan«; njihova hoja je vse bolj pokončna in trdna.

A prav sedaj se »na pragu poznosrednjih let, ki jim vratarji Abraham«, poklicno srečujem s tretjo generacijo hlapcev Jernejev, ki še ne vzbujajo literarnega zanimanja, čeprav je njena stiska velika.

To so delavci, ki so tri desetletja in še kakšno leto čez gradili svetlejšo prihodnost, ki so v kamen in v kovino vklesano zagotovilo, da so tovarne in podjetja njihova, vzeli zares. Sedaj pa so na tem, da skoraj goli in bosi pristanejo – ne ravno na cesti, pač pa na borzi dela kot prejemniki družbene miloščine. Na tisoče jih je že tam. Čutijo se globoko prevarane in razvrednotene in drug za drugim ponavljajo: »Tega si nisem zaslužil.«

Nimajo več moči in volje, da bi začeli znova; spričo svoje iztrošenosti so tudi nekonkurenčni na trgu delovne sile, zato je razumljivo, da v invalidski upokojitvi vidijo edini izhod iz svoje stiske. To jim pomeni ugodnejšo varianto preživetja in tudi simbolično zadoščanje: zaslužen kot na Betajnovini; borza dela pa jim ne pomeni le negotovega kosa kruha berača, marveč tudi vso človeško krivičnost in razvrednotenje, s katerima se kot Cankarjev hlapec Jernej ne morejo sprijazniti.

To so običajno ljudje, ki so bili že v otroštvu za marsikaj prikrajšani, zato so ob svoji splošni občutljivosti še posebej občutljivi za krivico in jo potencirano doživljajo.

Njihov značilni predstavnik je Adolf, dvainpetdesetletnik. Tudi on je pristal pri nas, ker je v postopku ocene delazmožnosti. Ker je moral pol ure čakati, se je začel glasno razburjati, najprej v čakalnici, nato še nad menoj. Ko pokažem razumevanje za njegovo razburjenost, se hitro umiri in začne svojo pripoved s hudo krivico, ki se mu je zgodila: po štiriintridesetih letih dela in garanja se je znašel kot trajen tehnološki višek na borzi dela. Ni čudno, da mu tudi zdravje odpoveduje: glavoboli, rana na dvanajsterniku, revma hrbtenice, in sploh vse, kar lahko človeka boli. V tej stiski je že pomislil na samomor: vzel bi puško in... še delujoča razumska kontrola mu ne dovoli končati hude misli. Enkrat v življenju je bil že čisto na tem: ko ga je prva žena pustila z dvema malima otrokoma: mo-

ral bi v službo, pa ni imel varstva. Nazadnje je pobasal otroka in sam ne ve, kako se je znašel z njima v tovarni, pred hudim in strogim šefom. In še manj ve, kako ga je mogel nerazumevajoči in nepopustljivi šef v trenutku prebrati, da mu je prijazno rekel: »Pisal ti bom teden dni plačanega dopusta, ti pa v tem času uredi varstvo za otroka, nato pa pridi delat.« Bil je namreč pred tem, da gre z otrokoma v Dravo.

Ko mu po enournem pogovoru ponudim prvi test, se mu upira: ne ve, če bi delal, zakaj bi delal, ko je vse brez smisla. Po mojih informacijah zakaj je to potrebno, se z očitnim odporom vendarle odloči za sodelovanje. Kljub hudi notranji napetosti in nervoznosti skoraj dve uri prizadevno in vztrajno dela, zadnji test pa odkloni: preveč razburjen je v sebi, ne more več. In se kmalu spet vrne k svoji tovarni: kako je živel in rasel z njo v vseh teh tridesetih letih. Noč ni imela ure, ko ga ne bi prišli domov klicat, če se je v fabriki kaj zapletlo. In s kakšno bolečino je gledal zadnji dve leti, kako vse propada... Čisto na koncu, že skoraj pri slovesu, pa se mu posveti: »Morda je pa tako, dokler traja to hudičevo lastninjenje. Ko bo pa to mimo, se bodo ljudje spet začeli zanimati za delo in bo znova steklo. Toda mene ne bo več zraven,« izdavi zadnje besede že med najinim stiskom rok. Nisem se mogel ločiti od njega, ne da bi ga spremljal do konca hodnika.

Ne verjamem, da je mogoče spremeniti temelje družbenega sistema, ne da bi se ob tem mnogim zgodile krivice. Toda družbeni sistemi se vendarle spreminjajo bolj ali manj humano; odvisno od tega, koliko, kakšne in na kakšen način se omenjene krivice dogodijo. Kvaliteta in humanost novega, porajajočega se družbenega sistema pa se meri tudi po tem, koliko si novi sistem uspe vgraditi mehanizme, ki omogočajo popravo storjenih krivic. Če nam to ob spremembah, za katere smo se odločili, ne bo uspelo, bo imel študent iz Cankarjevega Hlapca Jerneja še naprej prav, namreč, da je pravica ustvarjena za tiste, ki so jo ustvarili.

Janko Bohak

Ne zavidaj nasilnemu človeku in ne izbiraj nobenih njegovih potov; zakaj gnusoba je Gospodu hudobnež, s pravičnimi pa je zaupen. (Prig 3,31-32)

Sprava in spreobrnjenje

Sprava je gotovo beseda, ki smo jo v zadnjih letih pri nas že neštetokrat zapisali in jo znova in znova izgovarjamo, tako da je velika nevarnost, da postane krilatica brez pomena. Hkrati namreč ugotavljamo, da je tistega, kar naj bi pomenila, vedno manj med nami. Namesto da bi se vedno bolj razumeli, v iskrenem sožitju živeli in delali za blaginjo in srečo svoje domovine, se v resnici vedno bolj sovražimo zaradi različnih pogledov na preteklost in sedanost, zaradi različnih razlag vsega, kar se je dogajalo v naši bližnji in daljni preteklosti in še danes zaznamuje našo miselnost ter nas ločuje kakor nekoč na »dobre« in »slabe«, »pravične« in »krivične«, zagovornike absolutne »resnice« in služabnike »laži« v smislu naravnost manihejskega dualizma. Takšna miselnost je seveda popolnoma nasprotna iskrenemu sožitju ob priznavanju upravičene različnosti in spoštovanju drugačnosti drugega, kar naj bi nam prinesla sprava.

Res je, da ta miselnost ne zaznamuje vseh Slovencev v enaki meri, vendar bi zopet bilo napačno misliti, da je kdo pred njo zavarovan. Prav takšno mišljenje bi pomenilo največjo nevarnost zanj. Človek je namreč že po svoji naravi zaverovan v svoj prav in čim manj je v tem pogledu notranje trden, tem bolj čuti potrebo, da trdnost dokazuje z zavračanjem drugega in njegovega prepričanja, tem bolj je naravnost napadalen do tistih, ki drugače mislijo. Tisto, kar ga v notranjosti vznemirja, prenaša tako na druge. Pri takšnem početju se radi sklicujemo na načelnost, doslednost, odkritost itd. V resnici pa gre za napačen individualizem, za samovšečnost, narcizem in hkrati za nenehen občutek ogroženosti in strahu. Gotovo to držo pospešuje pri nas Slovencih številčna majhnost in njene posledice. In tako vedno stopa na prvo mesto tisto, po čemer se razlikujemo, ideologija, ne pa tisto, kar nam je skupno, narodnost. Slovenci smo »sprt narod«, kakor pravi prof. Trstenjak. In čeprav je to imelo že tako usodne posledice v letih 1941–1945, se vendar še danes nismo zresnili, ampak v resnici nadaljujemo s to držo in z vso vnemo sejemo sovražstvo med nami. Namesto nedavnega enoumja bi nekateri radi uveljavili nasprotno enoumje, ki pa zopet po vsej sili povzroča popolno ločitev duhov in ima neko prepričanje, neki pogled za objektivno, abso-

lutno resnico, nasprotno gledanje pa za popolno zmoto in laž. Iskanje resnice, ki je tako značilna za človeka, se tako hitro spremeni v brezumno strast do »resnice«.

V tej naši dokaj splošno razširjeni drži je tudi razlog, zakaj se resnična sprava ne more uveljaviti, temveč je celo podoba, da se nam vedno bolj odmika in je v resnici sprtost, sovražstvo, pripravljenost na maščevanje tisto, kar je danes za Slovence značilno. In tako je zopet nevarnost, da smo slepi za resničnost, kakršna je, da na vso moč iščemo sovražnika našega naroda tam, kjer ga ni, še na misel pa nam ne pride, da bi utegnil biti kje drugje, kakor nas uči zgodovina. Podoba je, kakor da sploh vse preveč pričakujemo samo od osamosvojitve in spremembe političnega sistema ter zavzetega včlenjevanja v Evropo, premalo pa mislimo na to, da bi se morali tudi sami spremeniti, če hočemo, da nam bo prineslo vse to tisto, kar bo dobro za naš narod in našo državo. Nedvomno bomo morali postati notranje bolj edini, če se bomo hoteli kot narod obdržati v skupnosti evropskih narodov. Morali bomo začeti bolj resno misliti na nekakšno katarzo, spreobrnjenje. In pogoj za spravo je prav to, da začenemo drugače misliti, da se spreobrnemo. Beseda o spreobrnjenju nam ne sme biti tuja, saj jo celo K. Jaspers izredno poudarja, ko govori o politiki, kakršna nam je potrebna v času atomskega orožja in splošne ekološke krize, v katero je človeštvo zabredlo.

Slovenci naj bi se predvsem spreobrili k pristni narodni zavesti, tako da bi nam narodnost in zvestoba narodu postala tista krepost, ki bi nas nerazdružno povezovala med seboj, kljub različnim prepričanjem in pogledom na svet in življenje, kljub različnim ideologijam in njihovim relativnim vrednostim. Na prvo mesto naj bi vedno postavljali slovenstvo, kakor nas je jasno učil največji slovenski škof A. Martin Slomšek, in na njem naj bi kristjani zidali tudi svojo zvestobo veri in Cerkvi. Seveda pa s tem nočem zagovarjati nobenega pretiranega nacionalizma, ki bi preziral sicer glas vesti ali ne priznaval enakih pravic drugih narodov. Takšen nacionalizem ne more biti v dobro nobenemu narodu in v resnici vodi tudi do notranjih razprtij v nekem narodu, saj se mu naravnost upira najgloblje bistvo človeka. Lahko bi tudi rekli, da nam potreba po spreobrnjenju narekuje, naj prisluhnemo v življenju tudi srcu, ne samo razumu, da, resnici iz ljubezni, ki je najvišji katalizator resnice.

Spreobrnjenje ali sprememba mišljenja pa ni nekaj, kar bi bilo mogoče doseči v trenutku. In ker sta sprava in spreobrnjenje najtesneje med seboj povezani, zato imajo prav tisti, ki izjavljajo, da resnična sprava še ne bo tako kmalu mogoča. To pa ne pomeni, da jo kratko malo prepustimo času in da si nam ni treba prizadevati zanj. Četudi smo verni lahko prepričani, da je sprava, ki včlenjuje tudi odpuščanje, naravnost božji dar, si moramo hkrati sami zanj prizadevati in tako postati za ta dar dovtetni, sprejemljivi. Vsekakor smo kristjani še posebej poklicani, da delamo za omenjeno spreobrnjenje in spravo, za iskreno sodelovanje in sožitje, za edinost v različnosti. Krščanstvo je vendar vera ljubezni in je občestvena karizma bratstva in sestrstva.

Kakšen odgovor bi si torej lahko dali, če si zastavimo vprašanje, kako naj delamo za sožitje vseh Slovencev, za njihovo edinost v različnosti, za spreobrnjenje in spravo? Kratko bi najprej smeli reči, da nas morata voditi dve veliki misli. Slovenski filozof Janez Janžekovič je nekoč izjavil: »Za vero se mora boriti vsakdo predvsem v okrilju svojega naroda, ne zunaj njega in zlasti ne proti njemu.« Drugi vatikanski cerkveni zbor pa naroča kristjanom glede političnega delovanja: »Priznavajo naj upravičena, čeprav med seboj razlikujoča se mnenja glede urejanja časnih zadev in naj spoštujejo državljane, tudi združene, ko ta svoja mnenja s poštenostjo branijo« (CS 75,5). Iz obeh misli sledi, da moramo verni ljudje zvesto služiti svojemu narodu in da ne smemo odrekati te zvestobe tistim, ki sicer, ideološko gledano, drugače mislijo, zagovarjajo drugačne nazore ali poglede na svet in življenje. Naša dolžnost je predvsem, da delamo za edinost slovenskega naroda v različnosti in zato cenimo vse, kar kdorkoli stori v dobro tega naroda in smo pripravljeni v duhu dialoga iskreno z vsemi dobro mislečimi Slovenci sodelovati. Predvsem se moramo varovati vsakega vnaprejšnjega sumničnega in zlobnega etiketiranja ljudi, ki mislijo drugače, vsakega sovraštva do politično drugače opredeljenih Slovencev, kakor smo sami. Povsod skušajmo odkriti tudi dobro voljo in jo spodbujati, povezovati narod, ne pa ga razdvajati. Tudi v tem pogledu upoštevajmo Avguštinovo navodilo: »Bodi edinost v potrebnem, v dvomnem svoboda, ljubezen v vsem!«

Če bomo kristjani v naši narodni skupnosti, v naši slovenski državi resnično tako de-

lali, potem bomo kar največ storili za spreobrnjenje, spremembo mišljenja v svojem narodu in za spravo, iskreno sožitje v medsebojnem spoštovanju in ljubezni, v svobodi in demokraciji.

Vekoslav Grmič

Skupno preživeti poletni dnevi

Nekaj misli in utrinkov

Konec šestdesetih let so tudi znotraj Cerkve na Slovenskem zaživela občestvena gibanja, znotraj katerih je mladina našla način skupnega življenja. Skupnim prizadevanjem in naporom, ki so se izkazovali v molitvi, delu, življenjskem napredovanju in rasti, se je ponekod pridružilo tudi preživljanje poletnih dni v naravi. Bratje frančiškani iz Ljubljane so še v železnih časih starega režima vodili študente v Bohinjsko dolino, kasneje pa, zaradi administrativno politične prepovedi radovljiške občine, na enega od otokov v Dalmaciji.

Eden od otoških domačinov si je za prodajo svojega vina pri frančiškanih izprosil nekaj prostora v kleti za čas, ko je vino prodajal od hiše do hiše. V zahvalo za uslugo je bil vedno pripravljen ponuditi prostor pri sebi. Tako je nastalo prijateljstvo, ki še danes živi. Imel sem to srečo, da sem doživel nekaj dni skupnega počitniškega življenja v Bohinju, velikokrat sem bil na otoku v začetku, potem me nekaj let ni bilo zraven, zadnja leta pa zopet hodim.

Pred dvajsetimi leti, bili smo skoraj sami študentje, smo prišli do otoka z ladjo, danes ladja ne vozi več, na otok pridemo s trajektom. Kraj bivanja se v teh letih ni spremenil. Cesta je speljana po sredini otoka proti severozahodu in na šestem kilometru iz vasi stoji streljaj od ceste, če zaviješ levo, enoprostorna hiša. Par parkiranih avtomobilov za ograjo, ki so jo iz kamnov stoletja nazaj zgradili domačini, priča o tem, da se zgodba že spet pričinja. V bližini stoji vodnjak. Ta zbere dežnico, ki v teh krajih ne pada prav pogosto. Voda v bližini sploh omogoča življenje tod.

Od hiše pa do zaliva je deset minut hoje. Poleg še nekaterih hiš v daljni okolici je tu sama divjina. Iz kamnov zloženi zidovi ločujejo parcele različnih oblik in velikosti, te pa

krasi skromna vegetacija: robide, nekaj trave, osat, oljke, ciprese in slab hrastov gozd.

Kdo smo tisti, ki bomo letos preživeli deset dni skupaj? Tu smo: nekaj očetov frančiškanov, študentke, študentje, nekaj takih, ki nam ure življenja že kažejo preko štiridesetih let, vmes pa so posejani otroci. Spodaj, ob obali postavimo šotore in naše desetdnevno sobivanje se prične.

Organiziranje življenja poteka po načelu, da kdor ne dela, naj ne je. Enkrat v desetih dnevih moraš streči drugim, da lahko v ostalih dnevih drugi strežejo tebi. Vsak dan druga ekipa skrbi za vodo, napravi tri obroke, od katerih kosilo postrežejo v zalivu, za ostala dva pa morajo vsi priti do hiše, če nočejo ostati lačni. Dvakrat na dan smo tudi vsi povabljeni, da beremo hvalnice Gospodu.

Zvečer se vsi zberemo k skupni sveti maši, kjer po svojih darovih in zmožnostih sodelujemo s prošnjami, mislimi in utrinki, ali pa z razlago nauka, pri čemer neposredno doživimo lepoto pripadnosti skupni družini.

Vse ostale svobodne aktivnosti, šport, muziciranje, petje, igre brez meja, karaoke, brucovanje se zvrstijo podnevi in pozno zvečer v veliko veselje vseh prisotnih.

Posebno ponudbo vsako leto predstavljajo palačinke servirane ob dveh zjutraj. So dokaz presežne vrednosti življenja samega v nas in nas v življenju. Akcijo izvede vsako leto druga samozvana skupina izbranih karizmatikov, prejemniki, po večini kar v polsnu, kljub nenavadni uri zaužijejo dar kot izraz dobre volje in izkazovanja posebne naklonjenosti.

V vseh teh letih smo doživeli mnogo lepega. Veliko smo se pogovarjali o medsebojni ljubezni, o ustvarjalnosti v nas, o svobodi božjih otrok in o božjem kraljestvu. Mnogi so prihajali na ta kraj in verjame, da je malo takih, ki si ga niso vtisnili v spomin v najlepši luči. Poseben blagoslov za vse, ki so kdaj prišli sem, so seveda zakonski pari, ki so se spoznali in našli prav tu, in njihovi otroci kot sad medsebojnega spoštovanja in ljubezni.

Naslednjih nekaj misli o svobodi, grehu in življenju, utrnile so se mi ob poslušanju besedil, ki smo jih pri obredu brali iz svetega pisma, posvečam prav našim otrokom. Prijetno je spoznanje, da se življenje na tej zemlji ne končuje z nami.

Izhod Izraelovih sinov iz egiptovske sužnosti – Kljub vsem ugodnostim urejenega in civiliziranega življenja, ki so jih bili Izraelovi

Foto Božidar Remšcar

sinovi deležni v Egiptovski deželi, jim je za dostojno in vredno življenje manjkala svoboda, najpomembnejša vrednota v življenju ljudi. Gledano na dolgi rok nobena sužnost ne more prinesiti dobrih rezultatov. Pri pobegu iz sužnosti je glavno vlogo odigrala vera ljudstva v lastno izbranost, to je izbranost od svojega Boga. Spoznanje o nujnosti svobode za preživetje naroda je povzročilo izhod iz sužnosti in dolgotrajno ter naporno iskanje obljubljene dežele.

V življenju vsakega človeka nastopa podobna zgodba. Vsa civilizacijska praksa, v katero smo ujeti, in vse znanje, ki smo ga pridobili, nam sama po sebi še ne dajeta doživetja pomena ter notranje prebujenosti in ustvarjalnosti. Šele vera v lastno izbranost in globok občutek, da lahko ustvarjamo in da smo ljubljene, nas lahko v življenju rešita pred nesmiselnim in neprestanim tekanjem za tujimi bogovi. V svobodni odločitvi more vsak človek najti pomen vsakega trenutka življenja posebej in odkriti njegovo posebno vrednost. V tej luči nam vsak dan, ki ga preživljamo, nudi veliko možnosti, potrebno jih je videti in nanje odgovarjati.

Tvoj bližnji je vsak človek – Kristus v evangeliju pravi, da je naš bližnji prav vsak

človek, ki ga srečamo na svoji poti. Znotraj splošno znane psihologije velja pravilo, da je lažje ljubiti sočloveka od daleč in v namenu, težje pa od blizu in zdaj, to je v resnici. V življenju seveda štejejo samo tista dela, ki smo jih uspeli uresničiti v konkretnem času in ravno zato smo pred obličjem živega Boga prav vsi grešniki. Greh se v nas samih in v naših bližnjih prikazuje pod različnimi podobami in stanji, da naštejemo samo najbolj pogoste:

Prestrašenost – nastopa takrat, ko doživljamo svet okoli nas sovražno in so se vsi obrnili proti nam. Izgubili smo zadnje upanje, da je naš bližnji lahko kaj drugega kot sovražnik. Ker nas vse ogroža, dajemo zadnje sile v obrambo, pri čemer nam je potrebna skrajna napetost.

Strast – občutek imamo, da smo ločeni od prijetnih predmetov in oseb in zato doživljamo izgubo in neizmerno lakoto po tem, česar nimamo. Pot do sreče ni lahka. Ko že skoraj dosežemo želeno, se nam cilj odmakne tako, da ga nikakor ga ne moremo doseči, naša želja po njem pa neprestano raste. Pri tem nam tudi naša lastna pamet, intelekt ne prinese pravih rešitev, saj se misli množijo in nikoli nismo zadovoljni z že doseženim.

Neumnost – slepi smo kot žival, poleg tega pa zagovarjamo lastno slepoto kot posebno krepost. Do cilja hitimo preko trupel in doživljamo stoprocentno resnost življenjske situacije. Humor in prepotrebna življenjska igrivost sta nam neznanata, sočloveka, ki je tu nekje v bližini, enostavno spregledamo.

Revščina – podobni smo bitju, ki ima drobna usta, tanek vrat, ozko grlo, koščene roke in noge in ogromen trebuh. Nič ne more nasititi velikega želodca. Efekt takega bitja je defekt, na koncu ne ostane nič drugega kot veliko razočaranje, nikoli ne moremo dobiti tistega, kar bi hoteli.

Jeza – sovražni smo do sebe in drugih, ustvarjamo nasilje in agresivnost, ki ju moramo neprestano sproščati, vendar se agresija množi in tvori zaprt prostor negativnih vzročno posledičnih situacij, iz katerih ne najdemo izhoda. Stalni spremljevalec jeze je občutek osamljenosti in ogroženosti.

Vsa omenjena stanja so grešna sama po sebi, in še bi se jih dalo naštevati in opisovati, vendar nas nauk evangelija uči, da moramo greh sovražiti, ljubiti pa grešnike. Ti so tisti, ki so potrebni naše pozornosti in posebne dobrote. Kristus celo pravi 'ljubite svoje sovražnike', seveda tega nauka ni vedno prav

lahko uresničiti. Vprašanje skušnjavca, ki se postavlja, je, kako more ena sama ljubezen razrešiti tako številne in mnogotere grehe in zapletena stanja. Osebnostno verjamem, da ima za to vse možnosti.

Kaj bo dal človek v zameno za svojo dušo? – Različni učitelji človeštva so dajali različne odgovore na vprašanje, kako čim bolj modro preživeti svoje življenje. Nekaj usmeritev in napotkov se mi poraja ob pregledu in pretresu znanja, ki sem si ga pridobil do sedaj.

Razumevanje živosti situacije – Nekdo te bo prosil za kruh, ti pa mu boš dal škorpijona, zopet drugi bo prišel v stiski in težavah, pa ga boš obsul z moralnimi nauki in pridigami, misleč, da to najbolj potrebuje. Ko boš sam zabredel v težave, si boš odmeril vrhuno mero samoobsodb, ki ti seveda ne bodo prav nič pomagale. Vsi osvojeni koncepti, ki jih hranimo v spominu, so mrtvi, če nam ne pomagajo zdaj, v dani in živi situaciji. Celoten vidik življenja in izostren občutek zanj sta tisti pravi večščini življenja, ki ju je vredno vzgajati in negovati.

Namen kot porajajoči se svet v nas – Toda kaj se zgodi, če namen ni kompleten, cel, popoln, iz enega kosa, kakšna je potem pot do uspeha, kako potem živimo svoje življenje. Kaj se bo na primer zgodilo, če si mlad fant želi samo pol brhkega dekleta, ali pa morda samo eno osmino? Popolnoma jasno nam mora biti, da nas samo celovit namen lahko pripelje do cilja. Kristus pravi; kjer je tvoj zaklad, tam bo tudi tvoje srce. V kar se usmerimo in v kar smo preperičani, smo na nek način že uresničili in tudi zgodilo se bo.

Govor – naj bo neposreden in naj odraža dejansko stanje. Kako neprepričljivo zveni izjava: Zdi se mi, da te ljubim. In kaj smo s tem sploh skušali povedati? Veliko bolje je seveda s preprostim minimumom besed reči: Ljubim te! Z neposredno govorico nagovarjamo tako bližnjega kot sebe. Ovinkarjenje in slepmišenje nam ne moreta pomagati pri komunikaciji.

Trud – energija, vztrajnost napor. Veliki mojstri nam zagotavljajo, ne garajte kot črna živina, če ste znotraj živih situacij budni in odprti, ste lahko ustvarjalni, lepi, duhoviti in prijetni. V danem trenutku smo v situaciji popolnoma prisotni, s prijaznostjo in nasmehom, vendar tak trud zahteva popolno zavzetost in sodelovanje.

Foto Božidar Remše

Ljubezen – Bog pa je svet tako ljubil, da nam je slednjič poslal svojega sina. Če znamo moliti Zgodi se, potem je v nas vedno dovolj prostora za sprejetje sebe in bližnjega. Posebno skrb moramo v življenju posvetiti občutku bližine in odprtosti. V srcu Boga smo vsi ljudje njegove hčere in sinovi.

Brez razumevanja, pravega namena, neposrednega odnosa, zavzetosti in ljubezni prav vsakemu od nas grozi, da bo zapravil svojo dušo, zamenjave zanjo pa ni.

Če ne postanete kakor otroci, ne boste videli nebeškega kraljestva – če življenja ne živimo z nakano premetenega trgovca ali kakšnim drugim grehom v sebi, se nam lahko posreči, da življenje spoznamo z odprtim srcem otroka. To se veseli, zaupa, je igrivo in preprosto in v predanosti doživlja sebe in svoj čas. Samo takim dušam se božje kraljestvo tudi približa in daje.

Nauk, ki nam ga daje Kristus v evangeliju, je pozitiven, njegov namen je, da bi imeli življenje in da bi ga imeli v izobilju. Nadalje je modrost nauka tudi v tem, da nam naša grešnost ne sme biti v obsodbo in pogubljenje, ampak v izziv za delo v Gospodovem vinogradu. Ali smemo biti pametnejši od Stvarnika samega? Razmerje moči, pameti, vere in drugih kvalitiet je v našem svetu porazdeljeno tako kot v priliki o devicah s sve-

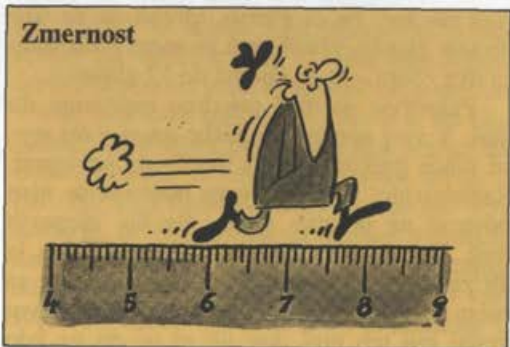
tilkami. Pol je pametnih in pol nespametnih. Pomislimo, kaj bi nam povedala prilika, če bi v njej nastopale same pametne device.

Ko prav v miru in pošteno razmislimo, je življenje, ki ga živimo, zelo zanimivo in prav odmerjeno. Nihče nima vsega in nihče si ne more svojega življenja podaljšati niti za korak. Zares modro, kajne!

Pred leti me je imeniten govornik presenetil s kratko življenjsko modrostjo. Takole je pričel svoj govor: Kdor zna, napravi sam. Kdor zna malo manj, poučuje druge, in kdor ne zna nič, administrira.

Dragi otrok, cenjena bralka, spoštovani bralec, želim ti, da postaneš mojster življenja, če to seveda že nisi!

Božidar Remše

Giovanni Pierluigi da Palestrina (1525?–1594)

V Rimu so v 16. stoletju delovali naslednji glasbeniki: stric in nečak Giovanni Nani-no, Felice Anerio, Gregorio Allegri (znan po Miserere, ki si ga je Mozart zapomnil in nato zapisal) in Marcantonio Ingegneri, čigar sponzorije za veliki teden so dalj časa pripisovali samemu Palestrini. S Palestrino ni dosegla vrhunca samo rimska šola, ampak celotno 16. stoletje.

Giovanni Pierluigi se je rodil v Palestrini, mestu, ki leži nekako 40 km jugovzhodno od Rima – zato naziv »da Palestrina« – okoli leta 1525. Kmalu je pel v zboru pri Sv. Mariji Veliki v Rimu, kjer je dobil glasbene osnove. Ko je bil star dvajset let, je postal zborovodja v domači stolnici. Leta 1550 je bil palestrinski škof izvoljen za papeža Julija III. Poklical je Giovannija Pierluigija v Rim, kjer je postal dirigent treh največjih bazilik: najprej pri Sv. Janezu v Lateranu, nato pri Sv. Mariji Veliki in končno pri Sv. Petru v Vatikanu. V tej službi je ostal do smrti, ki ga je doletela 2. februarja 1594.

Palestrina je bil izredno ploden komponist. Poleg madrigalov ima predvsem motete in maše. Nekateri moteti, kot *Salve iubente Deo*, *Pulchra es Maria*, *Tribularer se nescirem*, so zasnovani po najbolj strogih pravilih nizozemske šole; drugi, kot *Ave Trinitas*, *Gaude gloriosa*, *Ave Regina coeli*, *O bone Iesu*, pa so značilni predstavniki bolj osebne-ga sloga, v katerem jasna homofonija in čista melodika dosežeta zavidljive razsežnosti. Nekateri moteti se odlikujejo po trpkem izrazu, npr. *Paucitas dierum*, *Tribulationes civitatum* in predvsem *Super flumina Babylonis*; med najbolj priljubljene motete pa spadajo *Assumpta es Maria*, *Canite tuba*, *Corona aurea*, *Cum autem esset Stephanus*, *Salvum me fac*, *Tu es Petrus*. Moteti so za štiri do šest glasov, včasih tudi za osem – občasno za dva zbora – le izjemoma do 12 glasov.

Palestrina je imel posebno nagnjenje do maš. V vsej zgodovini glasbe ga ni v tej zvrsti nihče prekosil ne po številu ne po lepoti. Raziskovalci Palestrinovega opusa si še niso povsem na jasnem glede števila njegovih maš. Nekateri jih naštejejo 93, od katerih je 39 za štiri, 29 za pet, 21 za šest in štiri za osem glasov. Še težje je ugotoviti časovni vrstni red teh maš, ker jih ni ne on ne kdo

drug po njegovi smrti izdal v tem vrstnem redu. Od 4-glasnih so najbolj znane: *Dies sanctificatus*, *Veni Sponsa Christi*, *Missa brevis*, *Lauda Sion*, *Iste Confessor*, *Iesu nostra redemptio*, *Aeterna Christi munera*, *Regina coeli*. Med 5-glasne spadajo *O admirabile commercium*, *Beatus Laurentius*, *Salve Regina*, *O magnum mysterium*, *Sicut liliom*, *Vestiva i colli*; med 6-glasnimi so *Dum complerentur*, *Tu es Petrus*, *Ave Maria*; 8-glasne pa so: *Laudate Dominum*, *Hodie Christus*.

Med mašami je najbolj znana tista, ki jo je posvetil nasledniku Julija III. papežu Marcelu, ki je vladal le tri tedne. Nekateri povezujejo nastanek te maše s tridentinskim koncilom, ki je hotel prenoviti bogoslužje in s tem tudi cerkveno glasbo; drugi pa s papežem Pijem IV. Njegov ceremonier je takole zapisal: »Po bogoslužju na veliki petek (leta 1555) je papež pokazal, da ima v mislih tudi prenovo cerkvene glasbe. Poklical je pevce kapele k sebi in jim ukazal, naj v prihodnje pazijo, da glasba namenjena dnevu žalosti ne bo vesela, hrupnega značaja. Zahteval je tudi, naj speve podajo tako, da bo besedilo razumljivo.« Palestrina naj bi nato skomponiral *Missa Papae Marcelli*, s katero naj bi prepričal papeža oziroma koncilске očete v Tridentu, da je tudi tedanja moderna glasba primerna za bogoslužje. S tem je postal rešitelj cerkvene glasbe.

Palestrinov slog je čist in brez navlake, zgled dosledno in brezpogojno uveljavljenih estetskih načel v okviru zborovskega petja. Glavno vodilo mu je bilo melodična lepota in zaokroženost. Vsak njegov glas se odlikuje po vzorni liniji. Njegov slog še danes velja za najpopolnejšega in je v bistvu podlaga vsemu nadaljnjemu komponiranju.

Ko Jože Sivec govori o tem, da so renesančni skladatelji za svoje maše jemali profane teme iz šanson, madrigalov in nemških pesmi, pravi: »Tu je Palestrina skoraj izjema, saj se le zelo redko zateče k profani predlogi. Pri njem je posredno ali neposredno naslanjanje na koral dosti večje, kot bi pričakovali od renesančnega komponista in lahko celo trdimo, da je gregorijanski koral tako rekoč gruda, iz katere raste vsa njegova glasba. Izredno uravnovešena polifonija rimskega mojstra velja poleg s svojo nenavadno milino, uglajenostjo in zvočno prečiščenostjo za ideal cerkvene glasbe nasploh, zato so skladatelji v baroku in pozneje zavestno in prizadevno ohranjevali in posnemali njegov slog kot stile obligato ali antico. Danes občutimo

Palestrinovo glasbo kot nadzemljsko, povsem prosto človeške strasti in serafično. Ne glede na to se nam zastavlja vprašanje, ali je ta glasba res tako zelo daleč od svetne sfere, kot se nam zdi, saj se utegne razdalja med obema po temeljitem razgledovanju po tedanji profani glasbeni literaturi zmanjšati. Ob tem naj opozorim samo na motetni ciklus *Visoka pesem*, ki je v mojstrovem opusu nekaj izjemnega. Besedilo je izrazito emocionalno obarvano in lahko vzbudi celo vtis erotičnosti. Zato je razumljivo, da je tu Palestrina, ne da bi žrtvoval dostojanstvenost in duhovnost, modificiral sakralno melodično polifonijo z madrigalnimi elementi, ki vnašajo čustvenost in toplejšo noto« (CG 82 (1989), 80).

Edo Škulj

Oče Stanislav Škrabec kot kritik in polemik

(Ob 150-letnici njegovega rojstva)

Lani (1894) smo obhajali 150-letnico našega največjega slovenista druge polovice 19. stoletja, očeta Stanislava Škrabca, frančiškana (roj. 7. 1. 1844 v Hrvači pri Ribnici). Pobudo za slovesno praznovanje te obletnice je dal gvardijan samostana na Kostanjevici pri Novi Gorici p. Niko Žvokelj: Pisca tega sestavka je pridobil za predsednika častnega odbora in za vodjo simpozija o Škrabčevem jezikoslovnem in drugem javnem delu (simpozij je bil od 11. do 13. maja, udeležilo pa se ga je čez 20 referentov). V tem letu je bilo tudi sklenjeno, da se izdajo Škrabčevi spisi, za gotovo oni s platnic *Cvetja z vertov svetega Frančiška* (3 zvezki), po možnosti pa tudi preostali (4. zvezek), izhajajoči od l. 1870 do konca Škrabčevega življenja l. 1918.

Urednik Koledarja Mohorjeve družbe je ob naročilu sestavka v spomin Škrabca izrazil željo, da bi Škrabca mohorjanom približali predvsem na podlagi njegove lastne klene besede. Za ta namen sem izbral eno njegovih kritik in še njegovo polemiko k nekritičnemu odzivu na to kritiko, ki sta tudi besediloslovno zelo zanimivi. Kakor v vsem je Škrabcu tudi tukaj šlo le za to, da bi se ljudem dajalo v vseh ozirih čim kakovostnejše branje. Zato je malomarno besedovanje prevajalca danega besedila ostro grajal, prenašanje polemike na

ideološko in osebnostno področje in agitacijo zoper Škrabca in njegovo Cvetje pa odločno možato zavračal, pri tem pa tudi z besedilnim zgledom pokazal, kakšna bi bila njegova pozitivna kritika, ko bi jo bil prevod res zaslužil.

In sedaj Škrabčevi besedili (v zanj značilnem jeziku, le namesto tipa er za polglasnik + r pišemo, kakor je sedaj v navadi, in postavili smo nekaj več odstavkov, kakor jih je imel Škrabec. Najprej kritika (Cvetje 8/1888, šte. 2):

Književna novost

Molitev velik pripomoček k zveličanju. Spisal sv. Alfonz Marija Liguori. Slovensko izdal s pridejanimi molitvami pri dopoldanski in popoldanski službi Božji dr. Anton Jarc, prošt. V Ljubljani, 1888, Tisk »Katol. Tiskarne«. – Založil prošt dr. Ant. Jarc. –

Sv. Aljfonz je spisal svojo znamenito knjigo o molitvi za duhovnike in druge više izobražene ljudi. Naš prestavljavec jo je namenil preprostemu ljudstvu ter je zato večino drugega dela molče izpustil, le nekaj besed iz vvida v konec poslednjega poglavja je pristavil 3. poglavju 1. dela, tako da se ne pozna, kje se to končava in ono začenja. Čudno! Še čudniše je pa to, ker naš prestavljavec (kar seveda ni sam učeni g. prošt) ne ume latinščine. Latinske citate sv. Aljfonza naravnost izpušča, celo svetopisemske, – torej tudi slovenske biblije ni imel v rokah! Aljfonzove razlage pripisuje ko tekste dotičnim pisateljem in kajpada tudi svetemu pismu. Kjer take razlage ni in se čisto preskočiti latinske besede niso dale, ker vpletene v laške stavke, tam je mož bil nekoliko v zadregi, vendar korajže ni zgubil. Sv. Aljfonz piše n. pr.: »Conclude S. Carlo nella suddetta Lettera, che la preghiera Est omnium virtutum principium, progressus et complementum«. Sicchè nelle tenebre, nelle miserie e ne' pericoli, in cui noi ci troviamo, non abbiamo in che altro fondare le nostre speranze, che in sollevare gli occhi a Dio, e della sua Misericordia impetrare colle Preghiere la nostra salvezza: Sed cum ignoramus (dicea il Re Gio-safatte) quid agere debeamus, hoc solum habemus residui, ut oculos dirigamus ad te. 2. Par. 20, 12.« Naš slovenec prestavlja: »Sv. Karol B. iz tega sklepa, da molitev v človeku deluje, da začne krepostno živeti, da napreduje in dovrši krepost, tako da nam pri vseh svojih dvomih, v nevarnostih in napadih ni drugega upanja, nego da svoje oči k Bogu

obračamo, da si od Njegovega neskončnega usmiljenja sprosimo tolažbe in rešenja.« –

Iz tega zgleda je že precej očitno, da gospod tudi slovenščine prav dobro ne zna. Piše sicer moderno: »deluje«, »nego« in mnogo takega, vendar vse mrgoli v knjižici tudi jako zastarelih napak, kaker: opomni, reče, potrdi, odgovori, pristavi, obljubi, kjer bi se prav reklo: opominja, pravi, poterja, odgovarja, pristavlja, obeta itd. slišijo med število, najdlji, zveličani postali, v vseh zlegih itd. Take jezične slabosti so sicer pobožne duše vajene potrpežljivo prizanašati; ali kaj počno z drugimi, ki delajo cele stavke neumevne ali celo napačne? Sv. Aljfonz piše: »Senza il soccorso della Grazia noi non possiamo fare alcun bene. Sine me nihil potestis facere. Jo. 15. Nota S. Agostino su queste parole, che Gesu-Cristo non disse, niente potete compire, ma niente fare: Non ait perficere, sed facere. Per darsi con ciò ad intendere il nostro Salvatore, che noi senza la Grazia neppure possiamo cominciare a far del bene«. Res stoji v naših slovenskih evangelijih, Jan. 15,5: »brez mene ne morete nič storiti«, ali ravno tukajšnja lepa razlaga sv. Avguština bi bila morala nekoliko razumnega pisatelja opozoriti, da taka prestava ni natančna. V grškem izvirniku ne stoji *poiesai* temuč *poiein*, v staroslovenskem prevodu ni se bilo dalo torej pisati v slovenščini, ki tako natanko loči trajne glagole od dovršnih: »Brez pomoči milosti ne morete delati nič dobrega. Brez mene ničesar ne morete delati. Jan. 15,5. Sv. Avguštin opominja o teh besedah, da Jezus Kristus ni rekel, nič ne morete zveršiti, temuč nič delati: Ne pravi storiti, temuč delati« itd. Naš prestavljavec pa prestavlja: »Brez pomoči Božje milosti (gnade) ne moremo nič dobrega storiti. Sv. Avguštin opomni, da Zveličar ni rekel, »brez mene ne morete nič zvršiti«, marveč povdarjal je »ne morete« nič storiti, ker nam je Gospod hotel s tem dopovedati, da brez njegove milosti še začeti ne moremo dobro delati, da bi kaj dobrega storili.« –

Pa ne samo lahkomišljeno je izpuščal in napačno je prestavljal naš slovenec, tudi dostavljal je in cerkvenemu učeniku podmetel izrodke sam svoje nepremišljenosti. Semipelagijanca Kasijana, sicer častitljivega in za cerkev zaslužnega moža, imenuje (str. 49): Sv. Kasian, dasiravno bi moral vedeti, da cerkev ne dovoljuje takega pridevka dajati ljudem, katerim ga ona ni priznala. Kaj si bodo mislili

naposled pobožni bravci, ko najdejo v knjigi sv. Aljfonza (str. 95) ta stavek: »Mi smo tedaj vsi dolžni trdno verovati, da nam bude Bog dal večno življenje?« – Kaj pomeni tukaj »večno življenje?« Morebiti, kar v apostolski veri: nevmrjočnost človeške duše? Ali če niste prepričan, da Vaši bravci verujejo nevmrjočnost svojih duš, kaj pomaga vse dotukajšnje govorjenje o molitvi? Ako pa ima »večno življenje« pomeniti to, kar navadno tako imenujemo: večno zveličanje, ali niste zasejali s tem herezije v knjigo sv. cerkvenega očeta? Sv. Aljfonz nikjer ni zapisal in na vsem katoliškem svetu le nekoliko pameten desetleten hlapčič ne bi smel zapisati kaj takega! –

Z najboljšim namenom, da jo po želji »Katoliške bukvarne v Ljubljani« toplo priporočim, sem vzel knjižico v roke; žal, da sem se le prehitro prepričal, da je ne morem hvaliti. – Ali naj bi bil torej molčal? Nemo goče! Vestna dolžnost mi je bila govoriti. Tako se ne sme delati s cerkvenimi učeniki in preprostemu ljudstvu prodajati tako skaženo blago, to bi bil greh in sramota za našo cerkveno literaturo. Da pa prečastiti gosp. izdatelj, ki je imel gotovo dober namen, pa stvari najbrž ni prebral, ne bo zavoljo mene škode trpel, priporočam tistim gospodom, ki imajo že ali si ob enem omislijo tudi izvirmo delo sv. Aljfonza ali vsaj dobro nemško prestavo, naj kupijo to knjižico, da se o pravičnosti moje neradovoljne sodbe sami prepričajo še iz mnogih tu ne navedenih primerov. Sicer jaz raji hvalim kaker grajam, in ker je tudi pri tej knjižici nekaj hvale vrednega, bodi pohvaljeno, to je namreč lepo vezanje in tisek. Vender moram opomniti glede poslednjega, da bi se »Vvod« ne bil imel tiskati z drugačnimi čerkami, kaker ostalo delo, in naslov ne ponavljati za vvodom. Tak razloček bi bil opravičen le za predgovor izdajalja.

In sedaj polemika (Cvetje 8/1888, štev. 3):

Tako je!

Prijatelji mi pišejo, da se je nekod, ne celo po Novi Zelandiji, razširila oziroma na spisak, ki je zadnjič stal na tem mestu, neka govorica, ki pravi, da je tisto preočiten oseben napad na negdanjega šolskega nadzornika, da je neko maščevanje, da se ne zлага z vodilom tretjega reda, da se hoče zato »Cvetje« vsakemu odsvetovati itd.

To imam torej za plačilo, ker sem svojim naročnikom po svoji vesti in dolžnosti odkri-

tosrčno povedal resnice, o katerih se vsakedo sam lahko prepriča, da ima le količkaj za to potrebnega znanja. Ne le ničesar ne morem preklicati; dostavil bi lahko še marsikaj. Razumen človek mi bo tudi lahko priznal, da sem pisal primeroma rahlo in ne brezozirno. Gospoda izdatelja sem imenoval vedno se spoštovanjem in še na misel mi ni prišlo, da bi ga mogel osebno razžaliti, nikar da bi ga bil hotel, ali da bi se bil hotel celo maščevati nad njim, ki mi ni nigdar nič žalega storil. Da se mu je to izdanje ponesrečilo, jaz nisem kriv; dober namen pa sem mu priznal izrekoma. Slabega nagiba tudi prestavljavcu ali prestavljavki nikjer nisem podtikal, kaker ga meni podtika tista govornica, ki se pri tem še prav sveto dela in tretjerednico.

O ti negodna govornica! povej ti meni, kako se ti zlašaš, ne pravim v vodilom tretjega reda, temuč s prav navadno krščansko katoliško moralo? Veš, kaj si ti? Te platnice so mi presvete, da bi na nje zapisal tvoje pravo ime. Vidiš, zdaj govorim s tebo osebno, govornica govoričasta, da boš vedela enkrat, kaj se pravi oseben napad. Pa nikar ne misli, da zavoljo tebe in tvojega natolcevanja jaz koga sovražim. Tvoje natolcevanje mi je zoprno, tvoje podtikanje mi more škodovati na zdravju in na dobrem imenu, more spodbrbati »Cvetju« koreninice, že tako ohlapne, vender jaz zato, ako mi Bog ohrani svojo milost, ne bom sovražil nobenega človeka na svetu, najmenj svoje rojake in narod svoj. Le to želim, Slovenci moji, bodimo možje in ne zamerjajmo si odkritosrčnosti! Ljubimo resnico, če tudi ni namazana se vsemi sladkimi besedami. Med in tržaške fige nas ne bodo rešile, resnica le nas more in resnična bratovska ljubezen!

To o govornici; na »Poslano« v »Slovencu« in »Pojasnilo« v »Zg. Danici« pa le-to: »Neljube kritike« ni ovrgel nihče. Tudi meni torej ni treba polemike; stvar je jasna in očitna zadosti vsakemu, ki ima oči, da vidi, in um, da ume. Sicer pa moram reči, da je bila tista kritika tudi meni jako neljuba, še preden je bila pisana. Jaz bi bil dosti rajši z resno hvalo pisal n. pr. takole:

»Sv. Aljfonza razprava o molitvi, predstavljena že davno v vse poglavitniše jezike katoliškega sveta, je torej zagledala beli dan tudi v naši slovenščini. Vže ime preč. gosp. izdatelja nam je prorok, da je prestava izvrstna, v vsakem oziru dovršena; in v resnici, prvi pogled v knjižico kaže, da ni delo najemnika, da je vesten trud moža, ki je bil kos svoji nalogi, z ljubeznijo vdan svojemu pisanju. Ne po-

vdarjamo, kar se ume samo ob sebi, da to ni prestava iz kakega nemškega po kakršni koli pravici potrjenega prevoda, saj jezik sv. Aljfonza ni kitajščina! – opomniti pa moramo, da preč. g. izdatelj v svojem predgovoru, povedavši ob kratkem, kedaj in v kakih okoliščinah cerkvenega življenja je sv. Aljfonz izdal to delo, sam naznanja razmero mej izvornim spisom in to prestavo. Izvirni spis obsega namreč dva dela, prvi je bolj asketiški, drugi zlasti dogmatični. Oba dela sta v tesni zvezi in sv. Aljfonz jih ni posebe izdajal; vender našemu gosp. izdatelju ni kazalo tudi 2. dela predstavljati in mi moremo pač pritrditi vzrokom, ki jih navaja za to, dasiravno bi nam bila ljubša cela knjiga. Sicer ni izpuščal ničesar.

Zlasti vidimo najvestnišo natančnost, kjer se navajajo božje besede, besede sv. pisma. Na prvi pogled se te in tako tudi vsi mnogi citati iz cerkvenih očetov in drugih starih pisateljev, kaker v izvorniku, po različnih črkah ločijo od teksta sv. Aljfonza. Kaker v izvorniku je pri vsakem citatu tudi natanko naznanjeno, kje se nahaja; in to ni le kar prepisano iz dela sv. Aljfonza; vsaki sveto-pisemski tekst je gosp. prestavljavec sam poiskal v našem slovenskem svetem pismu ter

se držal, kjer in koliker je bilo mogoče, tamkajšnje prestave. Kjer je moral odstopiti od nje, tam je na to opozoril pod črto v prid prihodnjim prestavljavcem in vsem, ki jim je kaj za natančnost, kjer gre za inspirirano besedo božjo. S podobno skrbjo je ravnal učeni gospod s citati iz sv. cerkvenih očetov in drugih pisateljev. Teh seveda ni našel vže prestavljenih; predstavljati jih je moral sam, in to ni vselej igrača. Natančni pomen posameznega stavka se da dostikrat določiti še le iz konteksta, da, celo besede sv. Aljfonza so lahko da še le potem tako jasne, da se dajo prav prevesti, ko imamo pred seboj kontekst, iz katerega je vzet kak citat. Tega pa je bilo treba iskati v samem delu dotičnega pisatelja. –

Ali, porečete, čemu se je pa tolikanj trudil vbogi gospod, naj bi bil izpustil vso tisto učeno robo! – Tako? Prijatelji, vprašajte rajši sv. Aljfonza, kaj se je tolikanj trudil, ne le, da je z naznanjenih mest izreke prepisal, temuč da jih je sam iskal in nabiral po svetem pismu in delih cerkvenih očetov in pisateljev. Ali ni storil tako, ker je vedel, da se katoliška vera ne opira na človeško modrovanje, temuč na božje razodevanje, obseženo v svetem pismu in v ustnem izročilu, kaker je zapisano v knjigah starih cerkvenih očetov itd.? Populi iz Aljfonzovega dela izreke sv. pisma in cerkvenih pisateljev, ostanejo ti čeljusti brez zob, ostane ti potrta kraljeva krona, iz katere so okorne kovaške kleščice izdrle vse bisere in drage kamene; zlato take krone, dasiravno potrto, ostane sicer zlato, ali v taki obliki ni za rabo, gotovo ne! – Vsako primerjanje šepa; vender mislim, da nam ta dva primera precej dobro kažeta, zakaj je naš vestni prestavljavec ravno s citati Aljfonzovimi ravnal s toliko natančnostjo; brez njih si Aljfonzovega dela še misliti ne moremo, nikar da bi Aljfonzove razlage smel kedo pripisovati ko tekste sv. pismu in cerkvenim očetom! –

Po vsem tem je komaj treba posebej poudarjati, da so tudi lastne besede svetega Aljfonza predstavljene se vso skrbjo in premišljenostjo; saj so besede cerkvenega učenika ter enega največjih svetnikov novejšega časa. Sploh pa so reči, ki se tičejo vere in večnega zveličanja, že vredne, da se o njih govori in piše s pazljivostjo in natančnostjo, da se tudi proti volji ne vtepejo besede, ki bi nauku svete cerkve ne bile primerne ali same na sebi celo krivoverske. V resnici naš tolmač niti za trenotek ni pozabil, da ima pred seboj klasiško delo cerkvenega slovstva in mora prestava njegova vredna biti takega izvirnika. Od tod

prihaja, da je vse tako opiljeno, vse tako gladko, tako preprosto, tako naravno, kaker ne bi moglo drugači biti!

Za »jezikoslovce« in »slovniške učenjake« ni taka knjižica. Nobenih čudno imenitnih besed in konstrukcij ne najdejo v nji, da bi jih priporočali, pa tudi nikakršnih napak in drugih posebnosti, da bi jih grajali. Ali vender je knjižica tudi zanje, ako so kristijani; saj bi je bil že sv. Aljfonz sam, da bi bilo mogoče, rad dal natiskati toliko izvodov, kiliker je vseh vernih na zemlji, da bi dobil vsak enega, torej tudi jezikoslovci in učenjaki vsak svojega. Da jo je pa sv. Aljfonz prav posebno učenim ljudem namenil, je popolnoma očitno iz 2. dela, ki ga morejo le ti zares umeti; pa tudi v 1. delu je marsikaj takega. Čast in hvala našemu slovcu, da je vsaj tega znal (z razlagami pod črto) vravnati tako, da bode tudi preprostemu človeku jasen. Kedor bi pa rekel, da je poslovenil Aljfonzovo delo le za preprosto ljudstvo, ne za učenjake, ta bi s tem sam priznal, da je vse pokvaril in pohabil; pa zato bi se venderle motil, ako bi mislil, da je taka pokažena roba kaker nalašč za vbogega kmeta. Veselimo se torej, da smo dobili v tej knjižici nekaj čverste dušne hrane tudi za naše omikaniše stanove; veselimo se sploh, da smo dobili knjižico, ki bi ji sam sv. Aljfonz, da še živi na tem revnem svetu, lahko zadovoljen podpisal »Imprimatur!«

Jože Toporišč

Hrabroslav Volarič

Ob stoletnici smrti

Skladatelj, ki so popustili cerkveno rabo in šli v puščavo naše posvetne, največkrat domoljubne pesmi, ponavadi jim pravimo starejši čitalničarji, so bili kar po vrsti Kranjci: Jurij Fajšman, Miroslav Vilhar, Andrej Vavken, prav tako njihov predhodnik Blaž Potočnik. Tudi njihovo delovanje je bilo omejeno pretežno na Kranjsko.

Mlajši, drugi rod čitalničarjev pa je bil razen najstarejšega – Antona Hajdriha ves primorski. Pa še Hajdrih je vse svoje glasbeno delovanje posvetil Trstu in Krasu. Poleg njega in obeh Kanalcev Avgusta Armina Lešana in Josipa Kocjančiča je v tej skupini najmlajši Hrabroslav Volarič, katerega stoletnice smrti se v tem letu spominjamo.

Rojen je bil 14. listopada 1863 (*preverjeno po rojstnem listu, ker se v literaturi pojavljajo različni datumi rojstva!) v narodno prebujenem Kobaridu v družini, kjer je bila doma glasba. Oče, čevljar in lovec, je bil tudi klarinetist v starodavni kobariški godbi.

Po očetu je dobil ime Andrej, ki ga je kasneje »poslovenil« v Hrabroslav. (*Prvič se pojavi ime Hrabroslav uradno v maturitetnem spričevalu. Prej vedno Andrej. Tudi v spričevalu usposobljenosti (strokovni izpit) je ime Hrabroslav v oklepaju.)

V osnovni šoli mu je bil katehet, kasneje pa pogosto svetovalec, pesnik in rojak Simon Gregorčič. Njemu je posvetil eno od zborovskih zbirk: Slovenske pesmi za sopran, alt, tenor in bas.

Učiteljišče je končal v Kopru in s tem se je končalo njegovo formalno šolanje. Ko se je pripravljajl za vpis na tržaški konservatorij, je še mnogo premlad omahnil. V maturitetnem spričevalu je dosegel najboljšo oceno iz verouka, zemljepisa, igranja na gosli in petja.

Glasbeno teorijo in klavir ga je učil že v Kobaridu Feliks (Srečko) Carli, v Kopru pa violinist in organist Josef Czastka še harmonijo. (*Kako se je v resnici pisal ta priseljeni Moravan, najstarejši Volaričev učitelj, bo še treba proučiti. Rakuša (1890) ga imenuje pokojni Czastka in ostali pisci so ta priimek kar prepisovali. V seznamih učiteljev na koprskem učiteljišču pa se njegov priimek pojavlja v zelo različnih oblikah, ki jih nikakor ne moremo prebrati Častka, prej Čačka.)

Največ koristnih naukov za skladateljsko delo pa je dobil v kratkem letu službovanja v Tolminu (1884/85), kjer je poučeval skupaj s 23 let starejšim Danilom Fajgljem, že uveljavljenim skladateljem, kateremu je Cerkevni glasbenik do tega leta objavil že 14 skladb, med njimi tri latinske maše, Glasbena matica pa mu je 10 let prej podelila nagrado za najboljšo slovensko mašo. Pri njem se je mladi učitelj res lahko naučil marsikaj, kar mu pomanjkljivo glasbeno šolanje ni dalo.

V svojem samo 13 šolskih let trajajočem poučevanju je obredel dobršen del Primorske. Začel je kot začasni pomožni učitelj v rodnem Kobaridu. Po dveh letih je odšel za eno leto v Tolmin. To leto je bilo za mladega skladatelja odločilno, saj ga je kolega in mentor Danilo Fajgelj spodbujal h komponiranju in izdajanju svojih skladb. Res je v tem času izdal svojo prvo zbirko: Venec čveteroglasnih pesmij. Verjetno ga je Danilo Fajgelj tudi navdušil za zbiranje in prirejanje ljudskih pes-

mi. Mogoče je Volarič pomagal Fajglju pri nabiranju cerkvenih ljudskih pesmi, ki jih je ta v štirih zvezkih izdal v naslednjih letih, prvega 1885.

Na žalost se je učiteljevanje v Tolminu za Volariča prehitro končalo. Poslali so ga v Livek, kjer pa je vzdržal le eno leto. Želel je priti v mesto, kjer bi imel boljše možnosti za študij in delo. Vendar se mu ta želja ni nikoli izpolnila. Prišel je le malo bliže Gorice – v Kozano v Goriških brdih, kjer je ostal šest let. Leta delovanja v Kozani so bila za mladega skladatelja najplodnejša, saj je v tem času izdal kar tri zbirke zborovskih skladb. Najprej (1887) Narodne pesmi – priredbe primorskih ljudskih pesmi, s katerimi je nadaljeval delo, ki ga je 11 let prej začel njegov primorski rojak Josip Kocjančič. Priredbam je dal podobno, ki je dolgo veljala za zgledno, saj so se pri njem učili (nekateri, celo zelo ugledni, tudi prepisovali) mnogi kasnejši prirejevalci. Ljudska pesem je močno vplivala tudi na Volaričevo umetno tvornost, saj je v zbirki Gorski odmevi, ki jo je izdal že naslednje leto, nekaterim pesmim kar odkritosrčno pripisal »v narodnem tonu«. Zaradi te ljudskosti, pa ne samo zaradi nje, so bile njegove skladbe dobro sprejete med pevci in zelo hitro je mladi ustvarjalec postal popularen po celi Primorski.

Zadnja tri leta je preživel v Devinu na skrajnem robu slovenskega narodnega ozemlja. Tam je zaradi tifusa in pljučnice umrl 30. kimavca 1895.

Koderkoli je deloval, se je izkazal kot dober zborovodja. Že kot učiteljiščnik je vodil pevski zbor svojih sošolcev. Med počitnicami je doma zbiral pevce in z njimi vadil. Ko je nastopil službo začasnega učitelja, je bil tudi vodja čitalniškega zbora. Prav ta čas predstavlja višek pevskega delovanja kobariške čitalnice. Najbolj je svoje zborovodsko in sploh prosvetno delovanje razmahnil v Brdih. Ni samo navduševal mladih za umetno in ljudsko pesem, ampak je z vsem svojim delovanjem dvigal narodno zavednost Bricev. Vodil je posvetno in cerkveno petje in bil tudi organist. Pevce je znal navdušiti, da so mu brez ugovorov sledili. Neutruden pri vajah je vzdrževal natančen red, kar je gotovo bistveno pripomoglo h kvalitetnejši izvedbi izbranega programa. Tudi v Devinu je nadaljeval s svojo zavzeto dejavnostjo na pevskem polju. Optimistično je zapisal (Janku Lebanu): »Pevce sem že začel poučevati, doslej jih je 12, mislim, da jih bo še več.« Kako

ga je sprejemala okolica, takrat še popolnoma slovenska (od leta 1885 je bila devinska šola samo slovenska, saj je bilo Slovencev v Devinu okoli 90 %), pa lahko preberemo njegove besede: »S kapelanom sva se spoprijateljila in se dobro razumeva. Tudi dekan je izvrsten mož. Ima me rad in me sploh podpira v vsem. Sam dober pevec, ljubi glasbo in njene gojitelje...«

Kot skladatelja štejemo Volariča med čitalničarje, čeprav je svoja dela ustvaril v času, ko so skladatelji, zbrani okoli Glasbene matice (Anton Foerster, Fran Gerbič, Gustav Ipavec), s solidnejšo izobrazbo in v ugodnejših okoliščinah že presegle nivo čitalništva in stil zgodnje romantike, kakršen je Volaričev. V prvih delih se mu še močno pozna vpliv starejših rojakov, kasneje pa je ta vpliv prerasel. Pomanjkljivosti svoje izobrazbe se je dobro zavedal, zato je večinoma pisal za vokal, ki ga je kot zborovodja temeljito poznal. Za klavir je pisal bolj priložnostno, čeprav se zdi, da ga je tudi instrumentalna glasba močno privlačila. Premajhno znanje je nadomeščal s svojo veliko nadarjenostjo. Njegova izpoved izhaja predvsem iz melodije, ki je vedno inventivna in gladko tekoča. Pogosto tudi takrat, kadar ustvarja izvirno, ne more skriti vpliva ljudske melodike. Tega pa mu ne štejemo v zlo, ampak je samo prispevek k slovenskosti njegove glasbe. Zavestno je komponiral tako, da so bile pevske linije vseh glasov domiselne in lahko pevne, s tem pa pevcem ljubše. Prav zavoljo tega in zaradi ljudskega duha, ki veje iz njih, so se njegove pesmi prijele in je bil že za življenja tudi kot skladatelj med primorskimi rojaki priznan in popularen. Drugod po Sloveniji pa so ga bolje spoznali šele po smrti, saj so nje-

gove pesmi, ki so bile kasneje splošno znane: Eno devo le bom ljubil, Razstanek, Večerna in tako dalje izšle v zbirki Slovenske pesmi za štiri moške glasove šele eno leto pred smrtjo.

Samorastnik, kakršen je bil, je svoja dela – razen malenkosti – izdal v samozaložbi, kar je poleg radodarnosti in družabnosti precej oteževalo njegov gmotni položaj, čeprav njegova učiteljska plača (430 goldinarjev in prosto stanovanje) sploh ni bila slaba (posebno, če jo primerjamo z današnjo učiteljsko plačo). Zbirko samospenov, ki se začne z znamenitim Rožmarinom, in dva ženska dvo-speva s klavirjem: Divja rožica in Slovenskim mladenkam je izdala vdova Franja v letih po moževi smrti. Prav posmrtni zbirki najbolj pričata, kako bogata je bila njegova fantazija in kako polno glasbe je bilo njegovo srce in koliko bi nam še imel povedati, če bi mu bilo dano.

Svežino in trajno vrednost Volaričeve glasbe izpričujeta tudi zadnji dve njegovi tiskani skladbi. Missa in honorem s. Andreae apostoli ad 3 voces viriles in Missa in honorem s. Petri apostoli ad 4 voces viriles, ki ju je izdala Katoliška knjigarna v Gorici skoraj 50 let po skladateljevi smrti. V Cerkvenem glasbeniku ju je zelo pohvalno ocenil Matija Tomc in zapisal, da sta napisani v varno roko, ki je le ob prehodih rahlo nemirna. V domovini zaradi neugodnih razmer od izida sem nista bili veliko izvajani, zato pa (po zanesljivih pričevanjih) zelo pogosto med Slovenci v Argentini.

Rojaki so mu leta 1909 na glavnem trgu v Kobaridu postavili kamenit spomenik v naravni velikosti, ki pa so ga fašisti poleti 1922 na njim lasten divjaški način razbili samo iz maščevanja, ker je strela uničila spomenik padlim italijanskim vojakom na soški fronti, postavljen samo nekaj dni prej na Krnu. Najprej so ga obglavili, nato pa vandalsko podrli in obglavljen kip vlačili po Kobaridu in se znašali nad njim, kakor da imajo na vrvi mrtvega skladatelja. Točno po 30 letih, ko se je Primorska spet priključila matični državi, so skladatelju na istem mestu postavili skromnejši spomenik z doprsno bronasto plastiko Borisa Kalina.

Naj sklenem tole kratko razmišljanje z besedami, ki so starim veljale za pesnike: Poeta nascitur, non fit. Te besede zatrdno veljajo tudi za Hrabroslava Volariča. Skladatelj ni šele postal, on je to že bil.

Janez Močnik

Saša Šantel

Ob petdesetletnici smrti

zmedu prvih tednov po koncu druge svetovne vojne je precej neopazeno (dve osmrtnici od domačih in skromen nekrolog v Slovenskem por.) sklenil svojo bogato in delavno življenjsko pot likovni pedagog, slikar, grafik, skladatelj Saša Šantel.

Likovni pedagog po študiju in poklicu je bil prav tako kot na likovnem področju doma tudi v glasbi, ki je likovni umetnosti po izraznih sredstvih in recepciji diametralno nasprotna. Enako je bil doma v likovnem in glasbenem svetu, v obeh je bil tudi izvrstno izobražen.

Talent za likovno in glasbeno ustvarjanje je bil v njegovi družini nekaj običajnega že več rodov pred njim. Šantlova babica Enrika je bila nečakinja znamenitega tržaškega portretista Jožefa Tominca. Njen mož in slikarjev ded sodnik Hugo Aigentler pa v svojem času poznan miniaturist. Njuna hči Avgusta, temeljito slikarsko izobražena, poročena z goriškim profesorjem matematike in fizike Antonom Šantolom, pa je zapustila okrog 400 portretov (večinoma goriških meščanov) iz časa, ko je v Gorici vodila privatno slikarsko šolo. Anton in Avgusta sta imela sedem otrok. Od teh so kar trije: Henrika, Avgusta mlajša in Saša pridobili akademsko slikarsko izobrazbo, pa tudi hčerka Danica, učiteljica, se je veliko ukvarjala s slikanjem. V družini se je tudi veliko muzicalo, prirejali so domače koncerte. Oče in sestra Avgusta sta dobro igrala violino.

V takem, s kulturo nabitem ozračju, je bil 25. sušca 1883 rojen najmlajši Aleksander – Saša. Že z osmim letom je igral violino in ji ostal zvest vse življenje. Še kot otrok je spoznaval glasbeno literaturo, največ za komorne sestave. Posebno ga je zanimal godalni kvartet. In petje. Pel je v gimnazijskem dijaškem zboru. V višjih razredih je prijateljeval in pel z Damirjem Fajgljem, kasnejšim humorističnim pisateljem Kajetanom, ki je bil nečak skladatelja Danila Fajglja. Ker je bil Saša kot gimnazijec trdno odločen, da se bo posvetil glasbi in so bile vse njegove misli njej posvečene, se je pri odličnem kontrapunktiku Fajglju učil harmonijo in kontrapunkt. Vendar je

po maturi nanoslo drugače. Zaradi pomanjkanja učiteljev risanja so bile razpisane ugodne štipendije. Njegova univerzalna nadarjenost mu je omogočila, da se je prijavil, priložil nekaj svojih del iz gimnazijskih let in še isto jesen je 19-letnik postal študent slikarstva na Dunaju. Svoja študijska leta je zelo temeljito izrabil. Poleg slikarstva je študiral tudi umetnostno zgodovino, splošno estetiko in seveda muzikologijo. Vsa leta študija na Dunaju je bil tudi član orkestralnega društva Haydn in igral v orkestru in godalnem kvartetu. Študij je formalno končal v štirih letih z državnim izpitom za profesorja risanja na srednjih šolah, obenem pa absolviral tudi filozofsko fakulteto. Prvo leto je učil na Dunaju (III. gimnazija), drugo leto v Kopru, nato pa kar 10 let na gimnaziji in ženskem učiteljišču v Pazinu risanje in glasbo. Tudi izven šole je bil neverjetno aktiven: organist, učitelj violine, dirigent in vodja koncertov v Narodnem domu. Tu je izvedel svoja prva večja dela – kantate: Slava Dobrili, Veli Joža, Karanfilije. Tik pred koncem prve svetovne vojne je odšel na Sušak, kjer je ostal samo dve leti. Izven službe je bil tudi na Sušaku angažiran predvsem glasbeno: vodil je ženski pevski zbor sušaškega pevskega društva, ustanovil in vodil godalni orkester, s katerim je pogosto nastopal v hrvaški čitalnici, sodeloval v reški operi itd.

Leta 1920 je bil nastavljen na Tehniški srednji šoli v Ljubljani kot profesor risanja in tu ostal do upokojitve malo pred smrtjo. Poleg rednega pouka na TSS, kjer je učil na arhitektonsko gradbenem oddelku, rezbarski šoli in ženski obrtni šoli dekorativno risanje in grafiko, je poučeval tudi na likovni šoli Pobuda, ki je delovala v Ljubljani od 1921 naprej. Če je le mogel, je predaval ali na druge načine posredoval svoje (zlasti grafično) znanje mladim, kar nas prepriča o njegovi pedagoški vnemi.

Četrto stoletja je sodeloval z ljubljansko Glasbeno matico kot aktiven član njenega orkestra, kot zanesljiv violist pa tudi na koncertih ljubljanske Filharmonije. O tem sodelovanju je leta 1940 dejal: »Kadar sedim v orkestru Filharmonije, z nekimi posebnim občutkom ogledujem vse te tipe naših glasbenikov. Najrajši bi kar vedno samo slikal. A smola je, da moram vedno zraven sedeti, ko je violistov premalo.« Iz teh besed lahko spoznamo, kako sta se v njegovem življenju do konca srečevali in dopolnjevali likovna in

glasbena umetnost na samo njemu lasten način.

Res bogato življenje moža, ki ni opravil samo tega, kar je bil dolžan in kar mu je veleval stan, ampak je požrtvovalno opravil veliko kulturniškega dela kjerkoli je bilo potrebno, bi lahko sklenili razmišljanje ob 50-letnici smrti, če ne bi Saša Šantel storil še mnogo več.

1. Leta 1903 je skupina dunajskih študentov ustanovila umetniško društvo Vesna. Najbolj zagnani člani so poleg Šantla bili še Hinko Smrekar, Maksim Gaspari, vsi trije rojeni 1883, in dve leti starejši Guido Birolla. Zastavili so si širok program: ustvariti pristno slovensko umetnost brez tujih vplivov. Ta naj zraste iz ljudskih korenin. Motivika naj izhaja iz domačega okolja – slovenski človek v slovenski krajini: stara arhitektura, kmečke bajte in kozolci, značilne cerkvice na hribčkih, fužine, preprosti ljudje pri delu itd. Res so mnogi ti motivi sorodni impresionističnim, vendar so si za delo zastavili druga izhodišča, saj so bili usmerjeni k popolnoma drugim ciljem: približati umetnost ljudstvu, ves narod kultivirati in ga z umetnostjo plemeniti. Slikarstvo so podrejali nacionalnim in kulturno-umetnostnim nalogam. Impresionistom pravzaprav niso predstavljali nasprotja, ampak dopolnitev. Pomembna dela so ustvarili na področjih, kamor impresionisti niso posegali: portret, grafika, ilustracija, grafično oblikovanje itd. Novosti niso iskali v novem slikarskem izrazu, ampak v novi vsebini. Različna usmeritev pa ni povzročala članom ene ali druge skupine nobenih posebnih zaprek pri medsebojnih stikih: impresionist Grohar in vesnan Birolla sta hodila prijateljsko skupaj slikat v okolico Škofje Loke.

Ime Vesna ni izbrano naključno, povedati hoče: slovenska pomlad (primerjaj pomen besede v zadnjih letih!). Delovanje društva s tako jasno nacionalno usmeritvijo je bilo prav kmalu napoti varuhom avstrijske notranje ureditve. Že leta 1904 je dunajska policija Šantlu zapolnila društveni arhiv in precej likovnih del članov.

Dunajsko šolanje je vesnane zaznamovalo s secesijo in njihovi začetki so si zato nujno med seboj zelo podobni. Vendar so kmalu krenili vsak svojo likovno pot in ustvarili karakteristične individualne stile, čeprav so ostali Vesninemu programu v glavnih potezah do konca zvesti.

Ker so likovna sredstva podrejali izvenumetnostnim ciljem, so jim kritiki zamerili in

so ostali včasih po krivici na stranskem tiru. Zlasti jih je na stranski tir potisnil ekspresionizem, ki je povsod iskal probleme in s tem postal mlademu rodu zanimivejši. Narodne ogroženosti, katero so vesnani hoteli s svojim delom zajeziti, pa se po izstopu iz Avstro Ogrske in vključitvi v kraljevino SHS večina Slovencev sploh ni zavedala.

2. Saša Šantel je eden začetnikov slovenske grafične šole in predhodnik njene današnje visoke stopnje. Čeprav je študiral risanje in slikanje, ga je že zaradi usmeritve vesnanov zelo zanimala grafika, ki je zaradi cene širšemu krogu kupcev dostopnejša. Ker se je zavedal svojega pomanjkljivega tehničnega znanja, se je odšel izpopolnjevati v München, kar ni bilo pomembno samo zanj osebno, ampak je preko njegovega pedagoškega dela postalo pomembno za razvoj grafične umetnosti v Sloveniji nasploh, saj je bil pred prvo svetovno vojno in še nekaj let po njej teoretično in praktično naš najbolj razgledan grafik. Svoje bogato znanje je posredoval mlajšemu rodu v šoli in na mnogih predavanjih, pa tudi s pisano besedo je utiral pot grafični umetnosti. Izvrtstvo je obvladal različne tehnike od akvatinte, suhe igle, radiranke, brušenke do litografije. Vendar je delal največ lesoreze in jedkanice. France Stele pravi v Orisu (1924), da je »gojil v prvi vrsti grafiko v vseh mogočih tehnikah«. Njegovo tehnično znanje izpričuje že dejstvo, da mu doslej še nihče ni oporekal prvenstva v večbarvnem lesorezu.

3. Kot ilustrator je bil predvsem pripovednik, ki je z močno karakterizacijo dopolnjeval pisateljevo zgodbo. Svojim ilustracijam je uspel vtisniti pečat lastne osebnosti. Prvič se je z ilustracijo večjega dela prikazal v Kopru, kjer se je srečal s pesnikom Vladimирjem Nazorjem in je ilustriral njegovega Velega Joža (1908). Že leto nato začne z risanjem za Meškovo Mladim srcem, ki je izšla pri Mohorjevi družbi 1911. Če prisluh-nemo spet Francetu Steletu, bomo slišali »... on je tudi eden najplodovitejših ilustratorjev poslednje dobe.« Svoje obsežno risarsko in ilustratorsko delo je sklenil leto dni pred koncem življenja, ko je leta 1944 zrisal ilustracije za Jurčičev Cvet in sad.

4. Mojstra Šantla so večkrat zajedljivo ocenili: najboljši slikar med skladatelji in najboljši skladatelj med slikarji. K taki primerjavi je gotovo pripomogla njegova najmonumentalnejša slika Slovenski skladatelji, skupinski portret, ki predstavlja srečanje večine

P. Trubar (kip)

Z. Prelovec

M. Bravničar

S. Osterc

M. Kogoj

J. Mihevc (slika)

M. Vilhar

J. Fleišman

L. M. Škerjanc

A. Lajovic

I. Gallus (slika)

H. Volarič

A. Hajdrih

J. Pavčič

J. Ravnik

V. Mirk

S. Šantel (med vrati)

G. Ipavec

A. Foerster

I. Hladnik

M. Hubad

H. Sattner

G. Rihar (slika)

F. Kimovec

M. Tomc

S. Premrl

V. Parma

R. Savin

F. Gerbitč

Saša Šantel: Slovenski skladatelji (Foto M. Smerke)

Saša Šantel, Avtportret, 1936, o. les, 73x40,2 cm, last NG

naših skladateljev, ki so v slovenski glasbi do 30-ih let tega stoletja, ko je slika nastala, kaj pomenili.

Naročena je bila ob prenovi filharmonije 1936. Slika seveda ni historična, saj istočasno nastopajo skladatelji od Gallusa do Tomca. Pač pa je srečanje skladateljev samo simbolično, v nekem imaginarnem trenutku. Pri slikanju so mu predstavljali poseben problem skladatelji, ki so umrli že v preteklem stoletju in jih je moral slikarsko obuditi k življenju iz pogosto zelo slabih slikovnih predlog. Dela se je lotil zelo študiozno, o čemer priča del ohranjene korespondence s skladatelji, ki niso živeli v Ljubljani. Pri delu mu je veliko pomagala njegova serija portretov slovenskih skladateljev (preko 140), ki jih je risal v letih 1930–1934 in tako mu je bilo veliko obrazov že zelo domačih. Nekaj pa jih je že prej upodobil tudi v lesorezu. Ker je bil sam tudi izvrsten glasbenik, se je lažje poglobljal v dušo portretirancev in od tu ni daleč do dobrega portreta, posebno če ima slikar talent za por-

tret, kakor ga je imel Saša Šantel že po rodinski tradiciji. Slika je bila sprejeta s splošnim zadovoljstvom in nepodpisani poročevalec v Slovincu sklene svoje poročilo: »Novo delo prof. Šantla ne bo le okras koncertni dvorani, temveč bo brez dvoma postalo ogle-da vredna znamenitost mesta.« Poleg te najbolj znane njegove slike je zapustil okoli 70 slikarskih del v olju, pastelu in akvarelu. Prevladujejo portreti in krajine. Zanimiv je tudi ciklus narodnih noš, ki ima še posebno dokumentarno vrednost, saj je bil kot zapisovalec etnografskih značilnosti izredno natančen.

5. Zvest programu Vesne je Šantel pogosto segal na področja, ki naj bi dvigala splošni nivo likovne kulture, od ornamentalnih dekoracij preko osnutkov za vezenine, zastave, čipke, diplome, koledarje, pa vse do znamk, osnutkov za embalažo in nalepk za Florian amaro. To področje njegovega delovanja je še mnogo premalo raziskano, gotovo pa spada med pionirje grafičnega oblikovanja v naši deželi.

6. Šantel se je pogosto izkazal tudi kot izvrsten organizator. Že prvi podvigi Vesne so nakazali kasnejši razvoj sposobnosti takrat šele 20-letnega študenta. Če izpustim vse ostalo njegovo organizatorsko delovanje, ne morem mimo njegovega deleža pri organiziranju in vodenju stanovske organizacije slovenskih likovnih umetnikov. Leta 1936 se je dve leti prej ustanovljeno Društvo likovnih umetnikov dravske banovine preimenovalo v Društvo slovenskih likovnih umetnikov (DSLJU), pri čemer je Šantel še enkrat izkazal svojo nacionalno zavednost in svoje organizacijske sposobnosti. Čez tri leta je postal predsednik društva in ga vodil do smrti. Zaradi svoje široke izobrazbe je bil tudi spreten in priljubljen govornik in pisec.

7. Da je bil razgledan in cenjen reproduktivni glasbenik, sem popisal že v biografskem delu tega zapisa. Potreba po glasbenem izražanju pa ga je vodila tudi na ustvarjalno področje. Zložil je dolgo vrsto vokalnih, instrumentalnih in vokalno-instrumentalnih del. Že v zgodnji mladosti se je v domači družini srečal z instrumentalno glasbo. Zato je vse življenje gojil do nje čustven odnos. Verjetno zato v njegovem opusu instrumentalne skladbe zavzemajo najvidnejše mesto. Suito za godalni orkester (1926) je orkestralno društvo Glasbene matice izvedlo kar devetkrat: trikrat pod taktirko Emila Adamiča, petkrat je dirigiral Lucijan Marija Škerjanc in še ob av-

torjevi 55-letnici v živi izvedbi na Radiu Ljubljana. Belokranjsko serenado v treh stavkih je orkestralno društvo GM pod Škerjančevim vodstvom izvedlo v različnih mestih po Sloveniji v letih 1934 in 1935 kar šestkrat. Dijaško koračnico za salonski orkester iz leta 1916 so kasneje (verjetno med drugo svetovno vojno) inštrumentirali za pihalno godbo. Manjše inštrumentalne skladbe so še: Kvartet za godala, Scherzo za tri godala, Koncertino za violino in klavir, Koncertino za klavir in orkester, Andante v klasičnem stilu za godalni orkester, 8 klavirskih skladb za mladino, Male skladbe za klavir, Invencija za klavir... Pisal je tudi scensko glasbo.

Na vokalno-inštrumentalnem področju je zapustil pet večjih in precej manjših del. Poleg vrste samospenov in treh že omenjenih kantat je 30-leten napisal Slavnostno mašo s staroslovanskim besedilom za petglasni zbor, orkester in orgle (tiskano 1927). V zrelih letih je ustvaril svojo najboljše skladbo opere Blejski zvon, pri katere inštrumentaciji ga je usmerjal Marij Kogoj, vendar so jo v sezoni 1932/33 izvedli v ljubljanski operi v inštrumentaciji Lucijana Marije Škerjanca pod vodstvom dirigenta Antona Neffata.

Napisal je tudi vrsto vokalnih skladb za razne zasedbe, največ za moški zbor. Zanimive so tudi skladbice za danes pri nas neznano zasedbo – deški zbor. Svoje skladbe je začel izdajati v Novih akordih (1908), nadaljeval v Zborih in Novi muziki. Zadnjo skladbo je objavil v Cerkvenem glasbeniku 1942: Maša za mešani zbor. Zadnje štiri letnike Novih akordov je tudi likovno opremil z zanimivimi inicialkami in vinjetami. Kot skladatelj je ustvarjal na istih temeljih kakor likovnik. Ni iskal novotarij, ampak hodil uhojena pota. Vedno pa je hotel biti izviran in muzikalno tehnično neoporečen.

Naj za sklep zadoščajo njegove lastne, zanj karakteristične besede: »Sladokusec išče le kvaliteto in mu ni toliko mar za ono, kar imenujemo »novo«, saj je navsezadnje vsaka prava umetnina, tudi če uporablja že preizkušena sredstva, novo doživetje za ustvarjalca in gledalca.«

In Saša Šantel je vedno iskal kvaliteto.

Janez Močnik

Strah Gospodov je začetek znanja (Prig 1,7).

Slavko Osterc

Ob stoletnici rojstva

Ime je znamenje, pravi davni rek, in Osterc ga dokazuje. Natanko takšen je bil: ostrorobi Prlek med fino ljubljansko gospodo, ostrorazi izganjalec mehkužne glasbe, duhovitež ostrega jezika v prijateljskih družčinah, nevarno ostrih zob, kadar se je lotil nasprotnikov, ostrovidni vzgojitelj, ostroumni skladatelj ostrega zvoka. Brezmejno delaven in samozavesten, do zadnjega pokončnega duha, misli in volje. Bil je pač prišlek s tistega konca dežele, ki dotlej ni rodila prida glasbenikov, nikaar zaleznihi, scela drugačen kakor so bili vajeni lepoznavski modrijani. Še na misel mu ni hodilo, da bi jih poslušal. Imel je svoj prav in vanj je verjel, svoj svet, ki mu ni bilo para na domačem obnebjju, svoj cilj onkraj pogrešne všečnosti, ne zoprvanje ne porog mu nista mogla do živega. Pa tudi vrniti je znal, z uporom in posmehom.

Ta mali mož iskrih oči in vnemarnega videza, že kmalu skrivljen od bolezni, prezgodaj ob palici, je bil trši oreh, kot so upali čuvaji vzvišenih lepote. Bolj ko so poprijemali, manj je zalego. Na sovražnosti je odgovarjal z napadi, na kovarstva z dejanji, nergačem je kdaj vrgel krepko besedo, zavistne dražil z dokazi, vselej okreten, nagle misli in odločnega ravnanja. Zaman so ga potiskali vkraj; ne le, da je stal sredi dogodkov, tudi usmerjal jih je. Poldrugo desetletje, naprej sam, kmalu z učenci in tovariši, še zlasti tistimi od daleč, ki so bili enakih nazorov. Karkoli se je v slovenski glasbi tedaj premaknilo, sa je z Ostercem in zaradi njega. Bil je duša novega, vzgojitelj in organizator, govorec in bojevnik, vodja in težak.

Najbolj težak, saj je nešteto opravljal »povrhu«. Trdo je garal, da se ni zajedlo v ustvarjanje, ki mu je bilo pravi smoter. In delal je zagrizeno. Ne včasih, kadar je prišel »navdih«, pisal je neodjenljivo, načrti so silili pod pero, naj je kdo prosil za njegovo muziko ali brez (tako in tako redkih) odjemalcev, tudi obsežni gledališki pa koncertni načrti. Niti dneva brez poteze, je bil menda govoril stari Apel, in Osterc je ravnal do pike enako. Ni si privoščil odmora; če ni skladal, je instrumentiral, kadar se novega dela ni lotil nemudoma, je prepisoval staro na čisto, med dvema partiturama so nastajale »drobnarije«... še bolj pogosto pa vse troje hkrati. V dvajsetih letih prek 170 skladb, med njimi osem oper in

trije baleti (pri zadnjem, celovečernih Iluzijah, je omahnil, instrumentacijo je končal Demetrij Žebre), sedem kantat in dvajset orkestrskih del (med njimi Suita, Štiri simfonične skladbe, Koncert za klavir in pihala), dokaj čez trideset komornih partitur, tudi tako zajetnih kot sta godalna kvarteta, Štiri Gradnikove pesmi, tri sonate in Nonet, povrhu samospevi in klavirske miniature, šopek mladinskih (vsaj Kvarteta ne gre pozabiti) ter vrsta drugih zborov, denimo Cvetoči bezeg in Vstajenje za mešane glasove. Vmes pa učbeniki, kritike, radijska besedila, libreti, šaljivi spisi in povesti, okrogle in kosmate...

Zavoljo količine bi bil lahko tudi pozabljen, vredno je, kar je z njo dosegel. »Verdi in Puccini bosta živela večno, za te novotarje pa je škoda časa in truda,« se je razburila ogorčena dama, ko so v Operi igrali Osterčeve enodejanke. In nikakor ni bila edina, skoraj vsi so mislili podobno. Konec koncev je manj prstov na rokah kot skladb, ki še vedno čakajo na krst – in lepo število drugih smo slišali precej pozneje kakor na tujem, v domače loge so jih pripustili petnajst, tudi dvajset let po avtorjevi smrti. Kajti veljal je (in se razglašal) za »skrajno levico«, ki »piše glasbo za razum, ne za srce in dušo«, hujše zmerljivke pa Slovenci niso poznali. Zdel se je »nevaren«, disonanten »konstruktivist«, četudi je bilo in ni bilo res. Bilo, ker se je zgodilo prvič, zoper »zakone« in vsakršen okus, po meri tujine, drzno in silovito. Pa vendar ni bilo, vsaj avantgardno ne, tako so kazale revolucije na tujem. Kajpak, da je »razdiral«, toda le pri nas. Ni maral mehko-bnega zdihovalja, poceni zanosa, blagoglasne navlake, prav nobene »krasote«, ki so jo čislali »poznavalci«. Ni sanjaril, gradil je. Krepe tonske oblike v jedrih sozvočjih, z jasno polifonijo, živim ritmom in svežimi barvami. Kdor je tej močni glasbi oponašal razumarstvo, pač ni slišal njenega humorja in resnobe, ni razbral izročila, ki jo je vezalo na barok in klasicizem, še manj intuicijo, s katero je Osterc muziciral. Ni doumel, kje je (bil) svež in samosvoj.

Najbrž sta mu te dragocene darove položila v zibelko že dom in rod, dom na Murskem polju pa trden kmetiški rod. Svet je zagledal 17. junija 1895 v Veržejju. Tam so mu razložili tudi modrosti ljudske šole, potem je dve leti trgal hlače na ljutomerski realki in še pet let na mariborskem učiteljišču. Odrezal se je dobro, najbolje z matematiko, vendar je nekaj pred maturo kar obveljal za glasbenika;

zlagal je in vodil orkester. Svetovna vojna je izbruhnila, ko je dobil zrelostno spričevalo, zato so ga kmalu poiskali. Moral je na soško fronto, bil ranjen pri Gorici, si opomogel in konec koncev le doživel zlom cesarstva. Nemudoma je stopil med Maistrove borce, branil leto dni severno mejo – in se nazadnje znašel na začetku, pred razredom. Sprva je učiteljeval okoli Maribora, po novem letu 1922 v Celju. Vmes, že od strelskih jarkov ob Soči, pa je študiral vse, kar mora znati skladatelj, in natanko, kot more le samouk. Tudi pisal je, nenehoma, kdaj pa kdaj celo slišal katero svojih del, dokler se jih ni nabralo toliko, da je marca 1925 priredil avtorski večer. Tedaj so ga opazili: jeseni je odpotoval v Prago, se po dveh letih vrnil z diplomom konservatorija in postal profesor na ljubljanski šoli istega imena. O nadaljevanju ni veliko dodati, kakorkoli je bilo razburljivo. Tudi zmedlo ga ni, ravnal je po svoje. Učencem je kazal pot, ki jih je družila v (naš prvi) kompozicijski razred – vanj so hodili Šivic in Lipovšek, Pahor in Žebre, Šturm in Ramovš. Ob njih je z dejanjem in besedo prikrmil slovensko glasbo iz mrtvega rokava ocele romantike v strugo evropske moderne, iz domačega zakotja med sape novih dni. Omagal je 23. maja 1941. leta.

Borut Loparnik

Anton Jobst

1894–1981

Anton Jobst se je rodil 12. septembra 1894 v Brdu pri Šmohorju na Koroškem. Prve glasbene nauke sta mu dala njegov oče, ki je bil organist v domači župnijski cerkvi, in stric Ivan Grafenauer, organist pri Sv. Križu pri Beljaku. Po prizadevanju takratnega poslanca Grafenauerja je leta 1910 stopil v Orglarsko šolo v Ljubljani in jo čez dve leti končal z odličnim uspehom. Še istega leta je nastopil službo organista v Žireh v Poljanski dolini. To službo je obdržal praktično do smrti – oziroma dokler so mu moči dovoljevale – celih 69 let, z izjemo med prvo svetovno vojno, ko je bil v italijanskem ujetništvu, in med drugo svetovno vojno oziroma takoj po njej, ko je bil na domačem Koroškem. Ob 80. obletnici je dobil papeško odlikovanje sv.

Gregorija Velikega, ki mu ga je izročil ljubljanski nadškof in metropolit dr. Jožef Pogačnik. Umrli je v 87. letu 11. julija 1891. Pogreb je bil veličasten. Od njega so se poslovlili škof dr. Stanislav Lenič, ki je vodil bogoslužje in je med pridigo orisal pokojnikovo življenjsko pot, škofjeloški dekan, kar pet žirovskih župnikov – poleg sedanjega še štirje prejšnji – bivši kaplani, duhovniki domačini ter množica žirovskih vernikov, ki je dolga leta poslušala prvovrstne skladbe in interpretacije pokojnika. Med verniki je bilo veliko pevcev, pa tudi organistov od drugod, ki so se prišli poslovit od nestorja slovenskih organistov.

Po dveh letih delovanja na žirovskem koru je Anton Jobst že dobil nove Milavčeve orgle, ki so bile postavljene že leta 1914, vendar so bile zaradi vojne kolavdirane šele leta 1920. Kolavdacija je bila povezana s cerkvenim koncertom, na katerem je poleg domačega zbora nastopil Stanko Premrl kot koncertist. O koncertu je Hugolin Sattner poročal v Cerkvenem glasbeniku: »Nova župna cerkev v Žireh, posvečena l. 1912, je prostorna, moderna stavba v renesanškem slogu, kakor ustvarjena za cerkvenoglasbeno prireditvev. Akustika izborna, kor idealen, orglje kvalitetno najboljše delo v Sloveniji. Poleg tega navdušen pevski zbor, marljiv organist Jobst.« Jobst je slovel kot odličen zborovodja in izvrsten organist. Pri svoji zborovski službi je vedno skrbel za to, da so na žirovskem koru izvajali najnovejše skladbe slovenske cerkvene glasbene literature. Ker je bil vrh vsega še skladatelj, je bil vsekakor tudi odličen improvizator na orglah.

Jobstovo navzočnost v slovenski cerkveni glasbi potrjujejo tiste pesmi, ki se največkrat izvajajo. V Cerkveni zborovski pesmarici so izšle njegove najbolj priljubljene pesmi: adventna *Milo nekdanj rod človeški*, postni *Tam na vrtu Oljske gore* in *Tvoje čem trpljenje peti*, velikonočni *Gospod je vstal* in *Močno se potrese*, Marijini *Ljubečih src pozdravi* in *Ovenčana je naša Kraljica*, evharistični *Odprite se nebeški dvori* in *Ozri Srce se na gorje*, predvsem pa je zaslovel po svojih darovanskih pesmih *Darujemo Gospod*, *Oče večni na oltar*, *Ponižno in skesano*, *Prinašamo Gospod*, *V duhu ponižnosti* in *V ponižnosti pošljimo*. Verjetno so izmed vseh teh pesmi najbolj izpovedne ravno adventne in božične, ki se po svoji trpkosti skoraj približujejo glasbenemu ekspresionizmu. Poleg teh pesmi je dosegla veliko priljubljenost maša *Bog na svoj se rod ozri* s podnaslovom *Kratka in lah-*

ka slovenska maša za mešani zbor in orgle, ki je prvič izšla v Cerkvenem glasbeniku in pozneje doživela zelo veliko izdaj, nazadnje v Knjižnici Cerkvenega glasbenika. Maša, ki je verjetno ena najbolj uspešnih izmed tako imenovanih slovenskih maš, ima sklep zgrajen na gregorijanski temi *Ite missa est*.

Pri tem je prav zanimivo to, da nobena njegovih pesmi ni postala prava ljudska pesem. Tako zadnja ljudska pesmarica *Slavimo Gospoda*, ki je izšla v redni zbirki Mohorjeve družbe, nima praktično nobene Jobstove pesmi, čeprav se je zelo trudil, da bi vpeljal ljudsko petje. Zanimivo je njegovo mnenje o ljudskem petju, ki ga je zapisal v reviji *Pevce*: »Da petje v masi na poslušavca učinkuje, vidimo že iz skupnega ljudskega petja, ako poje vsa cerkev z navdušenjem in to celo brez posebnih fines. Pri ljudskem petju je pač paznja na lepo in pravilno petje le težko mogoča, ker sodelujejo vsi verniki – pevci in nepevci – in bi ljudstvo že ob skupnih vajah gotovo zgubilo veselje do stvari, če bi ga neprenehoma opozarjali, naj pazi na razne dinamične spremembe, naraščanja itd. Pa vendar so v tem, navidezno preprostem enoglasju skrite sile, ki človeka na mah potegnejo za seboj.«

Jobstov življenjski opus je v Družini odlično opredelil Jože Trošč ob skladateljevi 80. obletnici: »Kaj naj rečem o skladateljevih kompozicijskih značilnostih? Kot že povedano, izhaja iz vsakodnevnih potreb, zato temelji njegova kompozicija na realnih tleh. Razume jo poslušalec, pa tudi za izvajalca je hvaležen študij, ne da bi se mu bilo treba bati prevelike zahtevnosti. Odtod velika razširjenost njegovih skladb. V njih se kažejo znaki Premrlove šole, tako v uporabi kromatike, še bolj pa v pestrem prelivanju harmonij. Zelo je spreten v modulaciji. Premrl je zapisal v Cerkvenem glasbeniku, da je šel Jobst v harmonskem pogledu celo dalje od njega. Druga značilnosti je bogata melodika, ki jo poslušalec najprej 'pobere'. Ta je pri Jobstu izrazita, spевна, v njej je veliko mehkode. Nikoli ne zaide v monotonost, ampak se v običajno kratkih zamahih burno vzpenja do mogočnih virov in se spet spušča, kar razodeva prvenstvo čustev pred razumsko gradnjo.«

Edo Škulj

Zaupaj v Gospoda z vsem svojim srcem in na svojo razumnost se ne zanašaj (Prg 3,5).

Spomini na pisatelja Janeza Jalna

Z izletniško razpoloženostjo si lahko skoraj mimogrede privoščimo sprehod pod Stolom. Že pred časom so zabrezniški šolarji s svojimi učitelji-mentorji uredili spominsko pot Po poteh kulturne dediščine, kjer spoznamo vsa spominska obeležja naših velikih mož. V Vrbi stoji rojstna hiša dr. Franceta Prešerna, v Doslovčah pa je dom F. Sal. Finžgarja. Ti dve točki sta najbolj obiskani, vendar je zanimivo pogledati urejeno obnovitev rojstnega doma M. Čopa v Žirovnici, ki je bil za časa malega Matija še krit s slamo. V bližini je nekdanji dom Prešernove matere Marije Svetina. Naprej smo se podali proti Breznici, kjer smo pogledali čebelnjak, ki nas spominja na zelo nadarjenega slikarja in čebelarja Antona Janša. Od tod naprej, proti Rodinam, kjer se je rodil (26. 5. 1891) pisatelj Janez Jalen, pa je bil ta del »kulturne dediščine« prepuščen naključju. Njegov dom dolgo časa ni bil urejen za obiskovalce, vedno je primanjkovalo denarja. V zadnjem času so se stvari uredile, njegov sorodnik gospod Janez Mulej je prevzel idejo v svoje roke. Obiskovalcem na široko odpre vrata in jih popelje naprej v »hišo«, kjer je videti marsikaj, kar spominja na pisatelja Janeza Jalna. Na dolgi mizi v peharju so sveža jabolka, pozimi pa krlji in orehi, s katerim prijazni gospodar pozdravi obiskovalce. Če se kdo odreče do-

mačemu žganju, ne ve, kako dobrega znajo skuhati pri tej hiši. Predali v pisateljivi pisalni mizi so polni zvezkov, ki so popisani z lepim rokopisom. Vsako delo je pisatelj lastnoročno napisal; veliko je tega in skoraj vse so natisnili še za časa njegovega življenja.

Njegov oče je bil zelo priljubljen vaščan. Bil je mežnar, poleg tega je še kopal v rudniku apnenca pod Begunjščico. Moral je prehranjevati številno družino, bilo je deset otrok, Janez, kasnejši pisatelj je bil zadnji.

Janez Jalen je v slovenski literarni kulturi zapustil toliko pisateljskega blaga, da nadvse pomembno zaključuje pot kulturne dediščine pod Stolom.

Pred drugo svetovno vojno in po njej je napisal sijajne povesti in črtice za odrasčujočo mladino; sicer pa so prebirali njegova dela vsi, ki jim je blizu podeželska tematika. Kdo ne pozna povesti Trop brez zvoncev, Ovčar Marko, trilogije Bobri. V Jalnovih delih se prepletajo usode junakov z dogajanjem v naravi, z narodnimi običaji in z ljudsko modrostjo prepleteni dogodki. Duhovniška služba je terjala večkratno menjavanje delovnega mesta, s tem pa so za pisatelja nastajali vedno novi primeri, ki jih je porabil pri pisanju.

»Z Janezom Jalnom sva se spoznala ob mojem rojstvu, on je bil moj mali stric. Že takoj ob rojstvu sem imel težave s srcem, on pa mi je s svojo prisebnostjo in z umetnim dihanjem pomagal, da sem ostal pri življenju. Od takrat pa do osnovne šole sem rasel ob njem. Živelimi smo skupaj pri teti, ki je bila njegova sestrična in kuharica. Skrbela je zame, ker je bil stric prezaposlen za duhovniškimi poklicem. V prostem času sva bila veliko skupaj. Sprehajala sva se z njegovim šarplancem. Med sprehodom me je učil opazovati naravo. Vedno mi je pomagal in me usmerjal. Od četrtega leta naprej sem bil za ministranta pri njegovih mašah. Bil sem droban fantič in le s težavo sem prenašal težko mašno knjigo. Najino življenje je bilo zelo zanimivo, veliko knjig mi je pokazal, imel sem ga za drugega očeta. Jaz sem bil njegov Jane.«

Gospod Janez Mulej bi lahko ves dan pripovedoval o svojem stricu. Skrbno je hranil zapuščino, sedaj pa jo ureja in pripravlja, da bo na vpogled obiskovalcem.

Pisatelj Janez Jalen je nekoč zapisal, da je vsa slovenska zemlja tako lepa, da človek kar ne ve, kje bi se ustavil z mislijo...

Sedem postnih podob Franca S. Finžgarja

Naš popularni pisatelj in duhovnik F. S. Finžgar je napisal tudi nekaj religioznih del. Prvo takšno delo mu je izšlo leta 1906, ko je kot župnik služboval v Želimljah. To je molitvenik z naslovom *Bogu, kar je božjega*, izdala pa ga je Katoliška bukvarna v Ljubljani. Drugo njegovo religiozno delo so šmarnične pridige z naslovom *V boju sami s seboj*, 31 po številu, ki jih je leta 1921 objavljal homiletični časopis *Duhovni pastir*, govori pa predvsem o neurejenih in v moralnem pogledu razkrojenih razmerah v času po prvi svetovni vojni. Tretje delo je spet molitvenik, ki je najobširnejše Finžgarjevo religiozno delo, saj obsega kar 320 strani. Z naslovom *Vere mi daj, Gospod* in s podnaslovom *Molitve in premišljanja* ga je leta 1927 izdala Mohorjeva družba. Tudi ta verski priročnik poleg molitev obravnava mnoga vprašanja iz sodobnega posvetnega življenja, namenjen pa je predvsem odrasli mladini. Zadnje njegovo religiozno delo je molitvenik z naslovom *Segel bom po kelihu zveličanja*. Leta 1954 ga je izdala Mohorjeva družba.

Posebej zanimiva pa so postna premišljanja, ki jih je pisatelj v postnem času 1938 bral v ljubljanskem radiu, še isto leto pa z naslovom *Sedem postnih slik* izdal pri Mohorjevi družbi (v zbirki *Studenci žive vode*). V knjižnici Finžgar prikazuje Kristusovo trpljenje. Naslovi posameznih slik si sledijo takole:

I. *Post in Judež*

II. *Družba in Peter*

III. *Pilat in dvom*

IV. *Kristus in množica*

V. *Žene in Kristus s križem*

VI. *Dva razbojnika*

VII. *Smrt in sodba*

Že v prvem poglavju zanimivo piše o problemu posta nasploh. Post mu ni samo verska zapoved, ampak mu je mogočno sredstvo pri oblikovanju človekove moralne podobe. Post nas navaja k odpovedovanju, k samopremagovanju, preusmerja nas od telesnega k duhovnemu, dela nas močne v življenjskem boju in v izpolnjevanju naših dolžnosti, post je, kot pravi Finžgar, zdravje, moč in ljubezen.

V nadaljnjih poglavjih piše o Kristusovem trpljenju in smrti, vendar nič suhoparno, nič utečeno, ampak po svoje, na osnovi svojih osebnih razmišljanj. Pisatelj se nam tudi v

tem delu kaže kot odličen poznavalec človeškega srca in medsebojnih človeških odnosov.

Bralci so knjižico zelo dobro sprejeli, vendar po drugi vojni pri nas še dalj časa ni bila ponatisnjena, kajti razmere, kot je znano, takšnim delom niso bile naklonjene. Zunaj naših meja pa je za novo izdajo poskrbel Finžgarjev prijatelj in prevajalec Ferdinand Kolednik, ki je po drugi vojni živel na avstrijskem Koroškem. Knjižica je leta 1957 izšla pri Mohorjevi družbi v Celovcu, vendar s spremenjenim naslovom *Sedem postnih podob*. Drugačen naslov je najbrž določil Kolednik, a vsekakor s Finžgarjevim privoljenjem. Leta 1968 pa je ponatis vendarle izšel tudi v Ljubljani, izdala ga je Zadruga katoliških duhovnikov SFRJ. Knjižico je pripravil Jože Gregorič in ji dodal spremno besedo z naslovom *Finžgarjevi religiozni spisi*. Naslovil jo je spet s prvim naslovom, torej *Sedem postnih slik*, izpustil je tudi nekaj besedila, zlasti v poglavju *Pilat in dvom*, češ da – tako pravi v spremni besedi – knjižnica slovenskih bogoslovcev hrani izvod, v katerega je pisatelj sam vnesel nekatere popravke.

Kako pa je z vključevanjem »Podob« v različna Finžgarjeva zbrana dela? V širši izbor svojih Zbranih spisov, ki so v daljših presledkih izhajali od leta 1912 do 1943, jih pisatelj še ni sprejel, pač pa je želel, da bi bile ponatisnjene v Zbranih delih slovenskih pesnikov in pisateljev, ki jih je po vojni začela izdajati Državna založba Slovenije. To svojo željo je izrazil v oporoki, ki jo je glede svojih spisov napravil leta 1958 in jo pravzaprav namenil prijatelju Francetu Koblarju, ki naj bi bil urednik Finžgarjevega Zbranega dela pri DZS. Finžgar v oporoki med drugim pravi:

»Uredniku naročam: On mora biti izbirčen in odbrati spise, ki so branja vredni... Želim pa, da se nazadnje izmed religioznih spisov dodajo edino: (*Studenci žive vode*) *Sedem postnih podob*.«

Do Finžgarjevega Zbranega dela pri DZS tedaj še ni prišlo, ampak je Mohorjeva družba v letih od 1958 do 1961 v sedmih knjigah izdala širši izbor njegovih spisov z naslovom *Izbrana dela*. Uredil jih je France Koblar ter jih opremil s tehtnimi opombami. »Podob« pa ni vključil; šele v preteklem letu (1994) so bile ponatisnjene v 13. knjigi Finžgarjevega Zbranega dela, ki zdaj že dobrih petnajst let izhaja pri DZS (v uredništvu spodaj podpisane). Ponatisnjene so brez izpustitev, kot jih

vsebuje Gregorčičeva izdaja, ter s Kolednikovim naslovom Sedem postnih podob.

To Finžgarjevo religiozno delo pa je še zaradi nečesa izjemno pomembno. Prevedeno je namreč v toliko tujih jezikov kot redkokatera slovenska literarna znamenitost. Za to ima največ zaslug Ferdinand Kolednik. Sam je »Podobe« prevedel v francoščino, nemščino, angleščino, hrvaščino in morda še v kak jezik, poskrbel pa še za mnoge druge prevode. Tako je delo izšlo v naslednjih tujih jezikih: v francoščini večkrat (Sept tableaux pour le carême, prvič 1939), v nemščini dvakrat (der Weg des Kreuzes, 1952), Sieben Bilder für die Fastenzeit, 1957), v angleščini (Seven tableaux for lent, 1953), v portugalsščini (Sete quadros para a quaresma, 1955), v grščini (Epta shimata dia tin tessarakostin, 1958), v hrvaščini (Sedem korizmenih slika, 1958), v poljščini (Wlascive znaczenie postu, 1963), v Parizu tudi v Braillovi pisavi za slepe. Ferdinand Kolednik je pisatelju v pismu z dne 9. 2. 1957 sporočil, da ima v rokopisih pripravljene še naslednje prevode: v španščino, v slovaščino, v italijanščino, v kitajščino, v japonščino, v vietnamščino, v abesinsščino, v češčino in v armenščino.

Tako je šla daleč po svetu slava slovenske besede – pa tudi slava Finžgarjevega peresa.

Jože Šifrer

S podmaršalom Jožem Tomšetom, pl. Savskodolskim – na lovu

Trikraki jelkovi vejci

Pred tisto nedeljo v mesecu grudnu 1938. leta sem se, pisec tega sestavka, pripeljal z vlakom domov na Gorenjsko pogledat, kaj mi je prinesel véliki prijatelj otrok sv. Miklavž; čeprav sem takrat že stopil v 19. leto življenja in sem se že 8. leto šolal v Ljubljani. Seveda sem bil vesel vsega v peharju: krljjev, orehov, slaščic, zvezkov, nalivnega peresa, najbolj pa knjige s slikami divjih živali.

Ko smo domači v nedeljo zjutraj prišli od maše, se je oče obrnil k meni:

»Ciril iz mlina v Podbrezjah je sporočil, da je naša pšenica zmleta, da pa pred božičem zaradi snega, ki ga še obetajo, najbrž ne bo

mogel s sanmi v Ljubno. Naša mama pa pravi, da ji bo zmanjkalo moke za potico. Ne kaže drugega, ko da se sam odpravim v mlin. Frence, povabim te s seboj. Ponuja se nov sneg, pa je že tega skoraj do kolen. Bolje torej danes in takoj, kakor jutri!«

Z bratom sva potegnila vprežne sani izpod lope, hlapec Feliks je hitro okomatal kobilo Pramo, jo zapregel in očetu podal vajeti. Samo še ovratnik pri suknjiču sem zavihal, da mi ne bi pihalo za vrat, potegnil klobuk na ušesa in se zavihtel na sani.

Oče je počil z bičem, kobila se je pognala, da se ji je prhek sneg pokadil izpod kopit. In že smo se po ovinkastih klancih naglo spuščali proti glavni cesti. Cest takrat niso zorali tako hitro kakor dandanes, ali pa jih sploh niso, saj je bil avtomobil silno redek, vozne sani raznih vrst pa še vedno pogostne. Sledovi na cesti so pričali, da je celino pretrgalo šele nekaj vpreg. Naša kobila je bila spočita, sani razmeroma lahke, zato naju je neslo po snežni belini skoraj po zraku. Kraguljčki na kobilinem vratu so veselo pozvanjali in njena griva je vihrala v mrzli sapi. Hitro smo premerili ravnico ob Savi, po kamnitem mostu prečkali potok Lešnico in zavili v gobovški klanc.

Oče je umiril Pramin tek v korak. Pri kamnitem koritu z zajetim studentcem, ki je tudi pozimi malokdaj zamrznil in so v davnih časih pri njem furmani leto in dan napajali konje, mi je oče izročil vajeti in stopil s sani. Kobila se je stegnila h koritu, iz navade z gobcem pobrodila po mrzli vodi, pila pa ni, ker jo je doma že Feliks napojil.

Medtem je oče zagazil v sneg in pri bližnji jelki odlomil dva lepa trikraka vršička ter ju vtaknil v levi zgornji suknjičev žep. Obrnil se je k meni:

»Frence, zdaj pa tudi ti s sani dol in priveži vajeti k sedežu! Kobila bo vlekla v bolj napet breg in povsem na célo. Šli bomo po bližnjici.«

Oče je preusmeril kobilo, vodeč jo za udo, z glavne ceste na odcep, v Stare Gobovce. Prama je to pot že poznala, saj je tu večkrat peljala očeta proti Tržiču in nazaj v Ljubno. Sicer pa po tej starodavni poti ni moč zaiti. Zato je oče spustil kobilo in oba sva stopala za sanmi. Če je Prama šla prehitro, sva jo opozorila, naj hodi vendar počasneje.

»Premišljam, zakaj ste odlomili tisti dve vejci,« sem vprašal.

»Že doma pred odhodom sem mislil na to. Spotoma bova obiskala grob vélikega moža,

moža z vojaškim činom, kakršnega ni dosegel še noben drug Slovenec. Prav ta mesec je obletnica, odkar počiva na podbreškem pokopališču. Avstro-ogrski cesar Franc Jožef mu je leta 1907 podelil plemstvo, plemiški naziv pa si je lahko izbral sam. In tik pred prvo svetovno vojno je bil iz generala povišan še za stopnjo. To je bil podmaršal Joža Tomšič, plemeniti Savskodolski. Kot upokojenec kraljevine Jugoslavije, z izjemno majhno penzijo, je živel v Podbrezjah, v rojstnem kraju svoje žene Jožefe. Vsekakor bi lahko z večjo pokojnino bolje živel v premagani Avstriji, a ga je srce vleklo v domovino, na Gorenjsko, kjer je njegov najljubši kraj na svetu – Savski dol. Bil je skromen in ljubezniv človek, imel številne prijatelje, med njimi sem bil tudi jaz, kar si štejem v veliko čast. Sprijateljil pa naju je lov. In zdaj greva najprej obiskat tega znamenitega moža kot lovca, jaz in tudi ti, ki smo te letos vpisali v lovsko bratovščino. Zato torej jelkovi vejici. Trikraki zeleni vršiček iglavca na lovčevi srčni strani je namreč lovski stanovski znak.«

Kobila naju je čakala vrh Starih Gobovc, pri znamenju s sliko sv. Jakoba, patrona podbreške župnije. Z očetom sva zopet zasedla vsak svoje mesto na saneh in Prama je krenila po že nekoliko zgaženi ravni tržiški cesti. A kmalu jo je oče preusmeril na poljsko pot, po kateri je kmet prejšnji dan z živinčetom vozil hlevski gnoj na kup kraj njive.

»Smer bomo kar presekali,« je odločil oče in počil z bičem. Kot bi trenil, smo bili pri podbreški cerkvi. Ukazal mi je, da sem privezal kobilo k stari krevljasti jablani, jo pokrtil z odevko, potem pa stopil za očetom na pokopališče.

Ob grobu Slovenca z najvišjim vojaškim činom

Oče je seveda dobro vedel, kje je podmaršalov grob, saj je bil pred letom na njegovem pogrebu, prvič na pogrebu kakega visokega oficirja. V najglobljem spominu mu je ostala trikratna salva, ki jo je pokojniku v čast izstrelila četa ljubljanskega garnizona jugoslovanske vojske.

Grobovi so, kakor pogrnjeni z belim mrtvaškim prtom, počivali pod debelo snežno odejo. Stopinje med njimi so dokazovale redke obiskovalce. Oče se je ustavil ob gomili še brez nagrobnika. Bil sem tesno za njim in pri grobu sem stopil na očetovo desno stran. Ko se je spoštljivo odkril, sem tako storil tudi jaz in prijel še očetov klobuk. Molčala sva, kakor

Joža Tomšič (1850–1937), plemeniti Savskodolski (Edler von Savskidol), podmaršal

so okoli naju molčali grobovi pod oblačnim nebom. Iz žepa je vzel debelo svečo, oprasnil vžigalico, prižgal stenj, z desnico razgrebel sneg in v vdolbinico postavil svečo. Očetove ustnice so se premaknile, njegove dlani in prsti se sklenili in iz ust mu je privrela polglasna molitev: »Za dragega pokojnika in prijatelja! Oče naš, ki si v nebesih...« Molil je naprej, jaz za njim. »Naj v miru počiva v slovenski zemlji!« je sklenil molitev. Po kratki prekinitvi pa dodal: »In kot lovcu še lovski pozdrav!« Iz žepka svojega sukniča je vzel jelkovi vejici, prvo brez besed izročil meni, drugo pa z levico, od srca, spoštljivo položil k sveči na grob. Pokimal mi je in kakor on sem še jaz položil vejico, na drugo stran goreče sveče.

Potem sva še dolgo odkritih glav molče stala ob gomili. Oče je bil v svojih mislih in spominih gotovo skupaj s podmaršalom...

Joža Tomšič je bil rojen 20. svečana 1850 na Poljšici, v vasi blizu Podnarta, kar tudi ni daleč od Podbrezj. Kot deček je po pašnikih Savskega dola, ki je dobil ime po utesnjeni rečni strugi, tekal za živino na paši, občudoval zeleno modre valove Save, ribe v njenih tolmunih in ptice raznih vrst in velikosti v gozdih savskih bregov. Savski dol je

bil kraj, kamor je kot deček najraje zahajal. Savski dol je tako zelo prevzel malega Joža, da ga je za vse življenje povsod po svetu nosil v srcu s seboj.

Že v osnovni šoli je kazal izjemno nardarjenost, posebno za računstvo. Zato so ga starši poslali v šole. Z lahkoto je dovršil nižjo gimnazijo v Kranju, višje razrede pa v Ljubljani. Vseskozi je bil Jožev gimnazijski sošolec in tudi velik prijatelj kasnejši ljubljanski škof Bonaventura Jeglič, tudi gorenjski rojak, iz Begunj. Leta 1869 sta skupaj maturirala. Prijatelja sta ostala vse življenje, čeprav sta bili njuni življenjski poti tako različni. Leta 1937 sta se zadnjikrat prijateljsko sestala v Ljubljani in istega leta oba tudi umrla: škof Jeglič avgusta, Tomše pa decembra.

Doma na Poljšici so pričakovali, da se bo Joža po maturi odločil za duhovniški poklic, a se ni. Na dunajsko univerzo je odšel študirat matematiko in fiziko. Starša je to tako zelo prizadelo, da sta se mu kot sinu odpovedala in z njim več let pretrgala vsakršne stike. Joža se je moral na Dunaju sam prebijati skozi študijska leta; predvsem se je preživljal z inštrukcijami pri premožnejših družinah.

Še pred koncem študija pa so ga vpoklicali k vojakom, k topničarjem. Nato se je javil v kadetsko šolo in po dveh letih postal poročnik, torej človek s poklicem, kar je omogočilo spravo z domačimi. Kot odličen matematik in fizik je bil v avstro-ogrski vojski izjemno upoštevan balistik za vojaško orožje, zlasti artilerijo. Balistika je veda, nauk o gibanju in delovanju izstrelkov. Kot tak je oficir Tomše tudi poučeval na avstro-ogrskih vojaških akademijah, bil med drugim tudi profesor na najznamenitejši madžarski topničarski šoli v Veszprimu. V strokovne liste je napisal množico strokovnih člankov, za vojaške šole pa več priročnikov. Ker je obvladal tudi ruščino, je iz tega jezika prevedel v nemščino več odličnih strokovnih knjig o artileriji. Imel je glavno besedo pri razvoju avstrijskega topništva in bil tudi sokonstruktor tedaj najmodernejšega 305 mm možnarja oz. topa...

Kobila, privezana nedaleč od pokopališča, naju je s svojim rezgetom opomnila, naj se že vendar vrneva, da nadaljujemo pot. Oče se je spoštljivo priklonil nad grobom, si poveznil klobuk na plešasto glavo in odšel, stopajoč v svoje prejšnje stopinje. Enako sem storil jaz.

Prama naju je pozdravila z veselim hrzanjem in cepetanjem. Ko sva si, zopet se

deča na saneh, pokrila noge z debelo odevko in je oče počil z bičem, smo hitro imeli za seboj taborsko cerkvico na gričku in se že spuščali po klancu Čpineku v grapo k Belevjemu mlinu.

Po daljšem premoru je oče spet spregovoril: »Ko bova naložila vreči moke in se bomo vračali proti Ljubnu, ti bom še povedal, kako sva z gospodom Tomšétom lovila jereba in postala prijatelja...«

Lovila petelinčka, uplenila – petelina

Tistega oktobra leta 1927 oče nikoli ni pozabil. Prvi ponedeljek omenjenega meseca se je – kot večkrat prej in tudi pozneje – s konjem peljal z živinskega sejma v Kranju proti domu v Ljubno. Ni imel navade, da bi se ustavljal pri gostilnah. Ampak tistokrat je v Podbrezjah zavil k Francku; z gospodarjem Strojem iz podbreške Dolenje vasi se je dogovoril za zmenek v gostilni. Toda po gostilniških prostorih, polnih vračajočih se okoliških kmetov s sejma, ga je zaman iskal, kar naj bi pomenilo, da je Stroj vola, o katerem sta imela besedo, že prodal. Oče se je poslovil od znancev in prestopil gostilniški prag, da se odpelje naprej proti domu. Kar stopi predenj starejši mož v ponošeni, skoraj revni obleki, z nahrbtnikom prek ramen in prijazno reče:

»Povedali so mi, da ste vi Pezdíčkov Joža iz Ljubnega, med lovci daleč znan kot najboljši jerebar.«

»Pezdíčkov bil, Ljubencan sem pa še. Jereba res znam priklicati, ampak najboljši nisem. S Kapusom iz Kamne Gorice se ne grem skušat...«

»Mladi mož, prav zaradi jerebov vas prosim, če bi namenili nekaj časa meni, upokojenemu oficirju rajneke Avstro-Ogrske, sedaj na starost pa tudi lovcu – Jožu Tomšetu,« je izrazil svojo željo in se predstavil prijazni mož, z izrazitim obrazom gorenjskega kmeta, in očetu ponudil desnico. Stisnil mu jo je z obema rokama.

»O, vi ste, gospod podmaršal, o katerem sem že veliko slišal. Čast mi je, ker ste me ogovorili. Seveda sem vam na voljo.«

»Povabim vas nazaj v gostilno na kozarec vina. Saj vam ne bom vzel veliko časa.«

Gostilniški prostori so bili zasedeni do zadnjega sedeža. Zato sta Tomše in oče sedla kar k mizici v veži, na katero je natakaraica postavila polič rdečega.

»Veste, ko sem se kot radoveden pastirček potikal po pašnikih in goščavah Savskega dola, sem spoznal in prvič občudoval gozdnega

jereba, tega izjemno lepega petelinčka. Prav ko me je nekoč zvalila pod drevje skupina lepih jurčkov, so nad menoj zaropotale peruti in na glogovo drevesce sta priletela jereb in njegova jerebica obirar rdeče sadeže. Nista me opazila, saj sem bil med vejami v pravem naravnem zaklonu. Opazoval sem ju, vse dokler si nista napolnila golš. Posebno sem občudoval petelinčka, njegovo rjavo-sivo-belo pernato suknjico, kot oglje črno grlo, nad temnimi očmi pa kot rubin rdeče obrvi. Rečem vam, kot šopek pisanih rož! Kar utrgal bi ga in si ga vzel s seboj domov. Zdaj, v jeseni mojega življenja, me je zopet obšla želja iz mladih dni, da bi – brez zlobe v srcu – utrgal tak šopek. Preparator bi mi ga pripravil za na steno, da bi ga občudoval do konca mojih dni, saj morda ni daleč dan mojega poslednjega slovesa.«

»Seveda sem vam po svojih močeh pripravljen pomagati, le gospod Pavlin, po domače Franck, nama mora kot lovozakupnik dovoliti lov.«

»No, takšno dovoljenje že imam, jerebje piščalke tudi, le klicati najbolje ne znam. Franck mi je takšno dovoljenje rad dal, ker ve, da nisem streljač in ne lovski tat. Letos sem ustrelil le nekaj vran, srak in šoj, za strašilo na Franckovih njivah. Končno je pa moja žena Franckova, lovozakupnikova sestra, kar tudi nekaj velja. Lov je tako rekoč domena Franckove rodovine in posredno tako tudi moja.«

»Kdaj in kje pa naj bi lovila? Se že kar mudi, sezona lova na gozdnega jereba gre h koncu. Prav zdaj je vreme zelo ugodno za tovrstni lov. Pred dnevi je deževalo, potem je sever pobelil gore s snegom, dolino pa že nekaj juter s slano.«

»Letos sem v Gači, v njenih goščavah nad Lešnico, večkrat spodil lepo obraščena jereba petelinčka. Biti mora star samec. Na moje večkratno piskanje mi še odgovoril ni, kaj šele, da bi prišel na klic. Čez Gačo vodi starodavna steza bližnjica, po kateri so nekoč, zlasti v postnih dnevih, Ljubenci radi prihajali k maši v taborsko cerkvico. Gača bi bila za vas še najprimernejša, saj ste čez Ljubensko polje lahko v dobri pol ure na Podbreškem. Recite dan, uro, naj bo petek ali svetek, jaz vas bom čakal na stezi sredi Gače.«

»Najbolje bi bilo že jutri, a jutri ne morem, zorati moram že pognojeno njivo in vsejati pšenico. V sredo bi pa šlo. Dobiva se

Gozdni jereb (akvarel Jurija Mikuletiča)

ob osmih zjutraj tam, kjer ste predlagali. Velja?«

»Velja, velja!«

Popoldne se je že nagibalo k večeru, ko sta se lovca poslovila. In konj je z očetom na zapravljiščku v hitrem drncu odpeketal proti Ljubnu.

Ko je v sredo v podbreškem zvoniku odbilo osmo uro in je tudi v ljubenskem zvoniku osemkrat udarilo na zvon, sta se lovca na stezi v Gači pozdravila, šepetaje, da ne bi vznemirila tihih goščav. Oče je prijel gospoda Tomšeta za roko in mu pomagal v breg. Seveda je vedel, kam ga vodi. Očetu je bila Gača dobro poznana, saj je bil tam večkrat na brakadah s podbreškimi lovci. Na majhni jasi sta, v kritju leskovega grma, sedla h krivemu borovcu, hrbet k hrbtu, tako da je bil pred Tomšetom nižji predel Gače, v katerem sta lovca predvidevala jereba. Oče pa je bil obrnjen v nasprotno smer, da bi obvladoval višji, za jerebe ne tako prikladen predel.

»Napolnite puško in dober pogled!« je oče čez ramo šepnil solovcu. V gozdu naokoli je zavladovala tišina, ki jo je motil le šepet odpadajočega listja.

Gozdni jereb ni tako velik, kakor je močan ropot njegovih peruti. A je pogumen ta kake 4 decimetre dolg in niti pol kile težak petelinček, kadar mu sosed jereb sili na domačijo. Gospodari v svojem predelu kakor domači petelin na domačem gnojišču in dvorišču. Zlasti brani svoj življenjski prostor jeseni, ko si mladi jerebiči iz tujih gnezd iščejo »zaročenke« in domačije. Stari jereb vsiljivca nažene iz svoje goščave, če je seveda pogumnejši in močnejši od vsiljivca.

Oče je vzel s seboj najboljšo piščalko, narajeno iz kunje nadlahtnice. Njen tenek glas je bil naravnost – srebrn. Oče je poznal vse

Plemiški grb podmaršala Joža Tomšeta

jerebje napeve in natanko je tudi vedel, kdaj in kaj je s klicem jerebu treba »povedati«, da prifrči ali pride kar po tleh... Najprej iz drobne piščalke med ustnicami izvabi »Cij - ci - ce - cuj!« Kliče kot mlad jereb, da bi stari imel več korajže. Klic še nekajkrat ponovi, a odziva ni. Je jereba morda odnesel kragulj ali ga je ugonobila kuna?

Očetu na vrvici pri koščeni piščalki visi tudi pločevinasta šušlja, za oponašanje samice jerebice. Morda je pa staremu jerebu več za jerebico kot za prostor in bo raje prišel na njen klic? »Šii - ši - šiši-ša!« pokliče. Lovca napeto čakata, a nič se ne gane, povsod tišina. Kar četrturna. Oče si pa misli: Zdaj bom pa staremu »gospodarju« Gače povedal, da se je sredi njegove domačije znašel pogumen tekmeč, odločen, da mu vzame domačijo z njegovo jerebico vred. Iz piščalke zazveni srebrn »Cij-ciceri-ci -ci -cuj -ci -cuj!« Klic, ki vabi »gospodarja«, če ga je kaj v hlačah, na dvoboj!

Daleč v bregu nad očetom je korajžno zacicerikal stari »gospodar«. Hitro zatem še drugič. Aha, zdaj gre pa zares! Očetu pa ni šlo v račun, da je jereb drugod, kakor sta predvidevala; sicer so pa na lovu pogosta presenečenja.

»Če bo prišel po tleh ali priletel iz te smeri, bo najbrž prej pri meni, me opazil in odletel, preden bi gospodu Tomšetu prišel na strel.« je šlo očetu po glavi.

Tedaj pa za očetovim hrbtom, kot strela z jasnega, odjekne strel, brez dvoma iz Tomšetove puške!

»Se vam je sprožilo? Kaj ste vendar streljali, jereba gotovo ne?« je oče na tiho pohitel z vprašanji.

»Streljal, streljal! Izenada se je med grmovjem pojavil lisjak in nekaj velikega je nesel v gobcu. V hipu sem se odločil, v hipu je bila puška pri licu in strel iz cevi. Če in kako sem zadel, bova pa zdaj ugotovila.«

Med grmovjem sta se spustila po strmini proti nastrelu. Gospod Tomše spredaj, ker je pač vedel, kam je streljal. Oče za njim. Kar se strellec glasno zasmeji, se skloni in dvigne visoko v zrak – velikega mrtvega domačega petelina, z velikimi krivci v repu in dolgimi ostrogami na nogah.

»Prava pravcata starina, poginil bi od teže let, če mu lisjak ne bi zavil vratu! Gospodinja iz Podbrezj ali iz Ljubnega ali iz bogvedi katerega kraja bi se lisjaku morala zahvaliti, da ga je odnesel, saj bi si člani družine ob kitastem mesu polomili zobe!« je pomenljivo in šaljivo presodil lovec Tomše. On in oče sta se nato hihitala, da je kar pozvanjalo.

Preiskala sta vso bližnjo okolico, da bi našla še lisjaka. A o njem ni bilo duha ne sluha. »Morda ga je med vejevjem uščipnila ena sama samcata šibra, pravšnja za jereba, a predrobna za lisjaka, pač pa toliko učinkovita, da je spustil plen.« je menil oče.

»Čeprav jereba nisva dobila, pa se ti moram iz srca zahvaliti za takó zanimivo doživetje. Da, že kar tukaj, dragi Joža! Ponujam ti trajno prijateljstvo in tikajva se, jaz sem Joža in ti si Joža! Zlati jesenski gozd nama bodi za pričo!« je gospod Tomše ponujal roko očetu.

»Ampak, to vendar ne gre! Vi ste največjega spoštovanja vreden mož, s plemiškim nazivom in za stopnjo višji od generala – podmaršal, imate 78 let. Jaz pa še kaplar nisem, na pol obrtnik na pol trgovec sem in star šele 40 let, nasproti vam torej šolarček in me brez nadaljnega lahko tikate.«

»Lepo te prosim, moje ponudbe ne odkloni!« je vztrajal gospod Tomše. »Sicer te ne bom več upal prositi, da greva še drugič na jereba v Gačo, potem pa tudi na lepotca v prečudoviti moj Savski dol, kjer v mojem spominu še vedno cicerika s svojim srebrnim glasom najlepši jereb iz mojih nepozabnih otroških let...«

France Cvenkel

Steza pravičnih je kakor luč zore, ki sveti bolj in bolj do polnega dne; pot brezbožnih pa je kakor tema, nič ne vedo, ob kaj se spotaknejo (Prg 4,18).

Anton Breznik – zbiralec ljudskih pesmi

(Ob 50-letnici smrti)

L. 1995 bo minilo 100 let od izida 1. snopiča Štrekljeve izdaje Slovenskih narodnih pesmi, ki so izhajale v letih 1895–1923 pri Slovenski matici in pomenijo še danes neprepreženo in občudovano delo. Karol Štrekelj (1859–1912), profesor slavistike na univerzi v Gradcu, je 1886 po mnogih zapletljajih navsezadnje dobil v roke dotlej nastale zbirke ljudskih pesmi, ki so bile shranjene pri Slovenski matici in naj bi jih ta izdala. Čeprav zamisel izdaje ni bila njegova, se je naloge lotil z vso resnostjo in znanjem, kakršnega takrat ni imel zlepa kdo. Pred očmi mu je bil velikopotezen načrt, kakor dokazuje njegova Prošnja za narodno blago, objavljena 1887 v Ljubljanskem Zvonu. Delal je sam, pisal vse na roke in vendar mu je uspelo ob sprotnem dotekanju gradiva pripraviti zbirko, kakršne takrat niso imeli niti veliki narodi.

Poročila na platnicah prvih snopičev pričajo, da so se mnogi odzvali Štrekljevi »Prošnji«, bodisi da so že imeli zbirke ali pa so se zbiranja lotili. V drugi polovici 19. stol. so se pri nas mnogi dijaki uvrstili med zapisovalce, saj je bilo takrat »zbiranje narodnega blaga« skoraj znamenje narodne zavednosti.

Med dijaki-zapisovalci najdemo tudi Antona Breznika. Kdaj se je tega lotil, ne vemo, a zagotovo šele po izidu 1. snopiča Štrekljeve zbirke, saj mu je bilo takrat komaj 14 let. V Štrekljevi narodopisni zapuščini (shranjeni v Inštitutu za slov. narodopisje) je obsežna mapa njegovih zapisov, ki jim je priloženo pismo, napisano v Ihanu 30. avg. 1899 in podpisano »Anton Breznik, višjegimnazijec«. V njem sporoča Štreklju, da mu pošilja »samo zaljubljene pesmi – torej za del II., obljublja, da bo »še nabiral« in »poslal čez nekaj tednov«. Vseh pesmi da ima »že sedaj okrog 200«. Zdi se, da je bila to prva pošiljka. Na platnicah 5. snopiča, ki začenja z ljubezenskimi pesmimi II. del Slovenskih narodnih pesmi, je že navedeno, da je »Anton Breznik, gimnazijec v Ljubljani« poslal »4 zbirke«. Te štiri so v resnici ohranjene. V prvi je 29 oštevilčenih zapisov, v drugi 153, v tretji 66, od četrte pa so žal samo še odlomki. Nemara je urednik (zaradi pomanjkanja časa?) oddajal v tiskarno kar izvorne rokopise, saj so morale pesmi iz III. dela, označene z Breznikovim imenom, pripadati prav četrti zbirki. Tudi

brez četrte zbirke je Breznikovih lastnoročno pisanih zapisov ohranjenih 248. Pripovednih pesmi Štrekelj kajpak ni mogel več upoštevati in tako je nekatere Breznikove zapise objavil Joža Glonar v svoji zbirki Stare žalostne 1939.

-Dragoceno bi bilo videti Breznikove izvorne zapise pesmi, kajti to, kar je poslal Štreklju, so čistopisi, prepisi, ki že napovedujejo bodočega jezikoslovca. Ker nimamo drugega datuma razen v zgoraj omenjenem pismu, je obveljalo, da je Breznik zapisoval l. 1899. Vsekakor je takrat zapise prepisal, saj je na koncu druge zbirke pripis: »Pesmi, ki sem jih nabral že med prepisovanjem«. Značilno je, da je pesmi zapisoval redno po petju in mu je samo izjemoma kdo besedilo narekoval, ker pač melodije ni več znal. Na koncu vsakega besedila je podatek o pevcu. Navedena so žal samo hišna imena npr. *Pela Kajžnikova Minka*, *Pela Završnikova mati*, *Peč Lovrenčev Jože*, *Pela stara Kajžnica*, *Peč Smolajdov oče* itd. Nekaj pesmi sta mu pela tudi »*Mati Reza*« in »*Oče Anton Breznik*«. Kot zapisovalec je Breznik ravnal tako, kakor se terja tudi danes, namreč zapisovanje po petju. Ko pa je svoje zapise prepisal za Štreklja, je ravnal kakor zapisovalci 19. stol., ki so v ljudskih pesmih, zlasti pripovednih, videli zgolj besedilo in ga zato pisali zdržema, brez delitve na kitice ali pa delili po vsebini na različno dolge odstavke. Jezikoslovska žilica mu ni dala, da se ne bi trudil besedilo pisati tako, kakor se v narečju govori, čeprav na škodo verzne oblike. Navsezadnje mu tega ne moremo zameriti, saj so zapisovalci pred njim besedila celo popravljali (npr. slovenili ustaljene izposojenke, recimo *strelec* nam. *jager*), tako da za marsikatero pesem ne vemo več, kako so jo ljudje v resnici peli. Sicer pa še danes, po sto letih marsikdo gleda na ljudske pesmi tako, vsem dokazovanjem navkljub.

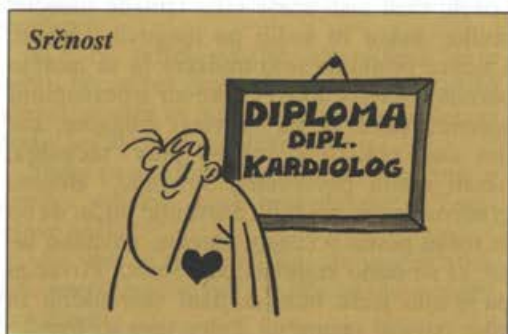
Vsekakor ljudske pesmi v Ihanu v Breznikovem času niso imele tako izrazite narečne oblike, kakor bi sodili po njegovih zapisih. Ljudske pesmi so zelo trdožive in se morejo ohraniti stoletja dolgo enake ali z neznatnimi spremembami, ne pa bistveno drugačne, ker jim daje oblikovno trdnost prav melodija, hkrati opora pevčevemu spominu. Bogato gradivo z vseh pokrajin Slovenije pričča, da so le redke pesmi v čistem narečju, navadno take, ki so samo krajevna posebnost. Povečini pa je njih jezik blizu knjižni slovenščini in tako povsod razumljiv. Poleg tega so ljudske

pesmi po svoji naravi umetniška, nevsakdanja stvaritev z lastnim jezikovnim slogom.

Da je to res, pričajo zapisi z melodijo, ki so nastali desetletje za Breznikovimi, ko je l. 1910 obiskal Nežo Pirc pd. Štučkovo Nežo v Goričici p. Ihanu takrat najuspešnejši zbiratelj izanski organist Franc Kramar. Zapela mu je npr. pesem o smrti nezvestega Anzelna (Brezniku jo je pela Kajžnikova Minka), o materi, ki pride iz groba poskrbet za otroke (B. pela Zevnikarjeva Micika), o sv. Krištofu (B. pela Stara Završnica), o mrtvaški kosti (B. pel Lovrenčev Jože). Pesem o mladi Zori je Brezniku pel Smolajdrov oče, Kramarju pa Paškarca v Ihanu. Medtem ko Zevnikarjeva Micika Brezniku ni znala zapeti pesmi o smrti z roparjem omožene in je besedilo samo narekovala, je Kramarju Štučkova Neža pesem zapela in Paškarca tudi. Pesem o hudičevi nevesti, ki jo je Brezniku pela Kajžnikova Minka, je Francetu Steletu (bratranču umetnostnega zgodovinarja) zapela l. 1910 Jera Pengov v Ihanu. Nekatero pripovedne pesmi iz Ihana in okolice, variante tistih, ki uživajo poseben sloves in se selijo iz zbirke v zbirko pa v šolske čitanke, so se ohranile še v naš čas in jih je bilo mogoče zvočno posneti 1956 in 1972, deloma od pevcev, ki so nadaljevali izročilo Breznikovih informatorjev, npr. od Valentina Pirca, sorodnika Štučkove Neže.

Kljub nekaterim kritičnim pripombam je Breznikova zbirka ljudskih pesmi zelo pomembna in dragocena, Brezniku kot zbiralcu pa gre vse priznanje. Ne samo da je s svojo zbirko podal stanje pesemskega izročila v svojem domačem kraju v 19. stol., marveč je s svojimi zapisi ohranil vrsto izjemno zanimivih pesmi vseh zvrsti, vrednih posebne pozornosti.

Zmaga Kumer

Življenjski jubilej tajnice MD dr. Zmage Kumer

Ko je novoizvoljeni odbor MD na konstitutivni seji 1991 volil funkcionarje, je dr. Zmago Kumer izvolil za tajnico Mohorjeve družbe. Prvič v zgodovini Mohorjeve so to mesto zaupali ženski, kar gotovo kaže na spremenjeno miselnost. Celjskemu odboru je z enako potezo sledil še celovski (mag. Marija Perne) in ni dosti manjkalo, da bi tudi goriška MD dobila tajnico, če se prof. Češčutova ne bi skromno izmaknila (»delala bom vse kot doslej, tudi brez tega naslova!«). Gospa Kumrova je že od nekdaj znana po tem, da se ne izmika dolžnostim in bremenom, da ne šteti s časom in z močmi, ko gre za dobro stvar.

Gotovo je prav storila, ko je po maturi (1943) na ljubljanski Filozofski fakulteti vpisala slavistiko (diplomirala 1948), potem pa tri leta študirala na zgodovinsko-folklornem oddelku Akademije za glasbo, zaključila z diplomom in kronala 1955 z doktoratom. Njena ožja stroka postane slovenska ljudska pesem, s svojimi številnimi deli pa posega na vsa področja glasbenega narodopisja. To stroko je tudi podajala študentom na muzikološkem oddelku Filozofske fakultete in na Glasbeni akademiji v svojih predavanjih.

Njeno delo je presenetljivo obsežno, saj obsegajo samo samostojne objave v važnejših njenih knjigah domala 5.000 strani, če član- kov in razprav v strokovnih listih in revijah doma in po svetu ne štejemo.

Seveda ni bilo vse delo opravljeno za pisalno mizo. Treba je bilo najprej pridno potovati po pokrajinah, kjer žive Slovenci, stikati za gradivom, snemati, da ga je bilo mogoče potem urejati in preučevati.

V odbor celjske Mohorjeve je bila izvoljena prvič leta 1970 in odtlej je zvesta in zanesljiva odbornica, dve mandatni obdobji pa je bila celo odborova podpredsednica.

Poleg najrazličnejših drugih dolžnosti, ki si jih pusti naložiti, je tudi članica nadzornega odbora Slovenske matice, leta dolgo je v bloku, kjer stanuje, vzorno vodila delo hišnega sveta, najdemo jo v kakšnem ŽPS pa še marsikje, kjer je treba modro svetovati ali kar poprijeti za delo. Na Glasbeno narodopisnem inštitutu SAZU, kjer je delala štirideset let, se ni pomišljala zgrabiti za metlo, kadar snažilke niso vsega zmogle ali videle, ko pa je prišel za to čas, se je 21. aprila 1988 na Akademiji

Foto Marjan Paternoster

umaknila v kot, kjer še naprej dela kot prej, le da zdaj živi od pokojnine, ker drugega ne mara in ne dobi. »Tako me Gospodar obzirno in ljubeznivo pripravlja na dan, ko mi bo zmanjkalo moči.«

Nekdaj ni vpraševala za dinar in zdaj ne vpraša za tolar, pravi pa, da kar iskreno podariš, s tem pomnožiš. Na nek čudovit način dobiš več, kot si dal.

Skromna, kakor je, se nikjer ne sili v ospredje, se z ničemer ne ponaša, se zna veseliti stvari, ki jih mnogi danes niti ne opazijo, zna biti iskreno hvaležna in zvesta. Vsak dan je zanjo nova sreča in dar. Zato je tako bogata, da malo potrebuje.

Ribničanka po rodu je ostala Ribničanka po srcu, čeprav je del mladosti s starši preživela v Celju (1934–41). Ponosna je na svoj slovenski rod in nad vse spoštuje svoj materni jezik.

V daljni Avstraliji je letos aprila doživela svojo sedemdesetletnico pa se potem vrnila domov v Ljubljano, kot da se ni nič zgodilo ali spremenilo.

In tako prihaja vsako poletje iz Ziljske doline, kamor se že leta dolgo umika za tiste tri tedne, tako, da jo imajo tam že za svojo. Kakor mi tukaj.

Gospa tajnica, na mnoga zdrava in blagoslovljena leta!

H. Žvegljč

Dr. Janez Oražem

V spomin

Pogreb upokojenega profesorja teološke fakultete v Ljubljani dr. Janeza Oražma dne 17. avgusta 1994 je v cerkvi Vseh svetih na ljubljanskih Žalah združil v poslovilnem obredu nekaj sto njegovih učencev duhovnikov in veliko njegovih prijateljev in znancev, zlasti bivših veroukarjev z bežigradske gimnazije. Ves obred je bil v znamenju velikonočnega zmagooslavja nad trpljenjem in smrtjo in hkrati zahvala za njegovo bogato življenje.

Na Runarskem na Blokah je bil v kmečki družini rojen 18. oktobra 1910, a mu je očeta vzela že prva svetovna vojska v Galiciji. Klasično gimnazijo v Ljubljani je kot gojenec Marijanišča obiskoval v letih 1922–1930 pod skrbnim vzgojnim vodstvom prelata Andreja Kalana in prefekta Ivana Ahčina. Po maturi je vstopil v ljubljansko semenišče na veliko veselje mame Marije, s katero sta v otroških letih velikokrat peš poromala na bližnjo Novo Štifo, kamor je tudi pozneje rad zahajal in obhajal svoje duhovniške jubileje. Na teološki fakulteti je diplomiral 1935, ko je bil po evharističnem kongresu posvečen za duhovnika. Škof Rožman ga je poslal za kaplana v Šmihel pri Novem mestu, hkrati mu pa naročil, naj študira za doktorat. Med kaplanovanjem zaradi mnogih obveznosti v katoliških društvih ni mogel še študirati, šele ko je postal katehet na bežigradski gimnaziji (1939–1946), je 1943 postal doktor teologije, v času, ko so mu partizani ubili drugega očeta in dva brata.

Že kot kaplan je pisal pastoralne članke, kot katehet urejal kongregacijsko glasilo Naša zvezda in v stiški Liturgični knjižnici videl natisnjeno tudi svojo knjigo Naša župnija. Takoj po vojni je bil za dva meseca in pol zaprt, doživel strahovito eksplozijo na ljubljanski železniški postaji in vsako noč z molitvijo spremljal tiste, ki so jih odpeljali za zmeraj. Jeseni 1945 je začel pripravljati verski list Oznanilo, ki je kljub težavam izhajal do leta 1952. Kot upravnik lista je pomagal številnim dijakom in dijakinjam, da so privatno študirali in kljub oviram dosegli svoj poklic, prevajalcem, ki so zaman upali na tisk, pa je odkupoval rokopise, ki večinoma še do zdaj niso mogli iziti. V Katehetskem društvu je sodeloval pri pripravljanju učnih načrtov in sestavljanju učbenikov. V povojnih letih je s pridigarскими

načrti in osnutki pomagal duhovnikom, ki marsikje niso upali prosto pridigati. Tudi sam je več let pridigal v stolnici, ko so bili kanoniki na neprostovoljnem »dopustu«.

Leta 1952 je postal vodja v semenišču. V 24 letih so bili deležni njegove vzgoje in varstva bogoslovci iz vseh slovenskih škofij. V istem času je bil 32 let profesor pastoralke, liturgike in končno še homiletike na teološki fakulteti (1951–1983). Zelo si je prizadeval, da je alojzijeviška stavba dobila moderen prizidek, pomagal je ustanavljati tudi malo semenišče. Njegovo sodelovanje z arhitekti, zlasti s Plečnikovima učencema Tonetom Bitencem in Jožetom Kregarjem, je bilo javnosti skrito, pozna pa se še zdaj v prenovljeni stavbi semenišča, fakultete in v marsikateri cerkvi. Nekaj o teh ponedeljkovih sestankih skupaj s škofom Leničem in drugimi prijatelji je popisane ga v mohorskem koledarju za leto 1993.

Po koncilu je skrbel za teološke in pastoralne tečaje, za vzgojo duhovnikov v prenovljenem bogoslužju in za prevajanje liturgičnih knjig, ko je dneve in dneve predsedal na sejah prevajalcev in pri korekturah. Nesebično je poskrbel za svoje naslednike v semenišču in na fakulteti in jim omogočil tudi študij v tujini, ko sam tega zaradi vojnih razmer ni mogel biti deležen. Do smrti je kot delaven upokojenec vodil škofijsko pastoralno knjižnico, že prej pa desetletja urejal novejši del semeniške knjižnice, ki je prav v poletju njegove smrti dobila novo kovinsko opremo za bolj praktično ureditev. Če bi seštevali leta vseh njegovih služb, ki jih je sočasno opravljal (pedagoških 43, uredniških 21, rektorskih 24 in knjižničarskih 49), bi lahko rekli, da je v 60 letih življenja preživel kar 137 let! Slovenski škofje so mu za njegovo delo 1985 izročili najvišje slovensko

cerkveno priznanje: odličje sv. Cirila in Metoda.

Z Mohorjevo družbo je bil povezan v otroških letih doma, po vojski pa je v družbi pisatelja Finžgarja sodeloval pri snovanju kulturne revije, ki pa v takratnem ozračju ni mogla zaživeti. Pri Mohorjevi je izdal molitvenike in katekizem, kar bi moralo biti natisnjeno v množični, visoki nakladi, pa za take stvari »ni bilo papirja«. Leta 1955 ga je predsednik Družbe sv. Mohorja prošt Cukala imenoval za odbornika. Rad se je spominjal, kako so se vozili na seje v Celje: »Na seje v Celje se je bilo v družbi Finžgarja in Steleta zelo prijetno voziti in poslušati modre razgovore in anekdote. Marsikatera spodbuda se je sprožila prav med to počasno vožnjo v vlaku, skoraj več kakor na samih sejah. Posebno se s hvaležnostjo spominjam nasveta akademika Franceta Steleta, naj vsekakor pridobim profesorja Staneta Kregarja za slikana (barvasta) okna, o katerih sem takrat že sanjal za semeniško kapelo. »Veste«, je dejal Stele, »Kregar je kakor rojen za tako delo«. No, Stane se je morda tudi na tako Steletovo mnenje lotil slikanih oken – najprej v semenišču, kasneje pa kar po tolikih naših cerkvah. Vsaj to je skromen sad mojega mohorjevanja.« Kmalu je bil imenovan tudi v založniški svet Mohorjeve, ki se je iz bratovščine morala preosnovati v založniško podjetje, vendar se Oražem tistih sej ni hotel udeleževati. Zelo pa je sodeloval pri več let trajajočih pripravah, da bi Mohorjevo spet oživili kot družbo, kar se je posrečilo na občnem zboru leta 1970. Oražem je bil med tistimi zavzetimi odborniki, ki so kot člani zbora ustanoviteljev formalno dosegli ponovno organiziranje Mohorjeve kot društva in njeno osamosvojitve od socialistično pogojenega založniškega podjetja. Vprašanje je, če je v takratnih sejnih zapisnikih ostalo kaj Oražmove žive, zavzete in včasih tudi ostre besede.

Tudi potem ko je 1976 svoje odborniško mesto »odstopil« podpisnemu, se je veselil napredka Družbe, z nasveti pomagal sodelavcem, v škofijski knjižnici stregel z literaturo urednikom in piscem člankov in knjig. Veselil se je vsake nove mohorske knjige, ki jo je lahko uvrstil v knjižnico, iz različnih zapuščin pa je stare mohorjevke vedno najprej ponudil za bogatitev arhivske zbirke v Celju in v Ljubljani. Zgodilo se je, da je 12. avgusta 1994 celo umrl v duhovniškem domu v Ljubljani, ki stoji nasproti Finžgarjeve hiše, v kateri so se prijatelji po vojni nedeljo za

nedeljo sestajali in delali načrte za prihodnost, ki pa seveda niso bili uresničeni. Šele podrobna zgodovina bo mogla prikazati bogato življenje našega semeniškega »ata«.

Marijan Smolik

Jože Dolenc

1912–1994

Ko sem se po tednu dni, ki smo ga z družino prebili v istrskih Balah, 1. avgusta letos vrnil v uredništvo MD, me je osupnila in prizadela novica, da so medtem že pokopali profesorja Jožeta Dolenca, dolgoletnega urednika mohorskih knjig. Spominjam se še živo, kako sem leta 1980, ko sem začel pri Mohorjevi, sistematično prebiral mohorske koledarje in naletel na članek, v katerem piše dr. Stanko Cajncar leta 1973 ob Dolenčevi šestdesetletnici. Zapomnil sem si ga ne le zaradi obsežnosti Dolenčevega dela za Mohorjevo in druge založbe, ki ga Cajncar izčrpno opisuje (v tem mi je bil poleg zajetnega kartona lističev z beležkami in opombami, predlogi in zahtevami, ki mi jih je na mizi pustil prof. Viktor Smolej, tedaj še član odbora MD, nekakšno napotilo, kako delati); zapomnil sem si ga tudi zaradi primerjave mohorskega urednika z nogometnim vratarjem (več je v blatu, kakor na nogah... tja ga pošiljajo igralci domačega in nasprotnega moštva... vsi vidijo zadetke, ki jih je prejel, tistih, ki jih je preprečil, ne šteje nihče...), tako nenavadne za profesorja, ki je med nekim predavanjem na teologiji označil nogomet za »precej nesmiselno človeško dejavnost«.

Jožeta Dolenca sem med svojim delom redno srečeval. Dokler je bilo uredništvo še na Poljanski 4, skorajda ni minil dan, da ne bi iz veže pokukala v naše prostore rjavi klobuk in dežni plašč in bi se izpod njiju zaslišalo prijazno vprašanje po počutju in novostih ali pa komentar dnevnega kulturnega, včasih tudi političnega življenja. Kadar sem mu potožil o uredniških stiskah, težavah in grehih, je vedno našel takšno ali drugačno prijazno besedo in pokazal optimističen pogled naprej. Vsako leto je z veseljem pripravljaval koledarsko kroniko. Sodelovala sva pri Slovenskem romarju. Pripovedoval mi je o svojih stikih z Jalnom, Finžgarjem in drugimi... Vedel sem

tudi za kakšno njegovo stisko, ko je ljubeznivo, vztrajno in potrpežljivo stregel bolni ženi ali ko je težko prenašal zdravniško odzivanje (tako on), zaradi katerega ni in ni prišel na vrsto za vsaditev srčnega vzpodbujevalca... Trpel je to z dostojanstveno pokončnostjo, češ »moledoval ne bom!«. Pokončen je bil vedno, kakor sem zvedel od dr. Joža Mahničiča, ki se je z Dolencem večkrat srečeval v klubu poslancev, kamor sta hodila obedovat. Izsiljevati (za kakšno sicer zaslužno priznanje) se ni pustil niti partiji in je raje hodil težjo, pa svobodnejšo pot skozi življenje.

V Mohorjevem koledarju za leto 1993 sem po pogovoru z Jožetom Dolencem napisal krajši članek ob njegovi osemdesetletnici. Dr. Marijan Smolik mu je letos zapisal nekrolog v Družini.

Pokojni Jože Dolenc si vsekakor zasluži, da se ga spomnimo z obsežnejšim in popolnejšim poročilom o vsem, kar je dobrega storil za našo in druge založbe. Tega ni bilo malo. Dr. Stane Gabrovec mi je, ko sva pred prvim septembrskim vikendom na ljubljanski železniški postaji čakala na »mimohod« pisatelja Alojza Rebule, zatrdil takole: »Kar sem napisal za Mohorjevo, sem napisal na Dolenčevo pobudo, po njegovi prošnji in prigovarjanju! Če bi ne bilo Dolenca, bi mojih prispevkov ne bilo!«

In dr. Gabrovec je le eden mnogih mohorskih sodelavcev, ki jih je pridobil urednik Dolenc. Naj bo ta kratki memento napoved primerne oddolžitve v prihodnjem koledarju.

Matija Remšcar

Kdor se drži pravičnosti, gre v življenje (Prg 11,19).

Jože Jurač

V visoki starosti 86 let je za vedno odšel Jože Jurač, zadnji sodelavec Mohorjeve tiskarne še na Prevaljah. Mohorjevo družbo z lastno tiskarno je v letu 1919 pregnalo nestrpnost in protinarodno nasilje iz rodne slovenske Koroške. Iz Celovca se je morala umakniti v zvezi z izgubljenim plebiscitom. V upanju na vrnitev se je ustavila na Prevaljah, kjer je organizirala nadaljevanje tiska in izdaje knjig Mohorjeve družbe. Zaman je bilo čakanje na vrnitev v Celovec. Mohorjeva se je 1927 končno preselila v Celje, od koder še danes nadaljuje s svojim poslanstvom.

Jože Jurač se je zaposlil v Mohorjevi tiskarni že na Prevaljah. Za Prevalje je bila nastanitev Mohorjeve tiskarne prava poživitev, gospodarsko in kulturno. Za Jurača pa je zaposlitev v Mohorjevi tiskarni odprla pot sindikalnega in kulturnega delavca. Kasneje je Jurač literarno lepo upodobil bivanje in delo Mohorjeve na Prevaljah v črtici Črke na ceklasti (blatni) cesti. Svinčene črke so bile posejane na cesti v času selitve Mohorjeve iz Celovca, črtica pa je bila najprej objavljena v Koroškem fužinarju 1959, ko je bil Jože Jurač že kar lepa leta zaposlen kot kvalificiran tiskar – grafik.

Po prihodu v Celje 1927 se začne za Jožeta Jurača bogato življenje sindikalnega in kulturnega delavca. Zrasel je v močno in pokončno osebnost. Kot sindikalist je bil vključen v organizacijo grafikov in še posebej v sindikat krščansko socialističnega delavstva JSZ. Jože je bil naravnost mojster za poglobljeno in tudi politično napredno delo. Ni ostal prikrit, kmalu je postal vodilni sindikalni predstavnik v celotnem slovenskem merilu.

Kot vodilni sindikalni delavec se je Jože Jurač kmalu razvil v čudovitega govornika, ki je na delavskih zborih znal z dušo pritegniti in spodbuditi poslušalce. Govce, Šmohor, Sv. Jošt in številni drugi kraji so naravnost zasloveli z Jožetovimi nastopi. Zlasti uspešna je bila njegova publicistična dejavnost, predvsem v Delavski pravici in grafičnem časopisu ter revijah.

Juraču ni ostala tuja delavska kultura in slovenska književnost. Že v letu 1936 je v Krekovi knjižnici, v spomin na njegove Leše in Prevalje, izšla njegova povest *Kraj umira*. Uvodno besedo je napisal Edvard Kocbek. Jurač piše tudi v Kocbekovo revijo *Dejanje*. Sledile so še druge zbirke črtic: 1981 *Porumeneli listi*, 1973 čudovit biser črtic *Majhne razsežnosti*, posvečene materi in očetu, z uvodom njegovega rojaka dr. Frana Sušnika, ki je dodal še pomembno poročilo Jožetove literarne bere skozi leta. V počastitev 120-letnice grafične organizacije izda zbirko literarnih črtic in razprav *Vonj tiskarskih barv*.

Vmesni čas je žalostno zasenčila kruta druga svetovna vojna, ki je pognala Jurača, skupaj z družino v pregnanstvo v Srbijo. Njegovo zavzeto stališče za osvobodilno gibanje je vzrok aretacije in nasilnega pregnanstva. Pred tem je še vodilno sodeloval pri ustanovitvi prvega pokrajinskega odbora OF za Štajersko, ki je bil ustanovljen na Kojzici pri Rimskih Toplicah 22. maja 1941. O tem priča tudi zapis na spomeniku na Kojzici.

Po vrnitvi iz pregnanstva in osvoboditvi je Jože Jurač prevzel delo glavnega tajnika sindikatov Slovenije. Moral je tudi na delo Centralnega sveta sindikatov v Beograd. V letu 1946 se udeleži ustanovnega kongresa svetovne sindikalne organizacije v Parizu.

V letu 1950 je Jurač zopet v Sloveniji. Intenzivno se posveti predsedstvu Republiškega odbora grafikov Slovenije. Poklicno prevzame mesto direktorja Uradnega lista Slovenije. Zajame ga pestro založniško delo, ki ga opravlja z velikim veseljem in bogato delovno izkušnjo. Na tem delovnem mestu ga zateče upokojitev v letu 1972.

Jože Jurač pa upokojitve ni vzel preveč zares. Polnih 13 let po upokojitvi je opravljal zahtevno delo tajnika Zveze društev upokojencev Slovenije, vse do leta 1988. Nikoli pa se ni ločil od svoje organizacije grafikov in zavzetega pisanja člankov in leposlovja.

Jožetu Juraču je bila vedno pri srcu zgodovina in razvoj Mohorjeve in njene tiskarne,

iz katere je izšel še na Prevaljah, od začetkov pa vse do uničenja njene bogate knjižne zaloge ob nemški okupaciji, ki je tudi njega spravila v pregnanstvo. Za oddolžitev Mohorjevi je zbral pomembno gradivo o njenem razvoju in tudi iz lastnega bogatega spomina zapisal precej podatkov, pomembnih za njeno bogato kulturno pot.

Stane Kovač

France Lokar

1917–1994

Med tistimi, ki so bili povezani z Mohorjevo pa so letos prestopili prag večnosti, je tudi duhovnik in pesnik France Lokar, dolga leta član odbora MD in vztrajen sodelavec Mohorjevega koledarja. Tudi njemu dolgujemo obširnejši zapis prihodnje leto. Tu pa v njegov spomin objavljamo nekaj pesmi z naslovom:

OSMRTNICE

»Zahvaljujemo se...
osebju ONKOLOŠKEGA inštituta,
vsem zdravnikom ONKOLOŠKEGA...
župniku za lepo opravljen pogreb...«

Ob njivi

*Z rakastim črvom v krvi ob njivi
zadnjikrat ogledujem njivo. Siromašno
kot megla v tem poškopljenem dnevu.
Reven v mislih butam v utrujeno prst.*

*So rekli, da me jutri odpeljejo.
Nečimrnost, vse je nečimrnost.
Prah ali pepel. Ne kakor jaz,
kakor pogrebci odločijo. Žalno
živinsko izkoriščanje pri denarju.*

*Svoj dar bom daroval
v kremplje sitih in zdravih.*

*V siromašno sivino njive
s plevelom
pohlevno dežuje.*

Vanjo utrnem zadnjo cigareto.

Ob šanku

*Zadnji večer ob šanku s poželjivostjo gledam,
kako pijejo vino, kako praznijo polne krožnike
s svinjsko pečenko v gobji omaki z rdečo peso.*

*Poželjivost s slastjo grize usta in oči.
Od vznemirjenja bi zdobil šank in stol.*

*Jutri bom preoblečen angel
na onkološkem gledal telesa
ob sebi
s črvi v krvi.*

Nad menoj nevihtna tema.

V bolnici

*Telefon na stolu nima zveze z domačimi.
Vse diši po osladnem. Z višim
zvezo imam s Svetim duhom s passeportom.*

*Zdravnica Metka me boža po rožasti roki.
Njen nemir v dlaneh prši v moje telo, ki gineva
kot pokošena trava. Rad jo imam. Metko.*

Ne bom živel v prihodnjih rodovih.
Nečimrnost, vse je nečimrnost...
Naj odmeva Metkino in božje ime
nad mojim grobom vekomaj. Amen.

Francè Lokar

Arhitekt Janez Valentinčič

(1904–1994)

Janez Valentinčič se je pred dobrimi sedemdesetimi leti pridružil Plečnikovi šoli na ljubljanski Tehniki. Vse do visoke starosti se je aktivno udeleževal v izbranem poklicu, tako da njegova smrt zaznamuje kar konec nekega srečnega, idealom predanega časa v moderni slovenski sakralni arhitekturi. Ob Tonetu Bitencu je bil namreč najbolj viden nadaljevalec Plečnikovega izročila na tem področju. Njegova ornamentalno bogata dela pričajo o visoki oblikovalski kulturi, ki je bila pomerjena po dolgi tradiciji našega stavbarstva in je dosegla nesporni vrh prav s Plečnikom in njegovimi učenci. Valentinčiču je bila tuja ekstravagantnost dnevnih gesel. Cerkve je oblačil slovesneje od vsakdanjosti namenjenim stavb in jih tudi nadvse skrbno opremljal.

Rodil se je pred devetdesetimi leti v Ljubljani v družini železniškega uslužbenca. Študij je končal leta 1927 in po odsluženi vojaščini pomagal učitelju pri gradnji nekdanje Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani. Ker se je Plečnik medtem razšel s svojim asistentom Francetom Tomažičem, je njegovo mesto zupal Valentinčiču. Pri učencu je cenil predvsem značajnost in neizmerno predanost poklicu. Ta ga nikoli ni razočaral in mu je trdno stal ob strani celo v najtežjih povojnih letih, ko so se arhitekti dobesedno sramovali sprejemati cerkvena naročila. Enako pošten je bil Valentinčič do študentov, ki jih je uvajal v svet risbe in projektiranja, zato je na šoli užival spoštovanje tudi pri drugače orientiranih kolegih. Čas boljšeživizma in izgradnje socializma je bil v Plečnikovem življenju gotovo najbolj težak. Valentinčič je bil tedaj na vrhu moči, vendar se nikoli ni udinjal dnevnih

politiki. Dokazal je, kako je mogoče tudi čisto funkcionalno arhitekturo oplemenititi in decentno uglasiti na klasično noto (vogradbeni inštitut v Ljubljani iz konca štiridesetih let). Poleg tega je sezidal še nekaj družinskih hiš. Najraje pa se je posvečal prav sakralni umetnosti. Mogočna cerkev sv. Antona v Zgornji Rečici pri Laškem ne taji, da je rasla vzporedno s Plečnikovo na Barju in ima manj dodelane detajle, zato pa pogumno in na nov način rešuje vrsto oblikovnih tem. Plečnikova bližina je Valentinčiča spodbujala k inovativnosti in mu hkrati postavljala visoka kakovostna merila. Na učiteljevih krilih je dobesedno poletel in bil sposoben ustvarjati tudi dela trajne vrednosti. Po vatikanskem koncilu je Valentinčič v smislu novih liturgičnih priporočil preuredil vrsto cerkva na Slovenskem. Dotlej neznano nalogo je reševal v inovativnem duhu svojega vzornika. Tako je postal nadaljevalec edinstvenega prebora sakralne umetnosti, ki ga je naša majhna dežela prispevala v umetnostno zakladnico dvajsetega stoletja. Čeprav je Valentinčičevo ime neločljivo povezano s tem heroičnim trenutkom, se še ne zavedamo, do kolikšne mere je prav on odločilno sooblikoval podobo nove liturgične umetnosti. Njegovega prispevka še nismo sposobni pravično oceniti, zato pa je že mogoče reči, da se je s svojim delom trdno vpisal v zgodovino slovenske arhitekture.

Damjan Prelovšek

Foto M. Smerke

Foto M. Smerke

Foto M. Smerke

Foto I. Knez, Laško

Zgoraj: Cerkev v Zgornji Rečici

Levo: Pročelje Glasbene matice

Portal Kemije

Vodogradbeni inštitut

Na strani 158 spodaj: Arhitekt v družbi na ekskurziji

Stanko Lapuh

(Ob drugi obletnici njegove smrti)

26. septembra 1992 je umrl prof. Stanko Lapuh, ki ga bralci knjig Mohorjeve družbe poznajo po njegovi povesti *Žena s Poljan in Črni svatje* – po teh dveh biserih iz žive narave – z vsem bogastvom in pestrostjo živalskega in rastlinskega sveta, v katero se vpletajo zapleteni medčloveški odnosi.

Njegovo življenje ni bilo lahko in trda je bila cesta, po kateri je hodil. Iz njegovih spominov, ki jih je pisal še do zadnjih dni svojega življenja, je razvidna kruta borba z usodo, ki mu često ni bila naklonjena. Za mo to v teh spominih je zapisal:

*Človek glej, življenje tvoje
zmešnjava čudnih je reči:
ljubezni in sovraštva polno,
pravičnih manj, a več krivičnih dni.*

Kdor ga je poznal, s spoštovanjem izgovarja njegovo ime. Bil je doma domala na vseh strokovnih področjih: zgodovinar, geo-

graf, matematik, astronom, prirodoslovec v širokem in zoolog ter botanik v ožjem smislu. Obvladal je vrsto jezikov: latinsko in grško, nemško, francosko in rusko. V njegovi poeziji živo odmeva utrip narave. S svojo prozo je navdušil vsakega bralca, ki sta mu blizu narava in lov, kajti bil je lovec s prefinjenim čutom za etiko in lepoto in kot tak občudovan in cenjen v širokih lovskih krogih. Bil je nosilec vseh lovskih in nekaterih državnih odlikovanj in priznanj. Svoje široko in neizmerno znanje je nesebično razdal drugim in nas vse, ki smo ga poznali, obogatil za marsikatero spoznanje. Sedaj, ko ga ni več, se šele zavedamo, kakšnega učitelja in vzornika smo izgubili.

Stanko Lapuh je bil rojen 24. 5. 1905 v Zagrebu, kjer je služboval njegov oče v tovarni papirja. Zaradi bolehnosti sta ga starša po nasvetu zdravnika poslala na deželo v Zasip pri Bledu k teti Jeri.

V Zasipu je hodil v osnovno šolo in že kot otrok imel zelo rad živali in živino ter zanje skrbel. S sedmimi leti je začel pasti živino, z enajstimi pa sta ga vzeli teti Marjana in Johana v Ljubljano v šole. Skozi gimnazijo in študentska leta se je prebijal z inštrukcijami iz latinščine, grščine in matematike.

Leta 1926 se je vpisal na filozofsko fakulteto (ker gozdarske ni bilo v Ljubljani), na oddelek za zgodovino in zemljepis ter se pričel uveljavljati v lovstvu. Hodil je po gorah in opazoval gamse in drugo divjad. Leta 1930 se je poročil in v letu 1931 diplomiral.

Kriza je vladala v tistih letih in službe nikakor ni bilo mogoče dobiti. Priložnostno si je služil kruh z računovodskimi posli in z zbiranjem zgodovinskih podatkov o lekarnah za lekarnarja Minarika. Za preživetje svoje družine (žena, dva sinova in hčerka) je najel njivico, sadil krompir in zelenjavo ter redil ko-

zo. Šele leta 1933 je dobil honorarno službo na županstvu v Gorjah, končno pa tudi dekret za namestitev na klasično gimnazijo v Mariboru, kjer je poučeval zgodovino, zemljepis in kozmografijo. Napisal je tudi kompendij Kratek oris kozmografije, ki ga je izdala in založila Cirilova tiskarna v Mariboru.

V prostem času se je posvečal lovu in lovil na Pohorju v družbi grofa Atemsa, čigar lovski čuvaj je bil. Leta 1936 je opravil profesorski izpit in skoraj dve leti je moral čakati na ustrezno napredovanje. Leta 1938 je izšla njegova prva knjiga Med lovci in pastirji in leta 1940 knjiga z naslovom Črni svatje. Skoraj celotno naklado so uničili Nemci. V razširjeni izdaji je izšla leta 1944 v Slovenčevi knjižnici.

V Mariboru je l. 1940 sprejel honorarno službo pri Slovenski straži, ki je skrbela za ohranitev slovenstva ob naši severni meji.

Drugo svetovno vojno je prof. Lapuh preživel v Ljubljani in poučeval zgodovino in zemljepis na IV. moški realni gimnaziji za Bežigradom. Takoj po vojni si je poiskal službo pri Gozdni upravi v Bohinjski Bistrici, nato pa je bil nastavljen kot profesor na nižji gimnaziji v Radovljici, poučeval matematiko in bil leta 1950 imenovan za ravnatelja.

Pri vsem njegovem delu pa ni zamrla njegova pesniška in pisateljska žilica. V letu 1960 je v Glasu izhajala njegova povest Svobodnjak Hribar. Ko je leta 1966 dal slovo službovanju na osemletki in ko se je zaposlil na Kovinarski poklicni šoli kot učitelj matematike, zgodovine in zemljepisa, je izšla v Celovcu pri Mohorjevi družbi njegova povest Žena s Poljan, ki jo je zasnoval že leta 1939. Druga izdaja te knjige z istim naslovom je izšla pri isti založbi l. 1970.

Prof. Lapuh je mnogo objavljaval v Lovcu. Njegovi članki so vzgojni in poučni (Pesbojevnik, Lovsko gospodarske razmere v lovski družini, Naš odnos do črne divjadi, V kraljestvu divjih rac, itd.). V Lovcu je v letniku 1974/75 izhajala njegova povest Svobodnjak Hribar. Pravi biser pa je njegova pesem Srečanje, ki je bila objavljena v Lovcu l. 1966. Štiri desetletja je vodil lovsko kroniko v LD Begunjščica.

Od leta 1971 je profesor Stanko Lapuh honorarno poučeval na ekonomski srednji šoli zgodovino in na poklicni gospodarski šoli zemljepis, na delavski univerzi pa zgodovino do leta 1984. V jeseni leta 1977 je v nesreči izgubil levo roko, kljub temu pa svojega pedagoškega in literarnega dela ni pre-

kinil. Črni svatje so izšli še enkrat leta 1986 pri Mohorjevi družbi v Celju.

Kot človek, ki je nesebično razdajal svoje znanje, kot blesteč pedagog, pisatelj in pesnik, kot prirodoslovec in lovec-gojitelj, nam bo vsem, ki smo ga poznali in spoštovali, ostal v najlepšem spominu.

Miloš Gregorčič

Dr. Valentin Meršol

100-letnica rojstva

V letu, ko praznuje Radovljica pomembne jubileje (700 let župnije, 500 let mestnih pravic in 200 let od smrti Antona Tomaža Linhart), se je potrebno spomniti tudi domačina, dr. Valentina Meršola, odličnega zdravnika infektologa, ki se je v novejšo slovensko zgodovino zapisal kot vodja begunskega civilnega taborišča v Vetrinju leta 1945, »zaslužen za domovino« pa je med drugim postal zaradi odločnega posredovanja pri takratnih angleških vojaških oblasteh na Koroškem, naj ustavijo vračanje beguncev v komunistične roke. S tem je bilo rešenih na tisoče življenj civilnih beguncev (okoli 6000 Slovencev in drugih), ki jih je morda tudi čakala smrt v breznih po Sloveniji.

Dr. Meršol je imel prav zanimivo in burno življenjsko pot. Rodil se je 22. februarja 1894 v družini z devetimi otroki. Po končani ljudski šoli je postal dijak Škofovih zavodov sv. Stanislava v Šentvidu in bil med tistimi, ki so prvi v zgodovini opravljali maturo v slovenskem jeziku (1913). Bil je vseskozi odličen učenec; za nagrado ga je škof Jeglič po maturi vzel s seboj v Lurd.

Kmalu ga je prva svetovna vojna potegnila v svoj vrtnec. Kot študent medicine v Gradcu je moral z avstro-ogrsko vojsko na rusko fronto, kjer so ga leta 1915 v Karpatih ujeli Kozaki. V ruskem ujetništvu je preživel pet let in si tam pridobil odlično zdravniško prakso. Kot jugoslovanski prostovoljec je študij nadaljeval v Odesi, od koder ga je vodila pot v Murmansk, kjer je doživel boljše-vidsko revolucijo. Po krajšem študiju v Zagrebu je diplomiral leta 1922 na praški univerzi.

Zdravniško službo je začel v Celju (1923), nato pa delal na Epidemiološkem zavodu v Nišu (1924), Higienskem zavodu v Ljubljani

(1925), Zavodu za tropske bolezni v Skopju (1926–28) in Higienskem zavodu v Zagrebu (1928–31). Kot prvi Jugoslovčan (in Slovenec) je dobil Rockefellerjevo štipendijo za podiplomski študij na ameriški univerzi John Hopkins v Baltimoru, in sicer za izpopolnjevanje na bakteriološkem področju. Po vrnitvi v Ljubljano je postal primarij bakteriološkega oddelka za nalezljive bolezni. Kot predsednik Slovenskega zdravniškega društva (1932–36) in Zdravniške zbornice (1936–41) se je trudil za gradnjo nove bolnišnice v Ljubljani in razširitev medicinske fakultete, ki je tedaj imela samo dva letnika, ter pisal strokovne članke.

Namesto univerzitetne kariere pa je prišla druga svetovna vojna. Po svoji moči je pomagal vsem, ki so se obračali nanj; rešil je življenje ameriškega pilotu Mauriceu A. Brashu in njegovim štirinajstim tovarišem, ki jih je novembra 1944 nad Ljubljano sestrelila nemška protizračna obramba. Ko so Nemci v bolnišnici iskali Američane, jim je dr. Meršol rekel, da na njegovem oddelku razsaja kužna epidemija, nakar so odšli. S tem je, kot leta 1947 piše omenjeni Brash, dr. Meršol »tvegal svoje življenje, življenja svojih družinskih članov in prijateljev. ... Nudil (mu) je odlično medicinsko nego in kar je najpomembnejše, varnost pred Nemci. Njegova krščanska prijaznost in pogum sta bila za(nj) in (njegovih) štirinajst tovarišev veliko upanje, da se vrne(jo) v svoje enote.«

Maja 1945 se je dr. Meršol s svojo družino umaknil na Koroško. V Vetrinju je zaradi svojega zdravniškega slovesa in odličnega znanja angleščine postal vodja civilnega taborišča. To je bil tudi kraj njegovega »največjega življenjskega uspeha«, kakor piše dr. Tine Debeljak. 31. maja je pridobil kanadskega majorja Barreja, da sta skupno odšla

protestirat k majorju Johnsonu, vodji oddelka za razseljene osebe, zaradi prisilnega vračanja civilistov v Jugoslavijo. Dobil je ustno zagotovilo, da ne bo nihče več vrnjen proti svoji volji. 4. junija je govoril tudi s poveljnikom glavnega štaba zavezniških sil za Sredozemlje, maršalom Alexandrom; ta je še istega dne v Vetrinju izdal pisno povelje, da »noben Jugoslovan ne bo več vrnjen v Jugoslavijo proti svoji volji«. Ukaz je veljal za vse britansko zasedbeno področje, tako v Avstriji kot Italiji.

Leta 1949 se je dr. Meršol z družino naselil v Clevelandu in tam kot zdravnik splošne medicine odprl zasebno prakso. Bil je tudi zdravnik v Mestni bolnišnici in član mnogih ameriških zdravniških društev. Do zadnjega je bil zaveden Slovenec, član mnogih slovenskih organizacij, predvsem pa globoko veren kristjan in vnet Marijin častilec. Umrl je leta 1981, star 87 let.

V življenju je mnogim ljudem pomagal kot zdravnik, kot človek pa tisočim rešil življenje.

M. B.

Stoji, stoji Ljubljanca...

Prestolnici Slovenije za njen jubilej

V naši ljudski pesmi odseva stvarnost vsakdanjosti in praznikov pa tudi zgodovinskega dogajanja skozi stoletja. Zato ne prese- neča, če najdemo v njej imena nekaterih krajev, rek, dežel in narodov. Bolj nenavadno se zdi na prvi pogled, da je tolikokrat imenovana Ljubljana, ki je bila v zgodovini samo sedež deželne oblasti, ne prestolnica države kakor danes. Morda pa so jo neznani ustvarjalci ljudskih pesmi na Kranjskem vendar imeli za središče Slovenije, že zaradi njene lege.

Med najbolj znanimi, še danes živimi pesmimi, ki omenjajo Ljubljano in dogajanje postavljajo vanjo, je tista, katere začetek je bil uporabljen za naslov tega sestavka. Če je pesem »o lipi na Starem trgu«, ki naj bi bila v neohranjeni zbirki p. Dizme Zakotnika iz 1775. istovetna s to pesmijo, potem bi ji smeli prisoditi vsaj 250 let. Verjetno pa je starejša, saj je po Valvasorju na Starem trgu stala lipa do 1638, ko so jo zaradi trohnobe podrli, postavili tam vodnjak in ga 1675 okrasili s kipom Herkula. Ta vodnjak je pred Stiškimi

dvorcem stal skoraj do konca 18. stol.¹ Pesem je mogla nastati, ko so se ljudje lipe še spominjali, torej vsaj do srede 17. stol. Vsebina pesmi je znana: pod lipo sredi Ljubljane se pogovarjajo fantje in najmlajši pravi, da pojde k ljubici v vas in da jo bo zapeljal, preden bo vandral. Dekle, ki je to slišala, zbeži domov, se zaklene z *devetimi riglni* in odpodi fanta, ko pride trkat.

Zanimiva je pesem o obleganju Ljubljane. Prvič je bila zapisana sredi 19. stol., odlomke pa so ponekod znali peti še pred prvo svetovno vojno. V tej pesmi neznani pesnik toži, da *okoli in okoli mesta armada leži*, da so vojaki v službi cesarja, ki gre nad Francoza, ta pa je sporočil, da v Ljubljani na Gradu *pripravljajo goste z bombami*, ki bodo *letele spod Šmarne goré*. Očitno je pesem nastala 1809. ali kmalu potem, ker se je takrat mesto predalo Francozom in so ti na utrjenem Gradu namestili svojo posadko. Ker je avstrijski poveljnik pred umikom naročil majorju Du Montetu, francoskemu emigrantu v avstrijski službi, naj vznemirja Ljubljano, je ta 27. junija 1809 tvegala napad, Qué tard je nato zagrozil s streljanjem, prestrašeni meščani pa preprosili Du Monteta, da se je umaknil.²

Današnja velika Ljubljana je bila še pred dobrimi dvesto leti *Ljubljanca dolga vas*, v kateri so 1754. našli ok. 9000 prebivalcev, od tega največ rokodelcev in služinčadi,³ ljudi, ki so prišli z dežele in jim ljudska pesem ni bila tuja. Verjetno je mogel marsikateri od njih na ustaljen ljudski način s pesmijo izraziti, kar ga je boleče ali moteče prizadelo. Le tako si moremo razložiti, zakaj so v nekaterih pesmih podrobnosti, za katere ne bi mogel vedeti, kdor ni Ljubljančan. Torej je taka pesem morala nastati v mestu ali najbližji okolici, pa čeprav so bile njene variante zapisane (ali zvočno posnete) v raznih krajih Slovenije. Eden takih, zelo razširjenih primerov je pesem o obsojeni detomorilki. Iz dveh zapisov s konca 19. stol. je mogoče domnevati, da gre za odmev na resničen dogodek, namreč za usodo mlade Urške, najlepšega dekleta pod šentpeterskim zvonom. S hlapcem Jurijem je imela otroka in ga umorila, ker se je zbal sramote za nezakonsko materinstvo. Bila je obsojena na smrt, toda krvnik se je zaljubil vanjo in jo zasnubil. To bi jo moglo rešiti, pa je odklonila, saj bi poroka s krvnikom, ki je bil po ljudskem prepričanju v zvezi s hudičem, pomenila za dekle pogubljenje. Raje je sprejela smrt in bila na Friškovcu obglavljena.

V zapisih iz Ljubljane in Trzina je rečeno, da so Urško biriči zaprli v *to Trančo velbano*. Tranča je bila preiskovalni zapor, ki so ga 1484. preuredili iz starega rotovža na meji med Mestnim in Starim trgom. Stavbo so 1632. podrli in postavili novo, v kateri so bili spet zapori do 1788., ko so dotrajano zidovje porušili za zmeraj, ime Tranča (kar pomeni po Miklošiču ječo) pa se je ohranilo do današnjega dne. »Pod Trančo« se imenuje kratka ulica, ki vodi na Čevljarški most.

V zapisu iz Ljubljane je omenjen tudi sodni proces, saj pravi 3. kitica, da so *gospodje* (pač sodnik s prisledniki) vprašali Urško, zakaj je v ječi. Zanimiva je še podrobnost v več zapisih, da je mati prinesla Urški vezilo *gluh na svete Uršle dan* (tj. 21. okt.), pa ga je dekle vrnila, češ da bo vezilo prejela s tem, ko ji bo *frajman glavco vzel*. Nekateri zapisi omenjajo *ljubljske vislice* kot kraj Urškine smrti.

Ljubljansko morišče je bilo *sred ljubljanskega polja* in je pot tja peljala čez Šentjanževo predmestje po današnji Vidovdanski cesti proti Šmartnem ob Savi. Sredi njiv je stal kamnit križ, kjer so obešali ali obglavljali obsojence. Kraj se je imenoval Friškovec (iz. nem. Freistätte = morišče). Po njem se danes imenuje kratka ulica med Maistrovo in Njogoševo blizu železniške postaje. Ker je v najbolj ohranjenih besedilih omenjeno obglavljenje, ki ga je Jožef II. z odlokoma 1781. in 1783. odpravil in so poslej na smrt obsojene obešali, je morala pesem o Urški nastati prej. V resnici je v računskih knjigah mestnega sodišča v Ljubljani podatek, da je 23. okt. 1766 Martin Jakob, rabelj iz Št. Vida na Koroškem, prejel 40 goldinarjev, ker je dan prej (22. okt.) z mečem usmrtil za detomor obsojeno Uršo Mandlovko pd. Kustrovko. Potemtakem je pesem nastala 1766. ali kmalu potem, vsekakor pred 1781/83. v Ljubljani ali najbližji okolici.⁴

Podobno je morala tudi pesem o zmešanem ljubljanskem študentu nastati v mestu ali okolici, čeprav je zašla celo na Tolminsko (še 1952. zapisana v Ljubinjju). Študent je bil očitno bogoslovec, ker pravi pesem, da se mu je zmešalo zaradi prenapetega premišljevanja skrivnosti sv. Trojice. Hodeč po mestu se je začel hvaliti, da je spal pri vseh ljubljanskih gospeh in da sta *rihtarjeva* sinova pravzaprav njegova. Seveda ga je dal *rihtar* (= mestni sodnik) prijeti in zapreti v Trančo, kjer je *sedel let in dan*. Nato so ga *gospoda* obsodili, čeprav so ljubljanski *kopcinarji* in

petrinarji (= škofijski duhovniki) prosili zanj. V zapisu iz Vinj nad Dolskim je še omenjeno, da se je študent po izrečni sodbi skliceval na cesarja kot materinega brata, bil zato oproščen, potem pa sam prosil za smrt in pred usmrtnitvijo, ko je v Križankah zazvonilo, še želel zmoliti litanije *od lepe rože Marije*.

Če upoštevamo, da je višjo teološko izobrazbo v Ljubljani najprej omogočal jezuitski licej (ustanovljen kmalu po prihodu jezuitov 1597., kolegij pa od 1603. na sedanjem Levstikovem trgu) in da so kapucini prišli v Ljubljano 1606. (njihova cerkev, posvečena 1608., je stala na jugovzhodnem vogalu današnje Zvezde), potem smemo sklepati, da je pesem nastala v času po 1608. in pred 1781/83., ko je bilo obglavljenje odpravljeno. Omemba Križank za čas nastanka ne more vplivati, ker so križniki bivali v mestu že v 13. stol., pač pa ta podrobnost pesem še posebej veže na Ljubljano.⁵

Čas prihoda kapucinov v Ljubljano – poklical jih je škof Tomaž Hren, da bi zlasti kot pridigarji prispevali h katoliški verski obnovi po reformaciji – določa tudi čas, pred katerim ni mogla nastati pesem o spokorjeni Marjetci, ker je vsebina vezana prav na njihovo dejavnost. Doslej edini zapis te pesmi je Breznikov iz Ihana, iz 1899. Začne se z verzi, da po vsej Ljubljani *vkup zvoni* in da so povsod nemške pridige, le *an sam kopcinar slovensko ima*. Njegova pridiga grozi s pogubljenjem tistim, ki *duše zapravljajo*, tj. morijo nerojene otroke, kar je v slovenski ljudski pesmi neodpustljiv greh. Marjetco pridiga tako pretrese, da gre h kapucinu k spovedi in sprejme naloženo pokoro: iti mora na obrežje Ljubljanice, iz katere se dvignejo duše in se oprimejo dekletovih las.

Čeprav je besedilo pesmi sestavljeno povsem v slogu in verzem obrazcu naših starih pripovednih pesmi, odseva resničnost svojega časa. Iz arhivskih virov je znano, da je bila 1616. v Ljubljani ob nedeljah in praznikih po ena pridiga v nemščini in slovenščini. Tudi Valvasor poroča o slovenskih pridigah v kapucinski (in frančiškanski) cerkvi. Zdi se, da so kapucini že takoj po prihodu v Ljubljano uvedli slovenske pridige. Ker je v pesmi izrecno poudarjeno, da je šla Marjetca poslušat slovensko pridigo, smemo domnevati, da je bilo to v času nastanka pesmi omembe vredna novost. Saj bi neka pesem o detomorilki lahko nastala tudi v drugačnem okviru. Torej je tudi ta ena v Ljubljani nastalih, pač v začetku 17. stoletja.⁶

Če naj verjamemo našim pesmim, potem *Ljubljanca dolga vas* ni bila tako čednostna, kakor bi morda mislili tisti, ki so zagledani v »dobre stare čase«. V eni od pesmi, ki jih je zapisal Jožef Rudež v Ribnici v začetku 19. stol., se grajski gospod vsakokrat, ko pride v Ljubljano, oglasi pri Špelci. Ta mu vsakokrat obljubi, da postane njegova ljubica, če bo ubil svojo gospo. Vselej mu tudi svetuje, s čim naj gospo razjezi, da jo bo lahko ubil. Ko se to navsezadnje zgodi, gospod Špelco prekolne, da se spremeni v kačo.⁷

Podobno zahaja tudi mladi Travnar (oz. Francelj) na kriva pota v Ljubljano in to postane zanj usodno. Sanja se mu namreč, da je bil v Ljubljani in videl, kako je priteknel studenec od *Rožempoha* dol, tekkel od *rotovža do lóntovža*, / *od lóntovža do Friškovca* in so po njem priplavale tri rože: rdeča, bela, zelena. Mati mu razloži, da pomeni rdeča kri, ki jo bo preli, bela pomeni smrt, ki jo bo prestal in zelena grob, kamor bo položen. Travnar se ne zmeni za svarilo, odjezdi v Ljubljano in tam ga res doleti smrt.

Besedilo ohranjenih zapisov te pesmi⁸ sicer ni povsem zanesljivo, ker so ga zapisovalci očitno popravljali, zanimivo pa je vendar, da nekatere podrobnosti niso iz trte zvite. Npr. Rožnik je kot Rosenbach (od tod *Rožempoh*) omenjen v virih iz 15. stol., ko so bili na njegovem pobočju še vinogradi. V 16. stol. je stala tam prednica sedanje cerkve Matere božje (ki je tudi omenjena v enem od zapisov) in z Rožnika je bila po lesenih ceveh napeljana voda v vodnjak, ki je stal na mestu današnjega Robbovega vodnjaka pred rotovžem. Mestna hiša ali rotovž (iz nem. Rathaus) je bila sezidana na sedanjem mestu v drugi polovici 15. stol. in prezidana v začetku 18. stol. Deželni dvorec ali lóntovž (iz nem. Landhaus) je bil sezidan najprej ob koncu 15. stol., 1511. ga je porušil potres in so potem sezidali novega ter mu dali današnjo obliko 1782. Do 1899. je bil sedež deželne vlade, od 1903. je bila v njem Kmetijska družba, po drugi svetovni vojni pa je postal sedež Slovenske akademije znanosti in umetnosti.⁹

V 19. stoletju je bila ljubljanska ječa v starinski hiši na Žabjaku, kakor se imenuje mestni predel ob Ljubljanici blizu šentjokobske cerkve. Sčasoma je Žabjak postal kar pojem za ječo in ga omenja začetek nekaterih arestantskih pesmi, npr. V *Ljubljanco sem prišel / korajžen, vesel, / sem Žabjak zagledov, / sem jokati začel*. Kajpak se nadaljuje, kako slabo se tam zaprtim godi.

Preden so hišo na Žabjaku uporabljali za ječo, je bila tam nekaj časa vojašnica oz. prehodna postaja vojaštva na pohodih v Italijo v času italijansko-avstrijskih vojn.¹⁰ Zato tudi nekaj vojaških pesmi omenja Ljubljano, zlasti tiste, ki spominjajo na čas, ko so vojaške obveznike še nasilno novačili in je vojaška služba trajala dolga leta. Npr.: *Me v Ljubljanco prpeljajo, / tam me pa v kasarno dajo... ali: Župan me je pa ogledal, / me je pa v Ljubljano peljal...*

Posebno zanimiva je pesem o vojaškem ubežniku, ki je nastala v 18. stol. in pripoveduje, kako je fant služil v *avguštinarskem kloštru* v Ljubljani. Ko je zvedel, da bo moral k vojaku, je pobegnil na *Špitalske ulce, fuk! / skoz Polanske vrata, smuk!* Potem je prišel do *Božjega groba*, do *Devica Marije* ter se ustavljal šele ob morju. Avguštinški samostan je bil do 1784. v sedanjem frančiškanskem, Špitalske ulice so današnja Stritarjeva ulica pri Tromostovju, ker je bil do 1811. na mestu sedanje Kresije »meščanski špital.« Na koncu Špitalskih ulic so bila do 1786. Špitalska vrata, ki jih pesem ne omenja posebej. Za ubežnika je bilo pomembnejše, da je smuknil skozi Polanska vrata, ki so vodila na Zgornje Poljane onkraj sedanjega Krekovega trga. Tam se je mesto namreč že nehalo. Božji grob pomeni kapelico v Štepanji vasi, Devica Marija pa najbrž cerkev v Polju, kjer je bila 1783. že župnija.¹¹

Ob pazljivem prebiranju besedil naših ljudskih pesmi bi še večkrat našli omenjeno ime Ljubljane, a že teh nekaj zgledov dokazuje, da je bila Ljubljana našim ljudem vedno v zavesti in pri srcu, v dobrem in hudem naše zgodovine. Naj ji bodo te vrstice skromno vezilo za jubilej.

Zmaga Kumer

Opombe

¹ J. Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje. Ljubljana 1957, 175.

² Z. Kumer, Francozi v Ljubljani, v: Slov. glasb. revija 4, 1957, 17–21.

³ Gl. Krajevni leksikon Slovenije 2, Ljubljana 1971, 296.

⁴ Več o pesmi gl. Z. Kumer, Odsev resničnosti v baladi o obojeni detomorilki, v: Zbornik občine Slovenska Bistrica II, Slov. Bistrica 1991, 403–410.

⁵ Kraj. leksikon, 303, 306. – Gl. tudi Z. Kumer, Balada o zmešanem študentu, v: Slov. glasb. revija 3, Ljubljana 1955, 25–27 (v izsledkih nekoliko drugače).

⁶ Z. Kumer, Ihanska balada o Marjetci, v: Traditiones 18, Ljubljana 1989, 113–118.

⁷ Z. Kumer, Ljudska glasba med rešetarji in lončarji v Ribniški dolini, Maribor 1968, št. 274.

⁸ K. Štrekelj, Slovenske narodne pesmi, 1.–4. Ljubljana

Foto Alenka Veber

1895–1923, št. 131, 132; J. Glonar, *Stare žalostne*, Ljubljana 1939, str. 178–182.

⁹ Kraj. leksikon, 315, 299, 307.

¹⁰ Kraj. leksikon, 303.

¹¹ Z. Kumer, *Oj, ta vojaški boben*. Slovenske ljudske pesmi o vojaščini in vojskovanju. Celovec 1992, št. 1, 12 idr., zlasti št. 15.

Zgodovina kitare na Slovenskem

Virov, na podlagi katerih bi mogli uspešno poustvariti zgodovino kitare (in nje zelo sorodne lutnje) na Slovenskem, je bore malo. Zategadelj je tem večja zasluga naših prizadevnih znanstvenikov-raziskovalcev, katerim je z vztrajnim trudom vendarle uspelo izbrskati iz naše glasbene preteklosti zanimive podatke. Ti podatki navzlic svoji časovni nepovezanosti oblikujejo nekakšen zgodovinski mozaik, v katerem pa manjkajo številni kamenčki. Na podlagi tega nam je uspelo ustvariti vsaj skromen obris večstoletnih dogajanj pri nas, s katerim je povezano pojavljanje kitare in lutnje. Za to smo dolžni zahvalo slovenskim glasbenim zgodovinarjem oziroma

muzikologom: dr. Dragotinu Cvetku (*1911) z deloma *Accademia Philaharmonicorum Labacensis* (Ljubljana, 1962) in *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem* (Ljubljana, 1958–1960), dr. Janezu Höflerju (*1942) z delom *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem* (Ljubljana, 1978), dr. Primožu Kuretu (*1935) z delom *Glasbeni inštrumenti na srednjeveških freskah na Slovenskem* (Ljubljana, 1973) in dr. Andreju Rijavcu (*1937) z delom *Glasbeno delo na Slovenskem v obdobju protestantizma* (Ljubljana, 1967). Ob tem pa ne smemo prezreti tudi diplomske naloge Celine Kolenc z naslovom *Kitara v slovenski glasbi*, ki jo je avtorica zagovarjala na Pedagoški akademiji v Ljubljani leta 1990.

Stari Slovani so poznali v svoji pradomovini različna tolkala, trobila in strunska glasbila. Iz ohranjenih zapisov vemo, da so bizantinski vojaki leta 591 zajeli tri slovanske vojščake, ki so imeli pri sebi kitari podobne inštrumente. V velikem zgodovinskem romanu *Pod svobodnim soncem* pisatelja Frana Saleškega Finžgarja, ki se nanaša na obdobje naseljevanja Slovanov na Balkanu, pa bremo: »Sredi taborišča je sedel na hrastovem hlotu godec Radovan. Povsod je bil poznan,

doma nikjer. Potoval je od roda do roda Slovenov, bil na plunko in pel junaške pesmi, zlagal prigodnice in pripovedoval vesele zgodbe. Do Baltiškega morja je prišel, prezimil že trikrat v Bizancu in sedaj ga je vedla pot zopet v Bizanc... «Čeprav je plunkar Radovan izmišljena oseba, torej le plod ustvarjalne pisateljeve domišljije, moremo z dokajšnjo gotovostjo domnevati, da so prinesli naši daljni predniki svoja glasbila iz pradomovine tudi na današnje ozemlje Slovencev. Med temi glasbili so bili, poleg drugih, tudi strunski instrumenti. Kakšni pa so bili ti instrumenti, lahko žal le ugibamo. Bili so v uporabi dolga stoletja; med seboj so se bržčas precej razlikovali in zelo verjetno tudi nenehno izpopolnjevali.

Kot druge v zahodni Evropi so se tudi na Slovenskem uveljavljali potujoči pevci minnesängerji, ki so med plemstvo prinašali posvetno pesem in glasbo. To so bili pesniško in glasbeno nadarjeni obubožani plemiči, ki so gojili glasbeno liriko na podoben način kot trubadurji ali truverji v Franciji. S petjem, igranjem in recitacijami so razveseljevali gospodo po gradovih, ob plesu in na turnirjih in uglajeno dvorili grajskim gospem. Nekateri med njimi so delovali tudi na večjih gradovih ali pa so jih vsaj pogosto obiskovali, npr. Ulrich Lichtensteinski, Oswald Wolkensteinski in drugi. Medtem ko so plemstvo kratkočasili minnesängerji, so posredovali svojo umetnost meščanstvu vaganti. Izhajali so iz nižjih družbenih slojev; to so bili predvsem potujoči študentje, učitelji, organisti, najemni vojaki ipd. Zaradi nizkega socialnega porekla so imeli le malo ugleda in oblast jih je pogosto preganjala. Kljub temu pa so pomembno prispevali k razcvetu posvetne glasbene kulture. Minnesängerji in vaganti so igrali na različna glasbila, predvsem pa na lutnjo in njej sorodne strunske instrumente (npr. na mangoro, pandoro itd.), a glasbila minnesängerjev so bila lepša, boljša in dragocenejša. Oboji pa so zaslužni, da so se omenjeni instrumenti, zlasti še lutnja, razširili, po vsem slovenskem ozemlju.

O uporabi strunskih glasbil na našem ozemlju več pričajo ohranjene freske po naših cerkvah. Te nam povedo, da je bila bližnja sorodnica kitare, lutnja, poleg harfe, na katero so igrali tudi minnesängerji, eno najbolj razširjenih glasbil pri nas. Najstarejše freske, na katerih je upodobljena tudi lutnja, so že iz začetka 14. stoletja (npr. v Šoštanju in pri sv. Janezu v Bohinju). Na freskah se pojavljajo

lutnje tudi v naslednjih stoletjih, ob njih pa mandore, lutnjam podobna brenkala. O kitari pri nas je morda najstarejši zapis tajnika oglejskega patriarha Paola Santonina (izdano v Vatikanu leta 1943), ki je na vizitacijskem potovanju po Kranjskem, Štajerskem in na Koroškem (1485–1487) pisal dnevnik. V njem preberemo, da je v Trziču v hiši tamkajšnjega oskrbnika cerkve svete Marije, Gasparja Ransacha, slišal igranje na kitaro. Izdajatelj tega dnevnika, Guiseppe Vale v opombi še posebej poudarja, da je z besedo 'chitara' mišljena prava kitara. S to besedo so namreč nekdanj poimenovali najrazličnejša strunska glasbila.

Zdi se, da je bilo v Ljubljani njega dni ob večerih dokaj živahno. Policijski red mesta Ljubljane iz leta 1566 je namreč v 4. točki med drugim izrecno prepovedal, da bi se po 9. uri zvečer oglašali kakršnikoli pihalni in godalni instrumenti in lutnje. Tudi sicer je bilo v drugi polovici 16. stoletja v okviru protestantske verske obnove glasbeno življenje na Slovenskem zelo razgibano. Deželni stanovni so velikodušno podpirali številne nadarjene muzike, med njimi tudi tiste, ki so oblikovali glasbeno življenje v Ljubljani. Najuspešnejše glasbenike so celo nagrajevali. Tako so leta 1567 slepemu tržaškemu lutnarju Giacomu Gorzanissu (1525–1575) podelili 10 goldinarjev za njegovo zbirko skladb z naslovom Carmina. Skladatelj Gorzaniss, ki je od leta 1561 deloval v Trstu, pa ni svojih skladb posvečal samo deželnim stanovom, ampak tudi zasebnikom, npr. Hansu Khislu, na katerega je naslovil svojo prvo zbirko skladb za lutnjo Libro primo – Intabolutura di liuto (Benetke, 1561). Rodbina Khislov je bržčas z odprto roko podpirala tudi to vejo glasbene ustvarjalnosti. Gorzaniss je bil v svojem času med najbolj plodnimi skladatelji. S svojimi skladbami se je odločno odmaknil od starih modusov; s tem je pripomogel k utrjevanju dura in mora pri nas, kar je učinkovito izpeljal v svojih 24 suitah, ki si v kromatičnem zaporedju sledijo skozi vse durovske in molovske načine. Pomembne pa so tudi njegove sonate.

Leta 1701 je bila ustanovljena v Ljubljani ljubljanska akademija filharmonikov. Za vodjo so njeni člani izbrali patricija Janeza Bertolda Höfferja (1667–1718), izrazito in pomembno osebnost slovenskega baroka, ki je bil tudi pobudnik za njeno ustanovitev. Mož je bil zelo razgledan, saj je mnogo potoval, bil pa je tudi predsednik deželnega so-

dišča. Vemo, da je bil izurjen v igranju na lutnjo in teorbo (tj. na basovsko lutnjo z dodanimi strunami zunaj ubiralke), verjetno pa je obvladal še kakšno drugo glasbilo. Zelo uspešno je deloval kot vodja akademijskega orkestra in pevskega zbora, ukvarjal pa se je tudi s komponiranjem. Njegov sodobnik je bil Janez Andrej Murgele pl. Edelheim (1658–1711), po poklicu pravnik in odvetnik krajskih deželnih stanov. V prostem času pa se je popolnoma posvečal svojemu najljubšemu konjičku – glasbi. Na lutnjo je igral s tolikšno spretnostjo, da je navdušil vse, ki so ga poslušali.

Žiga Potočnik, član Academiae operosorum, omenja ob opisovanju regate na Ljubljani (leta 1702) glasbila, med katerimi se je oglašala tudi kitara. V besedilu škofjeloškega pasijonskega sprevoda v redakciji kapucina patra Romualda iz leta 1721 in ob podatkih iz leta 1734 pa je razvidno, da je imela glasba v teh nabožnih javnih prireditvah manjšo vlogo. Ohranjeni sta le dve kratki skladbici za lutnjo, zapisani v francoski tabulaturi. Skladbi sta lahkotne narave, pa tudi mlajši po nastanku. Morda sta v rokopis zašli le po pomoti. Možno pa je tudi, da so bile lutnje v sprevodu zgolj za dekoracijo: nosila naj bi jih v angele preoblečena mladina.

Iz starih zapisov tudi vemo, da je v prvi polovici 19. stoletja v Ljubljani pri Čevljarškem mostu deloval izdelovalec glasbenih inštrumentov Simon Unglereth. Z veliko verjetnostjo lahko domnevamo, da je izdeloval in popravljaj tudi lutnje (kitare?). Lutnja je bila pri nas dolgo časa najbolj uporabljano glasbilo, vendar ga je začela vse bolj izpodrivati kitara, čeprav je vse do 20. stoletja ostala zgolj spremljevalni inštrument. Med drugim je znano, da je glavni pesnik hrvaškega ilirizma Slovenec Stanko Vraz (1810–1851) pogosto pel narodne pesmi ob spremljavi kitare. Umetnostni zgodovinar, diplomat in pisatelj Izidor Cankar (1889–1957) pa ima v svojem modernem psihološkem potopisnem romanu *S poti stavek*: »Za odrom je nekdo brenkal kitaro...« Slovenski pesnik moderne Josip Murn (1879–1901) začenja svojo pesem *Romanca* takole: »Semeniščnik mlad s kitaro poje, Bogu daje hvalo noč in dan...« Vse te omembe kitare nas navajajo na misel, da se je kitara pri nas v 19. in na pragu 20. stoletja vse bolj uveljavljala. Vidni slovenski kitarski pedagog prof. Tomaž Šegula pravilno ugotavlja, da ni imela kitara kot koncertno glasbilo na Slovenskem nobene tradicije, saj so se

z njo očitno ukvarjali samo amaterji, ki so nanjo samo brenkali. Dolgo časa je veljala le kot glasbilo za spremljavo. Pri tem se je vsak znašel, kakor je vedel in znal, saj tudi nismo imeli nobene domače kitarske šole.

Prvo slovensko kitarsko šolo je prav zato napisal glasbeni pedagog in vsestranski muzik Adolf Gröbming (1891–1969) z naslovom *Kitarska šola za začetnike*. Izšla je leta 1925. S tem je Gröbming zapolnil dolgo trajajočo vrzel. V publikaciji je med drugim zapisal: »Slovenci nimamo za kitaro šole, ki bi pomagala začetniku prek prvih težkoč. To me je v glavnem napotilo, da sem se lotil sestavljanja primerne šole. Namen mojega delca pa ni podati snovi za dosego višje tehnike, ampak le seznaniti prijatelje kitare s prvimi pojmi igranja. To poudarjam že na tem mestu, da se izogнем krivičnim očitkom boljših igralcev, ki ne bi našli v moji šoli onega, česar so morda pričakovali. Kdor pa si je zastavil višje cilje, naj seže po Scherrerjevi in Carulijevi šoli, ki jo vsakemu izvežbanemu igralcu toplo priporočam... Dasi se kitara sedaj uporablja izključno za spremljanje petja, je bila vendarle nekoč priljubljeno solo glasbilo... Lepo igranje na kitari zavisi od desne roke, ki stvarja ton; zato ji je treba posvetiti pri učenju vso pozornost. Predvsem pomni, da zvenijo strune najlepše takrat, kadar se tresejo vzporedno z ubiralco. Pri napačnem igranju se zadevajo ob veznice, kar da grd in pretrgan glas. Napačno je tudi igranje z nohti, kakor je pri Italijanih v navadi. Uporabne, estetične tone je mogoče proizvajati na kitari edinole z mesnatimi deli prstov...« Zaslužni in dobronamerni glasbeni pedagog Gröbming očitno ni vedel, da je eden od utemeljiteljev sodobnega igranja na kitaro Dionisio Aguado že pred sto leti poznal in uporabljal nohtno igro!

Začetnik solistične oziroma resne glasbe na klasični kitari na Slovenskem je prof. Stanko Prek (*1915), ki je pionir in starosta slovenskih kitaristov pa tudi nesporen utemeljitelj naše kitarske pedagogike. Študiral je na Akademiji za glasbo v Ljubljani, kot kitarist samouk pa je diplomiral na glasbeni akademiji v Münchnu pri komornem virtuožu in kitarskem pedagogu Heinrichu Albertu. Iz študije Matije Terčelja z naslovom *Analiza stanja na področju glasbenega šolstva* (Ljubljana, 1988) je razvidno, da smo imeli v Sloveniji pred drugo svetovno vojno devet glasbenih šol. Na eni izmed teh je tedaj Prek že poučeval kitaro, pred letom 1937 pa je

nastopal tudi s solističnimi kitariskimi skladbami na ljubljanskem radiu. Prvi javni koncert je imel v Ljubljani leta 1938. Pozneje je imel še več podobnih koncertov na kitari in lutnji. Največ truda pa je vložil v obsežno pedagoško delo, ki je polno zaživel šole po drugi svetovni vojni. Kitaro je učil na vseh stopnjah, nazadnje kot docent na akademiji za glasbo v Zagrebu. Izdal je več didaktičnih del za kitaro in napisal (skupaj z Mirkom Orličem) knjigo Metodika klasične gitare (Zagreb, 1977).

Njegova Kitarska šola, ki je izšla leta 1950, je bila v splošni rabi vse do leta 1972, ko je začel izdajati svojo Kitarsko šolo v več delih prof. Tomaž Šegula. Prek je že leta 1942 v članku Kitara in njen današnji pomen, objavljenem v takratnem slovenskem dnevniku Jutro, med drugim zapisal te besede: »... Kitara naj se uvede v šole, kjer se pripravljajo vzgojitelji mladine. Mislim, da bi po štiri-letnem študiju kitare imeli že precej dobro glasbeno podlago... Zgolj s praktičnega stališča naj omenim, da bi si majhno otroško kitaro mogel nabaviti skoraj vsak človek. Tako bi naposled z majhnimi sredstvi prišel ves narod do dobre glasbe...« Prek, ki je propagiral kitaro tudi z udarnim sloganom: »Kitare ton v vsaki dom!« je tudi mnogo komponiral, a ne samo za kitaro. Njegovo kitarsko skladbo Nokturno slovenski kitaristi pogosto uvrščajo v svoj spored.

Sodobniki prof. Stanka Preka so bili tudi nekateri drugi slovenski kitariski entuziasti. Med temi velja omeniti Stanka Kranjca (1910–1968), po poklicu uradnika, in njegovega prijatelja goslarja, mojstra Jožeta Turšiča (*1912). Med drugo svetovno vojno sta izdala več etud in priredb narodnih pesmi za kitaro solo in za različne inštrumentalne zasedbe. Najvidnejši pa je bil Karel Hladky (1916–1962). Čeprav v glavnem samouk je bil zelo dober kitarist, mnogo pa je tudi skladal. Iz časa, ko je bil interniran v Italiji, je njegova skladba Gonarski zvonovi, poleg Prekovega Nokturna najpogosteje izvajana slovenska kitarska skladba na naših koncertnih odrih. Izdal je tudi Kitarsko šolo (Ljubljana, 1944).

Kot smo že omenili, je najvidnejši slovenski kitarist starejše generacije Prek poučeval kitaro že pred drugo svetovno vojno, in sicer na Glasbeni matici v Ljubljani. Po vojni pa je kitara za nekaj časa izginila iz glasbenega šolstva; prehodno zatočišče je našla v KUD Svoboda. Toda zanimanje za kitaro je med

mladino tako zelo naraščalo, da si je postopoma zopet utrla pot v glasbene šole. Okoli leta 1967 se je začelo v Sloveniji intenzivno gibanje njej v prid; glavni namen tega gibanja je bil temeljit prepored slovenske kitaristike. Mladi entuziasti Hubert Schara (*1938) in Ljudmil Rus (*1933) kot predstavnika t. i. Hladkyjeve šole ter Primož Soban (*1958) in Tomaž Šegula (*1941) kot predstavnika t. i. Prekove šole so bili odločeni umetniško igranje na kitaro na Slovenskem čim prej in kar najbolj približati sodobni evropski ravni. Obe 'šoli' sta nekaj časa delovali vsaka zase, z združitvijo obeh pa je slovenska kitaristika dobila nov, nadvse osvežujoč zagon. Leta 1986 je bil ustanovljen Aktiv učiteljev kitare s prof. Tomažem Šegulo na čelu. Aktiv se je ukvarjal predvsem z naslednjimi aktualnimi vprašanji: poenotenje dolžine pouka kitare na glasbenih šolah, učni načrt kitare in izobraževanje kitariskih pedagogov. Nekako ob istem času pa je vse več mladih glasbenih nadarjencev in ljubiteljev kitare že začelo ubirati nova pota mimo staroste slovenske kitaristike prof. Preka. Ker jim tudi kitare domače izdelave niso več ustrezale, so jih začeli kupovati v tujini od svetovno znanih mojstrskih izdelovalcev teh glasbil. Vse več mladih Slovencev pa je odhajalo v tujino tudi zaradi visokošolskega študija kitare, in to predvsem v Avstrijo, Italijo, Švico in celo v Španijo. Potrebno glasbeno osnovo so seveda dobili na slovenskih glasbenih šolah. Leta 1985 je bil odprt tudi Oddelek za kitaro na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Danes poučujejo kitaro na vseh glasbenih šolah v Sloveniji in jim učencev nikoli ne zmanjka. Tudi strokovna raven kitariskih pedagogov je iz leta v leto boljša. Mnogo zaslug za uveljavitev kitare kot koncertnega glasbila na slovenskih tleh imata tudi Matija Terčelj (zlasti še, ko je bil direktor Zavoda za glasbeno in baletno izobraževanje v Ljubljani in pedagoški svetovalec za glasbene šole) in znani slovenski violinist Tomaž Lorenz, ki ga je za kitaro leta 1968 v Rimu s svojim koncertom navdušil prav Segovia. Leta 1973 je Lorenz začel poučevati komorno igro na Srednji glasbeni in baletni šoli v Ljubljani; svoje glasbene izkušnje, pridobljene v duu s kitaro, je pozneje razširil še na druge komorne zasedbe (s flavto, čelom, violino, klavirjem, človeškim glasom itd.). Tomaž Lorenz je naš najvidnejši pobudnik komorne kitarske igre. Nemajhno vlogo pri nadaljnjem uveljavljanju kitare pri nas pa imajo poletni tečaji kitare v Velenju.

Po dolgem času, ko je veljala kitara na Slovenskem le kot akordično glasbilo, se Slovenci danes že lahko ponašamo s tem, da nismo več kitarska provinca, ampak dežela, ki je tudi na področju solističnega in komornega igranja na kitaro že ujela Evropo. V Sloveniji delujejo sedaj naslednji visokošolsko izobraženi koncertni kitaristi, med katerimi se jih večina ukvarja tudi z intenzivnim pedagoškim delom: Andrej Grafenauer (*1958), Žarko Ignjatovič (*1961), Jerko Novak (*1957), Marinko Opalič (*1952), ki je tudi muzikolog. Tomaž Rajterič (*1967), Igor Saje (*1954) in Andrej Varl (*1954). Nekateri se ukvarjajo tudi s komponiranjem. Ob tem moramo poudariti, da komponira za kitaro danes pri nas cela plejada slovenskih skladateljev, ki ne ustvarjajo zgolj solističnih, ampak tudi komorne skladbe za kitaro (A. Srebotnjak, P. Ramovš, V. Ukmar, I. Petrič, P. Šivic, J. Golob, J. Jež, A. Weingerl, A. Strajnar in drugi).

In ko že govorimo o kitari na Slovenskem, nikakor ne smemo mimo sposobnega slovenskega goslarja Jožeta Turšiča, ki je bil pri nas v Sloveniji desetletja in desetletja edini, ki je izdeloval in tudi strokovno popravljal kitare za mlade slovenske kitariste. Žal je Turšič danes zadnji strokovno šolani slovenski goslar z mojstrskim izpitom, ki ga je leta 1940 opravil na Tehniški srednji šoli v Ljubljani oziroma na njenem Oddelku za glasbila. Ta oddelek TSS pa smo po vojni, kdo ve zakaj, ukiniteli...

Na podlagi povedanega lahko upravičeno ugotovimo, da je kitara ne le prastaro, ampak tudi nadvse zanimivo strunsko glasbilo, ki ima za seboj zelo pestro in sila razgibano zgodovino. Od svoje praoblike, prek tri oziroma štiristrunskega glasbila do petstrunske sodobne klasične (in v zadnjem času seveda tudi električne) kitare je prehodila tisočletja dolgo pot. Njen razvoj pa še danes ni končan. Sloviti italijanski mojstri Amati, Guarneri in še zlasti Stradivari so jo izpopolnili do vrhunca. Pri kitari je razvoj še vedno odprt, saj se njene oblike – pač glede na namembnost tega glasbila – nenehno izpopolnjujejo. Tako je npr. mladi in mnogo obetajoči hrvaški kitarist Viktor Vidović (*1973) za zmago na mednarodnem kitarskem tekmovanju v Ženevi leti 1988 dobil ne le nagrado brazilske ambasade za izvedbo koncerta za kitaro Hectorja Ville Lobosa, ampak tudi veliko nagrado Philippe Patek – kitaro znamenitega nemškega izdelovalca kitar Walterja J. Wogta.

Posebna značilnost te krasne kitare pa je, da na ubiralki nima samo ene prečke za vsako lego, ampak ima v vsaki legi po šest majhnih prečk, ki jih je moč premikati navzgor oziroma navzdol. Številne tovarne, ki izdelujejo strune za kitaro, svoje izdelke nenehno izboljšujejo. Ogromno je tudi skladb za kitaro, od prvih zapiskov trubadurskih skladb zanjo do vedno novih kompozicij, katerim se pridružujejo tudi številne priredbe. Tako igra npr. mladi japonski kitarski virtuoz Kasuhito Jamašita na kitari solo svojo priredbo skladbe Slike z razstave člana ugledne ruske peterice Modesta Musorgskega... Za konec pa naj omenimo še dve sloviti imeni. To sta Django Reinhardt (1910–1953), ki še danes velja za enega najbolj originalnih jazovskih kitaristov, in Španec Paco de Lucia (*1947), eden najbolj bleščečih flamenco kitaristov, kar jih pozna glasbena zgodovina te zvrsti.

Vojan Tihomir Arhar

Naša Kungota

*Tiha, temna sanja v drevju,
hišica iz brun stoji,
goste skrivajo jo veje
tis visokih kraj poti.*

*Lipa, gaber, bori, smreke,
octovci – forsitij sto
jo obdaja, bujno klije,
ko spomladi vse cveto.*

*Glej, pavlovnija košata
z dolnje jo strani krasi,
in metasekvoja vitka
zgoraj vrh v nebo moli!*

*Kadar skozi okna sonce
toplo notranjost zlati,
srca z radostjo napaja,
svetle upe v njih budi.*

*Čutimo tedaj Te, Stvarnik,
blizu nogradov, lesov,
tam nam roka Tvoja daje
tisočeri blagoslov.*

Janez Držečnik

(Časnikarska, novinarska) raca

izmišljena novica v časopisu

Živalski nazivi se preneseno ali metaforično zelo pogosto uporabljajo za slikovito označevanje ljudi, in sicer tako, da se njihove resnične ali namišljene dobre ali slabe lastnosti pripisujejo osebam. Te živalske lastnosti so se v veliki meri uveljavile in ustalile v basnih – od starogrških, ki jih je napisal Ezop, pa do danes. Kot dokazuje naslov mojega prispevka, pa se živalski nazivi preneseno ali metaforično ne uporabljajo samo za označevanje ali poimenovanje oseb, ampak tudi za druge stvari, pojme in pojave. Izraz **časnikarska, novinarska raca** je eden izmed najbolj značilnih in znanih, saj spada med mednarodne kulturne besede¹.

Preden se lotim pojasnjevanja izvora izraza (**časnikarska, novinarska, časniška, časopisna**) **raca**, bom njegovo rabo ponazoril in utemeljil z naslednjimi zgledi: Poizvedovanje je kmalu dalo jasen odgovor, da nima novica v časopisu prav nobene resnične podlage, da gre za izmišljotino, za *raca*, ki jo je nekdo poslal naravnost v časopis (D. Lokar, Timove igre, 1977, 131). »*Raco*,« mu je odgovoril Hektor, »imenujemo dogodek, ki se zdi resničen, a smo si ga le izmislili, da poživimo 'pariške novice', kadar so prazne (H. de Balzac – V. Levstik, Zgubljene iluzije, 327).« »Čuj,« se je odvrnil od vrat. »Kaj si ga videl v brigadi?« »Kaj?« »Da si predlagal, naj bi brigada zvečer molila rožni venec, sem slišal.« »Po rožnem vencu pa še križev pot okoli taborišča,« sem rekel, da je uvidel nesmiselnost *race* (A. Rebula, Divji golob, 1972, 48). Če je Henri vztrajal pri časopisu, je vztrajal zato, da se ne bi ponovil položaj izpred vojne, ko je ves tisk pod pritiskom avtoritet blefiral bralce in jim tiskal *race* (S. de Beauvoir – T. Šalamun, Mandarini, 1971, 23). Pred kratkim, pravi, je bral, da vozijo nekoga že leto sem ter tja čez Atlantik – ker nima dokumentov, ga noče nobena oblast sprejeti. »Beži, beži,« pravi Jane, »to je *raca*.« Hans pa – da ni *raca*, da ve, da ni *raca* (B. Zupančič, Mrtvo morje, 1956, 32)!« Toda po takšni okrnitvi tedanjih slovenskih časnikov so večinoma ostajale osmrtnice, čenče in *časnikarske race* z vsega sveta (B. Novak, Na drugi strani Ljubljane, 1982, 119). Prav zdajle moram namreč stopiti v šolo vprašat, kako se sin uči. Kajti novinar ni

samo boter *novinarskim racam*, ampak je tudi ata (E. Hrausky, TT 1963, št. 43, 3). Udeleženci vojne niso bili samo odrasli, ampak celo otroci. To ni *novinarska raca*, ampak zgodovinsko dejstvo (D. Čeramilac, TT 1968, št. 3, 7). Mnogo tega, kar želiš (da bi bilo res), je *časniška raca* (K. Ozvald, Logika, 1911, 97).

Glede na svojo kakovost in namen pa ima lahko *raca* izmišljena novica v časopisu ob sebi ustrezni pridevnik, kot je razvidno iz naslednjih primerov: Benečani so bili v 13. stoletju pomorska velesila. Navajeni so bili na najosupljivejše novosti, ki so jih pripovedovali mornarji po povratku iz daljnih dežel. Toda tale Marco Polo je vseeno *izvalil predebelo raco!* Hotel je, da bi mu verjeli, da je videl, kako so na Kitajskem kurili z navadnim črnim kamnom (Življenje in tehnika 1962, 150). »Veste, vsi časopisi bodo morali prej ali slej sprejeti privatne podpornike; svobodni tisk: samo še *ljubezniva raca* (S. de Beauvoir – T. Šalamun, Mandarini, 1971, 155)!« Tovarna pralnih praškov je lani na veliko objavljala *reklamno raco*, češ da proizvaja dve tretjini vseh detergentov (TT 1968, št. 40, 5). V tem ko so nekateri za trenutek nasledili *novopečenim propagandnim racam*, je Tito, kot so pripovedovali, samo zamahnil z roko, češ zdaj vidite, kako potreben je informativni Pool neuvrčenih (I. Bratko, Okrogla miza, 1977, 122). V Beogradu sicer pravijo o statistiki mestne skupščine, da je po podražitvi mesa potrošnja mesa porasla za 35 odstotkov, vendar je to *statistična raca*, ki ji pravimo povprečje (V. Širec, Delo 1965, št. 217, 2).

V zvezi s tesno povezanostjo časnikarjev oziroma novinarjev z obravnavano *raca*, je ta postala tudi njihov simbol, npr. Simbol novinarjev – smučarjev je *raca na smučeh*. *Raca* kot stara šaljiva prisposoba za novinarsko delo – površno, napačno ali lažno (B. Pogčnik, Delo 1966, št. 42, 1).

V iskanju izvora izraza (**časnikarska, novinarska**) **raca** si najprej oglejmo naslednja odlomka: Pravijo, da se je izraz **novinarska raca** za senzacionalno, a neresnično vest rodil vročega poletja 1870 v Bruslju. V splošnem mrtvilu ni mogel list »Le Matin« objavljati prav nič zanimivega in naklada mu je začela padati. Mladi novinar je tedaj spesnil nekako takole zgodbo... To je bil neki Cornelissen, ki je imel 20 rac, od katerih je eno zaklal, jo razrezal na koščke in jih vrgel preostalim, ki so jih hlastno pojedle. Potem je tako naredil z drugo pa s tretjo *raca*, tako da

je na koncu ostala samo ena. »Kljub temu, da ima ta poslednja rasa v sebi pravzaprav 19 drugih rac, je zelo mršava,« je končal članek, »in kdor si jo želi ogledati, lahko to stori v našem uredništvu.« Ljudje so navalili, tudi drugi časopisi so natisnili zgodbo in naklade so bile rešene. Šele čez deset dni je novinar priznal, da si je **raco** izmislil sam (Delo 11. 7. 1977, št. 158, 8; W. Kopaliński, Słownik mitów i tradycji kultury, 447). Drugi poskus razlage obravnavanega izraza se glasi: **Ente**, tj. nemško 'raca' (sama po sebi beseda ne bi spadala v ta slovar, če ne bi bila v zvezi z nekim pojavom, katerega vzroka ljudje ne poznajo). V začetku novinarstva so se nepreverjene novice označevale z latinsko frazo **Non testatum – Ni preverjeno**. Ker so začetne črke teh dveh besed **n** in **t** brane na običajni način **en** in **te**, dajo gornjo nemško besedo, iz katere se je razvil znani pojem »novinarska rasa«, s katerim se označujejo senzacionalne, a neresnične vesti v časopisih (Glej B. Klaić, Rječnik stranih riječi, 346!).

Kljub omenjenima razlagama pa ostaja izvor izraza **raca** še precej nejasen. Morda izhaja iz enakopomenskega francoskega izraza **canard** 'raca; izmišljena novica'. Francosko **canard** pomeni familiarno tudi 'časopis', žargonsko **vendeur de canard** (tj. prodajalec rac) pa 'prodajalec časopisov'. Pomensko zelo blizu časopisnim racam je še francoski frazeologem **donner/vendre un canard à moitié** (tj. dati/prodati raco na pol) 'obljubljati nemogoče'.² Francosko časopisno raco so si kar direktno izposodili Angleži – **canard** 'časopisna rasa, lažno poročilo' – čeprav imajo sami podoben izraz, v katerem pa nastopata **petelin in bik: cock-and-bull story** (tj. petelinja in bikova zgodba) 'izmišljotina, lažna zgodba'. Tudi za nemško **Ente** 'lažna novica; lažno časopisno poročilo' ni zanesljive razlage izvora. Možno je, da izhaja iz enakopomenskega francoskega izraza **canard**. Vendar pa v zgodnjevisokonemškem času izraz **blaue Ente** prav tako pomeni 'laž, pač temelječa na poročilu lažnivca, ki je hotel videti modre race'. Nemško **Ente** v pomenu 'lažna novica; lažno časopisno poročilo' naj bi se pojavilo okrog leta 1850.³

Pri iskanju izvora izraza **raca** 'izmišljena novica v časopisu' morda tudi ni odveč pomisliti na vpliv lovskega jezika, v katerem je dosti pretiravanj o lovskih uspehih.⁴ V zvezi z lovom na divje race je sicer nastal slovenski narodopisni izraz **divje race streljati** 'deška igra, pri kateri se prvi udeleženec uleže vznak

in iztegne roke nazaj, drugi stopi nanje in se z rokami prime za noge prvega; le-ta ga potem prevrne' (ptujska okolica). Enaka igra se v celjski okolici imenuje **vrane streljati**. Z lovom na race je prav tako povezan bolgarski narečni frazeologem **merih v patka, a udarih garga** (tj. meril sem v raco, a zadel vrano) v pomenu 'opeharjen sem v svojih pričakovanjih'.⁵

V širše negativno pomensko polje, v katerem je (**časnikarska, novinarska**) **raca**, bi lahko uvrstili tudi obirsko koroško **rac naredet** v pomenu 'narediti dolgove'. V svoj izvod Pleteršnikovega slovarja pa je A. Breznik pri iztočnici **raca** pripisal: **raco narediti** 'obropati, okrasti' (Podhom): Oštir nam je *pravo raco naredil* (= veliko računal): po Gorenjskem, Novice 1846, 116. Povedano potrjuje tudi naslednji zgled: O Kuraltu sem že povedal, kako *raco so mu hoteli narediti* (J. Trdina, Spomini I, 124). Na goljufanje pri kupčijah kaže španski frazeologem **pagar el pato** (tj. plačati racmana) v pomenu 'prevzeti krivdo za druge; poravnati škodo, ki so jo povzročili drugi'. Slovenskemu frazeologemu **raco narediti** je pomensko blizu gvatemalsko špansko **correr pato** (tj. gnati raco) 'biti okraden' ter pogovorno ameriško špansko **andar pato** (tj. voditi raco) v pomenu 'sedeti brez denarja'. Dejstvo, da je **raca** tudi priljubljena jed, je verjetno omogočilo nastanek ameriško španskega frazeologema **ser el pato de la boda** (tj. biti svatbena rasa) v pomenu 'biti grešni kozel'. Povezavo z zgodbo o Indiji Koro mandiji ali deveti deželi pa kažejo nemški frazeologem **warten, bis einem die gebratenen Enten in das Maul fliegen** (tj. čakati, da bi komu letele pečene race v usta) v pomenu 'pečeni golobje ne lete nobenemu v usta' in špansko **Jauja** familjarno 'deveta dežela, eldorado', **vivir en Jauja** 'živeti v deveti deželi' ter ameriško špansko **jauja** 'laž, raca'.

Z obravnavano **raco** je pomensko možno primerjati tudi francosko **serpent de mer**, italijansko **serpente di mare** in špansko **serpiente de mar** (tj. morska kača) v pomenu 'skrivnostna morska pošast, podobna orjaški kači, za katero pa razen številnih pričevanj očitvidcev ni stvarnih dokazov'.⁶ preneseno pa 'fantastična novica za pritegnitev pozornosti, objavljena v časopisih v času, ko primanjkuje pravih, zanimivih informacij ali v času kislih kumaric'. Podobno, čeprav z zelo specializiranim pomenom, bi lahko ob **raci**

omenili še italijansko **cocodrillo** 'krokodil', žargonsko 'biografija ali nekrolog znane žive osebnosti, napisana vnaprej in pripravljena v arhivu za objavo, zlasti v primeru njegove smrti'.⁷

V časnikarskem svetu se je pojavila tudi t. i. **tatarska novica** 'neutemeljena, a javnost razburjajoča novica, časnikarska raca'. Poimenovanje je nastalo po tem, ker je med krimsko vojno leta 1854 neki Tatar prinesel napačno novico o padcu trdnjave Sevastopol (Glej Vatovec, Gradivo za Slovar slovenskega knjižnega jezika, in J. Glonar, Slovar slovenskega jezika, 392!). **Tatarske novice** najdemo tudi v češkem jeziku: **tatarské zpravy** 'neresnične vesti, novice'.

Moje pojasnjevanje izvora izraza (**časnikarska, novinarska**) **raca** je tako za zdaj končano. Brez dvoma je v evropskih jezikih možno najti še kakšne enakovredne ali vzporedne izraze. S tem prispevkom odkrivam le eno izmed tisočev metaforičnih rab, ki izhajajo iz nazivov živali. Te pa bo mogoče najti v moji knjigi z naslovom **Živali v prispodobah**, v kateri so živali s svojimi lastnostmi upodobljene s pomočjo metaforike, frazeologije in simbolike.

Janez Keber

¹V zvezi s tem glej V. Gjurin (SR I, 1974, 75): Slengizmi in žargonizmi se prevzemajo kot vsi drugi izrazi; nekateri so postali mednarodne kulturne besede: (*časnikarska*) **raca**, kibic, okej, čifut... Sicer pa slovenskemu izrazu ustrezajo v hrvaščini ali srbsščini – **novinarska patka**, v makedonščini – **novinarska patka**, v nemščini **eine blaue/fette (Zeitungs-) Ente**, v francoščini – **canard**, v angleščini **canard**, v češčini – (**novinařská**) **kachna**, v slovaščini – (**novinařska**) **kačica**, v poljščini – **kaczka** (**dziennikarska**), v ruščini – (**gazetnaja**) **utka**, v španščini – **patraña** (prim. **contar patrañas** 'lagati; širokoustiti se'), **bulo**, v ameriški španščini – **camote** itd.

²Pomensko zelo blizu je francoski frazeologem **donner des canards** (tj. dati race) 'navesti komu kaj, nalagati koga' (že od 18. stoletja). Sicer pa v frazeologemih, ki pomenijo nemogoče obljube, nastopajo tudi druge živali, npr. **medved**: **ne prodajaj kože, dokler je medved še v brlogu** 'ne razpolagaj s stvarjo, ki je še nimaš'. Približna ruska ustreznica francoskemu frazeologemu se glasi: **sulit' žuravlja v nebe** (tj. obljubljeni žerjava na nebu) 'obljubljeni nemogoče'.

³ Glej H. Küpper, Wörterbuch der deutschen Umgangssprache, 208–209! L. Röhrich, Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten I, 239, pri iztočnici **Ente** navaja frazeologem **von blauen Enten predigen** (tj. pridigati o modrih goseh) v pomenu 'širiti laži, prazne govornice, zlasti ironično o duhovniški pridigi', ki izhaja iz zgodnjeno-

nemškega obdobja in je bil zelo razširjen v dobi reformacije. Po L. Röhrichu, prav tam, ta danes nerabljeni frazeologem nima nič skupnega s časopisno **raca**, ki se je pojavila šele po letu 1850 kot prevod francoskega **canard** = raca, tudi letak, zabavna zgodbica in pozneje lažno sporočilo.

⁴ Podobna pretiravanja so znana tudi pri ribičih. Sicer pa je v lovskem jeziku tudi mnogo prikritega – evfemističnega ali celo tabuističnega izražanja, kar seveda otežuje razlaganje izvora nekaterih izrazov in frazeologemov s tega področja. Da povezovanje z lovskim jezikom ni kar tako iz trte izvito, bi lahko dokazoval tudi frazeologem – medmet **raca na vodi**, ki 'izraža začudenje, občudovanje', npr. **Raca na vodi**, ta pa zna! (Glej Slovar slovenskega knjižnega jezika IV, 298!). M. Pleteršnik (Slovenskoniemški slovar II, 369) razlaga ta frazeologem z nemškim 'potz tausend'. Slovaropisec M. Cigale (Deutsch-slowenisches Wörterbuch II, 1187) pa razlaga iztočnico **potz** kot medmet s slovenskimi **dete! date! tete!**, izraz **Potz tausend!** pa s slovenskimi **dete končaj! šembra!** vulg. **kosmata kapa! žerdane grablje! raca pečena mačka! bos** (najbrž napačno za **bes**) **te plentaj!**. Za našo obravnavo je zanimiv Cigaletov frazeologem **raca pečena mačka!**, ki ima enak pomen kot **raca na vodi!**, torej 'izraža začudenje, občudovanje', prav tako pa se čudimo (**časnikarskim, novinarskim** itd.) **racam** ali pa jih celo občudujemo.

⁵V slovenščini gre za enakovredno zamenjavo dveh lovsko zanimivih ptic, bolgarski frazeologem pa temelji na različnem vrednotenju, ki je za vrano negativno. Podobno je **vrana** slabše ovrednotena v primerjavi s **štokljo**, in sicer v kašubščini. Tako naj bi bili otroci, ki jih od pomladi do jeseni prinaša **štoklja**, boljši od tistih, ki jih v zimskem času namesto nje prinaša **vrana**. V kašubskem jeziku pa lahko **vrano** v tej vlogi zamenja **racak**, kašubsko **káčor**. V zvezi z lovom je za našo obravnavo zanimivo tudi angleško **wild-geese chase** 'lov na divje gosi; figurativno jalovo početje, brezuspešen trud' in **to run a wild-geese chase** (tj. udeležiti se lova na divje gosi) v pomenu 'loviti, poditi se, iskati izmišljotine'.

⁶Podrobnejšo razlago glej v Grand Larousse 6, Pso-Sur!

⁷Palazzi, Novissimo Dizionario della Lingua Italiana, 316, meni, da je ta izraz nastal po očitni navezavi na lažne krokodilje solze.

950-letnica Šentrupert na Dolenjskem

Šentrupert je starodaven kraj, ki slovi po naravni lepoti med dolenjskimi griči in po bogati kulturni dediščini. V letošnjem letu smo praznovali 950-letnico najstarejše znane omembe krajevnega imena leta 1044 v darilni listini grofice sv. Heme, ki je bila lastnica gradu v kraju.

Prireditve ob obletnici so izražale z ene strani skrb za ohranjanje izročila (obnove

Foto Jože Ramovš

cerkva, kresovanje za televizijsko oddajo...), z druge strani pa sodobni življenjski in kulturni utrip (dve slikarski, čebelarstva in etnografska rastava, koncert slovenskega okleta...). Posebna odlika teh prireditev je bilo vzorno sodelovanje vsega kraja: krajevne skupnosti, šole, župnije, čebelarskega društva in drugih.

Častitljiva obletnica je posebna priložnost za pogled v zgodovino, h koreninam.

Izkopanine orodja v šentruperških krajih pričajo, da so predniki obdelovali to zemljo že v kamenu, bakreni, bronasti in železni dobi. Ob praznovanju obletnice je sedanjí rod poudaril hvaležnost vsem tem stotinam rodov, da so kultivirali našo zemljo in jo pripravljali, da je danes rodovitna.

Ime Šentrupert priča o prastari duhovni kulturi kraja. Že v začetku pokristjanjevanja Slovencev, pred več kakor 1200 leti, je bil Šentrupert misijonsko središče. Najstarejša znana cerkev je bila posvečena sv. Marjeti, kar kaže na prvotne oglejske misijonarje. Poimenovanje župnijske cerkve in kraja po sv. Rupertu pa je sad irskih misijonarjev iz Salzburga. Ko je Karel Veliki leta 811 v Aachen postavil Dravo za mejo med obema središčema in je Šentrupert prišel dokončno pod

Oglej, je imelo versko in krajevno središče očitno že tako ustaljeno ime po salzburškem Rupertu, da ga ni nihče več spreminjal. Iz tega misijonskega središča je nastala pražupnija Šentrupert, tedaj velika, kakor je danes manjša škofija – od Sevnice ob Savi do Litije.

Župnijska cerkev sv. Ruperta stoji na istem mestu že od začetka tisočletja. Prvotno je verjetno postavila lastnica gradu, sv. Hema. Listina iz leta 1163, ki so jo podpisali škofje in posvetni veljaki, ko so zasedali v šentruperški cerkvi, ohranja zapisano prvo ime šentruperškega župnika.

Posebno darilo prednikov pred dobrimi 500 leti je sedanja prelepa gotška cerkev – ponos kraja in ena najlepših gotških cerkva v Sloveniji; graditi so jo začeli 1393 celjski grofje, končana je bila 1497. Valvazor v Slavi vojvodine Kranjske hvali njeno mogočno arhitekturo in čudovite freske, s katerimi je bila v celoti poslikana. Gotske freske stare pol tisočletja so posebno lepo ohranjene v eni od šentruperških podružnic, na Vihru. Podružnica in nekdanja božja pot na Veseli gori pa je biser baročnega stavbarstva in slikarije iz časov pred dobrimi 250 leti.

Pri spominjanju na velika dela šentruperških prednikov bi morali posebej pohvaliti

njihovo izjemno skrb za izobrazbo. Začetek šolstva v Šentrupertu leta 1618 je med letnicama, ki ju slavimo kot začetek visokega šolstva in znanstvene akademije v Sloveniji; 375 let zgodovinsko izpričanega šolstva v Šentrupertu je bila lani obletnica, ki je za kraj tako pomembna kakor ustanovitev prvega kolegija v Ljubljani (1597) ali ljubljanske Akademije operosov (1693). O rednem šolstvu in šolskih prostorih v Šentrupertu so torej poročali že sto petdeset let prej, kakor je cesarica Marija Terezija v državi vpeljala ljudsko šolo ali sto let preden je Slomšek napisal prvi šolski učbenik Blažeh in Nežica v nedeljski šoli.

Tudi krajevno knjižnico ima Šentrupert že od začetka tega stoletja; je prvi kraj v okolici, ki si je omislil to pomembno kulturno ustanovo.

Iz Šentruperta je izšlo veliko zaslužnih ljudi. Šentruperski župnik Jurij Zlatkonja je na primer postal dunajski nadškof, župnik Jakob Turjaški pred 500 leti prvi novomeški prošt. Dr. Josip Skedl je od leta 1850 kot profesor prava na univerzi v Gradcu predaval v slovenskem jeziku in je eden prvih, ki so predavali na univerzah slovensko. Prof. Ivan Steklasa je 1913 napisal obširno Zgodovino župnije Št. Rupert na Dolenjskem, na skoraj 350 straneh; tej krajevni knjigi se je 1993 pridružil strokovni zbornik Župnija Šentrupert – zgodovinske osnove leta 1993, leta 1989 pa zbornik Šentruperška župnija 1989.

Nič manj zaslužni od teh in drugih velikih mož v preteklosti pa niso tisoči mater in očetov, ki so tod rojevali in vzgajali rodove pred nami. Ti so prenašali vso materialno in duhovno kulturo iz roda v rod do nas.

Šentruperški predniki so veliko naredili, veliko pa so tudi pretrpeli.

Pobijali in ropali so jih Turki. Morda leta 1488, ko je že stal sedanji šentruperški zvonik kot nepremagljiva trdnjava, so porušili eno najstarejših cerkva v teh krajih: sv. Marjeto na Veseli gori. Komaj petdeset let potem, ko je bila 1497 končana nova župnijska cerkev s skoraj deset metrov visokimi gotskimi okni, so jih že morali napol zazidati in spremeniti v obrambne strelske line proti Turkom; ta napol zazidana okna so še danes neme priče junaške volje naših prednikov do preživetja.

Morila jih je kuga. 1651 so šentruperški farani, ki so zdesetkani preživeli novo epidemijo kuge, postavili podružnico sv. Roka na

Jesenicah v zahvalo za preživetje in v priprošnji proti tej nadlogi.

Turki, kuga, požari, povodnji in druge ujme so ljudi teple od zunaj. Ves čas jih je najbrž teplo tudi marsikaj, kar je izviralo iz njih, od znotraj, iz srca. Najhuje morda pijanost od medsebojnega sovraštva v množičnem bratomoru med zadnjo svetovno vojno in po njej. Bolečine trpljenja, zmot in krivde od tedaj so še danes živ klic prošnje k slogi in k pameti proti notranji kugi srca, kakor je bila pred stoletji cerkvica sv. Roka kamnit klic prošnje proti telesni kugi.

Tudi ta klic ni brez odgovora: domačin, msgr. Jožko Mavsar, ki so mu med revolucijo pobili starše – njegov oče je bil tedaj šentruperški župan – sestro in sedem bratov, je v globoko doživetem odpuščanju in spravi ob svojem prvem obisku iz Amerike segel v roko in s kozarcem domačega vina nazdravil s tistimi, ki so mu pomenili krivce za pomor njegove družine; Anton Trstenjak ga upravičeno imenuje genij sprave.

Ob praznovanju 950-letnice prve pisne omembe Šentruperta smo slišali tudi tele besede:

»Po 950 letih je ime kraja še vedno isto, praznujemo pa čisto drugi ljudje. Naši predniki pred 950 leti si niso mogli niti predstavljati, kakšen bo kraj danes, kako bomo mislili, govorili in delali današnji ljudje. Vsi do današnjega rodu pa so naš kraj oblikovali. Njihovo življenje in delo so zdrave in močne korenine, na katerih cvete današnji šentruperški rod.

Kaj čutimo danes ob pogledu v tisočletno preteklost našega kraja?

Dvoje: hvaležnost in ponos.

Hvaležnost do prednikov, ki so nam pripravili obdelano zemljo in visoko duhovno kulturo; ki so vzdržali ob vsaki ujmi in se pobrali po vsakem padcu. Hvaležnost do Boga za dar tako bogate preteklosti in da lahko v miru nadaljujemo tam, kjer so naši predniki končali.

In ponos čutimo. Ponos, da lahko živimo na tem prekrasnem koščku slovenske zemlje. Da rastemo iz tako starih kulturnih in gospodarskih korenin, kakor se ne more z njimi veličati niti en kraj v celotni Ameriki, in ki bi bil ponosen nanj tudi marsikak star kraj v Evropi.

Oziramo se naprej. Kakor naši predniki pred 950 leti tudi mi ne moremo vedeti, kakšen bo naš kraj čez 950 let; kaj bodo mislili, govorili in delali naši zanamci. Eno pa vemo.

Nadaljevati moramo s poštenim obdelovanjem naše zemlje, ohranjati veliko kulturno dediščino šentruperških prednikov in ji dodajati svoj prispevek, pogumno premagovati zunanje težave in ujme, ki nas zadevajo, zlasti pa iztrebljati iz svojih src kugo sebičnosti, nesloge in razprtij.

Iz takó močnih korenin rastemo, da imamo dovolj moči za naprej. V srcu imamo tudi svoj odgovor za naprej. Vsak od nas bo na svojem mestu poskrbel, da bomo našim zanamcem zapustili šentruperški kraj nekoliko lepši, bogatejši, plemenitejši in složnejši kakor bi bil, če mi ne bi živeli. In naši zanamci bodo lahko tudi naslednja tisočletja s hvaležnostjo in ponosom slavili obletnice Šentruperta telesno, duševno in moralno zdravi. Tako nam Bog pomagaj!«

Dr. Jože Ramovš

Slovenska tiskovna agencija

Novica o Sloveniji

Bilo je davno, davno. Vem le še to, da je bilo poletje, eno takšnih, ko je grmeló in se bliskalo in me je stara mama podila od okna v kuhinji, da se ne bi kaj zgodilo. Jutra so bila že malo vlažna, malo meglice se je vlekle čez bežigrajska polja, prav tam, kjer so danes stanovanjski bloki, pomembne fakultete in nova cerkev. Star radio, s kompasu podobno skalo za iskanje postaj in tistim skrivnostnim zvokom, ki ga ne more zamenjati nobena najnovejša avdio tehnika, je na kuhinjski kredenci vedno znova prinašal nekaj, kar se je zgodilo, nekje. V otroški glavi se mi je zdelo, da je vse nekje daleč, daleč stran, v skrivnostnem svetu, ki ni v ničemer podoben bežigrajškemu polju in tomačevskim gozdičkom. Tisto poletno jutro so bila na radiu spet poročila. Napovedovalec ali pa napovedovalka, ne spomnim se več, je prebrala novico o nesreči italjanske potniške ladje Andrea Doria, ki je trčila s švedsko ladjo Stockholm. Stara mama je resno poslušala in mi skušala dopovedati, da je to tragedija, toliko ljudi je umrlo... To se je zgodilo včeraj, sem si mislil, pa je že na radiu. Nestrpno sem čakal Poročevalca, ki je naslednji dan objavil celo sliko nesrečne ladje in stara mama mi je morala prebrati, kaj vse se je zgodilo. Šele leta kasneje sem se zave-

del, da me je prav ta dogodek zaznamoval za celo življenje. Tedaj, tistega dnevnega julija 1956 sem se prvič srečal z novico.

Konec osemdesetih in v začetku devetdesetih, ko se je stopnjevala nestrpnost do Slovenije v nekdanji federaciji, se je rojevala ideja, da bi ustanovili svojo tiskovno agencijo, ki bi drugim v Jugoslaviji in v svetu posredovala avtentična slovenska stališča do tedanjih problemov skupne države. Tedanja vsejugoslovanska tiskovna agencija Tanjug je namreč postajala orodje centralističnih sil, ki so imele v njej močno oporo za posredovanje svojih stališč svetu in za pačenje in potvarjanje vsega tistega, kar je zagovarjala tedanja slovenska oblast. Potem so bile prve demokratične volitve in beograjska nasilnost do Slovenije se je še stopnjevala. Javnost v svetu je gledala na Slovenijo kot na neločljivi del federacije, ki lahko v Evropi povzroči le težave, ki sama ne more preživeti in s katero se prestolnice moči ne bodo ukvarjale. Zato je bilo potrebno prav javnost prepričati, da je tisto, kar hočemo Slovenci, pravično in pošteno, da ne ogrožamo nikogar, da hočemo živeti in lahko živimo v svoji državi in sami sebi polagamo račune. Prvič v svoji zgodovini. Agenti Beograda v Ljubljani so kmalu zvedeli, da kroži tudi ideja o ustanovitvi slovenske tiskovne agencije. Vrstile so se obtožbe tudi na ta račun, ki pa so se seveda izgubile med vrsto tedaj bolj žgočih vprašanj.

Toda v Sloveniji so bili nekateri ljudje, ki so se zavedali, da je tudi ustanovitev tiskovne agencije prioriteta naloga uveljavljanja nove države. Tako je bila v maju 1991 na pobudo tedanjega ministra za informiranje Jelka Kacina formalno ustanovljena Slovenska tiskovna agencija. Prvo vest je poslala domačim in tujim občilom 20. junija 1991 in sicer o tem, da je začela delovati v slovenskem in angleškem jeziku. Čez nekaj dni, ko je skušala jugoslovanska vojska zaustaviti zgodovino, je Slovenska tiskovna agencija poročala predvsem tuji javnosti o odločnem in enotnem slovenskem odporu.

Naj na tem mestu prekinem pripoved o Slovenski tiskovni agenciji, ki se je rojevala skupaj s slovensko državo, in skušam pojasniti, zakaj je tako pomembno, da imamo tiskovno agencijo, ki je večina bralcev časnikov ali poslušalcev oziroma gledalcev še opazi ne. Kaj se pravzaprav skriva za tistimi zagonetnimi kraticami sta, dpa, afp, Reuter...?

Tiskovne agencije, njihov prvi naziv je bil telegrafske, so nastale sredi 19. stoletja v Ev-

Dnevna urednica pošilja novice v svet.

ropi in Severni Ameriki. Agencije so se pojavile zaradi splošne potrebe po hitri in poceni informaciji o dogajanjih na borzah, v gospodarstvu in politiki. Prvo agencijo z imenom Havas je leta 1835 v Parizu ustanovil Francoz Charles Luis Havas. Sprva je uporabljala semaforški telegraf in poštne golobe, leta 1845 pa se je agencija Havas že priključila na prvo telegrafsko linijo v Franciji med Parizom in Rouenom. Ko so leta 1851 položili kabel pod Rokavskim prelivom, sta bila telegrafsko povezana tudi Pariz in London; Havasova poročevalska agencija pa je postala telegrafska.

Američani so bili drugi, ki so organizirali poročevalsko službo. Newyorški dnevnikarji so leta 1848 ustanovili agencijo Harbour News Association, iz katere je leta 1892 nastala agencija Associated Press – AP, ki deluje še danes.

Nekdanji Havasov sodelavec Bernhard Wolff je leta 1849 v Berlinu ustanovil Wolff Telegraphen Bureau. Isto leto pa je v Aachnu nemški Jud Paul Julius Reuter ustanovil Telegrafski inštitut, ki se je ukvarjal z zbiranjem in pošiljanjem borznih informacij. Po odhodu

Brez sodobne elektronike bi bili kakor slepi in gluhi

v London leta 1851 pa je ustanovil novo agencijo Reuter's Telegram Company.

Visoke pristojbine za uporabo novih telegrafskih linij ter visoki stroški za vzpostavljanje dopisniške mreže so kmalu prisilili prve štiri agencije, da so začele poslovno sodelovati. Leta 1870 so se Havas, Wolff, Reuter in Harbour sporazumele o razdelitvi sveta na področja z izključno pravico ene od njih, da zbira in prodaja novice. Sporazum štirih agencij o nadzoru kroženja novic v svetu je veljal skoraj pol stoletja.

Od leta 1851 do konca prve svetovne vojne se je število tiskovnih agencij po svetu povečalo na 51 agencij v 23 državah. Prva nacionalna agencija, ki so jo ustanovili leta 1860 na Dunaju, je bila K. K. Telegraphen Korrespondenz-Buro, skrajšano Korrburo. Bila je uradna agencija avstroogrške monarhije in nič kaj priljubljena pri slovenskih narodnjakih tistega časa. Podlistkar Slovenskega naroda leta 1884 ni zaupal tem »dalekodobisovalnicam«, saj je bil Korrburo v službi potujčevanja nenemških narodov v monarhiji. Seveda pa si slovenski časniki tistega časa niso mogli privoščiti naročnine na telegrame velikih tiskovnih agencij. »Uradni listi u našem cesarstvu dobivajo zastonj telegrame iz Correspondenzbureau; zastonj ali po jako nizkej ceni jih dobivajo tudi vsi napoluradni ali oficijozni časopisi«, je potožil Slovenski narod. »Kako rada bi Slovenski narod in Slovenec, sedanja naša dnevnikarja, prijavljala obilo brzajavnih poslanic, a nju pičla zaloga tega nikakor ne pripušča. Tovrsten telegram, stavljen kot jih stavlja Slovenski narod, šteje že 12 do 15 besed, ter velja iz slovenskih mest ali sploh iz avstrijskih krajev Slovenskemu narodu v Ljubljano poslan že 72 do 84 krajcarjev in ker je za vsak telegram plačati 1 goldinar provizije, 1gld.72 krc. do 1gld.84 krc.« Telegrami z desetimi besedami poslani na primer iz Črne gore v Ljubljano so stali 90 krajcarjev, iz Londona 2 goldinarja 55 krajcarjev, iz New Yorka 15 goldinarjev 80 krajcarjev, itd.

Novice o dogajanjih po svetu so tako le počasi in še to hitreje s tujimi časniki prihajale med Slovence. Po ustanovitvi prve Jugoslavije so bile v naših krajih prisotne še agencije Havas in Wolff ter beograjska agencija Avala, po drugi vojni pa je prevladovala agencija Tanjug (Telegrafska agencija Nova Jugoslavija, ustanovljena 5. novembra 1943 v Jajcu) in seveda agencije, ki so jih ilegalno

Novice prihajajo s sedmerih strani sveta

vse do novejših dni prejeli v nekaterih slovenskih uredništvih (na primer Reuter).

Po prvi svetovni vojni (1919–1939) je bilo ustanovljenih 48 novih tiskovnih agencij v 27 državah. Do padca berlinskega zidu je bilo po svetu več kot 240 tiskovnih agencij. V zadnjih letih pa se je njihovo število še povečalo. Pravzaprav so vse novonastale države ustanovile svoje nacionalne tiskovne agencije.

V Evropi je trenutno 31 nacionalnih tiskovnih agencij, med njimi je od 1992 tudi STA, ki so članice Evropskega združenja tiskovnih agencij.

Tiskovna agencija je organizacija za posredovanje informacij, ki jih zbira z lastnimi novinarji ali s pomočjo servisov drugih tiskovnih agencij ter iz drugih virov iz matične države in tujine ter jih dan za dnem, neprekinjeno s pomočjo tehničnih komunikacijskih sredstev za prenos informacij za plačilo posreduje domačim in tujim naročnikom: množičnim občilom (tisku, radiu, televiziji), državnim organom, gospodarskim, finančnim, političnim, kulturnim in drugim ustanovam.

Tako deluje tudi Slovenska tiskovna agencija. Na sedež STA na ljubljanski Cankar-

jevi cesti prihajajo servisi tujih tiskovnih agencij kot so nemška dpa, francoska AFP, ameriška AP, hrvaška Hina, madžarska MTI, avstrijska apa, albanska ATA, makedonska MPB, srbska Beta in občasno informacije drugih nacionalnih tiskovnih agencij kot so na primer romunska Rompress, kitajska Xinhua, ruska Itar Tass in druge.

Informacije o gospodarskem, političnem, kulturnem, športnem, pa tudi o verskem dogajanju zbirajo novinarji agencije. Del teh novic o najpomembnejšem dogajanju v državi pa v dnevnem servisu STA za tujino v angleškem jeziku obvešča tujo javnost kaj se v Sloveniji dogaja. Tako je Slovenska tiskovna agencija dnevna vez Slovenije s svetom, saj Servis za tujino prejemajo tuje tiskovne agencije kot so Reuter, dpa, AFP, APA, ATA pa tudi Hina, Beta, češka ČTK, slovaška TASR, MTI, Xinhua in druge. Številne vesti o dogajanju v Sloveniji tako tudi s posredovanjem teh agencij najdejo pot v številne časnike, radijske in TV postaje v svetu. Poleg tega ta servis prejemajo slovenska veleposlaništva in druga predstavništva v svetu ter tuja veleposlaništva v Ljubljani ali na Dunaju.

Med obiskom slovenskega zunanjega ministra Lojzeta Peterleta na Kitajskem, konec maja in v začetku junija 1994, sem v imenu Slovenske tiskovne agencije podpisal sporazum o sodelovanju s kitajsko agencijo Xinhua. Ta agencija, ki je po številu novinarjev med največjimi na svetu, saj je na njenem sedežu v Pekingu zaposleno deset tisoč ljudi, je bila pravzaprav pobudnik tega sodelovanja in to s STA, ki zaposluje nekaj deset ljudi. Po uradnih pogovorih s kitajskim zunanjim ministrom mi je minister Peterle, vidno zadovoljen, dejal: »Minister Qian Qichen je omenil sporazum med Xinhua in STA kot pomemben prispevek k odnosu med Kitajsko in Slovenijo.«

V rezidenci slovenskega veleposlanika v Pekingu Ivana Seničarja, ki je povabil med drugimi gosti tudi visoke predstavnike kitajskega zunanjega ministrstva, mi je eden od njih stisnil roko in dejal, da je zelo zadovoljen z novicami STA, ki mu jih redno pošilja veleposlanik Seničar. »Tako lahko vsak dan spremljamo, kaj se v vaši državi dogaja in vemo, da so Slovenci miroljuben in ponosen narod, ki je prijateljski do Kitajske.«

Tako mi je ponovno potrdil, kako pomembno je dan za dnem svetu govoriti o sebi, povedati, da obstajamo, da razmišljamo, da ustvarjamo, načrtujemo in si želimo miru in stabilnosti. Med milijoni in milijoni informacij, ki krožijo po računalniških mrežah, ki jih tiskajo in sporočajo javnosti po svetu, so tako tudi novice iz Slovenije.

Slovensko notranjepolitično prizorišče spremlja Slovenska tiskovna agencija nevtralnno, saj je tiskovna agencija, ki prodaja informacije različno usmerjenim občilom, v osnovi nevtralna organizacija. Osnovno uredniško pravilo, po katerem se ravna, je to, da je slovenska in kot taka sporoča le dejstva, ki jih ne komentira. Vse, kar se dogaja v Sloveniji, pa ima enakopravno mesto v servisu Slovenske tiskovne agencije. Polovico od povprečno 200 vesti dnevno v splošnem servisu STA je namenjeno prav dogajanju v državi. In med prejemniki slovenskega servisa so praktično vsa slovenska občila, pa tudi Državni zbor in nekateri vladni organi in ministrstva.

Čeprav je delo agencijskega novinarja anonimno, saj avtorji novic in sporočil ne podpisujejo, je privlačnost tega poklica prav v nenehnem gibanju, iskanju odgovora na vprašanje kaj je novega. Tako se v uredništvu STA, ki je prav gotovo po letih najmlajše v državi, oblikuje prva generacija slovenskih

agencijskih novinarjev, ki rastejo skupaj z agencijo.

Kot imamo Slovenci prvič svojo državo, imamo prvič tudi svojo tiskovno agencijo. In ko dnevni urednik v desku STA pritisne na računalniško tipko in pošlje spet novo novico v svet, upam, da je morda nekje na svetu takšen fantiček kot v začetku te pripovedi, ki bo slišal novico o moji domovini in si zapomnil, da je nekje daleč, daleč tudi Slovenija.

Tadej Labernik

O slovenskih peticijah in drugih političnih pisanjih

1

Kaj je peticija? Prvič pomeni **kolektivno in pisno prošnjo** skupine ljudi ali organizacije, naslovljeno **neposredno na vrhovno ali višjo oblast** z zahtevo, da se uredi ali popravi neko družbeno stanje splošnega pomena. Drugič pomeni peticija pisni sestavek posameznika ali skupine na meddržavno organizacijo povsem zaradi domnevne kršitve človekovih pravic.

Beseda izhaja iz latinskega glagola **petitio** – **onis, f.** in pomeni prošnjo, beseda **petitio** pa iz glagola **pétere**, to je po slovensko skušati kaj doseči, zahtevati ali prositi.

V tem sestavku obravnavam peticijo kot prošnjo in zahtevo, vloženo **mimo lokalne oblasti** – z namenom, da o zahtevi odloči vrhovna oblast, včasih tudi višja. Z vložitvijo peticije naj bi se odpravila očitna ali domnevna krivica v medčloveških razmerjih ali v zadnjem času tudi v odnosu do zunanjega okolja in ogrožene narave.

Peticije predstavljajo svojevrstno neformalno silo, saj večkrat odkrivajo neko problematično ali celo krizno stanje v družbi. Tu in tam vsebujejo zakonsko iniciativo (pobudo, to je predlog za izdajo zakona) ali pa celo nadomeščajo civilno tožbo. Vsekakor izhajajo peticije iz čustvene množične napačnosti in ogorčenja, kar rojeva **določen protest**. Razočaranemu občanu, ki zaman išče pravico pri krajevnih veljakah, svetujejo ljudje v prisposodbi: »Ne obračajte se več na Kovačiča, ampak na višjega Kovača.«

V državah, kjer vladajo monarhi (samo-vladarji), so prizadeti naslavljali peticije na cesarja, kralja, vojvodo, kneza, škofa, v republikah na predsednika države ali vlade, v zadnjem času tudi na poslansko zbornico (parlament). Vloge so bile oziroma so potrjene s podpisi fizičnih oseb ter zastopnikov organizacij.

Peticijam so podobna še druga politična pisanja: javna, to je **odprta pisma** posameznikov ali manjše skupine ljudi, **izjave in deklaracije z množičnimi podpisi**. Navedene javne vloge so večinoma objavljene v časopisih in revijah. Peticije in druge javne zahteve pomenijo **svojevrstno politično tveganje (riziko) podpisnikov**, saj le-ti s svojo iznajdljivostjo in drzno akcijo uspejo ali tudi ne. Večkrat so bila in so še taka pisma neuspešna, ker jih vlagajo v nepravem času, ko je vladajoči oblastni organ do zahtev brezbrizen, oziroma se čuti trden v svojih stališčih in odločitvah. Peticije in njih podobne vloge so sestavljali in podpisovali različni ljudski sloji: sprva tlačanski kmetje, delavci, ugledni meščani, od revolucionarnega leta 1848 dalje pa večidel kulturni, znanstveni delavci in politiki. Vsem pa je bilo, oziroma je skupno nezadovoljstvo z obstoječimi razmerami.

Kaj je v preteklosti nagnilo podpisnike peticij in podobnih javnih zahtev, da so si predznili vznemirjati vladarje in druge oblastnike z nepričakovanimi prošnjami? Verjetno so bili prosilci prepričani, da so »ta višji« šolani ljudje in zato bolj razgledani in pametni kot bližnji krajevni oblastniki. Zaradi takega prepričanja bodo tako laže dosegli zahtevane rešitve. Menili so tudi, da predobro poznajo nepoštenost oziroma pristranost lokalnih veljakov.

V avstrijskih deželah so peticije večidel naletele na očitni odpor vrhovnikov. Le-ti so taka pisma ocenjevali za nedopustno motenje fevdalnega reda in so jih šteli za družbeno nevarna. Puntarska pisma so bila oddana mimo graščaka, oskrbnika, glavarja ali župana. Le redkokdaj so vrhovniki peticijam ugodili. So modro molčali ali proti najglasnejšim prosilcem ukrepali s prisilo. To se je dogajalo v časih pred letom 1789, ko je izbruhnila francoska revolucija.

Ena od demokratičnih pridobitev francoske meščanske revolucije je bila, da so evropske ustave pripoznale svojim državljanom (ne pa tujcem) **pravico do peticij ali do prošenj posameznikov**. Tako je v 11. členu francoske deklaracije o pravicah človeka in državljana z

dne 16. avgusta 1789 zapisano, da sme vsak državljan govoriti, pisati in tiskati svobodno in da odgovarja samo za zlorabo te svobode v primerih, ki jih določa zakon. V 32. členu francoske montagnarske deklaracije z dne 26. junija 1793 je med drugim določeno, da pravice do vlaganja peticij ni mogoče v nobenem primeru prepovedati, odložiti in omejiti.

Čez 50 let in pozneje so pravico do peticij državljanov **določale ustave** kot temeljni akti državne oblasti, npr. ustave (konstitucije) stare Avstrije od leta 1948 dalje, pa tudi vidovdanska ustava Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev iz leta 1921 (v 15. členu). Celo v diktatorskih režimih imajo državljan pravico do peticij že zaradi zunanjšega ugleda države. Kot primer navajam 14. člen po kralju Aleksandru vsiljene (oktroirane) ustave Kraljevine Jugoslavije iz leta 1931. Po tej določbi so državljan lahko vlagali prošnje na vse oblastne organe. Podobno je 58. člen zadnje ustave bivših Sovjetskih socialističnih republik iz leta 1977 pripoznal državljanom pravico do pritožbe zoper delo uradnih oseb, državnih in družbenih organov.

Na meddržavni ravni ohranja pravico do peticije **Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah z dne 16. decembra 1966**, ki je bil po jugoslovanski ratifikaciji (potrditvi) razglašen v Uradnem listu SFRJ št. 7/1971. Ta meddržavni akt vsebuje v 2. točki 19. člena načelo, da ima vsakdo pravico do prostega izražanja ter **svobodo do pisnega širjenja informacij in idej** na katerikoli pristoje način. Iz tega besedila pa lahko sklepamo na pravico do kolektivnih pisnih prošenj-peticij.

Izrecno navaja pravico do peticij 39. člen povojne socialistične jugoslovanske ustave iz leta 1946, medtem ko dve poznejši ustavi SFRJ dovoljujeta občanom pravico dajati vloge in pobude na politične organe in skupnosti (35. člen druge ustave iz leta 1963 in 157. člen tretje ustave iz leta 1974). Bolj določno pa je zapisano v **45. členu nove slovenske ustave z dne 23. decembra 1991**: »Vsak državljan ima pravico do vlaganja peticij in do drugih pobud splošnega pomena.«

2

V slovenski zgodovini se peticija pojavlja že leta 1474, ko so koroški pavri (kmetje), organizirani v protiturški obrambi, poslali peticijo kranjskim in koroškim plemiškim stanovom v mesto Wolfsberg. Prosili so, da jim

ti stanovi ne nalagajo več novih davščin. Ker jim pa stanovi niso ugodili, so se kmetje leta 1478 uprli. Tudi pred poznejšimi štirimi tlačanskimi upori (v letih 1515, 1572–3, 1635 in 1713) so nezadovoljni kmetje pošiljali peticije, a zmeraj brez pravega uspeha. Razočarani prosilci so potem organizirali navedene kmečke punte.

V Bevkovi zgodovinski povesti Iskra pod pepelom beremo, kako je leta 1600 avstrijski cesar Leopold osebno zavrnil peticijo kmečkih podložnikov proti krivičnemu tolminskemu glavarju Coroniniju zaradi prekomernih tlačanskih dajatev. »Presvitli cesar« je prebrano pismo dal vreči v ogenj, navzoče zastopnike pa poslal na prisilno delo.

Tudi v zgodovini angleškega parlamenta je zaslediti izraz peticija in sicer leta 1628 kot **Petition of Right** (prošnja za pravico). Navedeno pismo je parlament poslal angleškemu kralju Karlu I. V njem so poslanci protestirali, ker je kralj razpisal nove vojne davke brez soglasja parlamenta.

V 18. stoletju naraščajo skupinske prošnje (peticije) kmečkih podložnikov proti krivični zemljiški gosposki. V avstrijski državi se je število prošenj povečalo, posebno **po letu 1750, ko je cesarica Terezija ustanovila posebna sodišča za tlačanske zadeve**. To so bili časi raznih političnih reform dveh prosvetljenih vladarjev: navedene cesarice, ki je vladala kar 40 let (1740–1780) ter njenega sina cesarja Jožefa II (1780–90). Poleg raznih reform (kazenskoprocesnih, upravnih, davčnih in šolskih) je cesarica leta 1775 z robotnim patentom omejila delovno tlako kmetov na graščinskih posestvih, njen sin pa leta 1782 odpravil osebno podložništvo kmečkih ljudi, to je odvisnost od zemljiškega gospoda. Zgodovinarji menijo, da so peticije poleg napredne razsvetljene miselnosti 18. stoletja motivirale oba habsburška vladarja, da sta uvajala družbene reforme. Obenem pa je obvezno šolanje otrok ter ustanavljanje višjih šol po vsej državi (po odloku Marije Terezije) pospeševalo pismenost širokih ljudskih slojev in s tem povečano vlaganje peticij.

Iz začetka 19. stoletja je omembe vredna **Peticija devetih rabeljskih rudarjev**, ki so 27. januarja 1811 poslali pismo glavnemu inženirju rudnika Rabelj (blizu Trbiža) za povišanje mizernih delavskih plač.

Proti zatiralskemu Metternichovemu režimu je marca 1848 **izbruhnila na Dunaju meščanska revolucija**. V takratnem nemirnem vzdušju so Madžari in slovanski narodi

odločno zahtevali od cesarske oblasti večjo politično samostojnost. Nastajale so peticije širšega obsega in dobivale narodnoobrambni značaj proti velikonemški ideji, ki se je širila po Avstriji že od leta 1815 dalje z ustanovitvijo frankfurtske politične zveze (nekake nemške konfederacije). Obenem je vidno napredovala jezikovna germanizacija na Koroškem. Zato so nastajala protigermanska gibanja nenemških narodov, ki niso pomenila upora proti cesarstvu, temveč le svojevrstno »pomlad narodov«. V duhu tega zmernega nacionalizma so v navedenem revolucionarnem letu v Bleiweisovih Novicah objavili Prešernovo pesem Zdravljico.

Po dunajskih pouličnih shodih in demonstracijah se je bojazljivi cesar (z dvorom vred) umaknil na češko Moravsko. Kmalu zatem, to je v aprilu 1848, je celovški stolni kaplan **Matija Majar-Ziljski sestavil slovenski nacionalni program**, ki je pomenil prvo politično manifestacijo slovenstva v 19. stoletju. Njegov slovansko orientirani oklic je vseboval **poziv k politični in kulturni avtonomiji**, to je za politično združitev vsega ozemlja, kjer so živeli Slovenci. Oklic je vseboval tudi politično povezavo s sosednjo Hrvaško, verjetno pod vplivom takratnega ilirskega gibanja. Še isti mesec je ta zavedni koroški duhovnik svoj program predelal in ga dne 10. aprila 1948 objavil v prilogi Kmetijskih in rokodelskih novic z naslovom: **»Kaj Slovenci terjamo?«**

Pod vplivom te objave je že 16. aprila 1848 **politično društvo Slovenija v Gradcu** pod predsedstvom Josipa Muršca poslalo cesarju Ferdinandu **peticijo** s podpisi izobražencev in študentov. V njej so zahtevali odpravo deželnih mej in združitev vseh slovenskih pokrajin v avtonomno politično enoto, uvedbo slovenščine v vse šole in urade (na slovenskem ozemlju), ustanovitev slovenske univerze, ločitev Avstrije od navedene velikonemške zveze ter olajšanje prometa s Hrvaško (»maksimalni program«). Čez štiri dni pa je **dunajsko politično društvo Slovenija** pod vodstvom uglednega jezikoslovca Frana Miklošiča izdalo **tiskani letak**, ki predstavlja »minimalni program«. V letaku je pod 1. točko zapisana zahteva, »da se politiško razkropljeni narod Slovencev na Kranjskim, Štajerskim, Primorskim in Koroškim kakor jeden narod v eno kraljestvo z imenom Slovenija zedini...« 2. in 3. točka programa vsebuje podobne zahteve kot peticije graške Slovenije. Ravno tako so ljubljanski rodoljubi

dne 14. maja 1848 poslali cesarju peticijo s približno enako vsebino kot prvi dve. Istega leta je tudi naš pesnik dr. Prešeren sestavil v Kranju dve peticiji, urednik dr. Bleiweis v Ljubljani pa eno.

Pogumni Majarjev oklic ter navedene tri peticije predstavljajo **program Zedinjene Slovenije**. Ta narodni program je šele čez devetinšestdeset let oživel v prvi majniški deklaraciji leta 1917 ter leto pozneje v razglasu Narodnega vijeća o ustanovitvi skupne države Slovencev, Hrvatov in Srbov. Znano je tudi, da v nobeni od peticij podpisniki niso zahtevali politične ločitve od avstrijskega cesarstva, temveč široko politično in kulturno avtonomijo v okviru cesarske oblasti. Vendar ustaljenih gospodarskih vezi med avstrijskimi deželami takratni slovenski politični veljaki verjetno niso hoteli pretrgati.

Dunajske protestne demonstracije, zborovanja, peticije slovanskih narodov, ki so sestavljali skoraj polovico prebivalstva v državi, pozivi za dokončno odpravo kmečkega podložništva, upor madžarskih vojakov in množic, vse to je pretresalo habsburško vladavino v taki meri, da je začela cesarska oblast **postopno popuščati** in dovoljevati osnovne človečanske svoboščine.

Slabotni cesar Ferdinand je dne 25. 4. 1848 oklical prvo avstrijsko konstitucijo (ustavo), ki je med drugim določala, da se narod in jezik v državi ne smeta zatirati (paragraf 4). V tej zvezi naj omenim, da je bilo takrat v podonavskem cesarstvu približno 50 milijonov prebivalcev in od tega 24 milijonov slovanskih narodov (od poljske Galicije do Slovenskega primorja s Trstom) poleg 12 milijonov Nemcev, 10 milijonov Madžarov in 4 milijonov drugih narodnosti, skupno devet narodov in jezikov. Prva ustava je jamčila tudi enakost vseh državljanov pred zakonom. Ustavi je sledila »zemljiška odveza«, to je načelni sklep državnega zbora z dne 7. 9. 1848 o odpravi kmečke tlake in desetine. S tem sklepom je prenehalo fevdalno razmerje med graščaki in kmeti, ki so proti plačilu odškodnine postali lastniki najemnih zemljišč in stavb. Glede na to lastninsko spremembo pri nepremičninah so seveda prenehale peticije iz prejšnjih fevdalnih časov.

Nadaljnje popuščanje cesarskega dvora se razodeva tudi v **Zakonu o osnovnih državljanskih pravicah z dne 21. decembra 1867**. V 11. členu tega zakona beremo: »Vsakdo ima pravico do prošnjje. Peticije ali »prošbe«... smejo izhajati od postavno priznanih

skupščin in društev...« S tem je razumeti, da so imele pravico vlagati peticije razne organizirane skupnosti (kolektivi), ki ne nasprotujejo postavam, to je zakonom. V dodatnem opozorilu k 11. členu zakona pa med drugim piše: »Paziti je treba, da kdo ne podpiše kaj takega, kar je prepovedano ali zaradi česar bi moral odgovarjati pred sodiščem.« Tako si je takratna še polfevdalna vrhovna oblast pridržala pravico, da ukrepa proti preveč revolucionarnim zahtevam v peticijah.

Živo narodno zavest naprednih slojev stare Ljubljane je dne 15. julija 1907 izpričevala tudi **Ulična peticija** s sedem tisoč podpisi. Peticija je odločno zahtevala samo slovenske ulične napise in odstranitev nemških.

Glede na poraze in umikanje avstroogrskih in nemških vojaških sil na svetovnih bojiščih v teku leta 1918 in v zvezi z navedeno majniško deklaracijo je **Narodno vijeće v Zagrebu in Ljubljani** dne 29. oktobra 1918 razglasilo samostojno državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. 1. decembra istega leta so v Beogradu razglasili pred srbskim kraljevim regentom Aleksandrom **zedinjenje navedenih treh narodov** s srbsko in črnogorsko državo v novo kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS). Zgodil se je prvi politični prevrat na Slovenskem.

Še predno je prišlo do tega političnega zedinjenja narodov, se je med slovenskimi razumniki vnel spor o nadaljnji rabi in usodi slovenskega jezika. V Ljubljani so novembra 1918 (še pred navedenim zedinjenjem) zasedali člani kulturnega odseka Narodnega sveta in se spraševali, ali se bo slovenski narod »utopil v skupnem jugoslovanskem narodu«, ali pa bo kot živ organizem ostal. V zapisu zgodovinarja dr. J. Prunka z naslovom Slovinci in ustanovitev Jugoslavije beremo: »Najbolj vneto so zagovarjali ohranitev slovenske narodne individualnosti in nastopili zoper asimilacijo v nekakšen jugoslovanski narod biolog dr. Grošelj, slikar Rihard Jakopič in književnik Vladimir Levstik...« Temu sta ugovarjala zgodovinar in slavist. Potem so člani kulturnega odseka med seboj izvolili redakcijski (uredniški) odbor, ki je 18. novembra 1918 izdal **kompromisno Avtonomistično resolucijo**, ki govori o treh plemenih jugoslovanskega naroda, vendar poudarja, da je mogoče edino v slovenskem knjižnem jeziku uspešno kulturno delovanje. Le slovenski liberalni politiki (jugoslovenarji) te resolucije niso podpisali.

Že od Prešernovih časov se je vlekla pravda za ohranitev in razvoj naše materinščine in ni prenehala niti v novi državi SHS. Meseca svečana 1921 so ljubljanski kulturniki ponovno podpisovali **Avtonomistično izjavo**, kjer so se izrekli za ohranitev ne le samostojnega kulturnega, temveč tudi gospodarskega življenja. Objavili so jo v reviji Naši zapiski št. 6/21. Izjavo so podpisali ugledni kulturni delavci različnih nazorov, književniki, likovni in glasbeni umetniki, profesorji, zgodovinarji in drugi publicisti.

V obdobju med prvo in drugo svetovno vojno ni dosti pravih peticij. Več je odprtih političnih pisem, tudi protestnih in prepovedanih. Naj omenim **protestno pismo Mirka Koširja** iz leta 1936 z 20.000 podpisi za ustavno zagotovljeno svobodo tiska proti prepovedi izdajanja levičarskega časopisa Ljudska pravica. Dne 6. marca 1940 je **publicist Edvard Kardelj-Sperans** (tisti, ki upa) naslovil na dr. Vl. Mačka, takratnega podpredsednika jugoslovanske vlade **odprto pismo**, ki je krožilo med ljudmi kot letak. V obsežnem pismu je vodilni komunist kritiziral splošne politične razmere in policijsko preganjanje komunistov, ki so bili večji del zaprti v »koncentracijskih« taboriščih. Svoje bojevito pisanje končuje: »Odprite ječe! Ljudstvu je potrebno mnogo in zopet mnogo svobode, da se bo moglo ohraniti mir v tem imperia-lističnem požaru.« Ob navedeni bojevitosti se pa ta učitelj ni zavedal, da je tudi takratna Sovjetska zveza, na katero je opiral svoj »znanstveni socializem«, poleg drugih kolonialnih imperijev, predstavljala svojevrstno rusko imperialistično velesilo. Na koncu tega poziva manjka samo še bojni klic komunar-dov iz časov francoske revolucije: »Na barikade!«

Vihar druge svetovne vojne je aprila 1941 zajel tudi Kraljevino Jugoslavijo, ki je v nekaj tednih razpadla. Armade štirih sosednjih držav so brez večjega vojaškega odpora prestopile državno mejo in okupirale tudi slovensko ozemlje (Dravsko banovino). Proti tej sovražni zasedbi je že po juniju 1941 nastal oborožen slovenski narodnoosvobodilni boj, na okupiranem italijanskem ozemlju (v Ljubljanski pokrajini) pa še bratomorna državljanska vojna povrh – vse do osvoboditve v maju 1945.

Jezik pravičnega je izbrano srebro (Prg 10,20)

Nastanek nove zvezne socialistične republike Jugoslavije pomeni drugi politični in hkrati gospodarski prevrat, s katerim se je začela petinštiridesetletna enopartijska vladavina vse do »slovenske pomladi« leta 1990. Pri tem pa ne smemo prezreti, da smo z mirnimi pogajanjmi pridobili po fašizmu do leta 1943 zasužnjeno Slovensko primorje, žal brez Trsta in Gorice. Po drugi strani pa je prihajalo do značilnih vnaprej dogovorjenih (montiranih) kazenskih procesov, ki so znatno povečevali število političnih zapornikov.

Iz povojnega realsocialističnega obdobja sta znani **Perspektivovska izjava** devetih kulturnih delavcev z dne 26. maja 1964 proti režimskim ukrepom za prenehanje svobodnjaške revije *Perspektive* in v tej zvezi **Solidarnostna izjava revije Sodobnost** z dne 4. junija istega leta. Prvo izjavo so objavili v skrajšani obliki v reviji *Tribuna* 6. junija, drugo izjavo, ki jo je podpisalo 46 kulturnih delavcev (med starejšimi: Dušan Kermauner, Edvard Kocbek in Juš Kozak), pa so natisnili v navedeni *Sodobnosti* v št. 7 a/64. Ti dve kulturnopolitični izjavi seveda nista uspeli. Tako so morale nadobudne *Perspektive* prenehati pod pritiski, ki so bili podobni v prvi Jugoslaviji, npr. proti – levičarski Ljudski pravici.

Jeseni 1966 so znanstveni in kulturni delavci podpisovali **Rusellovo peticijo** za ustanovitev mednarodnega sodišča proti vojnim zločincem v zvezi z ameriško »invazijo« v Vietnam. Peticijo je sestavil angleški filozof in kritik lord Bertrand Russel.

V časopisu *Delo* je novinar dne 17. 4. 1991 (na 14. strani) objavil zapis z naslovom: Zgodnja dela slovenskih ilegalnih demokratov s podnaslovom *Franc Goličnik iz Maribora in France Jeza iz Trsta sta pred četrto stoletja napisala osamosvojitveni program Slovenije – Strah pred Udbo.* Kot krščanska socialista (med okupacijo sopotnika OF) sta sestavila **ilegalni letak z naslovom Čas je dozorel**, v katerem protestirata »proti skoraj petindvajsetletni diktaturi komunističnih despotov v Jugoslaviji« in pričakujeta socialno pravičnejšo Slovenijo v konfederativni Jugoslaviji. Dasi sta letak raztrosila v tisoč izvodih (največ po Ljubljani), ju vsemogočna Udba na srečo ni prijela, a tudi onadva nista dosegla kakšnih političnih sprememb.

Nadalje naj omenim **Dachausko peticijo** prizadetih državljanov z dne 5. aprila 1969 za revizijo krivičnih kazenskih obsodb (enajst

smrtnih in izvršenih) proti bivšim taboriščnikom iz Dachaua. Peticijo so poslali na Centralni komite Zveze komunistov Slovenije. Nadalje je znana **peticija proti smrtni kazni**. Objavili so jo dne 1. 12. 1983 v reviji Mladina s 1.500 podpisi. Naslovili so jo na delegata Zvezne skupščine SFRJ s predlogom za odpravo te najhujše kazni. Ta humanitarna pobuda je dosegla uspeh šele čez osem let, in sicer z določbo 17. člena nove slovenske ustave.

Za naše že preživete »svinčene čase« je zanimivo, dne 15. 10. 1971 skoraj naivno sestavljeno **Perzijsko pismo maršalu J. Brozu Titu**. V pismu se sedem mladih slovenskih komunistov čudi, zakaj je maršal obiskal perzijskega šaha Pahlavija, ki je veljal za enega najhujših diktatorjev takratnega časa. Pisanje so nadobudniki dali natisniti v revijo Tribuno št. 3/71. Oblast je to številko revije seveda zaplenila, kar je bilo v tistih časih normalno.

V letih 1980 in 1984 so se vrstile peticije za razveljavitev verbalnega (besednega) delikta sovražne propagande iz 133. člena zveznega kazenskega zakona. V slovenskih razumnih je pač zorela ideja osamosvojitve od jugoslovskega političnega in gospodarskega centralizma. Političnim bojem je sledilo podpisovanje **druge majniške deklaracije z dne 8. maja 1989**, ki je oznanjala svobodnejše čase za resnični nastanek nove slovenske države. In res je slovenska skupščina dne 25. junija 1991 sprejela Te meljno ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. To pomeni že tretji prevrat v naši novejši zgodovini.

5

V zadnjem času je opaziti več javnih protestnih pisem posameznikov ali skupine oseb, npr. v časopisu Delo pod razdelkom Prejeli smo ali v Slovencu pod Izjave ali Tako mislim. **Manj pa je pravih peticij**, to je kolektivnih prošenj s konkretnimi posamičnimi zahtevami. Verjetno pa ne bodo zamrle, saj so v nekaterih evropskih državah – ustavno zavarovane. Sicer pa dinamika razgibanega političnega dogajanja v prizadetih interesnih skupinah izziva iskanje pravičnejših in uspešnejših rešitev zamotanih zadev. Le-te se pač ne morejo racionalno razpletati brez obojestranskih informacij (pri vrhovnih oblasteh in v bazi, ki jo predstavljajo podpisniki pisem). Zato se bodo peticije tudi poslej nepričakovano pojavljale

kot izraz spontane volje ljudi, ki tvegajo svojo politično energijo in znanje in kdaj pa kdaj tudi svoj gmotni obstanek (eksistenco). Sicer pa so poleg peticij in sorodnih javnih izjav dandanes v modi tudi **vladni uradi za pritožbe**, ki sprejemajo zasebne (neobjavljene) vloge občanov.

Dne 28. 8. 1990 je šest borcev NOV in zastopnikov strank v sobotni prilogi Dela objavilo **javno pismo** vladi in drugim oblastnim organom v zvezi z neupoštevanjem njihovega predloga z dne 20. 6. 1990 za izdajo deklaracije o slovenski narodni spravi. Podpisniki navajajo pozitivni ter negativni pomen narodnoosvobodilnega boja proti okupatorjem. Zastopniki med drugim poudarjajo, da so za mučenje in poboje (likvidacije) političnih nasprotnikov v letih 1942–1945 krivi partizani in tudi domobranci.

Enako je brez uspeha ostal javni predlog devetih podpisnikov, ki so ga naslovili na slovenski parlament. V predlogu z naslovom **Ustavna deklaracija** zahtevajo, da državni zbor sprejme deklaracijo o ločitvi sedanje demokratične oblasti od prejšnjega komunističnega režima. Pismo je bilo objavljeno v časniku Delo dne 27. 10. 1993.

Pozornost vzbuja **Založniška peticija** zastopnikov dveh najstarejših knjižnih založb, ki je natisnjena v Delu dne 25. 1. 1994. V tem pismu podpisniki Mohorjeve družbe v Celju ter Slovenske matice v Ljubljani opozarjajo Državni zbor Slovenije na očitno zapostavljanje slovenskega jezika v podjetjih in v njihovih zunanjih napisih in reklamah. Zastopniki izjavljajo, da mora biti javna raba slovensčine nujno zajamčena s posebnim zakonom. Med drugim predlagajo ustanovitev organizacije (telesa) s strokovno avtoriteto, ki naj sproti uravnava jezikovno prakso. Tako se spet nadaljuje stopetdesetletni boj za ohranitev in razvoj slovenskega knjižnega jezika v javni uporabi.

Dne 19. marca 1994 smo v sobotnem časniku Slovenec brali »Izjavo« – po vsebini **Peticijo Skupnosti zavodov za varstvo naravne in kulturne dediščine in drugih varstvenih zavodov** (republiškega zavoda in drugih območnih in sorodnih organizacij). Peticijo so zavodi naslovili na predsednika Republike Slovenije. Podpisniki med drugim predlagajo, da se pri pristojnem ministrstvu ustanovi samostojen in strokovno usposobljen oddelek za varstvo navedene dediščine s posebno upravo in inšpektoratom.

Letos smo dočakali še tretjo **Majniško deklaracijo – pet let kasneje**, ki so jo dne 19. maja 1994 predstavili v prostoru Društva slovenskih pisateljev v Ljubljani. Naslednjega dne so jo objavili v časopisu Delo na 2. strani. 39 uglednih kulturnih delavcev (med njimi rektorja obeh slovenskih univerz, dr. Anton Trstenjak, tržaški pisatelj Boris Pahor in drugi) ugotavlja, da smo dosegli vidne uspehe naše nove države: osamosvojitve, meddrževno priznanje, moderno ustavo, parlamentarni večstrankarski sistem in pod. Obenem pa podpisniki navajajo, da nova država »dejansko ni pretrgala kontinuitete (povezave) s prejšnjo totalitarno ureditvijo...« Navajajo potrebo, da se nadaljuje zaustavljena demokratizacija družbe ter pospeši izdajanje prepotrebnih novih zakonov, kar bo zagotovilo dejansko izvedbo ustave.

Iz tega pravnozgodovinskega prikaza sledi, da se je v petstoletnem razdobju štirih družbenih ureditev (fevdalizma, meščanskega kapitalizma, realnega socializma in prehodnega »postkomunizma«) spreminjala vsebina peticij. Brali smo o pritožbah tlačanskih kmetov, spoznavali narodnoobrambne programe in proteste proti prepovedi naprednih publikacij, proti zapiranju ilegalcev, proti krivičnim obsodbam, nazadnje tudi o jezikovni in naravovarstveni (ekološki) problematiki. Ob različni vsebini peticij in drugih javnih pisnih zahtevah smemo sklepati, da so ta pisma vsaj delno, prej ali slej, nekatera šele po desetletjih vplivala na usodne zgodovinske prevrate na Slovenskem.

Drago Felicijan

VIRI

Leonid Pitamic: Država, Mohorjeva družba Prevalje, 1927.
Stanko Petelin in Anton Krošl: Pregled občne zgodovine, Družba sv. Mohorja v Celju, 1934.

Alenka Puharjeva: Peticije, pisma in tihotapski časi, Obzorja, Maribor, Znamenja, 1985.

Janko Prunk: Slovenci in ustanovitev Jugoslavije, Revija 2000, št. 44/45, 1988.

Varstvo človekovih pravic, Zbornik razprav, esejev in dokumentov, Mladinska knjiga, Ljubljana 1988.

Valentin Inzko: Zgodovina Slovencev do l. 1918, Mohorjeva družba, Celovec 1991.

Janko Prunk: Slovenski narodni vzpon, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1992.

Moj sin, izvršuj svoja dela v ponižnosti in boš priljubljen pri bogovšečnih ljudeh! Kolikor večji si, toliko bolj se ponižuj in boš našel milost pri Gospodu (Sir 3,18).

Bil sem v taborišču Teharje

Pogovor po petdesetih letih

Nekega avgustovskega ponedeljka smo z uredništva Mohorjevega koledarja obiskali Franca Deželaka iz Stopc, nadžupnija in pošta Laško.

Franc Deželak je začel svojo pripoved:

Rojen sem 24. 8. 1919, Stopce pri Laškem, v Laškem sem hodil v šolo, kjer sem naredil sedem razredov osnovne šole. Potem sem ostal doma na kmetiji, kjer je živela mama in oči.

Ste bili, takrat ko ste bili še fant, pri kakšnih organizacijah, vaša formacija kot človeka takrat tiste ideje, ki ste se jih v času trajanja Kraljevine Jugoslavije navzeli?

V šolskih letih sem prvo vstopil v Marijino družbo, nato se je v Laškem organiziralo Prosvetno društvo, pa fantovski odsek, tako smo nastopali v prostih vajah in pri gledaliških igrh v raznih krajih okrog Celja.

V tem času je potem prišla nemška okupacija?

Ja, služiti sem šel 1940 leta jugoslovansko kraljevo vojsko in sicer na Dedinje h kraljevi gardi, kjer sem bil enajst mesecev, potem je 27. marca 1941 nastopil alarm, in smo morali zasesti okolico Dvora, potem pa so Cvetkovičevo vlado odstranili. Potem so sedemindvajsetega marca vrgli Cvetkovičevo vlado, odstavili kraljevo namestništvo in postavili za vladarja še nedoletnega kralja Petra. Knez Pavle je moral z družino proti Grčiji.

Gotovo se spomnite, ko ste služili v Beogradu in je umrl dr. Korošec.

Mi smo šli z dvora, ker je na dvor hodila straža v moči ene čete. Bil je navaden kapetan prve ali druge klase, kateremu je neki komandant povedal, da je umrl Korošec. Bilo je to 14. decembra 1940, prejšnji dan je bil po julijanskem koledarju sv. Andrej, ko je krstna slava kraljevske družine in so zato govorili, da se je na dvoru zastrupil. Prišel je nemški napad. Garda se je preformirala: del je šel na fronto proti Romuniji en oddelek bataljona pa je šel s kraljem na Pale. Prišli smo do Kraljeva, do Užic smo šli peš. Malo pred Sarajevom smo šli na vlak v živinske vagonce. Za Veliko noč smo bili v okolici Sarajeva, da smo se morali skrivati. Morali smo biti po-

polnoma mirni, da nas ne bi letala zasledila. Na Veliko noč smo šli ponovno na vlak proti Mostarju, do Nikšiča, kamor smo prišli enkrat v sredo po Veliki noči. Nastanili smo se v neki šoli, takrat nam je komandir čete rekel: »Jugoslavije je konec. Mogoče bo organizirana nova Jugoslavija.« Rekel je: »Pojdite vsak proti svojemu domu.«

Jugoslavije je bilo konec, potem pa ste prišli v nemško vojno ujetništvo?

Peš smo hodili iz Nikšiča v Trebinje. Potem smo se peljali čez Mostar, katerega so Italijani že zasedli.

Kje so vas dobili Nemci?

Peljali smo se naprej od Mostarja proti Slavonskemu Brodu, tam je bil most čez Savo razstreljen, tako da nismo mogli naprej. Potem nas je čez vozila nova hrvaška vojska, dali so nas v kasarno železničarksega polka, tam pa so nas čez nekaj dni izročili Nemcem – Hrvatim. Nemci so nas odpeljali v Lükenwalde blizu Berlina. Tam smo bili stalag 3A. Enajst mesecev sem bil v ujetništvu.

Kako so Nemci z vami ravnali? Ali so z vami ravnali tako kot je določeno po Haški konvenciji, v kateri je določeno kako naj delajo z vojnimi ujetniki?

Takrat nismo poznali konvencije. Francozi in Angleži so imeli boljše pogoje. Enkrat smo dobili od ameriškega Rdečega križa pakete – dva ali trije enega (nemški vojaki so pakete kradli). Od slovenskega nismo dobili nič, od srbskega pa smo dobili čebulo itd.

Potem ste prišli iz taborišča domov? So vas pustili domov zaradi tega, ker ste Štajerec ali tudi zato, ker so upali, da boste potem šli v nemško vojsko?

Jaz mislim, da najbrž da.

Potem sem bil eno leto doma, dokler me niso aprila 1943 prisilno mobilizirali v nemško vojsko. Nabor je bil v Celju. Ker sem bil sprejet v Heimatbund in sem dobil zeleno legitimacijo, sem s tem postal nemški državljan do preklica in s tem vojaški obveznik.

23. junija 1943 smo bili vpoklicani. Najprej sem bil v kasarni v Celju. Peljali so nas do Münchena in potem nas razporedili. Nemško nisem veliko znal, v vojnem ujetništvu tako to ni bilo potrebno, ker so bili z nami povečini Srbi, sedaj v nemški vojski pa smo bili tudi Slovenci skupaj. Poslali so nas na Poljsko do decembra 1943, potem smo pa šli

vsak na svojo fronto proti Rusom. 4 mesece sem bil na ruski fronti. 20. aprila 1944 so me poslali na dopust. Tedaj se je vojna sreča že obrnila in nemške enote so bile že zdesetkane, smo že bežali. To je bil moj edini dopust s fronte, ki sem ga dobil po 10 mesecih. Nisem se več vrnil k svoji enoti v Belo Rusijo, ker je bila že razbita, zato za menoj nihče ni več spraševal. Bil sem v Celju v kasarni in sem si povzročil poškodbo na nogi. Ko so me kljub temu hoteli poslati na fronto, sem se namesto na kolodvor odpeljal s kolesom domov (kolo sem dobil v Celju pri sorodnikih). 3 mesece sem se ilegalno skrival doma, v Laško nisem hodil. 15. avgusta 1944 sta prišla pome dva partizana, da sem šel z njima. En teden sem bil pri partizanih. Ko smo bili na Kremenu, nas je napadla nemška enota, ki je bila namenjena na Planino in tedaj niso točno vedeli, kaj je z menoj, tako da me nihče ni več iskal. Ker so partizane vodili komunisti, se jim nisem hotel več pridružiti.

Aprila 1945 sem šel k slovenskim domobrancem – k gorenjskim domobrancem v Litijo, od tam pa smo se umaknili v Vetrinjo na Koroško.

Pa ste vedeli, da je tam postojanka?

Sem vedel, da. Tam smo malo hajkali, jaz nisem nobenega partizana ubil. Nastanjeni smo bili v privatnih hišah. Tam smo bili samo nekaj tednov. Maja smo šli čez Ljubelj v Vetrinjo. Ko smo prišli do Borovelj je bila tam že angleška straža. Nič nismo vedeli kam bomo šli.

Kako ste prišli na Teharje?

Angleži so nas imeli v Vetrinju za norce. Zadržali so nas do 28. maja. Potem so nam rekli, da gremo v Italijo, v resnici pa smo šli na Teharje. Naložili so nas na kamione. Ko smo šli dol s kamiona pri Pliberku smo zagledali partizane in takoj vedeli, da je šlo za zvižajo. Peljali so nas v Slovenj Gradec. Junija smo prišli v Celje. Tam so nas prevzeli Slovenci – verjetno OZNA. Na potniški postaji smo šli dol, kjer so nas partizani začeli tepsti. Tepli so nas tudi že v Slovenj Gradcu. Tepli so nas z nemški vojaškimi pasovi. Potem smo šli proti Teharjem, pravzaprav v Bukovžlak. 1. junija smo prišli na Teharje. Šli smo v barake, ki so bile še od Nemcev tam. V tem transportu je bil z menoj Vinko Knez (Mesjakov) iz laške fare, pa tudi brat moje žene (tedaj sem bil še samski) Jože

Belej, ta je od izčrpanosti umrl 27. julija. Kolikor so pač zasliševali, so pod a) dali mla-doletne, pod b) so dali ljudi, ki so prišli zra-ven leta 1945 (to sem bil jaz), pod c) pa vse ostale. Zasliševalec, ki nas je razvrščal v te skupine, je bil nižji častnik in po govorici sem sodil, da je bil doma s Štajerske. Zapisni-karica pri tem zasliševanju je bila doma iz Laškega in je bila sošolka od moje sestre, tako da me je poznala in me tudi zbadala, da sem bil skrivač.

Tisti, ki so bili grupirani pod oznako c) so bili noč in dan na prostem in so jih, zvezane po dva, vozili v opuščene jame rudnikov.

Ločili so nas posebej v barake. Nič nismo vedeli ali bomo ostali živi ali bomo ustreljeni. Niso me dali v tisti oddelek, kjer so jim zve-zali roke in jih ustrelili. Videl sem, da so jih odpeljali in ne več nazaj pripeljali. Enkrat je celo prišel avtobus v katerega so spravili same Litijčane in jih peljali ubiti. To so delali ponoči. Nič nismo vedeli kam jih peljejo. Kuhali so nam nemško posušeno zelenjavo. Včasih nas je po deset dobilo eno štruco. Tukaj je bilo najslabše. Ker sem bil v raznih taboriščih in vojskah, lahko potrdim, da je bilo tukaj najslabše. Kot nemški vojni ujet-niki smo dobili po dvakrat na teden po štirje ali pet štruco kruha. Domov sem se vrnil kot mrlič.

Jaz sem bil sredi avgusta odpuščen do-mov, seveda pa sem vedno veljal za »belca«, kot tak tudi zapostavljen, ne samo jaz, tudi moji otroci. Pripomnil bi, da so me pred od-hodom obsodili na tri in pol leta prisilnega dela, na kar je prišla amnestija in ni bilo treba ničesar odslužiti. Za rešitev sem hvaležen Božji previdnosti.

17. avgusta sem prišel domov. Čeprav sem bil obsojen, nisem šel nikamor, saj je prišla amnestija in sem bil rešen. Ko sem od-šel s Teharij jih je bilo še nekaj notri, tudi iz Laškega, jeseni so tudi ti bili odpuščeni in taborišče razpuščeno.

Gospod Franc Deželak je bil še mlad fant in je vse to lahko prenesel. Mnogi starejši tega ne bi mogli. Tisti od taboriščnikov, ki so bili poprej v nemški vojski, so bili tam cep-ljeni zoper razne bolezni in jim je to koristilo. Drugi pa, ki dotedaj niso bili v nobeni vojaški formaciji, so bili manj odporni.

Nekaterim pa je celo uspelo uiti iz Teha-rij.

Pogovarjalo se je uredništvo KMD

Na fronti 1991

Iz dnevnika slovenskega obveznika JLA

Torek, 25. junij 1991

Slovenija razglasi samostojnost.

V vojašnici KALNIČKI PARTIZANI v Varaždinu čutimo, da se pripravlja nekaj ne-navadnega. Vsi častniki Jugoslovanske ar-made so morali priti v službo in ostati preko delovnega časa. Ukazana je borbena priprav-ljenost I. stopnje. Za nas vojake so izdali ukaz, da naj zberemo vso opremo in v eni uri moramo biti nared za odhod iz vojašnice in posredovanje ob morebitnih napadih na vo-jašnico ali važnejše vojaške objekte v okolici Varaždina. V postelje ležemo v oblekah, se-zujemo si le škornje, oprema pa je v dosegu roke. Na spanje se odpravimo z različnimi občutki, vsi pa želimo, da se ne bi nič zgodilo in bo borbena pripravljenost preklicana.

Sreda, 26. junij 1991

Jutro je čisto običajno, le da je čutiti ne-kakšno napetost pri vojaki. Zjutraj, po dvi-ganju zastave, ima komandant našega bata-ljona vsakodnevno »informiranje«. Pojasnju-je nam svoje poglede na razglasitev suvereni-ti Republike Slovenije in Hrvaške. Ob njegovih besedah se nam porajajo mnoga vprašanja. Kaj se dogaja in kaj se bo pravza-prav zgodilo, je najpogostejše.

»Če bomo dobili ukaz, da bomo šli na uli-ce s tehniko, bom z veseljem zgazil vse pred seboj. Le poizkusi naj me kdo zaustaviti,« so bile besede, ki so nam vzbudile dvom in predvsem strah.

Po informiranju pa nas vse odvedejo v zgradbo, kjer stanujemo. Vzamemo vso po-trebno opremo in seveda orožje. Stalno se sprašujemo, kaj neki to pomeni. Začnejo se preverjanja opreme, orožja ter izpopolnje-vanje posadk. Imam smolo, da sem dodeljen v vozilo, kjer je komandir častnik, jaz pa dobim mesto operatorja, kar pomeni, da sem zadolžen za streljanje z mitraljezom in to-pom, ki sta na vozilu. To ni moje mesto, saj so me izšolali za komandirja vozila.

Častniki se med seboj pomenkujejo, vsak pa drži v roki zemljevid SV Slovenije. Med vojaki se razširjajo govorice, da naj bi odšli na obmejno točko Središče ob Dravi. Vse to je seveda neuradno. Po dveh urah čakanja pred zgradbo nas del vojakov odide v park bojnih vozil, da jih odpeljemo na zborna me-sto, kjer se opravi pregled. Tovornjaki so že

pripeljali strelivo, ki ga je potrebno zložiti v transporterje. Vstavimo tudi takšne rakete, ki jih jemljemo v vozila le ob neposredni nevarnosti ali v pravi borbi. Medtem ko polnimo vozila, ostali nalagajo tovornjake z opremo, hrano in dodatnim strelivom. Okoli 13. ure odidejo vsi častniki na pogovor h komandantu vojašnice. Eden od častnikov je pozabil torbo, v kateri je imel dokument z oznako VOJNA TAJNA. Razberemo, da je namen našega pohoda odpraviti policaje iz Središča ob Dravi. Ves dan smo na soncu z vso opremo na sebi, imamo le pol ure za kosilo, potem pa zopet v park, kjer čakamo na naslednje ukaze. Ob 18. uri nas odpeljejo na večerjo. V vozilih ostane vsa oprema, le pribor za higieno lahko vzamemo s seboj.

Po večerji nas peljejo na kovanje. Dobimo čista oblačila. Ves dan ugibamo, kam pelje vse to. Posebno zaskrbljeni smo Slovenci, saj smo se lahko prepričali, da se pripravlja napad na Slovenijo.

Zvečer lahko gledamo televizijo. Vidimo proslavo razglasitve samostojne Slovenije.

Ob 22. uri odidemo spat, zopet v oblekah. Tokrat velja, da moramo biti pripravljeni v pol ure.

Čeprav smo utrujeni, mnogi ne zaspimo takoj.

Četrtek, 27. junij 1991

Ko se zjutraj zbudimo, si želimo le to, da ne bi bilo potrebno oditi iz vojašnice. Vse poteka po običajnem redu. Po dviganju zastave moramo takoj po svojo opremo in k vozilom. Ob 8.30 pride komandant, ki pove, da bomo ob 9.00 odšli na pot proti Gornji Radgoni, kamor moramo priti v treh urah.

Ob 9.05 krene iz varaždinske vojašnice proti Sloveniji konvoj 13 oklepnikov in vse potrebno spremstvo. Hrvaški narod je ogorčen in zaprepaden. Ljudje stojijo ob cesti in odločno nasprotujejo premiku enote. Postavlja se jim eno samo vprašanje – Zakaj?

Nekateri ljudje jočejo, drugi nam mahajo, naj se vrnemo, tretji pa nam kažejo in govorijo znane vulgarnosti.

Premikamo se proti Ormožu, ob cesti vidim mater z dojenčkom v roki, ki joče. Ta mati se mi vtisne v spomin. Sprašujem se, le kaj bo z otrokom. Sedaj se pišejo dnevi naše in njegove prihodnosti.

Težko je opisati trenutke, ki jih preživljamo na poti do Ormoža. Vsi prebivalci vasi do slovenske meje nasprotujejo našemu po-

četju, le ko se peljemo mimo ciganskega naselja, nas navdušeno pozdravljajo.

Okoli 10.30 prispemo na slovensko hrvaško mejo, kjer nas na mostu čaka barikada, iz težkih gradbenih strojev in polnih tovornjakov. Most sta kar štirikrat preleteli letali JA. Z oklepniki je nemogoče priti mimo, zato ostanemo na hrvaški strani in čakamo.

Ob 13.00 pride na pomoč nova enota iz Varaždina. Ker je tank za odstranjevanje pre slab, čakamo drugega. Polkovnika si ogledujeta barikado na mostu, mi pa se le sprašujemo, kaj se bo zgodilo!

Vojna policija začne z izseljevanjem ljudi na hrvaški strani mostu, takoj zatem pa pride ukaz za obstreljevanje barikade. Most začnejo obstreljevati.

Med streljanjem slišim po radio zvezi, da se iz čakovske smeri prebija nova enota in da bodo od zadaj napadli enote teritorialne obrambe.

Ko je obstreljevanje končano, pošljejo v boj pehoto, ki se mora prebiti skozi barikado in čez most. Vojaki se vrnejo okoli 18. ure, njihovi obrazi so videti resno zgroženi. Njihove roke so opečene, saj so se pri preboju čez most morali oprijemati goreče barikade. Dobimo prvo hrano od zjutraj. Zaradi prevelike nevarnosti, da bi se most porušil, pride ukaz, da ostanejo tu le štirje oklepniki, ostali pa se preko Varaždina in Čakovca prebijejo v Gornjo Radgono. Ljudje so ob naši vrnitvi mnogo bolj agresivni, njihove geste so enake, vendar še z večjo mero sovraštva. Prav paziti moram, da me ne zadane kakšna steklenica ali pa morebiti tudi kamen.

Na poti nas preseneti dež. Vozniki so utrujeni, a morajo voziti. Dežuje! Moram usmerjati voznika, kje naj vozi, saj je zaradi dežja vidljivost zelo slaba. Z voznikom sva premočena do kosti. Ob 1.30 pridemo v Veržej. Utaborimo se na travniku pred vasjo. Smo tako utrujeni, da sedeč v oklepnikih takoj zaspimo, nekateri premočeni do kože.

Petek, 28. junij 1991

Noč je bila naporna. Premočeni ter premraženi smo, saj smo vsi le v srajcah, ostala oblačila so v kamionih. Na sebi imam še vedno vso premočeno srajco, ki pošteno pripomore k počutju, ko izstopim iz vozila. Zgodaj zjutraj mraz še vedno kaže svojo moč. Po zajtrku – konzerve in prepečenec – odidemo, da dopolnimo zaloge municije. Na srečo mi ni bilo potrebno izstreliti niti naboja, zato lahko še malo počivam. Med do-

polnjevanjem streliva pride do samosprožitve in ljudje, ki so se zbirali na koncu kolovoza, se za trenutek umaknejo, potem pa se čez nekaj časa zopet pojavijo. Bili so namreč že dobro obveščeni, kaj se dogaja v naši republiki. Pred odhodom nam še enkrat razdelijo hrano in okoli 7.00 krene kolona z Veržejskega polja v Gornjo Radgono.

Ljudje na nas gledajo čisto drugače kot Hrvati. Le redki med njimi dvigne roko in izpusti kletvico, kar je že bolj zastrašujoče, saj ne vem, kaj se pravzaprav dogaja. Opazujem pokrajino, ki je izredno lepa in sam nase sem jezen, da si jo ogledujem na tak način. To je moja prva pot skozi te kraje.

Ustavimo se v vasi Hrastje – Mota, naprej ne moremo, na cesti ovirata promet dva tovornjaka. Mimo ne moremo niti po stranskih poteh, zato se častniki odločijo za razstrelitev. Tank pošlje nekaj granat v tovornjaka, ki ju objame plamen, nad vasjo pa se začne dvigati črn grozeč dim. Še vedno ni moč naprej, saj je vse v plamenih. Tank le s težavo premakne obe vozili in naredi zelo majhen prehod. Zmrazi me, ko se peljem mimo obeh kamionov, pa čeprav ogenj oklepu ne more do živega. Kolona se premakne naprej. Ob tabli RADENCI nas zopet pričaka barikada. Voznik tanka sprašuje, kaj naj stori, saj na tovornjakih piše, da so minirani. Častniki vseeno vztrajajo, da je treba tovornjake na vsak način zrinuti s ceste. Ko to naposled le uspe, ga po sto metrih čaka nova barikada. Tank ruši vse pred seboj. Škoda, ki nastaja, je ogromna. Ko le nekako pridemo mimo vseh barikad, po radio zvezi zaslišim, da je v vozilu za zveze ranjena oseba! Kako? Saj smo stali in nismo slišali nobenega strela. Pred seboj vidim, kako častnik iz vozila za zveze izskoči in začne streljati proti gozdičku na levi strani ceste. V slušalkah odmevajo besede komandanta, ki vpije, naj vsi streljajo proti gozdu in naj čimprej pride reševalni avtomobil. Ukaz velja tudi meni. Dvignem cevi v zrak in ne proti gozdu, to pa naredim samo zato, da bi oficir v vozilu mislil, da streljam na določeno mesto. Na srečo mi ne delata ne top ne mitraljez. Sreča po eni strani, po drugi pa mi lahko pomeni tudi smrt. Vsi ostali s svojimi topovi, mitraljezi in puškami streljajo proti gozdu, seveda tisti, ki nimajo podobnih težav kot jaz. A tudi teh je nekaj, saj je tehnika, s katero izvajamo okupacijo Slovenije v zelo slabem stanju. Kolona se počasi premika. Streljajo z vseh strani. Videti je, da so teritorialci odgovorili le s pehotnim

orožjem. Reševalni avto še ni prispel do ranjenega in častnik izgublja živce. Zaslišim njegove besede, ki v meni ugasnejo še zadnji plamen upanja.

»Če bodo streljali na reševalni avto, bom to mesto zravnal z zemljo. Naj bo prekleto!«

Ko se reševalni avtomobil le nekako preprije do poškodovanega in ga hitro odpelje proti Murski Soboti, je izdan ukaz, naj kolona pospeši in naj strelja na vse, kar stoji ob cesti, na tovornjake, avtomobile, hiše... Iz oklepnih vozil streljajo na vse ob cesti. Skozi periskop gledam, kako to počno. Po približno dveh kilometrih zopet naletimo na barikado. Tokrat je na železniški progi, ki prečka cesto, postavljena kompozicija treh vagonov. Ker je videti, da prehoda ne bo, se zopet odločijo za razstreljevanje. Na vagonih so naloženi konjetnejši Avto Radgone, ki pa ne pomenijo velike ovire, saj ga ena granata dobesečno spremeni v prah. Ker po nekaj minutnem obstreljevanju ugotovijo, da z granatami ne bodo uspeli, se dva tanka zaženeta v hrib in s porivanjem skušata spraviti vagon s ceste. Na poti je nekaj električnih stebrov, ki jih seveda eden od tankov z lahkoto podre in se po navodilih iz komandnega vozila zadenjsko zarine v vagon. Potem jih skupaj rineta s ceste. Barikada ni dovolj strokovno postavljena, saj jima že v drugem poskusu uspe odstraniti vlak. A glej, po manj kot sto metrih nas čaka nova barikada, ki pa je lažji oreh, saj jo tank z lahkoto odstrani in tako za sabo puščamo razbite, uničene tovornjake v obcestnih jarkih. Ostane nam prosta pot v Gornjo Radgono. V daljavi že vidim napis kraja. Ko zapeljemo v Radgono, na neki stavbi vihrajo slovenske zastave, brez zvezde in pa tudi še brez grba. Ta pogled mi da upanje, da se ne bo zgodilo najhujše.

Ravno ko neham razmišljati in častnika v vozilu vprašam, ali je videl naše zastave, grozovito in močno počí. Odgovora kajpak ne dobim, kajti naše vozilo je zadela tromblonska mina. Priznati moram, da me je najbolj strah na vsej vožnji do sedaj, saj sem mislil, da bom ostal tu; oklepnik bo poškodovan in tako bi bil lahek plen. Toda sreča me je rešila. Mina ni priletela pod pravim kotom in zato tudi na vozilu ni bilo poškodb, da smo lahko nadaljevali vožnjo.

Začne se streljanje na vse strani, ki je še bolj grozeče kot tisto v Radencih. Ker na oklepniku ne deluje nič, lahko streljajo le vojaki iz vozila, kar pa nima prave moči, da bi pregnalo strah. Ta me pošteno zgrabi.

Znajdemo se v ozki ulici, na vse strani hiše, na nas streljajo in sploh nihče ne ve, od kod. Kjer je oklep tanjši, se sliši, kot bi nekdo metal pesek v steklo. Svoje orožje nemočno dvignem v zrak in skozi periskop opazujem dogajanje okoli sebe. Smo tik pred mejnim prehodom, a tja ne moremo, ker so vsi prihodi blokirani. Pred menoj tromblonska mina zadene častnika v džipu, ki čez nekaj minut podleže ranam, saj pomoč ne more pravočasno priti do njega. Nihče noče tvegati in izstopiti iz oklepnikov. Opazujem tank pred menoj, ki se vrti na križišču, razstreljuje barikade in omogoča pot ostalim vozilom. Kar naenkrat se tank ustavi, dvigne cev visoko v zrak in ustrelji. Na sosednji zgradbi se prikažejo deli stanovanj, lahko bi rekel na polovici zgradbe, saj jo je del podrlo. Ko nam po hudih bojih le nekako uspe priti na mejni prehod, mislimo, da smo rešeni. Vsaj takšen občutek nas navdaja, ko se ustavimo izven dometa orožja. Na vseh zgradbah mejnega prehoda je veliko škode, največ v carinarnici, ki jo je zadelo kar nekaj granat. Po približno 10 minutah krožne vožnje po mejnem prehodu pride ukaz, da moramo z našim in še z enim oklepnikom nazaj v spopad, da poskušamo pomagati častniku v džipu. A njemu žal ni več pomoči. Kljub mojemu velikem upiranju in nasprotovanju, da bi odpeljali nazaj na bojišče, le obvelja višja beseda. Zahteval sem namreč, naj gre kdo drug, ki mu dela orožje. Saj še svojih kolegov ne bi mogel zaščititi. Vojaki nismo krivi za to, kar se dogaja. Na bojišču se zadržimo kar nekaj časa, saj si v sosednjem oklepniku dolgo ne upajo iz vozila, da bi pobrali že pokojnega častnika. Ko je to opravljeno, se vrnemo nazaj na mejni prehod, kjer nas zopet čaka ukaz, da se vrnemo na bojišče. Tja moramo, ker je bila kolona vozil tako dolga, da je del izgubil stik s čelom. Treba se je vrniti do mesta, kjer se lahko srečamo in jih povedemo do prehoda. Tokrat gre z nami tank, ki nas varuje, saj so sedaj moja ugovaranja le nekako prodrli v zavest častnikom in so morali spremeniti načrte. Po nekaj neuspešnih dogovarjanjih po radio zvezi le nekako uspemo stopiti v stik s preostalim delom kolone. Po spominu jih skušamo pripeljati do mesta, kjer bi se srečali. Pred nami je zelo ozek prehod, mimo pa je skoraj nemogoče priti, saj v njem že gori vojaški tovornjak. Po sporočilu ugotovimo, da je začetek drugega dela kolone že pred prehodom, le da se zaradi velikega ognja gorečih tovornjakov ne upajo mimo.

Nekako nam jih le uspe pregovoriti, da zapeljejo mimo. Prvi oklepnik pripelje srečno, drugi pa zapelje na del tovornjaka. Pri tem voznik ne more več obvladati vozila in se z veliko hitrostjo zaleti v naš oklepnik. Voznik se nikakor ne more premakniti. Brez pogonskega kolesa ne moremo in tako lahko ostanemo za večno, kajti nihče noče tvegati in oditi iz vozila, da bi zapel oklepnik in nas tako povlekel do meje. A na srečo ni poškodovano moje vozilo, temveč tisto, ki se je zaletelo v nas. Premakniti se nismo mogli zaradi oklopnika, ki nam je blokiral gosenice. Sosednje vozilo pripnejo in toliko odvlečejo, da se lahko obrnemo, potem pa skupaj nadaljujemo pot na mejni prehod.

Ko se ravno ustavimo, izvemo zopet nekaj, kar me ujezi, da znova protestiram, pa tudi tokrat brez uspeha. Dobimo namreč ukaz, da se moramo odpeljati dva kilometra iz mesta, saj sta se tam znašli dve vozili, ki sta narobe razumeli naša navodila in tako zašli. Z nami je zopet tank, ki nam utira pot, saj vozimo po zelo strmem pobočju pred cerkvijo, kjer je bil ravnokar položen asfalt, ki pa ga tank za sabo pušča kaj malo. Ko se umikamo prestreljenemu policijskemu vozilu, moramo voziti skrajno previdno, saj je oklepnik nagnjen do zadnje stabilne točke. Kaj lahko se zgodi, da bi se prevrnili po pobočju. Ko pridemo na vrh hriba, zagledam na dnu, kako reševalni avtomobil pripelje iz gozda ter potem s sireno vozi mimo nas ter naprej. Vidimo tudi, kako se nad mestom dviga črn, grozeč dim. Spustimo se v dolino, kjer na levi ob gasilskem domu zagledam oba oklopnika, okoli njiju se sprehaja nekaj civilov, dva vojaka pa stražita vozili. Zaradi varnosti ostanemo na cesti, želimo pa navezati stik z oklopnikoma. Izvemo, da sta v vsakemu vozilu samo voznik in operator, vsi ostali pa so odšli v gozd. Eden izmed vojakov odide v gozd in čez deset minut pride iz gozda le častnik, ki se pogovori z nami. Nato se vrne v gozd, iz katerega kasneje pride vsa preostala vojska. Skupaj se odpravimo nazaj proti mejnemu prehodu, kjer nas že čakajo. Vsa vozila razporedijo v krožno obrambo trga, na katerem smo. Iz vozil ne sme nihče, razen častnikov, ki že vlamljajo v prostore na parkirišču. Okoli 16^h lahko odidemo iz vozila in sicer le toliko, da opravimo malo potrebo. Moj oklepnik stoji na takšnem mestu, da ga sploh ni težko zadeti, saj je na čisto odprtem prostoru. Ko se znoči, se zopet zasliši streljanje. A le neki častnik s puško strelja na

javno razsvetljava, tako da nismo pod lučjo. Petkova agonija v Gornji Radgoni je končana.

Sobota, 29. junij 1991

Zbudim se že ob 5 uri. Spati nisem mogel, saj sedež ni kaj preveč udoben, druge možnosti pa ni bilo. Bilo je mrzlo, saj je znano, da so poletne noči kar precej hladne, mi pa smo še vedno samo v srajcah. Oprema je že pogorela s tovarnjaki vred. Ostale so le ožgane školjke.

Stopim iz vozila, da se malo pretegnem, pa opazim, da je že precej vojakov zunaj. Vsi so se srečali s podobnimi težavami. Odidem v garažo na parkirišču, kjer najdem Slovenca, ki je prav tako zaskrbljen zaradi dogajanj, potem pa skupno poiščeva častnika, ki je ravno nekje našel radijski sprejemnik. Tako poslušamo, kaj se dogaja. On nama zatrjuje, da je vse, kar govorijo, samo propaganda, naj ji nikar ne verjameva. Vojska je tukaj zaradi tega, ker nekateri v slovenskem vodstvu nočejo več biti v Jugoslaviji.

Nočeva ga opozoriti, da je on politično indoktriniran in ne midva, zato ga zapustiva, a zelo zaskrbljena. Ko se nekaj časa previdno sprehajava naokoli, se v hiši nasproti parkirišča prižge luč. Vojak, ki straži, nama pove, da je tam mlad fant že vse od našega prihoda v Radgono. Upava, da ga bova videla in se z njim pogovorila. Morda nama bo na kakršenkoli način poskušal pomagati.

Ob 7. uri nas vse pokličejo k vozilom, nam razložijo položaj in nas poučijo, kaj v teh trenutkih početi. Povem po pravici, da vsi vojaki razmišljamo povsem nekaj drugega: kako čimprej odtod, domov k staršem. A častniki vse jemljejo zelo resno. Na sosednjem, avstrijskem bregu se že zbirajo vztrajneži in opazujejo, kaj se dogaja pri nas. Njihov obvezni pripomoček je kamera ali fotoaparatus. Kdor pa tega nima, se zadovolji z daljnogledom.

Častniki so s pomočjo nekaterih vojakov vlomili v obmejna poslopja in si nabrali kar nekaj hrane, mi pa ostajamo pri svojih konzervah. Okoli 9. ure opazim komandanta, kako še z dvema vojakoma prihaja od carinarnice, vsi pa nosijo vrečke Marlboro. V vsako vozilo dajo po eno, v njej so čokolade, cigarete in pribor za britje. Ko vojaki opazijo, da je vlomljeno v Duty free shop, se ga množično polotijo in pokradejo vse, kar je moč odnesti. Zaradi tako množičnega obiska se vrli častniki spomnijo in popoldne objekt

zapečatijo. Malo pozno, saj je že skoraj vse pokradeno. Moram reči, da so prvi začeli svoj pohod po trgovini prav oni. Danes so bila tudi pogajanja s predstavniki teritorialne obrambe, ki so naše vodstvo prepričevali, naj zapustimo vso tehniko, opremo in ostalo tukaj, oni pa nam bodo omogočili varen odhod iz Radgone v Varaždin. Polkovnika o tem sploh nočeta nič slišati, ampak vztrajata pri svojem. Avstrijska stran je že polna obiskovalcev, neki vojak pa mi pove, da je slišal, ko je bil ponoči na straži, hrumenje sosednjih tankov. Tudi prebivalci Radgone so se hoteli približati prehodu, pa so jim to vedno že v kali preprečili.

Nedelja, 30. junij 1991

Tudi ta noč je minila brez streljanja. Tega sem zelo vesel, kajti ponoči mi z oklopniki nimamo nobene moči, saj naše oko skozi periskope vidi le določen zorni kot. Zbudi me ropot vozila, ki ravno pelje mimo nas. Odidem ven, da se pretegnem, pa me že nek častnik pokliče k vozilu, ki je pripeljalo hrano iz stražnice v Radgoni, da nabere, kolikor potrebujemo. Ko odnesem hrano do oklopnika, zaprosim stražarja, naj mi posodi bundo, ki jo je dobil v carinarnici. On pa mi odvrne, da ima nekaj boljšega in da naj grem z njim. Ko prispeva, pogleda naokoli, potem pa hitro vzame iz grmovja steklenico viskija in ponudi. Ne vem, kateri je bil, vem pa, da me je pošteno ogrel. Že okoli 8. ure se pojavijo pripadniki teritorialne obrambe, da bi nadaljevali pogajanja, o katerih pa naši sploh nočejo slišati. Kadar se pogovarjajo, moramo biti vedno na svojih mestih v vozilu. Po končanem pogajanju zapustim oklopnik, da bi zajtrkoval. Prepečenec je tako trd, da ga kar odložim. V trenutku, ko je konzerva odprta, se zasliši sirena. Vsi moramo v vozila in čakamo nadaljnje ukaze. Čeprav nevarnost kaj kmalu mine, ostanemo v oklopnikih do 13. ure. Ko sem zopet zunaj, pojem zajtrk za kosilo. Izvem, da je bil znak nevarnosti dan zaradi vsesplošnega zračnega napada na Slovenijo. Ob 15. uri nas zopet pošljejo v vozila. Pričakujejo vojaški helikopter. Že čez nekaj minut se nad Radgono pokaže helikopter z oznakami Rdečega križa. Pilot je izredno dober, saj pristane na takšnem prostoru, da sploh ne moreš verjeti. Helikopter pripelje hrano, opremo, kakršna nam je zgorela v kamionih, tako da smo sploh dobili oblačila, pogonsko kolo za oklopnik in municijo za mitraljeze. Eden izmed polkovnikov se zboji

za glavo, zato odide s helikopterjem. Dobimo prvo toplo hrano po štirih dneh. Vojaki se mirno sprehajamo po trgu. Zdi se, da nas ni več strah. Pa ni tako, le vsak ga nosi zase v najbolj skitem kotičku telesa.

Zvečer pod oknom hiše, v kateri stanuje deček, poslušamo večerna poročila. Zaprepadeni smo nad grozodejstvi, ki jih je povzročila JA in mi zanje sploh nismo vedeli. Vsem Slovencem je v zavesti le ena sama misel – Zbežati! In to čimprej!

Dan se je prevesil v noč, stražarji so odšli na stražo, ostali pa spet na spanje – če temu lahko rečemo tako.

Ponedeljek, 1. julij 1991

Noč je minila mimo in brez streljanja, saj naj bi veljalo premirje, ki ga je dosegla vlada. No, vsaj tako smo obveščeni. Ko dopoldan posedamo okoli, se iz daljave zaslišijo poročila v slovenskem jeziku. Sprašujemo se, od kod prihajajo. Približamo se hišam, za katerimi je cesta. Ob poslušanju zvem za nove in nove stvari, od tega, da se je mnogo čet že predalo, da so bombardirali letališče, radijske oddajnike...

Dva izmed Slovencev imata obisk. Prišla sta očeta, ki pa sta bolj preplašena kot sinova. Pobegniti ni mogoče, saj pogovor stalno nadzoruje nekaj vojakov s častnikom na čelu. Oba mi nato pripovedujeta, da moramo čimprej pobegniti. A kako? Zvečer zopet poslušamo poročila, nato pa s sovojakom Slovenecem pregovoriva dečka v stanovanju, naj čimprej zapusti Radgono, ker še ni povsem jasen položaj, v katerem smo. Deček nama zatrdi, da naju bo ubogal. Tako vsaj z malo upanja, da sva nekemu pomagala, odideva na zaslužen počitek.

Torek, 2. julij 1991

Čuden občutek se poraja v meni, ko se zjutraj izvlečem iz oklepника po napol prespani noči. V tem vozilu se nikakor ne morem naspiti. Ob jutranjem sprehodu opazim, da se prebivalci ne približujejo več tako, kot so to počeli prejšnje dni, kar bi lahko nekaj pomenilo. No, upam, da ne česa hudega. Teritorialci so tudi danes prišli na pogajanja, a naš polkovnik se je samo posmehoval in vztrajal pri svojem. Vojaki Slovenci samo iščemo možnost, kako pobegniti. Deček naju je ubogal in zjutraj zapustil mesto. Okoli 14.30 pride do vozila častnik in nam pove, da ob 15.30 pričakujemo napad. Komandir vo-

zila vojake razporedi zunaj oklopnika, kar mi je še bolj čudno.

Ne vem, kje je dobil te informacije, predvidevam pa, da je bil verjetno na pogajanjih rok za predajo postavljen do 15.30^h.

Sedim v vozilu in razmišljam. Saj je bil že skoraj dosežen mir. Kaj naj bi sedaj to pomenilo. Neverjetno se potim. Živci so pričeli delovati. Pogled na uro. 15.30 – nič. Izgleda, da nam je dal poveljnik TO še malo časa. 15.45 – nič, 16.00 – nič. Ob 16.05 močno počni, vozilo se zelo zatrese. Le pet metrov od oklopnika je v krošnjo drevesa priletela protitankovska granata. Pod tem drevesom sta ležala dva vojaka. Eden je ostal tam, drugi pa pride v vozilo in je na robu živčnega zloma. Ves se trese, govoriti ne more. Samo njegovi gibi kažejo, da je v šoku. So krčeviti, in nikogar ne pusti blizu. Orožje je že prej odvrigel. S težavo ga pomirimo, takoj zatem pa ga nekdo odvede k zdravniku, kjer ga napolnijo z zdravili in injekcijami.

Dobim ukaz, da naj streljam. Obrnem cev v zrak, tako da ne morem nikogar zadeti. Pritisnem na sprožilec. Ne top ne mitraljez ne delata. Po radijski zvezi slišim, kako neki častnik reče, da najbrž streljajo z zvonika. Takoj dobi ukaz, da mora to podreti. Ukazu najprej nasprotuje, potem pa le ustrelji in pade še eden izmed ponosov Gornje Radgone, cerkveni zvonik.

Častnik me prisili, da popravim mitraljez. Ko mu nekajkrat izjavim, da lahko popravim orožje le tako, da se povzpnem na vozilo, mi grozi, da mora delati vsaj mitraljez. Vse roke sem si porezal, ko sem na slepo popravljaval mitraljez, saj nisem videl ničesar. Bilo je tako, kot bi iz svetlobe z roko bezal v temo.

Na koncu mi le uspe. Spustim nekaj rafalov v zrak. Zopet ne dela in zopet popravljam pod prisilo. Skozi periskop stalno vidim YU zastavo in na koncu jo zasovražim. Ko zopet preizkusim mitraljez, ga preizkusim kar na zastavi, ki se potem komaj še obdrži na drogu. Ves ta čas streljajo na vse strani.

Avstrijci so izginili z brega Mure, le njihova vojska je zasedla strateške položaje in čaka na razplet. Ves spopad je snemal helikopter, ki je bil stalno prisoten na avstrijskem bregu. V prostorih carinarnice sta se dva vojaka lepo zaščitila z omarami in opazujeta prostor pred njo. Naenkrat granata zadene carinarnico in pade v predprostor. Le sreča ju reši, saj ena izmed omar pade med njiju in bi lahko oba podrla pod seboj.

Nihče izmed vojakov nima čelade. Imajo jih le častniki. Eden je zato vzel kar policijsko čelado, ki mu jo potem nekdo tudi prestrelil v trenutku, ko z njo na glavi teče proti vozilu.

Mitraljez mi po streljanju na zastavo zopet ne dela. Nenadoma opazim velik plamen tik glave. Oklopnik se je vnel in to v neposredni bližini streliva. Takoj zahtevam gasilski aparat, pa vojak, ki je v vozilu, sploh ne ve, kaj je to in mi najprej podaja rešilne jopiče, šele nato, menda pomotoma, tudi gasilski aparat. Le s težavo pogasimo ogenj. Razplamtel se je kar trikrat.

Streljajo vsevprek do mraka, ko nad Radgono priletijo letala in jo bombardirajo. Potem se nekako pomiri in upamo, da bo noč minila mirno. Bil sem povsem moker in to samo zaradi živcev. Vsa ta obleka je zopet suha. Posušila se je kar na meni. Spati ne smem, ker smo v stalni pripravljenosti. Radgona je porušena.

Sreda, 3. julij 1991

Na srečo nas vseh ponoči ni prišlo do streljanja. Iz vozil ne moremo. Izvem, da je eden izmed Slovencev pobegnil med včerajšnjim streljanjem. Tako ostanemo le še štirje.

Nekako si izborimo pravico, da lahko zapustimo vozilo in se razgibamo. Takoj se dobim s preostalimi in že kujemo načrt za pobeg. Dogovorimo se, da se ob 8. uri dobimo v bifeju in poiščemo možnost za pobeg. Ko se zberemo v bifeju, zagledam stranska vrata, ki vodijo na dvorišče in cesto za hišo. Ključ je že v vratih. Toliko lažja pot, si rečemo, a nas prestreže neki častnik, ki nas grobo vrže iz bifeja. Odidemo vsak do svojega vozila. Prav ko prispem, se iz nekega tanka zaslišijo rafali. Komandir me dobesedno povleče v oklopnik. V času, ko ne smem iz vozila, ostali pobegnejo. Ostaneva le še dva, a tako pazijo na naju, da bi bil vsak napačen gib že usoden. Vsakega varujeta po dva vojaka.

Popoldne zopet prileti vojaški helikopter z oznakami Rdečega križa. Pripelje le hrano in cigarete, ki pa jih kadilci sploh ne potrebujejo, saj so si ob ropanju trgovine naredili lepo zalogo. Še preden helikopter lahko pristane, s tankom zrušijo dva stebra javne razsvetljave zaradi lažjega pristanka. Ko se dvigne, nanj nekdo strelja, neučakani pa takoj odgovorijo. Pokanje na srečo hitro preneha.

Pride ukaz o umiku iz Radgone. Videti je, da je konec. Začnejo se množične priprave za

odhod. Vozila dopolnjujemo z municijo, da je ne bi pustili tu. Za dva oklopnika pripnejo avtomobilski prikolici, v katerih je samo vojaška oprema. Vse ukradene stvari so si vojaki spravili v svojih oprtnikih, prav tako tudi častniki. Šele zdaj smem zapustiti oklopnik. Ob vsakem koraku me spremlja dvojica.

Proti večeru zapuščamo razrušeno, okradeno mesto. Že na prvem križišču je vse polno ljudi, ki nam mahajo, naj jih čimprej zapustimo, pa tudi poskušajo še zadnjič ovekovečiti JA v njihovem mestu. Zaradi slabe tehnike se kolona večkrat ustavi. Potrebne so vleke, popravila. Vse to zaustavlja čimprejšnjo vrnitev v vojašnico. V vasi Hrastje – Mota naletimo na enoto, ki si je tri dni prizadevala priti v Gornjo Radgono na pomoč. Tu se nam priključijo in skupaj zapuščamo Slovenijo. Do slovenske meje nas stalno spremlja policija.

V Varaždin prispemo šele ob 5.00 uri.

Smo izmučeni, obenem pa srečni, da je prevladal razum, pa čeprav pozno.

Jure Kern

Radio

Pisatelj in humorist Fran Milčinski (1867–1932), podpisoval se je kot Fridolin Žolna, je leta 1925 z ženo obiskal zdravilišče Laško. To zdravilišče, ki je leta 1994 praznovalo svojo 140-letnico, se je pod avstroogrsko monarhijo imenovalo Kaiser-Franz-Joseph-Bad (Kopališče cesarja Franca Jožefa). Po 1. svetovni vojni so odkrili, da je zdraviliška voda radioaktivna in od tedaj so zdravilišče začeli imenovati Radioterma (tako je bilo do 1941). Zaradi tega novega imena je Milčinski napisal to humoresko. Ob njenem nastanku je bilo ime zdravilišča splošno znano, danes se pa samo starejši ljudje spominjajo na to. Ob objavi humoreske v Zbranih spisih (2. knjiga, Lj. 1978) ni nikjer navedeno, da se nanaša na zdravilišče Laško. Vendar je v Laškem še ohranjeno izročilo, da se je pisatelj Milčinski tam zdravil, da je moral zdravniku pokazati jezik in da je o tem napisal humoresko. Ob pripravah na proslavo 140-letnice so v arhivu Zavoda za medicinsko rehabilitacijo (tako se zdravilišče danes imenuje) našli to humoresko in po najdenem besedilu je pripravljena tudi naša objava, le pri eni besedi smo upoštevali objavo v Zbranih spisih.

Radio je jako kreditna beseda, veliko bolj kakor shimmy, in je vredna resne besede.

V shimmy si dandanes že sleherni vsakdo briše svoj nos, v radio pa ne in je radio sploh zgrajen na uglednejših temeljih in tudi, kar se tiče bodočnosti, se radiu – ali pravilneje: radiotu? – obeta vse bolj širokogrudna bodočnost kakor shimmyju.

Sploh je radio na vrhuncu – kakor še ni, pa bo: radiokonzerti, radiozobotrebci, radiolikerji in vse mogoče. Kmalu bo ves svet radio.

Letošnjo jesen sem bil npr. v radiotoplicah – te toplice so resnično jako radio. Moja ljuba žena ima v križu revmatizem in je rekla, da rada verjame, da so jo zlasti očarale porcije v radio restavraciji.

V radio toplicah so imeli posebnega zdravnika. Nihče ni mogel biti deležen radioporcij in radiokopeli, predno ni gospodu zdravniku pokazal jezika.

Pokazal sem mu ga in me je vprašal, katero da imam bolezen.

Zahvalil sem se na vprašanju in sem dejal zastran moje bolezi, da je moja bolezen ta, da ima ljuba moja žena v križu revmatizem. Prej, da ga je imel blagopokojni njen oče, pa je lani zatisnil svoje mile oči, in je za njim ona podedovala revmatizem. Zato da sva prišla v toplice.

Izrekel mi je iskreno sožalje.

Pomolila mu je jezik še ljuba moja žena in jo je pohvalil in brez oklevanja ji dovolil, da si bo svoj revmatizem kopala v bazenu.

Meni pa, ki se še nisem povzpел do lastnega revmatizma, je zapisal kopeli v kadunji in me potolažil, da bo kmalu bolje.

Ljuba moja žena in njen revmatizem sta se v radiobazenu počutila jako krasno. Bazen je v obokani dvorani in je iz dvorane bučno odmevalo petje. Ločil sem tudi glas ljube svoje žene in je bilo čudovito: celo petju se je poznal radio – v Ljubljani sem bil na radiokonzertu in je donelo petje iz radiobazena prav tako – ne rečem, da lepo, – ampak enako.

Meni so bili kopel pripravili v kadunji. Kopel v kadunji je urejena jako znanstveno na podlagi najmodernejših vede in po načelu naravoslovnega zakona, ki pravi, da tam, kjer je že predmet, ne more biti drug predmet. V kadunji je bila gorka voda. Tisti hip pa, ko sem jaz legel v kadunjo, sem bil jaz notri. – Kjer sem jaz, ne more hkratu biti voda, pa je voda odtekla, kajti nikakor ne gre, da bi se zaradi moje malenkosti kršila najmodernejša

veda in naravoslovni zakoni. Le v kotih kadunje je toliko ostalo vode, da sem si grel prste.

Zeblo me je. Kaj me ne bi, ko je bila pozna jesen, jaz pa brez vsega v prazni kadunji!

Temeljito me je zeblo in me je zeblo še potem, ko sem se oblekel. Ves dan me je zeblo in pričelo me je trgati v desnem palcu in levi rami. Šel sem k zdravniku. Prijazno mi je pokimal, da sedaj imam svoj revmatizem, ki da me upravičuje v poset radiobazena. Iskreno mi je čestital. In sem odsihmal hodil v radiobazen in se udeleževal bučnih kopeli in koncertov in me je naudajal jako ugoden občutek zadovoljstva, ko sem vedel, čemu sem v toplicah.

Čestital mi je tudi topliški gospod ravnatelj in se lepo pridužil, da mi bodo radiotoplice sigurno pomagale. Rekel je, da skoro ni bolezi pod milim nebom, ki ji le-te toplice ne bi nudile najradioaktivnejšega leka. In mi je postavil za zgled iz domače zgodovine Stanka Vraza.

Ta da je bil leta 1850 tukaj in je imel cel paternoster hrvatskih bolezi: džigarice in dalak in bubrege in vsega hudimana in okrog sebe je pljuval jako nehigijenično in krvavo. Pa se je kopal štirinajst dni in so mu odlegle tako džigarice kakor dalak in bubrege in tudi pljuvati je začel jako krasno in vsem higijenskim zahtevam ustrezajoče. In je lepo ozdravel in nebroj pesmic spisal in tri debele knjige samih pisem in nebroj je govoril domorodnih besed.

Džigarice so jetra – bubrege so ledvice, dalak bo pa nemara nekaj okoli vranice, toda ne vem natanko – v mojem slovarju manjka

tisti list. Bodi kakorkoli – Stanku Vrazu da so pomagale radiotoplice v vsakem pogledu in so mu dvignile delovno silo na nezaslišano višino, je dejal gospod ravnatelj.

Kar se mene tiče, ne morem nehvaležen reči, da so bile radiotoplice brez učinka. Zlasti kar se tiče pisem: vsak dan sem pisal vsaj pet razglednic iz toplic. Kar se pesmi tiče, pa mi radiotoplice – odkrito povedano – niso kaj pomagale – pesmi nisem spisal nobene. Seveda, bil sem v toplicah samo deset dni.

Gospod ravnatelj se je pridušil, da ne dvomi, ako bi se še dest dni kopal radio, bi se mi radioučinki razodeli sigurno tudi na polju poezije.

Ne rečem, da se ne bi. Pa mi ni dosti za pesmi, da bi jih pisal. Zdi se mi: s pesmimi si zgolj pokvariš lepe konduite, da te več ne štejejo za resnega – ne neso pa nič.

Ali nekaj drugega sem zapazil po kopelih, nekaj dosti bolj imenitnega: zrasel sem! hlače so mi zgoraj postale prekratke za celo ped! To je jako sijajen, lahko rečem: radiospah radiokopeli.

In sploh!

V toplicah je bil gospod, ki se je kopal v prid svojim lasem, da bi mu zrasli. Njegova gospa se je kopala zoper goišo ali krof. S seboj sta imela hčerko, ki se je kopala za moža, da bi ga dobila. Hčerki so radiotoplice najbolj hitro pomagale, dobila je že po tretji kopeli moža, bil je jako postaven in so pravili, da ima jako bogato ženo v Zagrebu. Bilo srečno!

Da, radiotoplice!

In so pripovedovale in se smejale natarke, kako radioaktivni postanejo nekateri gostje moškega spola po radiokopelih.

Tako radio so radiotoplice! Shimmytoplice pa, mislim, sploh ni. Že iz tega se lahko spozna velikanski razloček med radio in shimmy.

Tudi v politiki nima shimmy nikake veljave. Radio jo pa ima! Radiokali npr. so na krmilu in se mora priznati, da resnično in hvalevredno krmijo. To me jako veseli in sem se jim priporočil. Morebiti bom uslišan – radioveden sem, če bom. Ali se reče še »radioveden«.

Fridolin Žolna (Fran Milčinski)

shimmy – vrsta robčka

zdravnik – v Radiotermi Laško je v tistem času ordiniral dr. Anton Čede (1886–1965), ki je bil od leta 1918 do smrti zdravnik splošne prakse v Laškem paternoster – rožni venec; v tem stavku pomeni nekaj dolgega, pravimo tudi: cele litanije
lepe konduite – lepo vedenje, lepo obnašanje
radiokali so na krmilu – tedaj vladajoča stranka so bili srbski radikali, ki jih avtor zasmehljivo imenuje radiokali

Budnica

Jutro se šele nakazuje, saj je nebo komaj za spoznanje svetlejše od narave, ki je odeta v mrak. Mrak se še posebno odraža v globelih med posameznimi holmi.

V ta mir se začno oglašati kosi: sprva eden, dva in nato še ostali. Na začetku so glasovi kosov komaj slišni, kot bi uglasovali strune. Po uverturi pa preidejo na močnejše tone. Kar pošteno se morajo truditi, da ostalim v ptičji srenji dopovedo, da se bliža jutro in s tem nov dan. Ko se prebudijo vrhovi gričev, dobijo kosi številne pomočnike. Le globeli, kamor svetloba pokuka kasneje, so še v dremavici. Kmalu se tudi od tam, iz temnega zelenja, kjer je prava goščava, kjer se ne more drevo ločiti od drevesa, zasliši petje, združeno v en sam čudovit orkester. Z glasovi izstopajo le kosi, ki so kot prvi posedli na najvišja drevesa.

Kmalu so najmanjši pevci prenehali s petjem in se lotili iskanja hrane zase in za svoje mladiče. Tega so se zavedli tudi kosi. Ker so od vsega zbora ostali sami, še močnejše odpirajo kljune. Res so neutrudni solisti. In tudi pred svojimi ženkami, ki valijo nov rod, se morajo postaviti, mar ne? Taka budnica je za človeka najlepša.

Janez najraje takrat opravi jutranjo molitev. Saj bo potem, ko bodo kosi utihnili in bo naraščal avtomobilski promet, ponovno zadremal. In če bi pred tem stopil k oknu, bi na jasad zagledal srne z mladiči ali pa fazanjo družino.

Medtem so tudi sončni žarki jutranjo roso spremenili v srebrne kroglice. Brez števila jih je in več kot drugod. Veje se od te bogatije kar upogibajo. Saj tudi rogoz ne raste povsod. Tu pa se žametnorjave sveče že razkazujejo. In vetrc, ki pihlja letos še posebno radodarno, prinaša v dolino prijetno svežino. Da, taka so poletna jutra v Mokrem Dolu.

Češnje pa, ki gredo kosom zelo v slast, tukaj ne obrodijo. Sicer se na par kilavih, ki slučajno ostanejo na drevesu, kosi še ozrejo ne. Zato jim Janez večkrat obesi na veje tistih pravih češenj, ki zorijo le nekaj deset metrov višje po holmih, ne daleč od tam, kjer uspevajo še breskve in trte. Te jim prinaša od prvih do poznih sort. Kaže, da so tudi kosi s tem načinom zadovoljni. Vse po načelu daj – dam!

Nande Čič

»Tako rad vas imam«

Prisluškujemo zavijanju vetra, ki otrasa zadnje orumenelo listje z vej. Padajoči listi so kot utrujene ptice, ki sedajo na zemljo, so kot jata pisanih metuljčkov, so kot spomin na neko davno življenje.

Bolniška soba je vsa prepredena s tišino. Tudi s pričakovanjem. Najbolj neučakana je najmlajša. Kar strpeti ne more več.

»Ata, kaj se dedi še ne bo zbudil?« zaščebetava s svojim zvonkim glaskom, sedeča na očetovih kolenih.

»Pst, tiho!« jo takoj posvari oče.

»Ja, pa kaj ne vidiš, da že odpira oči?«

S svojimi kot plavica modrimi očki se zazira v dedkov prebujajoči se obraz. Njegove veke se komaj privajajo na dnevno svetlobo. Pogled mu je zbeگان in kalen, kakor da prihaja od bogvedi kako daleč.

Mala neugnanika se zdajle iztrga očetu iz naročja in plane k njemu:

»Dedi, mi smo prišli. Pa čisto tiho smo bili, veš, kot miške, da te ne bi prehitro zbudili,« gostoli kot slavček, krili z rokami in bi v eni sapi rada povedala prav vse.

Bolnik, kakor da jo šele sedaj prepoznavajo, se mukoma nasmehne in poskuša dvigniti desnico, da bi jo pobožal po svilenih laskih, a mu roka kar omahne na ležišče.

»Viš, ljubica moja, tako sem slaboten, da te še pobožati ne morem več.«

V motnih očeh se mu grenko zalesketa.

»Zato pa moraš jesti, da boš prej okreval,« vskoči v besedo starejša snaha.

»Če mi pa tu ne diši,« se zagreni starček.

»Zato smo ti pa od doma prinesli dobro domačo juho z rezanci. To si imel vedno rad,« ga bodri mlajša snaha.

»Saj ne rečem, da ne bom. Malo pozneje... Pa kako naj tudi jem, ko preležim vse dneve in noči. In noge, noge – te so oslabele in mrzle kot led. Pa tu, tu na boku, tu me tako nazarensko boli.«

»Ko si pa padel s postelje, ata,« ga skuša spomniti starejši sin.

»Padel?« se čudi. »Nič ne vem, da bi padel.« Za trenutek, kot da premleva neko misel v sebi, nagrbanči obraz, nato s pogledom poišče sina:

»Peter, ti si močan, daj, dvigni me malo, ves hrbet me že peče od ležanja. O, ko je človek star, je v nadlogo vsem, sebi in drugim. Najbolje je, če ga Bog pokliče k sebi.«

»No, no, ata,« ga ošteje sin, zatem ga zagrabí okrog prsi ter ga pridvigne, da nato na pol sedi v postelji.

»Pa pokrij me malo prek nog, v prste me zebe.«

Ko mu popravlja rjuho in koc, se prikažejo suhe in koščene noge s številnimi modricami, da me kar presune. Saj je bil še pred nedavnim pravi hrust, visok in krepak. Vse življenje je pač poznal samo garanje, delo v delavnici in doma. Žaga mu je pela vse dni in mu rezala tanke kose kruha, zanj in za družino. Pa je ob žagi prepevalo tudi njegovo srce. Pesem mu je bila vedno luč v življenju, posebej ob nedeljah, ko se je s kora razlegal njegov gromki bas. »Kdor v cerkvi poje, ta trikrat moli,« je rad zatrjeval. In ko je prišel od rane maše domov, je vselej razkoračen sredi kuhinje obnavljal nedeljsko pridigo ter dodajal svoje misli. »Francelj, ti bi moral biti misijonar,« mu je pogostokrat rekla babica, ko je videla, kako se razvema.

»Tako, dedi, zdaj pa bomo poskusili juhico,« sta pričeli snahi vsaka na svoji strani. Kot otroka sta ga hranili, kaj več kot otrok pa tudi ni pospravil.

»Dobro je bilo, več pa ne morem,« se hvaležno zazre na obe. »Tako dobri ste z mano... Dva sina sem imel, zdaj pa imam še dve hčeri... Hvala, res ne morem več... Peter, daj, obrni me še malo na drugo stran.«

In Peter ga obrne na desno, tako da sedaj gleda proti svojemu sosedu sotrpinu. Na vso srečo sta samo dva v sobi. Ta drugi pa kar naprej molči. Na pol miži in ustnice mu rahlo podhrtevajo, kakor da se po tihem pogovarja sam s seboj. Na njegovi mizici opazim uokvirjeno fotografijo ženske, najbrž žene. Poleg leži že rahlo orumenel list časopisnega papirja. Ko malo natančneje pogledam, spoznam, da je osmrtnica.

»Siromak je skoraj gluhi, in se ne morem z njim pogovarjati,« bolj sam zase govori naš dedek. »Sin ga pride včasih obiskat, žene nima več. To je hudo, vi tega ne morete razumeti. Ko moški izgubi ženo, je sam, čisto sam in nebogljen.«

»Pa, ata, saj imaš nas. Vidiš, koliko nas je okrog tebe,« pohiti mlajši sin.

»Vem, vem. Rad vas imam... vse skupaj. (Z roko si poskuša obrisati solze.) Samo to ni isto. Nje ni več. Človek pokoplje očeta in mater, ali ženo – to je čisto nekaj drugega. Brala mi je misli, globoko v dušo me je poznala... Pa saj pojdem, kmalu pojdem k njej. Sirota, mučenica je bila, velika mučeni-

ca je bila moja žena. Koliko je pretrpela, preden je umrla. Ampak ti se mi smiliš, mi je večkrat rekla. Otroka bosta že kako, svojo družino imata, ti boš pa sam. Ja, tako je rekla, Bog ji daj nebesa.«

Mora prenehati. Glas se mu lomi in solze mu vse bolj zalivajo oči.

»Ata, ata...« ga skušajo bodriti.

»Ponoči, ko ne morem spati in ko ni in ni konca noči in me žge po vsem telesu, takrat trpim kot Kristus na križu, takrat si želim, da bi me Bog vzal k sebi. Star sem že in ko je človek star, mora napraviti prostor drugemu. Tako je od nekdanj, tako bo za nami. Prese-limo se iz solzne doline v božje kraljestvo.«

In prikimava z glavo ter zre skozi okno.

»Kakor oblaki na nebu. Tako romamo po svetu in nekega dne izginemo za večno.«

Za hip zavlada tišina, sliši se le butanje vetra v okensko šipo.

»Dedek, zdaj bomo pa morali iti,« ga opomni mlajša snaha, ko zunaj pozvoni za konec obiska. »Saj jutri pridemo spet.«

»Pridite, le pridite, tako dolgčas mi je, ko vas ni; čakam vas, otročki moji...«

Vsi štirje ga obkrožijo. Vsakogar posebej stisne k sebi in smehljaj skozi solze mu lebdi na utrujenem licu.

»Tako rad vas imam, tako rad...«

Tudi drugi mu stisnemo roko.

»Hvala za obisk,« mi hvaležno reče.

»O, saj veste, stric, kako je zapisano: bolan sem bil...« Še enkrat si podava roki. Ne da bi slutila – zadnjič.

S svetlimi očmi nas premlja, ko odhajamo.

Nebo je polno oblačkov, ki hitijo z vetrom in se porazgublajo. Orumenelo listje odpada z utrujenih, mrtvih vej.

Ivan Žigart

Svetloba

Za Sv. Joštom, Pokljuko, zobovjem Julijcev in na robu Karavank je bilo konec tega sveta. Široko obzorje, poplava večerne zarje. Kjer je Miklavž vse leto pekel piškote. Kadar je bila zarja rdeča, sem vedela, da bodo nekoliko zažgani in ravno take sem imela najraje.

Zvon s Sv. Jošta je odganjal hudo uro.

Potrpežljivo sem čakala, kdaj bom šla z očetom prvič tja gor, da se bom dotaknila neba. Bogue če ni tam, kjer se zvonika tiščita modrine, izpraskana kaka luknja, in bi, če bi pogledala skoznjo, mogoče videla mamo sedeti na pručici sredi nebes?

Bilo mi je kakih šest let, ko sem se ob očetovi roki prvič pognala v tisto strašno strmino. Naenkrat ni bilo več drugega kakor vrhovi dreves, neba pa nikjer. Stezica pa je peljala dalje. Bila je prevezana s koreninami, vse tja gor do Žegnanega studenca. Tam sem smela piti vodo, čeprav mi je bilo vroče. Od tiste vode ne zbolíš. Je žegnana.

Tam mi je ata iz dveh palic naredil majhen vegast križec. Kdor gre prvič na Sv. Jošta, mora k znamenju pod vrhom prinesiti svoj križ. Moj ni bil težak, ampak spomin nanj je povezan s pretresljivim spoznanjem. Da se obzorje razmakne, ko prideš na vrh, da nebo uide nekam naprej in da ni špranjice, skozi katero bi se videlo v nebesa.

Kljub goram, ki si zares zaslužijo to ime, kljub razgledu s Storžiča, Zaplate, Kriške gore... Kljub strmim pečinam, kljub previsnim stenam, kljub lepoti očnice in sleča, kljub mogočnim gorskim hrbtom, ob katerih sem ali pa nisem izmerila svoje majhnosti, mi je najdražji hribec Sv. Jošta. Vsak dan se gledava. Vsak dan se ljubkujeva. Od vseh teh dolgih let nama je marsikaj jasno. Ne boli več. Je samo še svetloba.

Berta Golob

Ugankarski kotiček

Posetnica

ADO KOLAC

Že priimek vam pove,
da za sladkosneda gre.
Česa pa največ poje?

Uganka za najmlajše

Imajo jih hruške,
imajo jih puške
in včasih tudi
trmaste Nuške.
Kaj je to?

Zemljepisni anagram

VARDAR + DONAVA

Premečite vse črke v imenih gornjih dve rek in sestavite imeni dveh rek, ki tečeta v Sloveniji. Prva je na Gorenjskem, druga pa na Štajerskem.

Rešitvi:

-----+-----

Vizitka

SONJA BENEDIK

Premečite vse črke gornjega imena in priimka tako, da boste sestavili znan slovenski pregovor iz treh besed. Vpišite ga na črtice.

Rešitev:

Skrita misel

ASTRA
HIMNA
IVE
LIKER
OČIM

V vsaki gornji besedi prečrtajte po eno črko, ostale pa zapišite po vrsti na spodnje črtice, kjer boste prebrali slovenski pregovor:

Anagramna dopolnjevanja

BELA -----

----- JEZERA

Na črtice vpišite dve besedi, tako da boste z besedama, ki sta že napisani dobili dva slovenska zemljepisna pojma: prvi je naša pokrajina, drugi pa skupno ime za jezera pod Triglavom. Potem črke dopisanih besed premečite tako, da boste dobili nov zemljepisni pojem, ki leži zahodno od Evrope.

Rešitev:

Dopolnjevanja

--x_x--

Na štiri črtice po vrsti vpišite štiri zaporedne črke v abecedi, na dva iksa pa dva enaka vokala. Rešitev je osebno moško ime.

Iskalnica

Modrasova glava
res ni velika,
a v njej je žival,
ki v temi skovika!

Eno od besed v levih verzih razdelite na dva dela, pa boste dobili rešitev, ki jo vpišite na črtice:

Premikalnica

PREKOP
TAPETA
SEMESTER
OZNAKA

Gornje besede premikajte drugo nad drugo tako, da se bodo v treh navpičnih kolonah pokazala imena treh gradbenih materialov.

Rešitve:

Slovenska umetnika

DUŠAN PREBIL

V priimku slovenskega režiserja zamenjajte črko B s črko Z, potem pa črke imena in priimka premečite tako, da boste dobili ime in priimek sodobnega slovenskega slikarja in grafika, avtorja portretov slovenskih mož za nove slovenske bankovce.

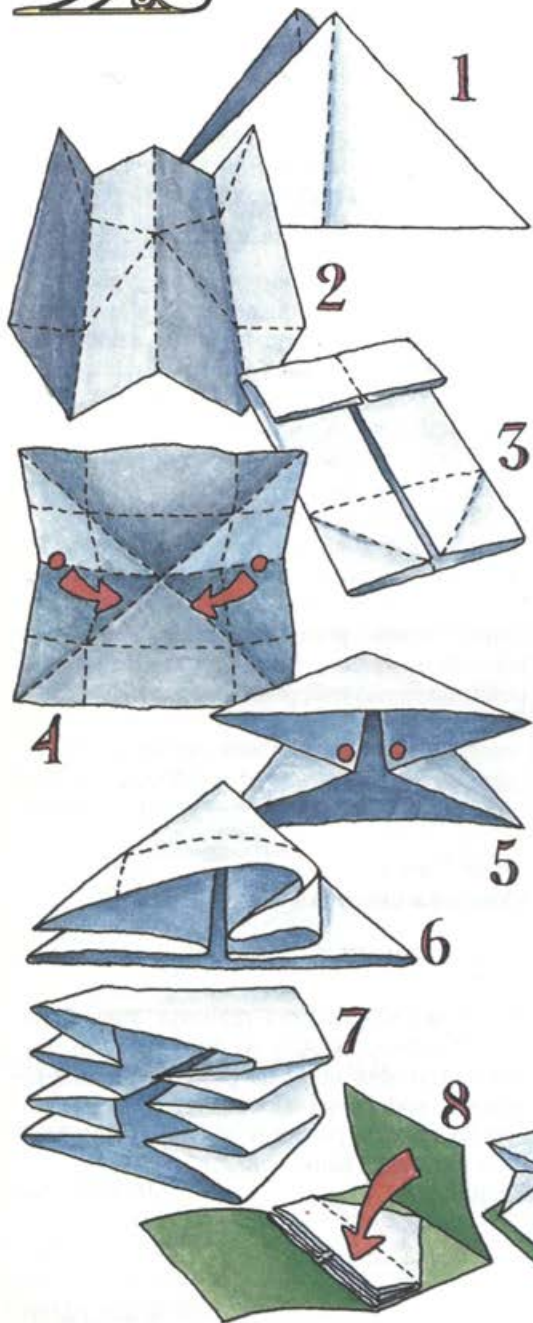
Rešitev:

PRAZNIČNI DECEMBER

Čas, ko mrzlično pišemo voščilnice, čas, ko diši iz pečice, čas, ko krasimo svoje domove, čas, ko sedemo za dobro obloženo mizo, ta čas je seveda:

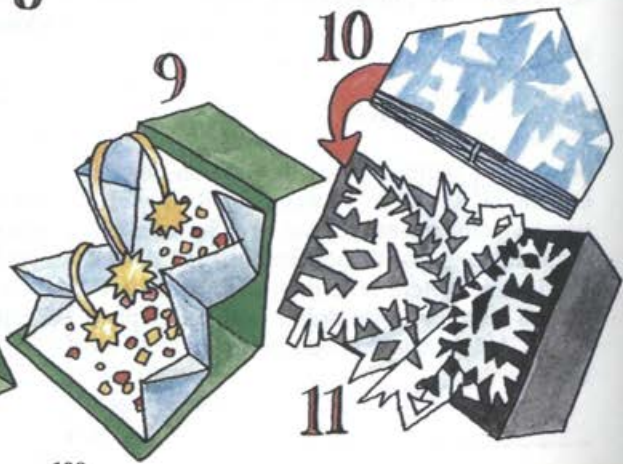
VOŠČILNICE

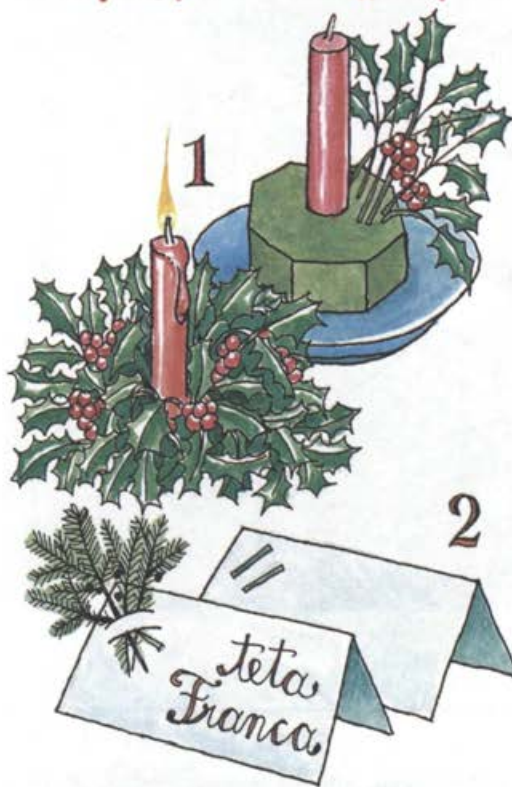
Iz lista pisarniškega papirja izrežite kvadrat in ga prepognite po obeh diagonalah (1). Papir odprite, prepognite ga najprej na polovico, obe polovici pa zganite do sredine (2). Prepognite zdaj oba konca do sredine, da bo nastal kvadrat (3). List odprite, nato pa ga zložite tako, da bosta obe rdeči piki skupaj (4 in 5). Trikotniku, ki ste ga dobili po dosedanjem zlaganju, vpognite navznoter vse štiri vogalčke (6), da bo nastala nekakšna trikotna "harmonika" (7).

Iz tršega papirja izrežite dolg pravokotnik. Dolg mora biti za tri dolžine "harmonike". To vlepate v srednji del kartončka. Z lepilom premažite nato še zgornji del harmonike in eno od stranic kartončka dobro pritisnite na "harmoniko", da se bosta oba dela zlepila (8 - pazite na smer!).

Zdaj kartonček razprite: pred vami je prazna posoda za vašo domišljijo! Voščilnico lahko napolnite s konfeti in zvezdicami, prilepljenimi na pisane trakove, vanjo lahko položite drobno (toda ploščato) darilo ali pa samo napišete voščilo (9). Čisto nekaj posebnega pa je voščilnica - čipka. Ko boste zložili papir v "harmoniko" (7), vanj vrežite majhne trikotnike in druge oblike (10). Prav previdno ga vlepate v kartonček in ko ga boste odprli, se bo razprostrla ljubka čipka (lahko ji rečete tudi snežinka - 11). Najlepša je na čnem kartončku.

ZELENJE NA PRAZNIČNI MIZI

Za božično večerjo je miza slovesno pogrnjena: tu je najlepši prt, najboljše krožniki in kozarci, manjkajo le še sveče in rastline. Zakaj ne bi sveč in zelenja združili v enotno dekoracijo praznične mize?

Penasto maso, ki jo cvetličarji uporabljajo za izdelovanje ikeban, ob robovih prirežite, da dobite krog ali mnogokotnik. V sredino izvrtajte luknjo, ki naj bo tako velika, da hoste vanjo lahko zapičili svečo. V globok krožnik nalijte vodo, nanj pa položite penasto maso s svečo. Zelenje, najboljše bodo vejice bodike ali smrečja, na gosto vsadite v maso. Namesto mase lahko uporabite tudi stiropor, vendar v tem primeru rastline ne bodo na vlažnem in ne bodo vzdržale dlje časa (1).

Imate za božično večerjo (ali novoletno) povabljenе goste? Poleg krožnika, ali pa nanj, postavite kartico z imenom tistega, ki mu je namenjen. Še preden kartonček prepognete, napravite z nožem za papir dve zarezji, dolgi 3 do 4 cm in široki 2 do 3 mm. Na kartonček lahko poleg imena pripišete tudi osebno voščilo, nato pa v zarezji zataknete vejice zelenja (2).

BOŽIČNI VENČKI

K božiču sodi tudi venček, ki ga obesite na vrata ali na primerno mesto v sobi. V cvetličarnah lahko kupite že okrašene venčke iz smrečja ali maha, na tržnici pa prav takšne brez okraskov. Kdor zna, naj ga spleta sam, lahko tudi iz vrbja. To, kar loči venčka na levi strani od kupljenih, so okraski. Polo lakiranega in potiskanega papirja za zavijanje daril narežite na nekaj centimetrov široke trakove in z njimi ovijte venček. Iz enakega papirja naredite na vrhu dvojno ali trojno pentljo, papir pa lahko tudi narežete in konce zvijete s škarjami. Prav majhne škatlice zavijte v potiskan papir, ovijte jih z lepim trakom in obesite na venček.

Namesto enega, lahko naredite več manjših venčkov. Drobne paketke lahko uporabite za otroški adventni koledar. Za vsak dan adventa naj bo en paketek, v njem pa drobno darilce (bonbon, frnikola), da bodo otroci lažje dočakali božička.

Pogled na razstavo umetniških del v Cankarjevem domu

SKA – Slovenska kulturna akcija živi v Argentini že 40 let

Pozdravni nagovor na proslavi štiridesetletnice SKA v Cankarjevem domu (dne 11. septembra 1994 – v imenu Društva slovenskih izobražencev v Trstu)

Prerok Jeremija je pisal izraelskim izgnancem v Babilon: »Zidajte hiše in prebivajte v njih. Zasajajte vrtove in uživajte njih sad! Ženite se in rodite sinove in hčere, oženite svoje sinove in pomnožite svoje hčere, da bodo rodile sinove in hčere, da se boste ondi množili in se ne boste manjšali! Skrbite za blaginjo dežele, kamor sem vas izgnal in molite zanjo h Gospodu, kajti njena blaginja je vaša blaginja...«

Beseda preroka...

Je kakšna takšna poslanica bila poslana tudi ostanku slovenskega Izraela, tam daleč ob Srebrni reki?

Zakaj, ta ostanek je delal, ko da sledi prerokbi. Glejte; zidal je hiše, zidali jih niso samo posamezniki, zidala jih je tudi skupnost,

sedem ponosnih hiš v prostranstvu Buenos Airesa! Sadil je vrtove in ob ustju reke Parana je zasajal topolove nasade. Ženil se je in rodil sinove in hčere, kakor jih ni rodila ne matična Slovenija ne zdomska...

Argentinski čudež namreč ni najprej kulturni. Je predvsem demografski: hiše s patriarhalnim številom otrok, ko da se hoče tisti ostanek v razkošni volji do življenja maščevati za Kočevski Rog... Čudež, ki seveda ne izvira iz same biologije, ampak iz nekega drugega čudeža, namreč verskega.

Ko je poraženec v revoluciji odhajal v argentinski Babilon, bi se bil lahko uprl tistemu Bogu, v imenu katerega je bil šel v boj, češ: Nas, bojevnike zate, si zapustil?

Ni se mu uprl. Še bolj se mu je predal. Ta predanost je bila, se zdi, milostno nagrajena. In ob Srebrni reki je zrasla verska skupnost, v katero se je tako rekoč preselil verski genij slovenstva čez ocean: verska skupnost, ki je lahko vzor izkrvinelemu in izmedlelemu katolištvu matične domovine.

Ob tem biološkem in verskem vitalizmu ni mogel umanjkat čudež, ki ga posebej slavimo nocoj, namreč kulturni.

Za razliko od izraelskega izganca ob babilonskih rekah slovenski ni obesil svojih plunk na vrbe ob Srebrni reki. Štirideset let SKA – to pomeni štirideset let literature in glasbe, stotine gledaliških in kulturnih večerov, več kot sto izdanih knjig. Pomeni kulturo, ki ni iskala samo v domačijstvo, ampak tudi v svet, ki je prevajala Danteja in Eliota. Pomeni kulturo, ki je delala iz čistosti ljubezni, saj v njenem slovarju ni bilo ne honorarjev ne nagrad ne sinekur. Pomeni kulturo, ki je v tem petdesetletju prenašala za vse čez Rdeče morje table slovenstva in table krščanstva.

Ni treba, da si zamejec, da ždiš sredi biološkega in verskega umiranja, sredi hlapčevskega domotožja po Rimu ali po Beogradu, da spoznaš veličino neke zvestobe, ji rečeš veličina in se ji pokloniš.

Alojz Rebula

Predsednik SKA Marijan Eiletz, dipl. arh.

G. Zorko Simčič in g. Marijan Eiletz ob proslavi

Simbolni odsevi v Ljubljani

Goriška Mohorjeva v letu 1994

Jeseni 1924, torej pred 70 leti, je izšel, z letnico 1925, prvi knjižni dar Goriške Mohorjeve družbe. Koledarju so delale družbo »Gospodarska čitanka« inž. J. Rustje, Danilevskiyev roman »Na Indijo« v prevodu A. Benkoviča, Raisov roman »Preužitkarji« v prevodu P. Bradača, »Molitvenik« dr. G. Pečjaka ter zvezek z imenikom udov GMD.

Zamisel o ustanovitvi GMD se je porodila v sklopu stanovske organizacije slovenskih primorskih duhovnikov v mejah tedanje Italije, imenovane »Zbor svečnikov sv. Pavla«. V ta namen je društvo osnovalo odbor, v

katerega je poleg duhovnikov pritegnilo tudi nekaj vidnejših tedanjih intelektualcev – laikov. V poslanici, razposlani 22. novembra 1923 župnijskim uradom, je bilo zapisano: »Ker ima Družba sv. Mohorja na Prevalju svoj sedež izven države in se ne more posebno ozirati na naše razmere, ter bi cenzura lahko dovoz knjig onemogočila, smo čutili potrebo po lastni ustanovi, ki bi nam to družbo omogočila...« (prim. R. Klinec, Zgodovina GMD, Gorica 1967, stran 12).

Leto 1994 je zato potekalo pri GM v znamenju bodisi proslave okrogle obletnice njenih začetkov, predvidene za mesec november, kakor tudi izjemno pomembnih notranjih organizacijskih preosnov, o čemer smo v lanskem koledarskem zapisu poročali. Z le-temi je GMD prešla v sklop širše založniške ZADRUGE GORIŠKE MOHORJEVE.

Novoustanovljena Zadruga, ki je dejansko zaživela šele letos, je založnica in lastnica tednika »Katoliški glas«, mesečnika za otroke »Pastirček«, knjižnih izdaj in ožje GMD. Predsednik odbora Zadruga GM je od 01. 06. 1994 dr. Damjan Paulin, ki je nasledil dr. Kazimira Humarja. Le-ta je sprejel mesto podpredsednika.

Omenjene enote, ki sestavljajo Zadrugo GM, delujejo samostojno in jih kot takšne tudi obravnavamo. Naj jih na kratko predstavimo:

– **KATOLIŠKI GLAS** je tednik, ki je nastal leta 1948 z združitvijo dotedanjega tržaškega »Tedna« in goriškega »Slovenskega Primorca«. Glavni in odgovorni urednik je g. Dušan Jakomin, slovenski kaplan v tržaški župniji Škedenj. S predanostjo prvotnim koreninam želi tednik »slediti dogodkom tako, da informira in formira, toda mora obenem pripravljati prihodnost na osnovi tistih vrednot, ki ga stalno spremljajo in so ga rodile. Prav zato ne sme in ne more biti glasilo te ali one strani. Krščansko sporočilo gre preko ločitev, ki so le človeške in zato minljive«, tako piše glavni urednik v uvodniku dne 26. 06. 1994. Biti želi torej eden izmed soustvarjalcev javnega mnenja v slovenskem zamejskem prostoru.

– **PASTIRČEK** je mesečna otroška revija, ki neprekinjeno izhaja že celih 48 let. Oblikuje jo uredniški odbor, ki ga vodi g. Marjan Markežič, župnik v Sovodnjah ob Soči in profesor na slovenski nižji srednji šoli v Gorici. Letno izide osem števil in sicer med šolskim letom. Namenjen je predvsem šoloobveznim

otrokom. Objavlja raznolike informativne in formativne članke, pa tudi pesmice, pravljice, igre. Pomembna je tudi »pošta«. Številna pisma mladih bralcev pričajo, da je revija zanje prikupna in zanimiva.

– **KNJIŽNE IZDAJE**. Ustanovitev Zadruga GM je tudi formalno pravno omogočila izdajanje knjig zunaj rednega letnega knjižnega daru GMD. Za to skrbi širši odbor za knjižne izdaje, ki ga vodi prof. Marija Češčut. V tem sklopu sta letos izšli pesnitev »Križev pot« Ljubke Šorli-Bratuževe, ob prvi obletnici njene smrti, ter, v sozaložbi s Celjsko MD, »Črepinje« oz. spominski zapisi nekdanjega političnega zapornika in sedanjega biljenskega župnika in zlatomašnika Ljuba Marca. Do izteka tega leta naj bi izšla še dva naslova.

– **GORIŠKA MOHORJEVA DRUŽBA**. Kot je bilo omenjeno, ohranja GMD v sklopu Zadruga Goriška Mohorjeva svojo avtonomijo. Letošnja obletnica je posebej poživila misel in skrb, da pride ponovno do izraza izvirni namen MD kot bratovščine oz. združenja vernikov, ki vidijo v MD sredstvo za osebno duhovno-kulturno oblikovanje in utrjevanje verhe in narodne istovetnosti. Zato stoji v ospredju vprašanje, kako poživiti čut pripadnosti MD s primornimi bivanjskimi izrazi.

O knjižnem daru za leto 1994, ki je izšel v prvih dneh meseca decembra 1993, velja povedati, da so ga sestavljali: Koledar 1994, ki ga je uredil dr. J. Markuža; 19. snopič, to je predzadnji, Primorskega slovenskega biografskega leksikona (PSBL), ki ga urejuje prof. M. Jevnikar; »Alesandrinke« zgodbe o usodi primorskih deklet in žena v Egiptu izpod peresa Dorice Makučeve; »Možje s Snowyja«, spomini vipavskega izseljenca v Avstraliji; »Ko se vračajo delfini«, zbirka novel in črtic tržaške pisateljice Brune Marije Pertot.

Knjižno zbirko 1994 smo predstavili v Gorici, Trstu, Ljubljani, Ajdovščini, Dornberku, Izoli in Kopru. Bila je lepo sprejeta ter deležna prav dobrih ocen in recenzij v slovenski periodiki. GMD je bila prisotna tudi na zadnjem knjižnem sejmu v Cankarjevem domu v Ljubljani novembra 1993.

Redno se srečujemo in sodelujemo s strskima družbama v Celju in Celovcu. Skupaj snujemo in pripravljamo zgodovino vseh treh Mohorjevih. Novembra 1994 je na sporedu ponovno srečanje »treh sester« v Gorici v sklopu proslave 70-letnega jubileja GMD in obenem sklopa največjega dosedanjega za-

ložniškega in kulturnega podviga GMD, Primorskega slovenskega biografskega lek-sikona (PSBL), ki je pričel izhajati leta 1974. To dragoceno enciklopedično delo, sad zelo širokega kroga zavzetih sodelavcev, razodeva neslutena obzorja duhovnega bogastva mnogih primorskih ljudi, ki bi brez PSBL ostala v veliki meri prikrita.

Odbor GMD

Leto velikih dogajanj in izrednih dogodkov

»Mohorjeva je bila v veliko težjih časih – kakor so današnji – kulturno zatočišče slovenske narodne skupnosti na Koroškem.« Tako je na odprtju »Hiše koroških Slovencev« v Ljubljani označil našo vlogo avstrijski zvezni predsednik dr. Thomas Klestil.

Mogoče je naša hiša postala prav zaradi te značilnosti osrednja in največja organizacija koroških Slovencev. V zadnjih letih smo postavili marsikakšen akcent, pretekli meseci pa so bili meseci velikih dogajanj in izrednih dogodkov.

Največji dogodek je kajpada odprtje »Hiše koroških Slovencev« ob navzočnosti dveh državnih predsednikov, in sicer avstrijskega in slovenskega. Oba, dr. Thomas Klestil in Milan Kučan, sta vlogo Mohorjeve družbe počastila. Predsednik Milan Kučan je orisal s signifikantnimi besedami: »Kdor ne pozna poslanstva Mohorjeve družbe, ..., ta ne pozna pomembnega dela slovenske zgodovine in tudi težko razume prihodnost, ki jo Slovenci imamo.«

Ob odprtju doma sem v Ljubljani povedal, da se zavedamo, »da pravzaprav začne delovati ambasada naše narodne skupnosti«. Hiša bo kontaktni člen med Dunajem, Celovcem in slovenskim glavnim mestom. Ob dobrososedskih odnosih med Avstrijo in Slovenijo želimo biti povezovalni člen in enakopraven partner. Najbolj razveseljivo pa je mogoče dejstvo, da bodoči skupni Evropi lahko služimo kot eksemplarični model.

Hiša v Ljubljani pa ni bila edini »delovni praznik«. V petek, 27. maja 1994, smo odprli obnovljeno knjigarno, ki je v centru koroškega glavnega mesta središče slovenske besede. Arhitektu Petru Hahnu so uspeli lepi in struk-

turirani prostori. V bodoče bomo bralkam in bralcem nudili še več. Program knjigarne je slovenski in meški ter obsega beletristično, versko, politično, zgodovinsko, mladinsko in otroško literaturo.

Čeprav je slovenski narod pesniški narod, je naše ljudi treba vedno spet vzpodbujati k branju, tudi z vabljivo knjigarno. Naj tu ponovim, kar smo v mohorjevkah že brali: »Če ne bomo brali, nas bo pobralo!« (Tone Pavček)

Po knjigarni smo proslavili še 100-letnico Mohorjeve hiše, hkrati smo predali namenu pregrajeno garažo in obnovljeni vrt na dvorišču.

Ob gradnji garaže smo bili tarča relativno ostre polemike. Naši kritiki, eden ali drugi je sam najemnik garažnega prostora, mogoče niso pomislili, da smo center za vrsto delojemalcev, ki prihajajo iz vseh dvojezičnih krajev na delo z lastnim avtomobilom. Zdi se, da je te razprave konec, in da tudi naši kritiki vidijo, da je bil postopek pameten in nujen. Z gradnjo je bila povezana obnova vrta, ki ga bodo koristili predvsem otroški vrtec, šola in zavetišče. Že v prvih dneh pa smo videli, da se ga bodo otroci poslužili z velikim navdušenjem.

Prav ob garaži smo videli, da se je treba v korist napredka jasno odločiti in da je treba načrt konsekventno finalizirati. Brez jasne odločitve in konsekventnega dela danes tudi ne bi bilo Mohorjeve ljudske šole. Njen praznik smo vključili v proslavo 100-letnice naše hiše, zato se je tega slavja udeležila tudi bivša zvezna ministrica za pouk in umetnost dr. Hilde Hawliceck, ki je toliko storila za šolo. Njena šolska politika je bila vzorna.

Največji in najbolj težavni projekt pa je obnova visokošolskega doma Korotan na Dunaju. Realizacija doslej ni v pravi meri uspela. Nekateri odgovorni, ki smo jih poverili z nalogami, imajo težave s termini, čeprav smo jih med gradnjo večkrat opozorili, da hiše ne bodo pravočasno dogradili. Sploh pa je Dunaj neznan teren. Upam, da bodo prav tisti, ki so v zadnjih mesecih preslišali naša opozorila, v zadnji fazi le še konstruktivni.

Ob prenovi Korotana pa moramo jasno povedati, da je projekt finančno izredno zahteven. Računam s pomočjo Slovenije, saj smo že marsikateremu študentu iz Slovenije omogočili šolanje v Celovcu ali študij na Dunaju. Le mimogrede omenim, da so naši bivši študenti danes v Sloveniji vplivni in kompetentni sooblikovalci družbe. Na slovenske ob-

Oboroški zbor Mohorjeve privatne ljudske šole v Celovcu je pel na 100-letnici Mohorjevega doma in 5-letnici Mohorjeve šole pod vodstvom učiteljice Tatjane Tolmajer.

lasti apeliram, da sedaj primerno podpredjo dunajskega Korotana.

Vodenje domov ekonomsko nikakor ni zanimivo. Za dijake skrbimo, ker je to ena bistvenih nalog našega poslanstva. Gole številke same govorijo proti vzdrževanju domov, ker za vsakega dijaka in študenta mesečno doplačujemo najmanj 2.000 šilingov.

Načrtujemo pa še druge spremembe. Mohorjeva tiskarna se bo preselila, in sicer predvidoma januarja 1995 na slovenska zgodovinska tla, na celovško periferijo, v Vetrinj. Tiskarski sektor je danes vsekakor problematičen in se zavedamo, da uspeš le s konkurenčno in moderno ponudbo. Z nadaljnjim razvojem bomo ostali med najboljšimi tiskarnami v Celovcu.

Ob tej priložnosti naj zapišem, da smo v tiskarni letos izgubili dolgoletno stranko, revijo »Naša luč«. Nad štirideset let smo vsak mesec skrbeli za izhajanje, zdaj pa se tiska v Sloveniji. Boleče je, da ni več v naši hiši, ker smo jo tiskali, ko jo v Ljubljani niti kupiti nisi smel, kaj šele brati.

Ob uresničitvi lepih načrtov in ob obiskih vidne vrste visokih gostov, v Mohorjevi smo ob dveh državnih predsednikih in bivši mi-

Ob odprtju »Doma koroških Slovencev« v Ljubljani, Poljanska 97, pozdravlja predsednik celovške Mohorjeve družbe rektor Jože Kopeinig ljubljanskega nadškofa in metropolita dr. Alojzija Šuštarja in avstrijskega zveznega predsednika dr. Thomasa Klestil (na desni).

nistrice pozdravili še nadškofa dr. Šuštarja, krškega škofa in našega protektorja dr. Kappellarija, ministre, državne sekretarje, poslance ter ljubljanskega in celovškega župana kakor tudi koroškega in štajerskega deželnega glavarja ter namestnika koroškega deželnega glavarja in druge, pa moramo pomisliti na vse, kar nas še čaka. Z ozirom na našo bogato zgodovino smo naše sotrudnike počastili s Slomškovi priznanjem. Prejeli so ga dekan Kristo Srienec, dv. sv. dr. Valentin Inzko, Bernard Strauss, župnik Lovro Kaselj, župnik Maks Mihor, prof. Janko Moder, Lovro Sad-

jak, Anton Dolinšek, Marija Buchwald, Fanka Goršič, Ciril Turk in Marija Martinčič. Cilje pa je treba definirati, in sicer miselno in pisмено.

Med drugim bomo morali uresničiti tako imenovani Radio Korotan in sprejem slovenske televizije v dvojezičnih krajih Koroške. Politično je ta zahteva več kakor zrela.

Prizadevati si bomo morali za ohranitev delovnih mest. V zadnjih mesecih je vrsta manjših družb propadla, skoraj petsto delovnih mest ni več. Promet se je občutno zmanjšal. Gospodarsko stanje je zaskrbljujoče in vznemirljivo. Povem pa lahko, da je celovška Mohorjeva s svojimi močmi vedno odgovorno razpolagala. Dejavnosti smo neprestano in premišljeno, zato bomo tudi ta del gospodarskega cikla premagali z velikim naporom, a brez večjih težav.

Najbolj zaskrbljujoče pa je padanje števila članov Mohorjeve družbe. Pred približno sto leti je Mohorjeva imela okrog 90.000 članov. Danes o taki ogromni masi lahko le sanjamo. Problem je treba stvarno videti in ga rešiti. V tistih zlatih časih smo z našimi knjigami bili doma skoraj v vsakem slovenskem gospodinjstvu. Mogoče je tudi danes naš osrednji dejavnik, namreč založba, odločilen.

V sklopu naše razvejane dejavnosti dela založba slej ko prej po načelih ustanoviteljev. Še danes širi slovensko besedo po nizkih cenah. Pomisliti bomo morali, katere knjige in kakšne vsebine koledarja, naše »članske izkaznice«, bodo tako privlačna, da bo število članov spet raslo.

»Mohorjeva ni samo hiša sredi Celovca, temveč živa mreža med rojaki na Koroškem in po širnem svetu.« Definicija rektorja Jožeta Kopeiniga, predsednika Mohorjeve, je kratka in pravilna. Če nam bo uspelo pričujočo definicijo spraviti med Slovence doma in po svetu, bo število članov prav tako spet raslo.

dr. Anton Koren
direktor Mohorjeve družbe

Moja usta govore resnico, krivica je mojim ustnicam gnusoba. Vse besede mojih ust so pravične, nič ni v njih hinavskega in zahrbtnega. Vse so jasne razumnemu, prave njim, ki pridejo do spoznanja (Prg 8,7-9).

Celjska MD v minulem letu

Če se ne motim, je pred kakimi desetimi leti Vinko Ošlak prvi zapisal, da so tri sestrške Mohorjeve družbe malega slovenskega naroda bogastvo, ne pa nesreča. Če bi *per analogiam* trditev aplicirali na celotno Cerkev, torej na vse kristjane po širnem svetu, bi nam nasprotovala večina teologov, ki imajo razdeljenost Cerkve za nesrečo, ne pa za bogastvo. Menim, da je edino modro zgodovinska dejstva upoštevati, saj jih spremeniti ni mogoče, tajiti jih pa bi bilo nepošteno. Vendar sem prepričan, da je že dolgo pravo sliko o življenju Mohorjeve družbe, o njenem mestu med Slovenci in njenem delovanju mogoče dobiti le, če kompletiramo vse tri elemente: goriškega, celjskega in celovškega. To je bil zagotovo tudi smisel sklepa, da poročilo o delu vseh treh MD objavimo vsako leto v vseh treh koledarjih.

Gljučno vprašanje MD je njeno članstvo, njegovo število in vnema za Družbo. Če drže podatki iz naših koledarjev prvih povojnih let, da je imela celjska MD tedaj 70.000 naročnikov (članov), danes pa je število tam nad 17.000, tedaj lahko presodimo, kje smo. Tudi če bi sešteli članstvo vseh treh Mohorjevih, bi celotna podoba najbrž še vedno ostala kaj klavrna. Toda teh podatkov nimamo, pa tudi kriterij včlanjevanja ni povsod enak.

Tu pa tam me skuša kdo tolažiti (slepiti), da ni važno, koliko imamo članov, ampak kako finančno stojimo. Kaj, če bi kakšen župnik podlegel podobni prevari: ni važno, koliko ljudi je pri maši, koliko jih prejema zakramente in kako živijo, važno je, da imamo dovolj denarja. *Horribile auditu!*

Sicer pa smo v letu 1993 izdali 65 naslovov v nakladah od 500 do 80.000 izvodov. Skoraj vse nove knjige so bile javnosti posebej predstavljene. In koliko uspemo prodati? Toliko, da za silo vozimo. Skladišni prostori v Celju so vedno bolj zatrpani. Zaposlenih imamo trenutno v Celju 6 in v Ljubljani 8, skupaj 14.

Tajništvo na svojih sejah rešuje vedno več prošenj za podporo in sponzoriranje. V večini primerov podarjamo le svoje knjige.

Poverjenike, ki so skoraj izključno župniki župnij v Sloveniji, skušamo informirati in opogumljati preko njihovih delegatov, ki

jih vabimo na pogovore ločeno po pokrajinah dvakrat letno.

Vprašanje denacionalizacije od lani ni napredovalo, ampak nazadovalo. Na pritožbo sedanjega lastnika bivše mohorske hiše v Celju je Ministrstvo za okolje in prostor razveljavilo prvostopenjsko odločbo, ki je bila v našo korist, in vrnilo zadevo v ponovno odločanje občini Celje.

S prvim majem smo začeli redno izpolnjevati obnovljeno določilo naših Pravil o rednem tedenskem darovanju maš za žive in rajne člane MD. Od tega pričakujemo tudi nadnaravno pomoč pri prizadevanju za duhovno preobrazbo in konsolidacijo te ljubljene Slomškove ustanove. Vsak teden se daruje v eni slovenski župniji maša za žive in rajne mohorjane, razpored pa je objavljen v tedniku Družina.

p. Hieronim Žveglič,
predsednik celjske MD

Celjska mohorska kronika

Nekaj važnejših dogodkov iz življenja celjske Mohorjeve družbe od septembra 1993 do septembra 1994:

September 1993 – Izšla je knjiga ODHOJENE STOPINJE slovenskega pisatelja zdomca Zorka Simčiča, ki se je skupaj z mnogimi drugimi Slovenci ob koncu druge svetovne

vojne umaknil najprej na Koroško in kasneje v Argentino, kjer je neumorno ustvarjal naprej. Že leta 1943 je prejel Prešernovo nagrado mesta Ljubljana za roman Prebujenje, petdeset let kasneje pa mu je končno dala priznanje tudi domovina, s tem da mu je podelila nagrado Prešernovega sklada za leto 1993 za novelo Človek na obeh straneh leta. Predstavitve knjige ODHOJENE STOPINJE je v prostorih društva slovenskih pesnikov in pisateljev v Ljubljani zbrala najuglednejšo slovensko literarno publiko.

Oktober 1993 – Izšla je knjiga prof. Janeza Gradišnika SLOVENSKO ALI ANGLEŠKO?, priročnik za dobro slovenščino. Dobra je razgibala vse, ki jim je pri srcu naša materinščina. Na predstavitvi knjige, ki se je razvila v manifestacijo proti potujčevanju, še posebej proti anglizaciji našega vsakodnevne govora, so se prisotni odločili, da na to nevdržno stanje opozorijo javnost in slovenski parlament. G. Jože Hudeček je posvetil tej knjigi in problematiki odmevno televizijsko debatno oddajo (glej sliko). Na pobudo Mohorjeve družbe in Slovenske matice pa so naslovili na Državni zbor zahtevo v petih točkah (glej sliko), v katerih so povzeli najnujnejše ukrepe, ki naj preprečijo nadaljnje kvarjenje slovenščine v javni rabi. Državni zbor se je na ta poziv odzval šele čez pol leta preko svojega Odbora za kulturo, šolstvo in šport. Sporočil nam je, da je sprejel sklep o ustanovitvi in imenovanju stalne delovne skupine strokovnjakov za obravnavanje vprašanj s področja jezikovnega načrtovanja in jezikovne politike, vendar do danes nismo opazili še nobenih sledi njihovega delovanja.

Zorko Simčič ob predstavitvi knjige na Društvu slovenskih pisateljev

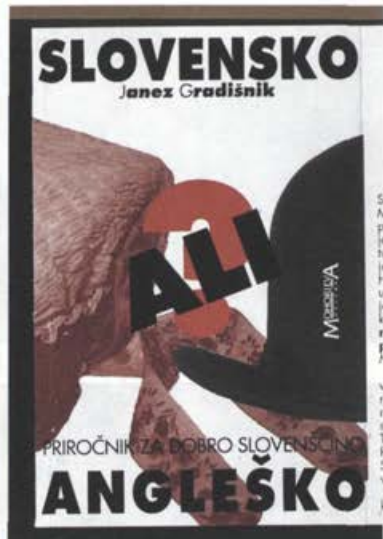
Slovenščini je treba njeno veljavo utrjevati, ne zmanjševati. Ker je škodljivi razvoj šel že predaleč, samo prepričevanje ne zadošča več.

Zato podpisani zahtevamo:

1. Javna raba slovenščine (imena podjetij, izdelkov, revij, pa napisi na embalaži in v izložbah, reklame in sploh poslovanje podjetij v Sloveniji) mora biti zavarovana in predpisana s posebnim zakonom. Zdad veljavni Zakon o gospodarskih družbah (Uradni list RS št. 30, 10. junija 1993) je treba spremeniti tako, da bo predpisal rok za poslovenitev tujih imen. Podobno bi bilo treba spremeniti zakone in predpise o plakatiranju, tisku, radiu in televiziji, državljanstvu, kolikor zadevajo rabo slovenščine.
2. Kar najhitreje naj se ustanovi telo, ki bo z ustreznimi pooblastili in strokovno avtoriteto bedelo nad jezikovno politiko in javno rabo slovenščine.
3. Ministrstvo za šolstvo in šport mora zagotoviti ustrezen jezikovni pouk in domovinsko ter domoljubno vzgojo na vseh stopnjah šol. Slovenščina mora biti v študijskih programih vseh fakultet, da bodo naši strokovnjaki tudi jezikovno izobraženi in usposobljeni.
4. Na podlagi Ustave (11. člen) je treba zakonsko predpisati in zagotoviti resnično znanje ter obvezno rabo slovenščine v javnih službah (učitelji, novinarji, uslužbenci ...).
5. Državni zbor RS naj za svoje poslance, vodje tiskovnih služb in administracijo zagotovi izpopolnjevanje v jezikovni kulturi ter poskrbi za lektoriranje zakonskih besedil in njihovih osnutkov na vseh stopnjah obravnavanja.

Ljubljana, dne 13. januarja 1994

Janez Dular	<i>Janez Dular</i>	Janko Moder	<i>Janko Moder</i>
Janez Gradišnik	<i>Janez Gradišnik</i>	Primož Simoniti	<i>Primož Simoniti</i>
Marijeta Humar	<i>Marijeta Humar</i>	Janez Sršen	<i>Janez Sršen</i>
Janez Jeromen	<i>Janez Jeromen</i>	Jože Toporišič	<i>Jože Toporišič</i>
Zmaga Kumer	<i>Zmaga Kumer</i>	Hieronim Žvegljč	<i>Hieronim Žvegljč</i>

Naslovnica knjige

Zahteve in podpisi

Ob snemanju oddaje

Foto J. Jeromen

M. Rybář, A. Trstenjak in H. Žvegljč na sejmu

November 1993 – Na 11. Slovenskem knjižnem sejmu, 9. do 16. novembra, so se prvič po drugi svetovni vojni Slovincem na skupnem razstavnem prostoru predstavile vse tri Mohorjeve družbe: najstarejša, celjska, ki se je rodila pred 142 leti na pritisk germanizacije v nekdanji Avstriji, goriška, ki jo je zbudil v življenje 1924 italijanski fašizem, in celovška, ki je po drugi svetovni vojni znova oživela v Celovcu, saj je celjska ostala v vplivnem področju jugoslovanskega komunizma in ni mogla svobodno oblikovati pro-

Foto J. Jeromen

Foto J. Jeromen

Skrivnost jaslje v igrici o Marijinem osličku

grama. Ob drugih slovenskih založbah je bil skupni nastop treh sestrskih Mohorjevih zelo opažen in je marsikomu pomagal bolje razumeti našo narodno zgodovino v zadnjem stoletju.

December 1993 – Za božično zgodbo **MARIJIN OSLIČEK** je izšla še druga knjiga švedske mladinske pisateljice Ingrid Sehlin **OSLIČEK IN OTROK**. Obe knjigi so otroci lepo sprejeli, navdušili pa sta tudi odrasle. Gospa Breda Zupančič z osnovne šole v Šentvidu pri Stični, profesorica angleščine in nemščine, pa tudi navdušena lutkarica in pravljíčarka, je prvo zgodbo predelala v lutkovno igrico. Tako kot je nežna zgodba so nežne tudi njene lutke: izdelala jih je iz naravne volne v različnih barvah in otrokom v več slovenskih krajih so pričarale čudež božične noči. Naša dva posnetka sta s predstave v ljubljanski župniji sv. Križa.

April 1994 – Izšla je dolgo pričakovana knjiga dr. Leva Menašaja **MARIJA V SLOVENSKI UMETNOSTI**, knjiga, ki nam na več kot 300 umetniških reprodukcijah in z več kot 300 stranmi besedila ne prikaže le najlepših M. Smolik, L. Menaše, E. Cevc in J. Jeromen predstavljajo knjigo v Narodni galeriji.

upodobitev Božje Matere na Slovenskem, ampak nam tudi razloži, kako so naši predniki gledali na Marijo, kako so jo častili od srednjega veka, preko protestantizma do začetka tega stoletja. V knjigi zaživi naša duhovna zgodovina z vsemi viški, pa tudi stranpotni ljudske pobožnosti do Marije. Kolikor nam je znano, smo v Evropi edini narod, ki ima tako temeljno umetniško in kulturno delo. Predstavitev te monografije je lepo dopolnil komorni zbor AVE z nekaj Marijinimi pesmimi, od Trubarjeve pa do sodobne. Delavci na Mohorjevi smo si pri avtorju dr. Menašaju izgovorili še posebno poslastico: naprosili smo ga za enodnevno umetnostno-zgodovinsko ekskurzijo po Štajerski, kjer smo obiskali Prihovo, Ptujsko in Sladko goro. Ob avtorjevi živi razlagi smo še bolj doživeli stoletja dolgo povezanost slovenskega naroda z Marijo.

Maj 1994 – Obiskali smo dr. Viktorja Frankla, slovitega dunajskega psihiatra, ustanovitelja logoterapije, »zdravljenja s smislom«. Kot mlad zdravnik psihiater je preživel grozote nacističnih uničevalnih taborišč. Ob tem je na lastni koži preskusil svoja prejšnja študijska spoznanja, da človek lahko prenese tudi hude stiske in trpljenje, če ve, čemu mora vzdržati, če ima to trpljenje zanj smisel. V sedanjem modernem času, ko marsikoga zajame malodušje ali bivanjska praznota, je iskanje in poudarjanje smisla v življenju še toliko pomembnejše. Mohorjeva je doslej izdala že tri njegove knjige, ki so jih bralci z zanimanjem sprejeli. Ob tem obisku smo izročili slovenski prevod njegove knjige **VO-LJA DO SMISLA** in se dogovorili za nadaljnje prevode njegovih del, dr. Frankl pa je posnel na trak naslednji pozdrav vsem Slovincem: *Knjiga Volja do smisla je doslej prevedena v trindvajset jezikov. Prav posebej me veseli, da je tudi v slovenščini, saj smo sosedje. Predstavniki slovenskega logoterapevtskega združenja in založnik Mohorjeva družba so mi zelo prirasli k srcu. V Sloveniji se počutim razumljen in lahko rečem, da sem v duhu slovenski rojak, vi pa moji rojaki. Slovenskim bralcem, ki bodo brali moje knjige, želim, da bi iz njih odnesli kaj za svoje življenje. To, da s svojimi knjigami koristim vsem ljudem po svetu, mi je v najgloblje zadovoljstvo, ki ga lahko uživim v svojem življenju. V tem smislu želim vsem vam vse dobro. Sem in ostajam vaš Viktor Frankl.*

V Gornjem gradu so se srečale vse tri sestrskeske Mohorjeve družbe. To srečanje spada

O umetnostnih zakladih Ptujске gore (mohorski izlet)

V. E. Frankl nagovarja Slovence

Somaševanje v Gornjem gradu (srečanje treh MD)

Skupinska slika pred cerkvijo (srečanje treh MD)

v okvir rednih letnih srečanj, na katerih se obveščamo o delu posamezne družbe in se pogovarjamo o možnih skupnih načrtih. Tokrat smo bili nmenja, da bi bilo koristno skupaj izdati knjigo, ki bi govorila o kristjanu in politiki v sedanji slovenski stvarnosti. Celovška Mohorjeva je prevzela nalogo, da to misel izpelje v obliki srečanja v Tinjah, kjer bi udeleženci poslušali nekaj predavanj na to temo, predavanja sama in pa pogovor, ki jim bo sledil, pa bi vse tri Mohorjeve izdale kot skupno izdajo v začetku prihodnjega leta.

Junij 1994 – Izdali smo drugo kaseto in CD ploščo našega najboljšega komornega zbora AVE: izbor slovenskih narodnih pod naslovom ŠKRINJA OREHOVA, na kateri je dvajset slovenskih narodnih pesmi, izbranih iz vseh pokrajin, kjer žive Slovenci. Tej drugi plošči in kaseti sledi jeseni še tretja, ki nam bo prinesla zahtevno zborovsko glasbo našega stoletja. To so skladbe in izvedbe, s katerimi je zbor AVE dosegel največ priznanj

na tekmovanjih doma in v tujini, skladbe, ki zahtevajo od poslušalca precejšnjo mero zbranosti. Že sedaj pa skupaj pripravljamo novo pomembno slovensko glasbeno izdajo: kaseto in CD ploščo zborovskih skladb skladatelja p. Hugolina Sattnerja. To je umetnik, ki do danes še ni bil predstavljen z avtorsko ploščo, pa jo glede na svojo pomembnost v naši cerkveni glasbi vsekakor zasluži.

September 1994 – V zbirki Znanstvena knjižnica smo izdali knjigo profesorja na Teološki fakulteti v Ljubljani in predsednika komisije Pravičnost in mir pri slovenski škofovski konferenci dr. Antona Stresa Človek in njegov Bog. 460 strani izčrpnega vpogleda v razvoj in sedanje stanje naravne, filozofske teologije nas z obsežno bibliografijo in imenskim kazalom vred prepričuje o tem, da se nam tudi danes, v času, ki ga Heidegger ravno zaradi odsotnosti Boga in izostanka svete-ga imenuje *beden čas*, lahko božje bivanje še toliko bolj pristno razkrije.

Foto J. Jeromen

Zbor Ave prepeva v celjski cerkvi Sv. Duha

Ovitki kaset – izbrana glasba in slika

Namesto besed o *Mohorjevem koledarju 96*, ki bo seveda ostal zvest koledarjem minulih let in skušal čim bolj upoštevati kritične pripombe bralcev pa članov uredniškega odbora, naj na tem mestu obnovimo misel, ki je vodila uredniški odbor koledarja, ta je hkrati tudi svet za redno zbirko, in odbor MD, da sta izbrala teh pet knjig, ki vam jih kratko opišemo in ponujamo v izbiro.

Izkušnja zadnjega leta je bila, da sta si bili varianti A in B med seboj premalo različni. Letošnji naj se bolj očitno razlikujeta. Zato so naslovi za izbiro v varianto A ugašeni z dosedanjim izročilom zbirke, naslovi za varianto B pa so takšni, ki izrazito nagovarjajo mlade družine in njihov naraščaj.

Cilka Žagar

BARBARA (Slovenske večernice 145)

Roman Barbara je v snovnem pogledu za slovensko literaturo novost, saj obravnava doslej še neobdelano področje: življenje slovenskih emigrantov v Avstraliji. Zajema dve generaciji naših izseljencev in se končuje v sodobnosti, po osamosvojitvi Slovenije. Zgodba govori o življenju slovenskih zakonskih parov, ki se z večjimi ali manjšimi težavami borijo za svoj obstoj. Njihovo glavno zbiralništvo je društvo, pa tudi nedeljska maša s slovenskim duhovnikom. V ospredju sta Barbara, ki je že kot otrok in najstnica doživela hude pretrese in Ivan, njen mož, ki svoje rojake prekaša po izjemni volji, razumnih zmožnostih in močnem značaju, po privrženosti slovenstvu in katalištvu. Zato tudi postane v mestu Linden osrednja osebnost slovenske skupnosti. Ob osamosvojitvi podpira Slovenijo gmotno in moralno. Čeprav že nevarno bolan se vrne v Slovenijo prav tedaj, ko se tam začne vojna, in navidez po naključju vendar očitno s simbolnim poudarkom konča v avtomobilu, ki ga zmeljejo srbski tanki.

ZBIRKA A

Ivan Rapoc

ISKANJE GNEZDA (Anekdote in humorne zgodbe iz živinozdravnikovega življenja)

Ivan Rapoc je v veterinarski službi preživel vse svoje življenje. V knjigi najdemo na 150 straneh dva večja niza črtic. V prvem Rapoc obuja spomine na slovenjegoriško obdobje in gre v njem za miniaturne mozaik pripovedne zgodovine tega dela Slovenije. V drugem sklopu zapisuje utrinke o ljudeh in živalih iz časa svoje maroške prakse. Piše preprosto, jasno, duhovito, vseskozi pa izredno toplo in človeško. Ker opisuje večinoma arabski svet, je delo primerno za razvijanje ekumenškega čutenja kristjanov. »Trdno sem prepričan, da je Rapočev rokopis nadvse primeren, da ga vključimo v RZ 95!« je zapisal v svoji recenziji p. Hieronim Žvegljč.

Janko Bohak

MOJA SREČANJA Z LJUDMI V STISKI

Bohakova knjiga zajema psihoterapevtsko problematiko, kot nekaj aktualnega, našega. Avtor dela v Mariboru in se srečuje za različnimi stiskami, ki jih ne nazadnje povzročata tudi prav sodobni položaj, ko je družba v prehodnem obdobju in se mnogi, ki so verjeli v javno deklarirane vrednote, znajdejo zavrženi in zapuščeni, vsak s svojo duševno stisko. V knjigi srečujemo tri pr pr pristope: strokovnovno sistematičnega, literarnega (navedki iz slovenske književnosti) in osebno izkušenskega. Strokovnjakom bo knjiga dobrodošlo dopolnilo iz prakse, nestrokovnjakom pa bo vzbudila upanje, da je v stiskah moč najti strokovno in razumevajočo pomoč. V obeh okoljih bo odpirala srca.

ZBIRKA B

Tončka Stanonik

PRAVLJICE ZA AJČKO BAJČKO IN MAMICO

V zgodbicah zveni čudoviti svet nekega dekleškega otroštva, včasih razposajeno, včasih poredno in nagajivo, pa zopet pomirjajoče, kakor pred večernim spancam...

Knjiga, bo prav gotovo navdušila otroke, pa tudi mamice in očke, ki jo bodo brali. Navdušila bo s prisrčnostjo, nežnostjo pa tudi vsakdanjostjo in verjetnostjo zgodbic. Zgodile bi se lahko tudi danes in tudi drugim deklicam. Odrasle bo veselil njih lep jezik, domiselne zveze, primerjave...

Henry R. Schoolcraft

LEGENDE HIAWATHA

Zbiralec indijanskih legend in mitov Schoolcraft je kot mineralog raziskoval divjino gornjih Velikih jezer, nato pa se razvil v strastnega in uspešnega opazovalca in zapisovalca indijanskega življenja. Bil je tudi Baragov sodelavec. Zgodbe so prikaz indijanskega človeka, njegovega značaja in pogleda na stvari. Pripovedujejo o tem, kaj veruje in česa se boji, kaj upa in pričakuje, zakaj živi in umre. Srečamo ga v vseh življenjskih položajih in dojemamo njegove misli, občutke, čustvovanja in verovanja. V teh legendah odkrivamo človeka v njegovi notranjosti in se zavemo skrivnih delovanj njegovega duha in srca.

Kot pogled v del človečnosti spodbujajoče duhovne dediščine sodi v redno zbirko med mladinskimi in družinskimi knjigami.

Ceno prihodnje zbirke si lahko preberete v letošnjim knjigam priloženem katalogu mohorske knjižne ponudbe za jesen in zimo 1994/1995

SEZNAM NAROČNIKOV MOHORJEVE REDNE LETNE KNJIŽNE ZBIRKE PO ŠKOFIJAH, ARHIDIAKONATIH, NADDEKANATIH IN DEKANIJAH ZA LETO 1994

R SLOVENIJA

LJUBLJANSKA NADŠKOFIJA

I. ARHIDIAKONAT

1. Dekanija Ljubljana- Center – 7 župnij

1. Ljubljana-Bežigrad	54
2. Ljubljana	
- Marijino oznanjenje	132
3. Ljubljana-Sv. Jakob	12
4. Ljubljana-Sv. Nikolaj	63
5. Ljubljana-Sv. Peter	32
6. Ljubljana-Sv. Trojica	31
7. Ljubljana-Trnovo	30
8. Skladišče in prodajalna Mohorjeve družbe	279

Skupaj 663

2. Dekanija Ljubljana-Moste – 15 župnij

1. Dol pri Ljubljani	25
2. Javor	7
3. Ljubljana-Črnuče	45
4. Ljubljana-Fužine	20
5. Ljubljana-Kašelj/Zalog	20
6. Ljubljana-Kodeljevo	4
7. Ljubljana-Moste	40
8. Ljubljana-Polje	61
9. Ljubljana-Sv. Križ	42
10. Ljubljana-Šmartno ob Savi	9
11. Ljubljana-Štepanja vas	30
12. Ljubljana-Zadobrova	25
13. Sostro	45
14. Sv. Helena-Dolsko	21
15. Sv. Jakob ob Savi	50

Skupaj 444

3. Dekanija Ljubljana Šentvid – 12 župnij

1. Ljubljana-Dravljje	94
2. Ljubljana-Ježica	60
3. Ljubljana-Koseze	50
4. Ljubljana-Stožice	35
5. Ljubljana-Šentvid	120
6. Ljubljana-Šiška	45
7. Pirmiče	40
8. Preska	82
9. Sora	55
10. Sv. Katarina-Topol goro	–
11. Šmartno pod Šmarno goro	58
12. Vodice	112

Skupaj 751

4. Dekanija Ljubljana- Vič/Rakovnik – 13 župnij

1. Brezovica	27
2. Črni Vrh nad Polhovim Gradcem	18
3. Dobrova	31
4. Golo	–
5. Ig	22
6. Ljubljana-Barje	10
7. Ljubljana-Rakovnik	19
8. Ljubljana-Rudnik	10
9. Ljubljana-Vič	116
10. Notranje Gorice	16
11. Polhov Gradec	27
12. Tomišelj	8
13. Želimlje	15

Skupaj 319

II. ARHIDIAKONAT

5. Dekanija Radovljica – 25 župnij

1. Begunje na Gorenjskem	45
2. Bled	56
3. Bohinjska Bela	16
4. Bohinjska Bistrica	47
5. Breznica	67
6. Dobrova	–
7. Dovje	25
8. Gorje	54
9. Jesenice	36
10. Jesenice-Koroška Bela	23
11. Kamna Gorica	15
12. Koprivnik v Bohinju	13
13. Kranjska Gora	–
14. Kropa	10
15. Lesce	5
16. Leše	5
17. Ljubno	16
18. Mošnje	33

Franciški samostan
Brezje

19. Ovsiče	4
20. Radovljica	52
21. Rateče-Planica	15
22. Ribno	12
23. Srednja vas v Bohinju	30
24. Sv. Križ nad Jesenicami	–
25. Zasip	27

Skupaj 682

6. Dekanija Kranj – 11 župnij

1. Besnica	90
2. Kokrica	35
3. Kranj	65

4. Kranj-Drulovka/Breg	65
5. Kranj-Primskovo	60
6. Kranj-Šmartin	109
7. Kranj-Zlato polje	33
8. Mavčiče	38
9. Naklo	66
10. Podbrezje	15
11. Predoslje	42
12. Kranj - F. Kodrič	–

Skupaj 618

7. Dekanija Šenčur – 10 župnij

1. Cerklje	80
2. Jezersko	29
3. Koka	–
4. Preddvor	65
5. Smladnik	30
6. Šenčur	65
7. Šenturška gora	3
8. Trboje	25
9. Velesovo	35
- Voglje/Duhov. urad	29
10. Zapoge	10
- Hrastje Duhovnja	19
- Olševek	21

Skupaj 401

8. Dekanija Tržič – 8 župnij

1. Duplje	20
2. Goriče	23
3. Kovor	32
4. Križe	55
5. Lom	15
6. Trstenik	8
7. Tržič	45
8. Tržič-Bistrica	24

Skupaj 222

9. Dekanija Škofja Loka – 22 župnij

1. Bukovščica	24
2. Davča	–
3. Dražgoše	21
4. Javorje nad Škofjo Loko	27
5. Leskovača	17
6. Lučine	21
7. Nova Oselica	21
8. Poljane nad Škofjo Loko	34
9. Reteče	44
10. Selca	101
11. Sorica	14
12. Stara Loka	48
13. Stara Oselica	14
14. Sv. Duh pri Škofji Loki	20
15. Sv. Lenart	20
16. Škofja Loka	95

17. Škofja Loka-Suha	11
18. Trata-Gorenja vas	35
19. Zali Log	14
20. Žabnica	24
21. Železniki	40
22. Žiri	58
23. Kapucinski samost. Š. L.	7

Skupaj 710

III. ARHIDIAKONAT

10. Dekanija Kamnik – 17 župnij

1. Gozd	7
2. Homec	30
3. Kamnik	50
4. Komenda	160
5. Mekinje	30
6. Motnik	27
7. Nevlje	16
8. Sela pri Kamniku	13
9. Stranje	35
10. Šmarca-Duplica	19
11. Šmartno v Tuhinju	17
12. Špitalič	18
13. Tunjice	20
14. Vranja Peč	15
15. Zgornji Tuhinj	40
16. Stahovica-Žagar	5
17. Kamnik-Franč. samostan	6

Skupaj 508

11. Dekanija Domžale – 16 župnij

1. Blagovica	10
2. Brdo	35
3. Češnjice	4
4. Dob	8
5. Domžale	85
6. Ihan	57
7. Jarše	18
8. Krašnja	33
9. Mengeš	75
10. Moravče	57
11. Peče	10
12. Radomlje	18
13. Rova	10
14. Šentožbolt	1
15. Trzin	25
16. Vrhpolje	9
17. Zlato Polje	4

Skupaj 536

12. Dekanija Litija – 14 župnij

1. Dole pri Litiji	8
2. Hotič	10

3. Janče	–	10. Sv. Vid nad Cerknico	17	5. Sela pri Šumberku	–	17. Vavta vas	111
4. Javorje pri Litiji	2	11. Unec	20	6. Šmihel pri Žužemberku	–	Skupaj	468
5. Kresnice	12	Skupaj	228	7. Zagradec	4	23. Dekanija Črnomelj – 12	
6. Litija	32			8. Žužemberk	11	župnij	
7. Polšnik	14			Skupaj	86		
- Polšnik - M. Kotar	–	16. Dekanija Ribnica – 14				1. Adlešiči	12
8. Prežganje	7	župnij		20. Dekanija Trebnje – 12		2. Črnomelj	51
9. Primsko na Dolenjskem	2			župnij		3. Dragatuš	50
10. Sava	6	1. Dobrepolje-Videm	53	1. Boštanj	9	4. Metlika	12
11. Sveta Gora	–	2. Dolenja vas	10	2. Čatež-Zaplaz	7	5. Podzemelj	–
12. Šmartno pri Litiji	43	3. Draga	–	3. Mirna	3	6. Preloka	–
13. Štanga	10	4. Gora pri Sodražici	–	4. Mokronog	15	7. Radovica	–
14. Vače	18	5. Loški potok	37	5. Sv. Križ-Gabrovka	12	8. Semič	25
Skupaj	164	6. Ribnica	85	6. Šentjanž	20	9. Sinji Vrh	–
		7. Rob	11	7. Šentlovinc	12	10. Stari trg ob Kolpi	–
13. Dekanija Zagorje – 12		8. Sodražica	13	8. Šentrupert	30	11. Suhor	–
župnij		- Nova Štifta/Franč.sam.	13	9. Trebelno	5	12. Vinica	30
1. Čemšenik	29	9. Struge	8	10. Trebnje	30	Skupaj	140
2. Dobovec	1	10. Sv. Gregor-Ortnek	22	11. Tržišče	6		
3. Izlake	27	11. Škocjan pri Turjaku	8	12. Veliki Gaber	12	Ljubljanska škoflja	
4. Kisovec	9	12. Turjak	–	Skupaj	161	vsega	8.458
5. Kolovrat	9	13. Velike Lašče	31				
6. Radeče	12	14. Velike Poljane	5				
7. Sv. Planina	–	Skupaj	296				
8. Svibno	17						
9. Šentgotard	15	17. Dekanija Kočevje – 9					
10. Šentjurij-Podkum	15	župnij					
11. Šentlambert	–	1. Banja Loka	–				
12. Zagorje ob Savi	40	2. Fara pri Kočevju	10				
Skupaj	177	3. Hinje	3				
		4. Kočevje	20				
IV. ARHIDIJAKONAT		5. Kočevska Reka	–				
		6. Mozelj	–				
14. Dekanija Vrhnika – 13		7. Osilnica	1				
župnij		8. Spodnji Log/Nemška Loka	–				
- Bevke, Duhovnij. urad	10	9. Stara Cerkev	16				
1. Borovnica	45	Skupaj	50				
2. Dolnji Logatec	43						
3. Gornji Logatec	25	V. ARHIDIJAKONAT					
4. Horjul	32						
5. Hotedršica	14	18. Dekanija Grosuplje – 12					
6. Podlipa	10	župnij					
7. Preserje	21	1. Grosuplje	32				
8. Rakitna	5	2. Ivančna Gorica	10				
9. Rovte	21	3. Kopanj	17				
10. Šentjošt nad Horjulom	17	4. Lipoglav	9				
11. Vrh - Sv. Trije Kralji	10	5. Polica	14				
12. Vrhnika	90	6. Stična	43				
13. Zaplana	8	7. Šentjurij-Podtabor	16				
Skupaj	341	8. Šentvid pri Stični	56				
		9. Škofljica	24				
15. Dekanija Cerknica – 11		10. Šmarje-Sap	24				
župnij		11. Višnja Gora	–				
1. Babno Polje	–	12. Žalna	20				
2. Begunje pri Cerknici	16	Skupaj	265				
3. Bloke	35						
4. Cerknica	30	19. Dekanija Žužemberk – 8					
5. Grahovo	10	župnij					
6. Planina pri Rakeku	22	1. Ajdovec	22				
7. Rakek	18	2. Ambrus	15				
8. Stari trg pri Ložu	60	3. Dobrič	13				
9. Sv. Trojica-Šivče	–	4. Krka	21				

4. Dekanija Maribor	
1. Kamnica	23
2. Limbuš	12
3. Lovrenc na Pohorju	16
4. Maribor-Brezje	10
5. Maribor-Pobrežje	29
6. Maribor-Radvanje	15
7. Maribor-Sv. Janez Krstnik	43
8. Maribor Sv. Jožef	15
9. Maribor-Sv. Križ	20
10. Maribor-Sv. Janez Bosko	3
11. Maribor-Sv. Magdalena	34
12. Maribor-Sv. Marija	72
13. Maribor-Sv. Rešnje telo	15
14. Maribor-Tezno	18
15. Ruše	20
16. Selnica ob Dravi	52
17. Sv. Barbara v Slov. goricah	5
18. Sv. Duh na Ostrem Vrh	-
19. Sv. Križ nad Mariborom	6
20. Sv. Marija v Puščavi	49
21. Sv. Martin pri Vuberku	18
22. Sv. Peter pri Mariboru	22
Skupaj	497

5. Dekanija Mežiška dolina	
1. Črna	55
2. Javorje	-
3. Koprivna	-
4. Kotlje	-
5. Mežica	58
6. Prevalje	55
7. Ravne na Koroškem	31
8. Strojna	-
9. Sv. Danijel nad Prevaljami	43
Skupaj	242

6. Dekanija Radlje	
1. Brezno ob Dravi	-
2. Jernej nad Muto	-
3. Kapla na Kozjaku	3
4. Muta	10
5. Pernice	-
6. Radlje	20
7. Remšnik	12
8. Sv. Ožbalt ob Dravi	9
Skupaj	54

7. Dekanija Slovenska Bistrica	
1. Črešnjevec	-
2. Gornja Polskava	15
3. Laporje	20
4. Makole	15
5. Poljčane	24
6. Slovenska Bistrica	44
7. Spodnja Polskava	22
8. Studenice	2
9. Sv. Martin na Pohorju	12

10. Sv. Venčeslav	7
11. Tinje	9
Skupaj	170
8. Dekanija Stari trg	
1. Dolič	8
2. Pameče	23
3. Podgorje pri Slov. Gradcu	10
4. Razbor pri Slov. Gradcu	28
5. Sele	3
6. Slovenj Gradec	25
7. Stari trg pri Slov. Gradcu	16
8. Sv. Peter na Kronsni gori	-
9. Sv. Vid nad Valdekom	2
10. Šmartno pri Slovenj Gradcu	20
11. Šmiklavž pri Slovenj Gradcu	-
12. Št. Ilj pod Turjakom	54
13. Št. Janž pri Dravogradu	8
Skupaj	197

9. Dekanija Vuzenica	
1. Ribnica na Pohorju	20
2. Sv. Anton na Pohorju	8
3. Sv. Primož na Pohorju	-
4. Trbonje	-
5. Vuhred	29
6. Vuzenica	22
Skupaj	79

II. NADDEKANAT

1. Dekanija Lenart v Slovenskih goricah	
1. Marija Snežna	50
2. Lenart v Slov. Goricah	64
3. Negova	20
4. Sv. Ana v Slov. goricah	35
5. Sv. Anton v Slov. goricah	10
6. Sv. Benedikt v Slov. goricah	12
7. Sv. Bolfenk v Slov. goricah	9
8. Sv. Jurij v Slov. goricah	40
9. Sv. Rupert v Slov. goricah	-
10. Sv. Trojica v Slov. goricah	22
Skupaj	262

2. Dekanija Lendava	
1. Beltinci	85
2. Bogojina	51
3. Črenšovci	-
- Bogatec	-
- Horvat	20
- Žerdin	10
- Krumpač	10
- Čurič	16

4. Dobrovnik	11
5. Dokležovje	4
6. Hotiza	10
7. Kobilje	85
8. Lendava	25
9. Odranci	37
10. Turmišče	50
11. Velika Polana	20
Skupaj	350

3. Dekanija Ljutomer	
1. Apače	20
2. Cezanjevci	-
3. Gornja Radgona	50
4. Kapela pri Radencih	16
5. Križevci pri Ljutomeru	33
6. Ljutomer	50
7. Mala Nedelja	25
8. Radenci	6
9. Razkrižje (Ivan Žabot)	57
10. Sv. Jurij ob Ščavnici	30
11. Veržej	-
Skupaj	287

4. Dekanija Murska Sobota	
1. Bakovci	11
2. Cankova	25
3. Dolenci	15
4. Gornji Petrovci	10
5. Grad	10
6. Kančevci	3
7. Kuzma	-
8. Markovci	4
9. Martjanci	20
10. Murska Sobota	33
11. Pečarovci	7
12. Pertoča	4
13. Sv. Jurij v Prekmurju	7
14. Tišina	70
Skupaj	219

5. Dekanija Ptuj	
1. Dornava	8
2. Hajdina	10
3. Kidričevo	5
4. Polensak	14
5. Ptuj-Sv. Jurij	30
6. Ptuj-Sv. Ožbalt	30
7. Ptuj-Sv. Peter in Pavel	15
8. Sv. Andraž v Slov. goricah	10
9. Sv. Lovrenc - Juršinci	32
10. Sv. Marjeta niže Ptuja	15
11. Sv. Marko niže Ptuja	25
12. Sv. Urban - Destričnik	15
13. Vurberk	6
Skupaj	215

6. Dekanija Velika Nedelja	
-----------------------------------	--

1. Kog	4
2. Miklavž pri Ormožu	14
3. Ormož	50
4. Podgorci	-
5. Središče ob Dravi	13
6. Sv. Tomaž pri Ormožu	16
7. Svetinje	3
8. Velika Nedelja	20

Skupaj	120
---------------	-----

7. Dekanija Zavrč	
1. Cirkulane	15
2. Sv. Trojica - Podlehnik	15
3. Sv. Vid pri Ptuj	15
4. Zavrč	8
5. Zgornji Leskovec	15

Skupaj	53
---------------	----

III. NADDEKANAT

1. Dekanija Braslovče	
1. Braslovče	45
2. Gomilsko	16
3. Marija Reka	-
4. Prebold	-
5. Sv. Andraž nad Polzelo	17
6. Sv. Jurij ob Taboru	15
7. Šmartno ob Paki	84
8. Vransko	70

Skupaj	247
---------------	-----

2. Dekanija Celje	
1. Celje-Sv. Cecilija	16
2. Celje-Sv. Danijel	12
3. Celje-Sv. Duh	35
4. Celje-Sv. Jožef	8
5. Svetina (eksp)	-
6. Teharje	22
- Uprava MD Celje	900

Skupaj	993
---------------	-----

3. Dekanija Gornji Grad	
1. Bočna	10
2. Gornji Grad	22
3. Ljubno ob Savinji	46
4. Luče ob Savinji	40
5. Mozirje	75
6. Nazarje	28
7. Nova Štifta	12
8. Radmirje	30
9. Rečica ob Savinji	40
10. Solčava	20
11. Šmartno ob Dreti	10
12. Šmihel nad Mozirjem	20

Skupaj	353
---------------	-----

4. Dekanija Nova Cerkev	
--------------------------------	--

1. Črešnjice	60	7. Podčetrtak	15	7. Koprivnica	23	27. Vojšćica	20
2. Dobrna	17	8. Podsreda	5	8. Pišce	10	28. Vrabče	–
3. Frankolovo	11	9. Polje ob Sotli	5	9. Razbor nad Loko	20	29. Vreme	22
4. Ljubčna	20	10. Prevoje	5	10. Senovo	10		
5. Nova Cerkev	43	11. Sv. Peter pod Svetimi gorami	30	11. Sevnica	32	Skupaj	210
6. Sv. Jošt na Kozjaku	6	12. Sv. Vid na Planini	32	12. Sromlje	15		
7. Šmartno v Rožni dolini	20	13. Zagorje	10	13. Videm-Krško	–	Dekanija Ilirska Bistrica	
8. Vitanje	30			14. Zabukovje	10	1. Golac	–
9. Vojnik	35			15. Zdole	7	2. Harije	–
Skupaj	242	Skupaj	136	Skupaj	284	3. Hrušica	6
						4. Ilirska Bistrica	24
5. Dekanija Slovenske Konjice		2. Dekanija Laško		Mariborska škofija vsega	6.481	5. Jelšane	5
1. Čadram-Oplotnica	–	1. Dol pri Hrastniku	18			6. Knežak	10
2. Kebelj	8	2. Hrastnik	11	KOPRSKA ŠKOFIJA		7. Podgrad	5
3. Loče pri Poljčanah	40	3. Jurklošter	–			8. Podgraje	8
4. Prihova	14	4. Laško	57	1. Dekanija Koper		9. Pregarje	1
5. Skomarje	–	- Laško – Lah F.	2			10. Prem	12
6. Slovenske Konjice	100	5. Loka pri Zidanem Mostu	15	1. Bertoki	18	Skupaj	71
7. Stranice	5	6. Marija Širje	8	2. Sv. Anton	–		
8. Sv. Jernej pri Ločah	5	7. Sv. Jedrt nad Laškim	15	3. Izola	16	Dekanija Kobarid	
9. Sv. Kunigunda na Pohorju	20	8. Sv. Lenart nad Laškim	6	4. Koper-Stolna župnija	48	1. Bovec	25
10. Špitalič	–	9. Sv. Marjeta v Rimskih Toplicah	20	5. Sv. Ana	–	2. Breginj	23
11. Zreče	11	10. Sv. Miklavž nad Laškim	6	6. Koper-Sv. Marko	–	3. Dreznica	25
12. Žiče	14	11. Sv. Rupert nad Laškim	8	7. Korte	15	4. Kobarid	35
Skupaj	217	12. Trbovlje	46	8. Krkavče	17	5. Kred	10
		Skupaj	212	9. Koštabona	–	6. Libušnje	28
				10. Lucija	–	7. Livek	16
6. Dekanija Šaleška dolina		3. Dekanija Rogatec		11. Piran	3	8. Log pod Mangartom	–
1. Bele Vode	6	1. Kostrivnica	10	12. Portorož	–	9. Logje	–
2. Gornja Ponikva	–	2. Rogaška Slatina	29	13. Sečovelje	–	10. Sedlo	–
3. Velenje-Sv. Marija	29	3. Rogatec	30	14. Strunjan	5	11. Soča	8
4. Velenje-Sv. Martin	40	4. Stoperce	13	15. Šmarje pri Kopru	6	12. Srpenica	11
5. Šentjanž na Vinski Gori	–	5. Sv. Ema	10	16. Pomjan	–	13. Trenta	–
6. Šoštanj	102	6. Sv. Florijan ob Boču	–	17. Truške	–	14. Trnovo ob Soči	–
7. Št. Ilj pri Velenju	6	7. Sv. Peter na Kristan Vrhu	–	18. Marezige	–		
8. Velenje-Sv. Barbara	–	8. Sv. Rok ob Sotli	–	Skupaj	112	Skupaj	181
9. Zavodnje	1	9. Žetale	–				
Skupaj	187	Skupaj	92	2. Dekanija Kraška		Dekanija Vipavska	
				1. Avber	–	1. Ajdovščina	20
7. Dekanija Žalec		4. Dekanija Šmarje pri Jelšah		2. Branica	–	2. Batuje	15
1. Galicija	18	1. Dramlje	31	3. Brestovica	–	3. Budanje	26
2. Gotovlje	20	2. Kalobje	8	4. Brezovica	–	4. Col	8
3. Griže pri Celju	12	3. Ponikva	29	5. Divača	–	5. Črničje	11
4. Petrovče	11	4. Sladka Gora	10	6. Dutovlje	16	6. Goče	25
5. Polzela	42	5. Slivnica pri Celju	13	7. Gabrje	1	7. Kamnje	–
6. Šempeter v Savinjski dolini	15	6. Sv. Štefan pri Žusmu	3	8. Gorjansko	–	8. Lokavec	11
7. Žalec	20	7. Šentjur pri Celju	75	9. Gaborovica	–	9. Lozice	–
Skupaj	138	8. Šentvid pri Grobelnem	10	10. Hrpelje – Kozina	–	10. Otlica	19
		9. Šmarje pri Jelšah	25	11. Kazlje	–	11. Planina	10
		10. Zibika	–	12. Kobjeglava	19	12. Podkraj	11
		11. Žusem	–	13. Komen	30	13. Podnanos	36
		Skupaj	204	14. Kostanjevica	–	14. Podraga	24
IV. NADDEKANAT				15. Lokev	5	15. Slap	29
1. Dekanija Kozje		5. Dekanija Videm ob Savi		16. Pliskovica	–	16. Šmarje na Vipavskem	10
1. Buče	–	1. Artiče	36	17. Senožeče	30	17. Štomaž	5
2. Dobje pri Planini	12	2. Bizeljsko	56	18. Sežana	25	18. Šturje	46
3. Kozje	–	3. Brestanica	29	19. Slivje	10	19. Ustje	8
4. Olimje	12	4. Brežice	32	20. Škrbina	–	20. Velike Žablje	8
5. Piljštajn	10	5. Dobova	–	21. Štjak	12	21. Vipava	60
6. Planina pri Sevnici	–	6. Kapele pri Brežicah	4	22. Štorje	–	22. Vipavski Križ	37
				23. Temnica	–	23. Vrhpolje	16
				24. Tomaj	20		
				25. Vatovlje	–	Skupaj	419
				26. Veliki Dol	–		

Dekanija Postojna		6. Čepovan	8	8. Podgorje	–	13. Rut	8
		7. Deskle	25	9. Predloka	–	14. Stržišče	–
1. Hrenovice	36	8. Fojana	–	10. Pregara	1	15. Šentviška Gora	15
2. Košana	12	9. Gorenje Polje	22	11. Sočerga	2	16. Tolmin	74
3. Matenja vas	11	10. Gradno	10	12. Škofije	13	17. Volče	27
4. Orehek	6	11. Grgar	17	13. Tinjan	–		
5. Pivka	12	12. Kal nad Kanalom	8	14. Topolovec	–	Skupaj	182
6. Postojna	35	13. Kanal	22				
7. Slavina	32	14. Kojsko	9	Skupaj	51	Koprska škofija vsega	2384
8. Studeno	15	15. Kozana	6			Skupaj SLOVENIJA 17.380	
9. Suhorje	6	16. Kožbana	6	Dekanija Idrija – Cerklje			
10. Šmihel	7	17. Kromberk	17	1. Bukovo	15	RAZNA DRUGA	
11. Ubeljsko	–	18. Levpa	–	2. Cerklje	20	POVERJENIŠTVA	
12. Zagorje	13	19. Lokve	–	3. Črni vrh	29		
		20. Lokovec	–	4. Godovič	10	Ž. U. Roč - Istra	1
Skupaj	185	21. Marijino Celje-Lig	7	5. Gore	12		
		22. Medana	4	6. Idrija	30	Skupaj	1
Dekanija Šempeter		23. Nova Gorica	17	7. Jagršče	6		
		24. Nova Gorica-Kapela	45	8. Ledine	20		
1. Bilje	10	25. Osek	6	9. Novaki	12	INOZEMSTVO	
2. Branik	30	26. Plave	16	10. Orehek	–	Argentina	6
3. Brje	–	27. Podsabotin	–	11. Otalež	4	Avstrija	2
4. Bukovica	7	28. Ravnica	6	12. Ravne	–	Avstralija	17
5. Dornberk	55	29. Ročinj	25	13. Spodnja Idrija	13	Belgija	4
6. Gradišče	–	30. Solkan	–	14. Šebrelje	5	Finska	1
7. Miren	80	31. Srednje	–	15. Vojško	12	Francija	12
8. Mirenski Grad	4	32. Sv. Gora	–	16. Zavratac	17	Italija	1
9. Opatje selo	4	33. Šempas	36			Kanada	21
10. Prvačina	10	34. Šlovrenc	9	Skupaj	205	Nemčija	13
11. Renče	38	35. Šmartno	10			Švedska	3
12. Šempeter pri Gorici	50	36. Trnovo	8	Dekanija Tolmin			
13. Šmarje	–	37. Vedrijan	4	1. Dolenja Trebuša	14	USA	9
14. Vogrsko	7	38. Vipolže	–	2. Gorenja Trebuša	–	Nizozemska	1
15. Vrtojba	30			3. Grahovo	–	Skupaj	90
16. Zalošče	–	Skupaj	382	4. Idrija ob Bači	5		
				5. Lom	–		
Skupaj	325	Dekanija Dekani		6. Most na Soči	21	Skupaj vseh naročnikov (broš. in vezano) v letu 1994	17.471
		1. Ankaran	15	7. Obloke	–		
Dekanija Nova Gorica		2. Dekani	12	8. Pečine	–		
		3. Gradin	–	9. Podbrdo	18		
1. Avče	7	4. Kubed	3	10. Podmelec	–		
2. Banjšice	5	5. Movraž	5	11. Ponikve	–		
3. Bate	6	6. Osp	–	12. Roče	–		
4. Biljana	20	7. Plavje	–				
5. Cerovo	–						

V letošnji zbirki so mohorjani dobili naslednje knjige: Mohorjev koledar 1995, Irma Ožbalt: Mrzle peči (Slovenske večernice 144), Jože Ramovš: Što domačih zdravil za dušo in telo 2, Ivan Sivec: Kruh ponoči spi, Osip Šest in Simon Preprost: Kar po domače, Jelka Sernec: Končno je bil čas.

Odbor Mohorjeve družbe želi vsem poverjenikom, vsem mohorjanom in bralcem naših knjig blagoslovljeno in veselo božično praznovanje pa obilo miru in vsega dobrega v prihodnjem letu, ki naj bi ga vsaj delček prebili tudi s katero izmed naših knjig v rokah.

Navadno leto 1995

ima 365 dni, začne se z nedeljo in konča z nedeljo. Februar ima 28 dni.

Premakljivi prazniki:

Pepelnica 1. marca
Velika noč 16. aprila
Vnebohod 25. maja
Binkošti 4. junija
Sv. Rešnje Telo 15. junija
Prva adventna nedelja 3. decembra

Zlato število I
Sončev krog 16
Epakta 29
Nedeljska črka A
Rimsko število 3

Letni vladar Mars

Pravičnost

Postavi pred zrcalo in preberi

ΣΕΜΓΡΕΙΣΙΝΙ ΑΙΝΣΒΑΜ: ΒΑΘΟΛΙΑ' ΔΙΛΑΒ
ΒΚΕΜΙΚΑΓΙΝΙΣΥ: ΚΑΙΝΙΟ' ΟΒΕΚΑ' ΒΕΣΕΚ
ΠΣΑΙΚΑ ΣΑ ΙΑΙΜΓΑΙΣΕ: ΜΠΡΕ
ΒΟΞΕΛΙΝΣΥ: ΖΟΚΟΙΣΑΡ
ΔΟΒΟΓΙΕΛΑΙΚΑ: ΚΙΝ' ΔΗΓΙΛΑ
ΣΚΒΙΛΑ ΜΙΣΕΓ: ΣΙΣΑΡ ΜΙΑ ΑΕΙΙΚΕ ΟΣΙ
ΙΣΚΑΓΙΝΙΣΥ: ΜΟΔΙΑ ΣΟΛΑ
ΖΕΦΜΕΛΑ - ΖΙΕΦΝΙΣΑ ΑΜΕΛΙΚΑ
ΑΙΝΣΒΑΜΙΝΑ ΔΟΒΟΓΙΕΛΑΙΚΑ: ΚΙΣΙΝΙΝΣ'
ΣΓΟΛΕΝΣΚΑ ΠΜΕΛΙΝΚΑ: ΒΛΟΙ' Ζ'ΒΑΝΣΕΙ
ΛΙΣΙΛΚΑ: ΡΕΣΕΔΣ ΜΙ ΚΟΜΙ
ΒΕΖΙΛΛΑΕ:

Začetek letnih časov

Začetek pomladi: dne 21. marca ob 03¹⁴;
Sonce stopi v znamenje Ovna (pomladno enakonočje);
Začetek poletja: dne 21. junija ob 22³⁴; Sonce na Rakovem obratniku;
Začetek jeseni: dne 23. septembra ob 14¹³;
Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje);
Začetek zime: dne 22. decembra ob 09¹⁷;
Sonce na Kozorogovem obratniku;

Vidnost planetov 1995

MERKUR je na nebu vedno blizu Sonca in se od njega lahko oddalji največ za 10 do 28 stopinj. Pot Merkurja okoli Sonca je namreč dokaj sploščena elipsa in je največja navidezna oddaljenost od Sonca odvisna od Merkurjeve trenutne lege na tiru in istočasne lege Zemlje. Merkur lahko opazujemo samo zvečer nad zahodnim delom obzorja po Sončevem zahodu ali zjutraj na vzhodnem nebu pred vzhodom Sonca.

Na večernem nebu je letos viden ob datumih okoli 19. I., 12. V. in 9. IX., na jutranjem nebu je viden ob datumih okoli 1. III., 29. VI. in 20. X.

Merkur sreča Luno 27. II., 30. III., 1. V. 26. VI., 28. VIII., 26. IX., 22. X. in 23. XII., Venero 19. VI. in 28. IX., Mars 23. XII., Saturn 26. III., Uran 4. I., Neptun 2. I. in 28. XII., od zvezd pa Aldebaran 10. V., 15. VI. in 18. VI., Regul 9. VIII. in Spiko 30. X.

VENERA je do julija Danica. Dne 13. I. je navidez najbolj oddaljena od Sonca (47 stopinj zahodno). Potem se mu polagoma približuje. Februarja in marca vzhaja okoli 4^h 45m, sredi aprila ob 5^h 15m, sredi junija ob 4^h 10m. V avgustu se že izgublja v Sončevih žarkih, saj pride 21. VIII. v zgornjo konjunkcijo s Soncem. Ob koncu septembra se pojavi kot Večernica na večernem nebu. Tedaj zaide ob 18^h 15m. Nato se začne navidezno oddaljevati od Sonca in je vedno dalj časa vidna: sredi oktobra zaide ob 17^h 50m, sredi novembra ob 17^h 35m, ob koncu leta ob 19. uri.

Venera sreča Luno 27. I., 26. II., 28. III., 27. IV., 27. V., 26. VI., 25. X., 24. XI. in 24. XII., Merkur 19. VI. in 28. IX., Mars 22. XI., Jupiter 14. I., Saturn 13. IV. in 19. XI., Uran 2. III. in 20. XII., Neptun 26. II. in 16. XII., od zvezd pa Aldebaran 19. VI., Antares 15. I. in 10. XI. ter Spiko 4. X.

MARS vzhaja v začetku leta v večernih urah v ozvezdju Leva. Od 4. I. se giblje obratno. Dne 12. II. pride v opozicijo s Soncem in je viden vso noč. Po zastoju 25. III. se giblje spet napredno. Sredi aprila zaide kmalu po 4. uri, sredi maja ob 2^h 25m, sredi junija ob 0^h 50 m, v juliju že pred polnočjo. Navidezno se približuje Soncu, zato ga od septembra naprej vidimo le še v večernih urah.

Mars sreča Luno 19. I., 15. II., 14. III., 10. IV., 8. V., 5. VI., 4. VII., 1. VIII., 30. VIII., 27. IX., 26. X., 24. XI. in 23. XII., Venero 22. XI., Jupiter 16. XI., Uran 1. III., od zvezd pa Antares 2. XI., Regul 28. I. in 24. V. in Spiko 27. VIII.

JUPITER se giblje do julija v ozvezdju Kačenosca. V začetku leta vzhaja v zgodnjih jutranjih urah, potem pa vedno prej: sredi februarja ob 3^h 35m, sredi marca ob enih. Od 1. IV. se giblje obratno. V maju in juniju je viden vso noč, ker je 1. VI. v opoziciji s Soncem. V juliju zahaja v zgodnjih jutranjih urah v ozvezdju Škorpionja. Od 3. VIII. se giblje spet napredno. Sredi avgusta je viden vso prvo polovico noči. V septembru se vrne v ozvezdje Kačenosca. Potem zahaja vedno prej: sredi septembra ob 21^h 15m, v oktobru pa že v večernih urah. V decembru ni viden, ker je 18. XII. v konjunkciji s Soncem.

Jupiter sreča Luno 26. I., 23. II., 22. III., 18. IV. 16. V., 12. VI., 9. VII., 5. VIII., 2. IX., 29. IX., 27. X. in 24. XI., Venero 14. I., Mars 16. XI., Antares 23. I., 14. VI. in 20. IX.

SATURN se giblje vse leto v ozvezdju Vodnarja. V začetku leta zahaja v večernih urah. V marcu ni viden, ker je 6. III. v konjunkciji s Soncem. V aprilu ga zasledimo v jutranjih urah na vzhodnem nebu. Sredi maja vzide ob 3^h 20m, sredi junija ob 1^h 20m. Po zastoju 7. VII. se giblje obratno. Sredi julija vzide ob 23^h 25m, naslednji mesec že v večernih urah. V septembru je viden vso noč, ker pride 14. IX. v opozicijo s Soncem. Sredi oktobra zaide ob 3^h 20 m. Od 22. XI. se giblje spet napredno. V decembru zahaja že pred polnočjo. V tem letu gre Zemlja dvakrat skozi ravnino Saturnovega kolobarja in to 22. V. in 10. VIII., zato je letos odprtina kolobarja zelo ozka, ali pa kolobarja sploh ni videti.

Saturn sreča Luno 5. I., 2. II., 29. III., 26. IV., 23. V., 19. VI., 17. VII., 13. VIII., 9. IX., 6. X., 3. XI., 30. XI. in 27. XII., Merkur 26. III., Venero 13. IV. in 19. XI.

URAN je na meji vidnosti s prostim očesom. Vse leto se giblje v mejnem področju ozvezdij Strelec in Kozorog. Dne 5. V. je v zastoju in je viden po 0^h 50 m. V opozicijo s Soncem pride 21. VII., tedaj je vso noč nad obzorjem. Dne 6. X. je spet v zastoju in zaide ob 23^h 25 m.

Uran sreča Luno 26. II., 25. III., 22. IV., 19. V., 15. VI., 13. VII., 9. VIII., 5. IX., 3. X., 30. X., 26. XI. in 24. XII., Merkur 4. I., Venero 2. III. in 20. XII., Mars 1. III.

NEPTUN je mogoče opazovati le z zelo močnimi daljnogledi. V zastoju je 27. IV. in je tedaj viden v drugi polovici noči. V opozicijo s Soncem pride 17. VII., zato je v juliju vso noč nad obzorjem. Dne 5. X. je spet v zastoju in je viden v prvi polovici noči. Vse leto se giblje v ozvezdju Strelca.

Neptun sreča Luno 29. I., 26. II., 25. III., 21. IV., 19. V., 15. VI., 12. VII., 9. VIII., 5. IX., 2. X., 30. X., 26. XI. in 23. XII., Merkur 2. I. in 28. XII., Venero 26. II. in 16. XII.

PLUTON, deveti, najoddaljenejši znani planet, je v opoziciji s Soncem 20. V., v konjunkciji pa 23. XI. Vse leto se giblje v mejnem področju ozvezdij Tehnica in Kačenosca.

Pregled vidnosti

Venera je do julija Danica, od septembra naprej pa Večernica. Mars je v februarju viden vso noč, v juniju v prvi polovici noči, od avgusta naprej pa le v večernih urah.

Jupiter je v začetku leta viden le zjutraj, v aprilu vso drugo polovico noči, maja in junija praktično vso noč, v avgustu le še prvo polovico noči. V decembru ni viden.

Saturn je v začetku leta viden le zvečer, v marcu ni viden, v juliju je viden vso drugo polovico noči, v septembru vso noč, v novembru vso prvo polovico noči.

Mrki 1995

V letu 1995 so trije mrki, dva Sončeva in dva Lunina mrka:

Dne 15. aprila je **delni lunin mrk**, ki pri nas ni viden.

Dne 29. aprila je **kolobarjasti sončev mrk**, ki pri nas ni viden.

Dne 24. oktobra je **popolni sončev mrk**, ki pri nas ni viden.

Opomba: Vsi navedeni časi so v srednjeevropskem času, od 26. marca do 24. septembra pa v poletnem času.

Koledar za leto 1996

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
1 Po Novo leto	1 Če Brigita Irska	1 Pe Albin	1 Po Hugo	1 Sr Jožef Delavec	1 So Justin
2 To Bazilij	2 Pe Svečnica	2 So Neža Pr.	2 To Franč. Pav.	2 Če Boris	2 Ne Sv. Trojica
3 Sr Genovefa	3 So Blaž	3 Ne 2. p., Kun.	3 Sr Rihard, šk.	3 Pe Filip, Jakob	3 Po Klotilda
4 Če Angela Fol.	4 Ne 5. nav., Andrej	4 Po Kazimir	4 Če Vel. četrtak	4 So Florijan	4 To Kvirin
5 Pe Milena	5 Po Agata	5 To Evzibij	5 Pe Vel. petek	5 Ne 5. v., Angel	5 Sr Svetko
6 So Trije Kralji	6 To Ljubo	6 Sr Fridolin	6 So Vel. sobota	6 Po Dominik Savio	6 Če Telovo
7 Ne Jezusov krst	7 Sr Rihard, kr.	7 Če Perpetua	7 Ne Velika noč	7 To Gizela	7 Pe Robert
8 Po Severin	8 Če Prešernov dan	8 Pe Janez od B.	8 Po Vel. poned.	8 Sr Viktor Mil.	8 So Medard
9 To Julijan	9 Pe Apolonija	9 So Frančiška R.	9 To Valtruda	9 Če Pahomij	9 Ne 10. n., Prim.
10 Sr Vijem, šk.	10 So Sholastika	10 Ne 3. p., 40 muč.	10 Sr Apolonij	10 Pe Antonin	10 Po Bogumil
11 Če Pavlin Oglej.	11 Ne 6. n., Lurška MB	11 Po Sofronij	11 Če Stanislav, m.	11 So Žiga	11 To Barnaba
12 Pe Tatjana	12 Po Evaljija	12 To Doroteja	12 Pe Lazar Trž.	12 Ne 6. v., Pankr.	12 Sr Adelhajda
13 So Veronika Mil.	13 To Katarina	13 Sr Kristina	13 So Hermenegild	13 Po Servacij	13 Če Anton Pad.
14 Ne 2. nav., Odon	14 Sr Valentin	14 Če Matilda	14 Ne Bela ned.	14 To Bonifacij	14 Pe Jezusovo srce
15 Po Maver	15 Če Jordan	15 Pe Klemen Dv.	15 Po Anastazija	15 Sr Zofija	15 So Marjino srce
16 To Marcel	16 Pe Julijana	16 So Herbert	16 Če Bernarda	16 Če Vnebohod	16 Ne 11. n., Gvido
17 Sr Anton Pušč.	17 So Silvin	17 Ne 4. p., Jedrt	17 Sr Rudolf	17 Pe Jošt	17 Po Adolf
18 Če Suzana	18 Ne 7. nav., Flavijan	18 Po Edvard, m.	18 Če Eleuterij	18 So Erik	18 To Marcel
19 Pe Knut	19 Po Konrad	19 To Jožef	19 Pe Leon	19 Ne 7. v., Pet. C.	19 Sr Romuald
20 So Boštjan	20 To Pust	20 Sr Klavdija	20 So Hilda	20 Po Bernardin	20 Če Silverij
21 Ne 3. nav., Neža	21 Sr Pepelnica	21 Če Nikolaj F.	21 Ne 3. vel., Anzelm	21 To Valens	21 Pe Alojzij
22 Po Vinko	22 Sr Marijeta K.	22 Pe Lea	22 Po Leonid	22 Sr Renata	22 So Ahac
23 To Ildefonz	23 Pe Polikarp	23 So Viktorijan	23 To Jurij	23 Če Željko	23 Ne 12. n., Zeno
24 Sr Frančišek Sal.	24 So Matija	24 Ne 5. p., Dioniz	24 Sr Fidel	24 Pe Marija Pom.	24 Po Janez Krst.
25 Če Pavlova spr.	25 Ne 1. p., Taras	25 Po Oznanjenje	25 Če Marko	25 So Beda	25 To Dan državnosti
26 Pe Timotej, Tit	26 Po Matilda	26 To Evgenija	26 Pe Pashazij	26 Ne Binkošti	26 Sr Vigilij
27 So Angela Mer.	27 To Gabrijel ŽMB	27 Sr Rupert	27 Po Dan upora	27 So Avguštin Cant.	27 Če Ladislav
28 Ne 4. nav., Tomaž	28 Sr Roman	28 Če Bojan	28 Ne 4. v., Vital	28 To German	28 Pe Irenej
29 Po Valerij	29 Če Prest. dan	29 So Bertold	29 Po Katarina Sien.	29 Sr Maksim Emon.	29 So Peter in Pavel
30 To Hijacinta		30 So Amadej	30 To Pij V.	30 Če Ferdinand	30 Ne 13. n., Pr. muč.
31 Sr Janez Bosko		31 Ne Cvetna		31 Pe Mar. obisk.	
Julij	Avgust	September	Oktober	November	December
1 Po Estera	1 Če Alfonz Ligvor.	1 Ne Angelska	1 To Terezija DJ	1 Pe Vsi sveti	1 Ne 1. adventna
2 To Oton Bamb.	2 Pe Evzibij	2 Po Kangelso	2 Sr Angeli varuhi	2 So Verne duše	2 So Bibijana
3 Sr Tomaž	3 So Lidija	3 To Gregor Vel.	3 Če Evald	3 Ne Zahvalna	3 To Frančišek Ks.
4 Če Urh	4 Ne 18. n., Jan. V.	4 Sr Rozalija	4 Pe Frančišek As.	4 Po Karel	4 Sr Barbara
5 Pe Ciril in Metod	5 Po Marija Snežna	5 Če Lovrenc Giust.	5 So Marcelin	5 To Zaharija	5 Če Saba
6 So Bogomila	6 To Jezus sprem.	6 Pe Petronij	6 Ne Rožnovenska	6 Sr Lenart	6 Pe Milklažv.
7 Ne 14. n., Izaija	7 Sr Kajetan	7 So Regina	7 Po Sergij, m.	7 Če Engelbert	7 So Ambrož
8 Po Kilijan	8 Če Dominik	8 Ne 23. n., Mali šm.	8 To Pelagija	8 Pe Bogomir	8 Ne 2. adventna
9 To Veronika	9 Pe Jaroslav	9 Po Peter Klaver	9 Sr Dioniz	9 So Božidar	9 Po Valerija
10 Sr Amalija	10 So Lovrenc, m.	10 To Otokar	10 Če Hugolin	10 Ne 32. n., Leon	10 To Melkijad
11 Če Benedikt	11 Ne 19. n., Klara	11 Sr Erna	11 Pe Emilijan	11 Po Martin	11 Sr Damaz
12 Pe Mohor, Fort.	12 Po Inocenc	12 Če Gvido	12 So Maksimilijan	12 To Jozafat K.	12 Če Ivana Šant.
13 So Henrik	13 To Radegunda	13 Pe Zlatoust	13 Ne 28. n., Edvard	13 Sr Stanislav K.	13 Pe Lucija
14 Ne 15. n., Kamil	14 Sr Maks. Kolbe	14 So Pov. sv. križa	14 Po Kalist	14 Če Nikolaj Tav.	14 So Dušan
15 Po Vladimir	15 Če Veliki šmaren	15 Ne 24. n., Žal. MB	15 To Terezija	15 Pe Leopold	15 Ne 3. adventna
16 To Karmelska MB	16 Pe Rok	16 Po Ljudmila	16 Sr Hedvika	16 So Otmar	16 Po Albina
17 Sr Aleš	17 So Hijacint	17 To Lambert	17 Če Ignacij Ant.	17 Ne 33. n., Elizab.	17 To Lazar
18 Če Friderik	18 Ne 20. n., Helena	18 Sr Irena	18 Pe Luka	18 Po Roman, m.	18 Sr Gacijan
19 Pe Arsen	19 Po Boleslav	19 Če Januarij	19 So Erbin	19 To Narsej	19 Če Favsta
20 So Marijeta Ant.	20 To Bernard	20 Pe Evstahij	20 Ne Mišijonska	20 Sr Edmund	20 Pe Evgen
21 Ne 16. n., Danijel	21 Sr Pij X.	21 Po Matej	21 Po Uršula	21 Če Darovanje DM	21 So Peter Kan.
22 Po Magdalena	22 Če Marija Kraljica	22 Ne 25. n., Mavr.	22 To Kordula	22 Pe Cecilija	22 Ne 4. adventna
23 To Brigita Švedska	23 Pe Roza iz Lime	23 Po Paternij	23 Sr Janez Kap.	23 So Klemen	23 Po Viktorija
24 Sr Kristof	24 So Jernej	24 To Gerard	24 Če Feliks, šk.	24 Ne Kristus Vladar	24 To Adam, Eva
25 Če Jakob st.	25 Ne 21. n., Ludvik	25 Sr Avrelija	25 Pe Krizant., Darja	25 Po Katarina	25 Sr Božič
26 Pe Ana, Joahim	26 Po Rufin	26 Če Kozma, Dam.	26 To Lucijan	26 Po Peter Aleks.	26 Če Stefan
27 So Gorazd in tov.	27 To Monika	27 Pe Vincenc Pav.	27 Ne Žegnanjska	27 Sr Virgil	27 Pe Janez Evang.
28 Ne 17. n., Viktor	28 Sr Avguštin	28 So Venčeslav	28 Po Simon, Juda	28 Če Eberhard	28 So Nedolžni otr.
29 Po Marta	29 Če Muč. Jan. Krst.	29 Ne 26. n., Miha	29 To Narcis	29 Sr Saturnin	29 Ne Sv. Družina
30 To Peter Kriz.	30 Pe Feliks, m.	30 Po Hieronim	30 Sr Alfonz Rodr.	30 So Andrej	30 Po Rajner
31 Sr Ignacij Loj.	31 So Rajmund Nonat		31 Če Dan reformacije		31 To Silvester

VSEBINA

- Oris zgodovine (pra)župnije Radovljica (France M. Dolinar) 28
Radovljica (Jure Sinobad) 33
Zgodovinar Anton Tomaž Linhart (Marko Vidic) 36
Anton Tomaž Linhart in njegova Županova Micka (Jože Šifrer) 39
Pomembnejši Radovljčani (Niko Rupel) 42
Dežela velikih mož (Jure Sinobad) 45
Osnovna šola v Radovljici (Vera Štekar-Vidic) 47
Duhovni utrip župnije Radovljica (Jože Drolec) 50
Pri Mariborskih šolskih sestrah v Radovljici (Matija Remše) 52
Knjižnica Antona Tomaža Linharta (Rezka Šubic Pleničar) 54
Zgodbe panjskih končnic (Ida Gnilšak) 55
ALC Lesce in Plavalni klub Radovljica (Gregor Lovrenčak) 58
Geografski in geološki pregled Radovljice (Mario Pleničar) 62
Po poti kulturne dediščine (Jože Šifrer) 65
Razgled po stari Radovljici (Gregor Lovrenčak) 70
Krščanstvo in oblikovanje slovenstva (Stane Gabrovec) 72
Naše delo s Slovenci po svetu (Janez Rihar) 74
Kapela v Kliničnem centru (Vasjan Kecojevič) 76
Poslušate radio Ognjišče (Božo Rustja) 79
Kisovec (Jože Čampa) 81
Dogodki v Kartuziji Pleterje (Miloš Rybář) 83
Stare vzhodne nekatoliške cerkve (S. Janežič) 88
Asiški Ubožec (Alenka Veber) 89
Nosoa, Noetova barka na koncu sveta (Marijana Lavrič) 91
Triglavski narodni park (Janez Bizjak) 98
Veliki ljubljanski potres 1895 (Vlado Ribarič) 102
Hromosomi (Marij Avčin) 109
Prvo šolsko leto na Škofjiski klasični gimnaziji (Jože Mlakar) 110
Vzgoja za življenjsko odpornost (Angelca Žerovnik) 113
Hudo bolni in umirajoči med nami (Metka Klevišar) 115
Dementni bolnik v domačem okolju (M. Pentek) 116
Dišave, človekove spremljevalke (Karolina Godina) 120
Tri generacije slovenskih hlapcev Jernejev (Janko Bohak) 121
Sprava in spreobrnjenje (Vekoslav Grmič) 125
Skupno preživeti poletni dnevi (Božidar Remše) 126
Giovanni Pierluigi da Palestrina (Edo Škulj) 130
Oče Stanislav Škrabec kot kritik in polemik (Jože Toporišič) 131
Hrabroslav Volarič (Janez Močnik) 134
Saša Šantel (Janez Močnik) 137
Slavko Osterc (Borut Loparnik) 141
Anton Jobst (Edo Škulj) 142
Spomini na pisatelja Janeza Jalna (Ančka Tomšič) 144
Sedem postnih podob F. S. Finžgarja (Jože Šifrer) 145
S podmaršalom Jožetom Tomšetom na lovu (France Cvenkel) 146
Anton Breznik, zbiralec ljudskih pesmi (Zmaga Kumer) 151
Življenjski jubilej dr. Zmage Kumer (P. Hieronim Žveglič) 152
†Dr. Janez Oražem (Marijan Smolik) 153
†Jože Dolenc (Matija Remše) 155
†Jože Jurač (Stane Kovač) 156
†France Lokar / Osmrtnice 157
†Arhitekt Janez Valentinčič (Damjan Prelovšek) 158
†Stanko Lapuh (Miloš Gregorčič) 159
Dr. Valentin Meršol - stoletnica rojstva (M. B.) 161
Stoji, stoji Ljubljana (Zmaga Kumer) 162
Zgodovina kitare na Slovenskem (Vojan T. Arhar) 165
Naša Kungota (Janez Držičnik) 169
(Časnikarska, novinarska) raca (Janez Keber) 170
950-letnica župnije Šentrupert na Dolenjskem (Jože Ramovš) 172
Slovenska tiskovna agencija (Tadej Labernik) 175
O slovenskih peticijah in drugih političnih pisanjih (Drago Felician) 178
Bil sem v taborišču Teharje / Franc Deželak 184
Na Fronti 1991 (Jure Kern) 186
Radio (Fridolin Žolna/Fran Milčinski) 192
Budnica (Nande Čič) 194
Tako rad vas imam (Ivan Žigart) 195
Svetloba (Berta Golob) 196
Ugankarski kotiček (Jože Petelin) 197
Praznični december (Jelka Godec-Schmidt) 198
SKA – Slovenska kulturna akcija živi v Argentini že 40 let / Pozdravni nagovor (Alojz Rebula) 200
Goriška Mohorjeva v letu 1994 (Odbor GMD) 201
Leto velikih dogajanj in izrednih dogodkov (dr. Anton Koren) 203
Celjska MD v minulem letu (P. Hieronim Žveglič) 205
Celjska mohorska kronika 206
Napoved redne zbirke 1995 211
Seznam naročnikov 212
Navadno leto 1995 217
Koledar za leto 1996 219
Vsebina 220

MOHORJEV KOLEDAR 1995 – Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju v redni knjižni zbirki za leto 1994. Z uredniškim odborom uredil Matija Remše. Lektorirala in korigirala Mojca Seliskar. Barvne ilustracije za kalendarijski in radovljiški del foto Miran Kambič ml. Karikature Aljana Primožič. Opremila Mihaela Svetek. Za založbo p. Hieronim Žveglič. Tiskali v Delo Tiskarna, Ljubljana, 1994.
Po mnenju Ministrstva za kulturo RS št. 415-43/94 mb šteje ta knjiga med proizvode, za katere se plačuje 5% davek od prometa proizvodov.